

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის
ქართული უნივერსიტეტი

ლევან იზორია

აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა (1945–1993 წწ.)

სადოქტორო პროგრამა: საქართველოს ისტორია

სადოქტორო ნაშრომი შესრულებულია ისტორიის დოქტორის
აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: ვახტანგ გურული,
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

თბილისი
2015

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ანოტაცია (ქართულად).....	3
ანოტაცია (ინგლისურად).....	6
შესავალი.....	8
თავი I. წყაროებისა და ლიტერატურის მიმოხილვა	12
თავი II. სეპარატისტული მოძრაობა აფხაზეთში (1945–1953 წწ.)	29
თავი III. სეპარატისტული მოძრაობა აფხაზეთში XX საუკუნის 50–70–იან წლებში	42
§1. აფხაზ სეპარატისტთა გამოსვლა 1957 წელს.....	42
§2. აფხაზ სეპარატისტთა ანტიქართული „ამბოხი“ 1967 წელს	49
§3. აფხაზთა სეპარატისტული გამოსვლები 1977-1978 წწ.	64
§4. სეპარატისტ ზაურ გინდიას საქმე	84
თავი IV. სეპარატისტული მოძრაობა აფხაზეთში XX საუკუნის 80–იან წლებში	91
§1. სეპარატისტული მოძრაობა აფხაზეთში 1981–1989 წლებში	91
§2. სეპარატისტული მოძრაობა აფხაზეთში 1990 წელს	110
თავი V. აფხაზეთი 1991–1992 წლებში	124
§1. სეპარატისტული მოძრაობა აფხაზეთში 1991 წელს	124
§2. სეპარატისტული მოძრაობა აფხაზეთში 1992 წლის იანვარ–აგვისტოში	134
თავი VI. აფხაზეთის პროვოცირებული კონფლიქტი	141
§1. აფხაზეთის ომი	141
§2. აფხაზეთის ომის შედეგები	152
დასკვნა	156
გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა	168

ანოტაცია

წინამდებარე ნაშრომში დოკუმენტებსა და საბუთებზე დაყრდნობით დეტალურად არის შესწავლილი აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა 1945–1993 წლებში. ნაშრომის შესავალ ნაწილში გაშუქებულია აფხაზეთში განვითარებული მოვლენები 1801–1945 წლებში. ნაშრომში ყურადღება გამახვილებულია ისეთ საჭირობო საკითხებზე, როგორებიცაა აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის განვითარების მიზეზები და ის შეცდომები, რომლებიც ქართული მხარის მიერ იქნა დაშვებული აფხაზურ სეპარატისტულ მოძრაობასთან მიმართებაში.

1945 წლის შემდეგ აფხაზურმა სეპარატისტულმა მოძრაობამ ახალი ძალით დაიწყო განვითარება. სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერებად ამჯერად ახალგაზრდა მეცნიერები: ბაგრატ შინკუბა, კონსტანტინე შაყრილი და გიორგი მიძარია იქცნენ. მათ 1947 წლის 25 თებერვალს წერილი–საჩივრით მიმართეს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს. წერილი–საჩივარში გამოთქმული იყო უკმაყოფილება აფხაზეთში გატარებულ საანბანო და სასკოლო რეფორმასთან დაკავშირებით. დედაზრი ამ წერილისა ის იყო, რომ აფხაზ ინტელიგენტთა მცირე ჯგუფმა კატეგორიულად მოითხოვა საშუალო სკოლების მთლიანი გარდაქმნა აფხაზურ ენაზე, ე.ი. წინააღმდეგნი იყვნენ აფხაზეთში ქართულ ენაზე სწავლების; აფხაზ მეცნიერთა ანტიქართული კამპანია საბოლოოდ წარუმატებლად დასრულდა.

საბჭოთა კავშირის ხელისუფლების სათავეში ნიკიტა ხრუშჩოვის მოსვლის შემდეგ აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობისათვის იდეალური სიტუაცია შეიქმნა. ამით ისარგებლეს აფხაზმა სეპარატისტებმა და 1957 წელს მორიგი ანტიქართული კამპანია წამოიწყეს. სეპარატისტებმა თავიანთი პროტესტის მიზეზად გამოიყენეს ცნობილი ქართველი მეცნიერის პავლე ინგოროყვას ნაშრომი „გიორგი მერჩულე“ სეპარატისტების მხრიდან ნიკიტა ხრუშჩოვის სახელზე გაიგზავნა წერილები, წამოყენებულ იქნა მოთხოვნა აფხაზეთის საქართველოდან გამოყოფის შესახებ. სეპარატისტულმა მოძრაობამ შეძლო, რომ მათი გამოსვლა გადაზრდილიყო საკმაოდ დიდ მასშტაბებში. საქართველოს ხელისუფლებამ შეასრულა კრემლის დაკვეთა და სრული კაპიტულაცია გამოაცხადა სეპარატისტული მოძრაობის წინაშე.

1967 წელს აფხაზეთში მორიგმა ანტიქართულმა ისტერიამ იფეთქა. ამჯერად სეპარატისტთა უკმაყოფილების მიზეზი დიდი ქართველი ისტორიკოსის ნიკო ბერძენიშვილის სტატია აღმოჩნდა. 1966 წელს თბილისში გამოქვეყნდა ნიკო ბერძენიშვილის თხზულებათა კრებულის – „საქართველოს ისტორიის საკითხების“ – III ტომი, რომელშიც მოთავსებული იყო წერილი: „მცირე შენიშვნა დიდი საკითხის გამო“. ამ სტატიაში გატარებული ზოგიერთი შეხედულება მიუღებელი აღმოჩნდა აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერთათვის მათ წერილში დაინახეს „აფხაზი ხალხის ინდივიდუალობის უარყოფის“ მცდელობა.

1977 წლის 7 ოქტომბერს მიღებულ იქნა საბჭოთა კავშირის ახალი კონსტიტუცია, რის შემდეგაც დაიწყო მუშაობა მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების ახალი კონსტიტუციების პროექტებზე. შექმნილი სიტუაციით დაუყოვნებლივ ისარგებლეს სეპარატისტებმა და ახალი წერილი–საჩივარი დაწერეს, რომელიც 1977 წლის 10 დეკემბერს გაიგზავნა კრემლში.

აფხაზი სეპარატისტები დისკრიმინაციად მიიჩნევდნენ იმას, რომ ავტონომიურ რესპუბლიკებს, განსხვავებით მოკავშირე რესპუბლიკებისგან, არ ჰქონდათ უფლება გამოსულიყვნენ მოკავშირე რესპუბლიკიდან. სეპარატისტული მოძრაობა მოითხოვდა

ამ უფლების გავრცელება. ავტონომიურ რესპუბლიკებზედაც. სეპარატისტთა ეს სურვილი სურვილადვე დარჩა და იგი არ დაკმაყოფილდა.

1978 წლის შემოდგომაზე აფხაზეთში სიტუაცია კვლავ დაიძაბა. აფხაზური მოსახლეობის სეპარატისტულად განწყობილი ნაწილი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარედ ქართველის იუზა უბილავას დანიშვნის გამო. საქმე ის იყო, რომ სეპარატისტები ჯერ კიდევ გაზაფხულზე მოითხოვდნენ აფხაზეთის სამივე უმაღლეს თანამდებობაზე: აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის, უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარისა და მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პოსტებზე მხოლოდ აფხაზი ეროვნების წარმომადგენლის დანიშვნას. ამ სამი დასახელებული პოსტიდან ქართველებს ეკავათ მხოლოდ ერთი – მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პოსტი; ახლა კი სეპარატისტებს ეს თანამდებობაც არ ემეტებოდათ ქართველებისათვის.

1978 წლის 25 სექტემბრიდან 2 ოქტომბრის ჩათვლით აფხაზეთში მიმდინარეობდა საპროტესტო აქციები, მაგრამ სეპარატისტებმა ვერ მიაღწიეს აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის იუზა უბილავას თანამდებობიდან გადაყენებას. სამაგიეროდ, დაკმაყოფილდა სეპარატისტთა სურვილი და მოხდა ვალერიან კობახიას პოლიტიკური რეაბილიტაცია: იგი აირჩიეს აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარედ. შედეგად, ვალერიან კობახია კვლავ იქცა სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერად. სეპარატისტულმა მოძრაობამ იმ ეტაპზე საპროტესტო აქციები შეწყვიტა.

მე XX საუკუნის 80 – იანი წლების დამლევს საბჭოთა კავშირი ღრმა ეკონომიკურ და პოლიტიკურ კრიზისში შევიდა, რის ფონზეც მასში შემავალ მოკავშირე რესპუბლიკებში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ტალღა აგორდა. მათ შორის იყო საქართველოც. საქართველოში მიმდინარე ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას კრემლი სეპარატისტების გააქტიურებით უპირისპირდებოდა და ამ გზით ცდილობდა მის დასუსტებას. ამ მიზნით 1988 წლის 13 დეკემბერს დაარსდა აფხაზური სეპარატისტული ორგანიზაცია „აიდგილარა“ („ერთიანობა“).

ქართულ-აფხაზური ურთიერთობების ისტორიაში უკიდურესად უარყოფითი როლი შეასრულა 1989 წლის 18 მარტს „აიდგილარას“ ორგანიზებით სოფელ ლიხნში ჩატარებულმა აფხაზთა მრავალათასიანმა თავყრილობამ, სადაც დაიწერა ცნობილი „ლიხნის წერილი“. აფხაზურმა მხარემ კვლავ მოითხოვა აფხაზეთის საქართველოსაგან გამოყოფა და მისი დამოუკიდებელ საბჭოთა რესპუბლიკად გადაქცევა. სიტუაცია კიდევ უფრო მეტად გამწვავდა 1989 წლის 15-16 ივლისის ცნობილი მოვლენების შემდეგ, როდესაც მოხდა შეიარაღებული დაპირისპირება ქართულ-აფხაზურ მხარეებს შორის.

აფხაზეთში დატრიალებულ ტრაგედიაში გადამწყვეტი როლი შეასრულა 1991 წლის დეკემბერსა და 1992 წლის იანვარში თბილისში მომხდარმა სამოქალაქო ომმა და სახელმწიფო გადატრიალებამ. ქვეყანა აღმოჩნდა სრულ ქაოსში. საქართველოს არალეგიტიმური ხელისუფლების გაუაზრებელ ქმედებებს კი შედეგად მოჰყვა საქართველოს ჩათრევა აფხაზეთის პროვოცირებულ კონფლიქტში, რომლის შედეგებიც საქართველოსათვის კატასტროფული აღმოჩნდა.

სწორედ ამ და სხვა არაერთი საკითხის გამო მიგვაჩნია, რომ ნაშრომი ინტერესმოკლებული არ იქნება როგორც მკითხველთა წრისათვის, ასევე საკითხით დაინტერესებული სპეციალისტებისათვის.

Annotation

The present work, based on documents and evidences, studied in details the Abkazian separatist movement of 1945-1993. Also, in the introduction part of work the events, developed in Abkazia in 1801-1945 are covered. The work is focused on topical questions such as reasons of development of Abkazian separatist movement and mistakes, made by the Georgian side toward Abkhazian separatist movement.

From 1945 the Abkhazian separatist movement started to develop with the force. This time young scientists: Bagrat Shinkuba, Konstantine Shakrili and Giogi Dzidzaria became

leaders of separatist movement. In February 25, 1947 they addressed the latter-claim to the Central Committee of the Communist Party of Soviet Union (B). In the letter-claim there was expressed discontent in relation with implemented in Abkhazia alphabetic and school reform. The main idea of this letter was that a small group of Abkhazian intelligentsia categorically required complete reformation of secondary schools to Abkhazian language, i.e. they were against teaching in Georgian language in Abkhazia. Anti-Georgian campaign of the Abkhazian scientists finally failed.

After coming Nikita Khrushchev to power of the Soviet Union there was formed the ideal situation for Abkhazian separatist movement. Abkhazian separatists took advantage of this and started next anti-Georgian campaign in 1957. For the reason of their protest the Abkhazian separatists used the work of the famous Georgian scientist Pavle Ingorokva: „Giorgi Merchule“. The separatists sent letters to Nikita Khrushchev, in which they required separation from Georgia. The separatist movement managed to turn their protest into a rather wide movement. The local government of Georgia fulfilled kremlins's order announced full capitulation before the movement.

In 1967 the next anti-Georgian hysteria burst out in Abkhazia. The article of the great Georgian historian Niko Berdzenishvili appeared the reason for discontent of the separatists time. In 1966 III volumes of the work collection „Questions of Georgian history“ of Niko Berdzenishvili was published in Tbilisi, was the latter: „The small note on a great question.“ Some ideas in this article turned out unacceptable for some leaders of Abkhazian separatists. They „saw“ the attempt of rejection of Abkhazian people's individuality in this letter.

On October 7, 1977 the new constitution of the Soviet Union was adopted. After that the work started on projects of new constitutions of union republics and autonomic republics. The separatists took advantage of the formed situation, wrote new letter-claims and sent them to Kremlin on December 10, 1977.

The Abkhazian separatists considered discrimination the autonomic republics unlike union republics had no right to separate form a union republic. The separatist movement required to apply these right to autonomic republics as well. This wish of separatist remained just a wish and was not realized.

In autumn of 1978 the situation in Abkhazia became strained again. The part of Abkhazian population with separatist disposition expressed discontent because of appointment of Georgian Ilya Ubilava in position of a Chairman of the Board of Ministers of Abkhazia. The matter was that the separatists still in spring required appointment in all the highest positions of Abkhazia: (The First Secretary of Regional Committee, Chairman of Supreme Board Presidium, and Chairman of the Board of Ministers of Abkhazia) only representatives of Abkhazian nationality. From aforesaid positions only one position of the Chairman of the Board of Ministers was occupied by Georgians, and now the separatist did not want a Georgian person even in this position.

From September 25, 1978 to October 2 including actions of protest were going on in Abkhazia, but the separatists could not manage to dismiss Ilya Ubilava from the position of the Chairman of the Board of Ministers. However, the separatists wish was satisfied and Valerian Kobakhia's political rehabilitation was done, he was elected a Chairman of Supreme Board Presidium of Abkhazia. Finally Valerian Kobakhia became a leader of the separatist movement again. The separatist movement stopped protest actions at that stage.

In the 80-ies of XX century the Soviet Union entered a deep economic and political crisis. On this background the wave of national liberation movements started in union republics

of the Soviet Union. Georgia was among them. The national-liberation movement in Georgia was opposed by Kremlin by separatists' activation. For this reason on December 13, 1988 the Abkhazian separatist organization „Aidgilara” (unity) was founded.

The meeting of several thousands, held in the village of Likhni, organized by „Aidgilara” on March 18, 1989 played extremely negative role in the history of Georgian-Abkhazian relations. The famous „Likhni letter” was written and the Abkhazian side required again separation of Abkhazia from Georgia and its formation into an independent soviet republic. The situation became even more strained after the known events of July 15-16, 1989, when the military conflict occurred between the Georgian and Abkhazian sides.

The civil war and revolution in Tbilisi in December 1991 and January 1992 played the critical role in the tragedy that took place in Abkhazia. The country turned out in a full chaos. The unthought actions of illegal government of Georgia resulted in involvement of Georgia into provoked by Abkhazia conflict, consequences of which turned out disastrous for Georgia.

Due to these and other provided questions we consider that the work will be rather interesting for the circle of readers as well as interested in this issue specialists.

შესავალი

1801 წელს მეფის რუსეთმა საქართველოს, სახელმწიფოებრიობა გააუქმა და იგი იმპერიის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილად გადააქცია. რუსეთის იმპერიის მიზანს ქართველი ერის უპირობო ასიმილაცია წარმოადგენდა. ამ მიზნის განხორციელების გზაზე გადამწყვეტ როლს თამაშობდა საქართველოს ცალკეულ კუთხეებზე და ეთნოსებზე დაყოფა.

აფხაზეთის რუსიფიკაციის გზაზე პირველი ნაბიჯი გადაიდგა 1862 წელს, როდესაც პეტრე უსლარმა გამოსცა მონოგრაფია „აფხაზური ენა“, რომელსაც ერთოდა რუსული გრაფიკის საფუძველზე შედგენილი აფხაზური ანბანი.

აფხაზური მოსახლეობა XIX საუკუნეში გამოირჩეოდა დაუმორჩილებლობით მეფის რუსეთის იმპერიის მიმართ, ამიტომ რუსეთის იმპერიის მიერ 1867–1877 წლებში ორ ეტაპად განხორციელდა აფხაზური მოსახლეობის გადასახლება ოსმალეთის იმპერიაში, ე.წ. მუჰაჯირობა. ამის შემდგომ დაიწყო აფხაზთა ჩამოყალიბება პრორუსული პოლიტიკური ორიენტაციის მატარებელ ხალხად. ეს თვალნათლივ

გამოვლინდა XX საუკუნის დასაწყისში, კონკრეტულად, 1905–1907 წლების რევოლუციის დროს აფხაზები განუდგნენ ამ რევოლუციურ პროცესებს და ამით დააფიქსირეს ერთგულება რუსეთის იმპერიისადმი.

1915 წელს ცნობილმა ქართველმა საზოგადო მოღვაწემ სამსონ ფირცხალავამ იმოგზაურა აფხაზეთში. იგი წერდა: „აფხაზთა შორის გამოჩნდნენ ისეთები, რომელთაც დაიწყეს ლაპარაკი: ჩვენ ქართველებთან საერთო არც გვქონია და არც გვაქვსო...“ (ნარკვევები, 2007: 283).

1917 წლის თებერვლის რევოლუციისა და ოქტომბრის გადატრიალების შედეგად მეფის რუსეთის იმპერიამ არსებობა შეწყვიტა, საქართველომ კი გეზი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისაკენ აიღო, რაც 1918 წლის 26 მაისს დასრულდა კიდეც საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენით.

საქართველოს დამოუკიდებელი დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა ცდილობდა გამოესწორებინა ის უარყოფითი შედეგები, რომლებიც აფხაზეთში დაინერგა მეფის რუსეთის იმპერიის მმართველობის პერიოდში. საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში აფხაზეთის სტატუსი განისაზღვრა შემდეგი სახით: 1918 წლის 11 ივნისიდან აფხაზეთი იყო საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ავტონომიური ერთეული, რაც 1919 წლის 20 მარტს ოფიციალურად დაადასტურა აფხაზეთში პირველად ჩატარებული დემოკრატიული არჩევნების გზით არჩეულმა ხელისუფლების უმაღლესმა კანონიერმა ორგანომ – აფხაზეთის სახალხო საბჭომ. ამავე ორგანომ 1920 წლის 16 ოქტომბერს დაამტკიცა ავტონომიური აფხაზეთის კონსტიტუციის პროექტი და გადაუგზავნა ის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოს – დამფუძნებელ კრებას დასამტკიცებლად. ბოლოს, 1921 წლის 21 თებერვალს, დამფუძნებელი კრების მიერ მიღებულმა საქართველოს პირველმა კონსტიტუციამ კონსტიტუციურად განამტკიცა აფხაზეთის ავტონომიური სტატუსი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს – საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ფარგლებში.

1921 წლის თებერვალ–მარტში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა საბჭოთა რუსეთმა სამხედრო გზით დაიპყრო და განახორციელა საქართველოს ოკუპაცია და ანექსია. აფხაზეთის სტატუსი 1921 წლის 31 მარტიდან განისაზღვრა, როგორც აფხაზეთის სოციალისტური რესპუბლიკა. აფხაზეთის „დამოუკიდებლობის“ სტატუსი ფიქცია იყო და იგი მიზნად ისახავდა საქართველოსათვის დამოუკიდებლობის სურვილის სამუდამოდ ჩაკვლას. 1921 წლის 16 დეკემბერს საქართველომ და აფხაზეთმა ხელი მოაწერეს სამოკავშირეო ხელშეკრულებას. ხელშეკრულების მეოთხე პუნქტი პირდაპირ მიუთითებდა, რომ აფხაზეთი გახდა კავშირის არა სრულუფლებიანი წევრი, არამედ საქართველოს შემადგენელი ნაწილი. მასში ნათქვამია: „ყველა სამხარეო გაერთიანებაში, კერძოდ, ამიერკავკასიის რესპუბლიკების ფედერაციაში, აფხაზეთი შედის საქართველოს მეშვეობით, რომელიც აძლევს მას თავისი ადგილების ერთ მესამედს“ (ნარკვევები, 2007: 314).

აფხაზეთის საბჭოების პირველმა ყრილობამ 1922 წლის 17 თებერვალს მოიწონა აღნიშნული ხელშეკრულება და იგი დაადასტურა სრულიად საქართველოს საბჭოების პირველ ყრილობაზე მიღებულმა კონსტიტუციამ. 1924 წლის საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციითაც აფხაზეთის სტატუსი განისაზღვრა, როგორც ავტონომიური რესპუბლიკა საქართველოს შემადგენლობაში.

აფხაზეთის საბჭოების III ყრილობამ (1925 წლის 26 მარტი – 1 აპრილი) თვითნებურად დაამტკიცა ახალი კონსტიტუცია, რომლის მიხედვით, აფხაზეთი ცხადდებოდა სუვერენულ რესპუბლიკად; მასში დეკლარირებული იყო ამიერკავკასიის

ფედერაციიდან და საბჭოთა კავშირიდან თავისუფლად გასვლის უფლება; სახელმწიფო ენად კი რუსული დგინდებოდა. 1925 წლის კონსტიტუცია არ გამოქვეყნებულა და, შესაბამისად, არც ძალაში შესულა იგი. მხოლოდ პროექტად დარჩა.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების განმტკიცების კვალდაკვალ, როცა იმპერიის მესვეურთა აზრით, მოიხსნა მისი დამოუკიდებლობის აღდგენის საფრთხე, აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შემაკავებელი ფუნქციაც ამოწურულად ჩაითვალა. 1931 წლის 14 თებერვალს საქართველოს საბჭოების VI ყრილობამ მოისმინა საქართველოს ცაკის მდივნის სილიბისტრო თოდრიას მოხსენება საქართველოს კონსტიტუციაში ცვლილებების შეტანის შესახებ. მან დაადასტურა აფხაზეთის საბჭოების გადაწყვეტილება: აფხაზეთი ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსით შედიოდა საქართველოს შემადგენლობაში, 1921 წლის 16 დეკემბრის ხელშეკრულება კი ძალადაკარგულად გამოცხადდა. ამ გადაწყვეტილებას გუდაუთის რაიონში სეპარატისტთა გამოსვლები მოჰყვა, რომელშიც ნესტორ ლაკობას დედაც მონაწილეობდა.

XX საუკუნის 30 – იანი წლების მეორე ნახევარში საბჭოთა კავშირში ე.წ. „კულტურული რევოლუცია“ განხორციელდა. „კრემლმა მიიღო ერთი სპეციალური გადაწყვეტილება საბჭოთა იმპერიის ოთხსაფეხურიანი ფედერალური სისტემის მესამე და მეოთხე საფეხურების სუბიექტების – ავტონომიური რესპუბლიკების „სატიტულო მცირე ერების“ ანბანის შესაბამისი მოკავშირე რესპუბლიკის სახელმწიფო ენის დამწერლობის გრაფიკულ სისტემაზე გადაყვანის შესახებ“ (პაპასქირი, 2003: 134). ერთი შეხედვით, ეს ანბანური რეფორმა არ ტოვებდა „მცირე ერებზე“ კულტურულ–ცივილიზაციური შეტევისა და იმპერიულ–ასიმილაციური მიზნების გამოვლინების შთაბეჭდილებას. „მცირე ერების“ დამწერლობა გადაჰყავდათ იმ მოკავშირე რესპუბლიკების სახელმწიფო ენის გრაფიკაზე, რომლის შემადგენლობაშიც ამ ერების ავტონომიური წარმონაქმნები შედიოდა. ამიტომ დამწერლობის სისტემა მოდიოდა გარკვეულ ჰარმონიზაციაში ტერიტორიულ–ადმინისტრაციულ სისტემასთან და მოკავშირე რესპუბლიკებზე ავტონომიური ერთეულების უშუალო დაქვემდებარების ზოგად პოლიტიკურ მოდელთან. თანაც ეს რეფორმა ხორციელდებოდა ოფიციალურად, ორგანული კანონმდებლობისა და კონსტიტუციური სისტემის ფარგლებში“ (ნარკვევები, 2007: 325).

მაგრამ ეს ყველაფერი ერთი შეხედვით ჩანდა ასე იდეალურად და ლამაზად, სინამდვილეში კი რეფორმა ატარებდა იმპერიულ–ასიმილაციურ ხასიათს, ცხადია, რუსიფიკაციის კონტექსტში. საქმის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში შემავალ მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის იმ დროს მხოლოდ ოთხ მოკავშირე ქვეყანას: რუსეთს, აზერბაიჯანს, უზბეკეთსა და საქართველოს გააჩნდა ავტონომიური წარმონაქმნები. ამ ოთხი სახელმწიფოდან (რუსეთის გარდა) მხოლოდ საქართველოს სახელმწიფო ენას – ქართულს ჰქონდა საკუთრივ ორიგინალური ანბანი, დანარჩენი რესპუბლიკების სახელმწიფო ენების დამწერლობა კი გაწყობილი იყო სლავურ–რუსულ ანბანზე, ე.წ. „კირილიცაზე.“ აქედან გამომდინარე, ცხადი ხდება, რომ რეფორმის უპირველესი მიზანი იყო „მცირე ერების“ დამწერლობითი სისტემის გადაყვანა რუსულ–სლავურ გრაფიკულ სისტემაზე და ამ გზით „მცირე ერების“ გარუსება.

აფხაზური დამწერლობის რეფორმა განხორციელდა იმპერიული მოდელის ფარგლებს გარეთ, ანუ არა რუსიფიკაციის კონტექსტში. ამის მიზეზი ჩვენ არ უნდა ვეძებოთ იოსებ სტალინისა და ლავრენტი ბერიას ეთნიკურ ქართველობასა და მათს პატრიოტიზმში, არც სპეციფიკურ ანტიაფხაზურ მიმართულებასა და, განსაკუთრებით,

ქართველი ერის მხრიდან აფხაზური ეთნოკულტურული თვითმყოფადობის მოსპობის მცდელობაში, არამედ იმ უდავო ლინგვისტორიულ გარემოებაში, რომ ავტონომიების მქონე საბჭოთა კავშირის მოკავშირე რესპუბლიკების სახელმწიფო ენებიდან მხოლოდ ქართული გამოირჩეოდა „კირილიცისაგან“ დიამეტრულად განსხვავებული ანბანური დამწერლობით. ცხადია, კრემლი თავის გადაწყვეტილებაში ამ ქართული სპეციფიკის ნეიტრალიზებას და საქართველოსთვის ცალკე გადაწყვეტილების მიღებას ვერ შეძლებდა; ეს გარკვეულ უხერხულობას შექმნიდა.

1945 წელს აფხაზეთში სასკოლო რეფორმა გატარდა, თუმცა მისი გატარების თაობაზე გადაწყვეტილება უფრო ადრე იქნა მიღებული. საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკური) ცეკას ორგბიუროს 1938 წლის 24 იანვრის დადგენილებაში აღნიშნულია: „ა) გარდაიქმნას განსაკუთრებული ეროვნული სკოლები (გერმანული, ფინური, პოლონური, ლიტვური, ესტონური, ბერძნული, იჟორული და ა.შ.) ჩვეულებრივი ტიპის საბჭოთა სკოლებად, ასევე გაუქმდეს ჩვეულებრივ საბჭოთა სკოლებთან არსებული განსაკუთრებული ეროვნული განყოფილებები; ბ)...აუცილებელია განსაკუთრებული ეროვნული სკოლების რეორგანიზაცია მოხდეს ჩვეულებრივი ტიპის საბჭოთა სახელმძღვანელოებსა და სასწავლო პროგრამებზე მათი გადაყვანის გზით, შესაბამისი რესპუბლიკის ენაზე ან რუსულ ენაზე სწავლების შემოღებით...“ (პაპასქირი, 2003: 19).

აფხაზეთში სასკოლო რეფორმის 7 წლის დაგვიანებით განხორციელება განაპირობა ორმა ფაქტორმა: პირველი, საქართველოს მაშინდელი ხელმძღვანელობა საკითხს ფრთხილად ეკიდებოდა და, მეორე, 1941 წლიდან საბჭოთა კავშირი მეორე მსოფლიო ომში ჩაერთო გერმანიის წინააღმდეგ და სანამ ომში საბოლოო გარდატეხა არ მოხდა საბჭოთა კავშირის სასარგებლოდ, სასკოლო რეფორმისათვის არავის არ ეცალა. აფხაზური სასკოლო სისტემა, თავისი სპეციფიკური ნიშნების გამო, მთლიანად ექცეოდა ხსენებული დადგენილების ქვეშ. „აფხაზურ სკოლებში“ აფხაზურ ენაზე სწავლება, მხოლოდ I-IV კლასებში ხდებოდა, V-X კლასებში კი სწავლება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. ამ ფაქტორის გათვალისწინებით, „აფხაზური სკოლა“ აფხაზი ერის რუსიფიკაციის ინსტიტუტს წარმოადგენდა. ასეთი სტრუქტურის გამო „აფხაზური სკოლა“ აკმაყოფილებდა დადგენილების ა) პუნქტში მითითებულ „განსაკუთრებული ეროვნული სკოლის“ სტატუსსაც და ჩვეულებრივ საბჭოთა სკოლებთან არსებული ეროვნული განყოფილების სტატუსსაც, რადგანაც აფხაზურ ენაზე მხოლოდ I-IV კლასებში სწავლება აფხაზურ სექტორს მართლაც სკოლის ცალკე განყოფილებად აქცევდა. ამიტომ მოექცა „აფხაზური სკოლა“ საბჭოთა ცენტრის დადგენილების მოქმედების არეალში.

დადგენილების ბ) პუნქტის მიხედვით, „აფხაზურ სკოლებში“ სწავლება უნდა შემოღებულიყო მხოლოდ ქართულ ან რუსულ ენაზე, ყოველგვარი სხვა ალტერნატივის გამორიცხვით. რეფორმას ხელი უნდა შეეწყო აფხაზი ერის დერუსიფიკაციისა და ქართულ კულტურულ-საგანმანათლებლო სივრცეში ინტეგრაციისათვის. საბოლოოდ გადაწყდა, რომ „აფხაზურ სკოლებში“ სწავლება განხორციელებულიყო ქართულ ენაზე. ასეთი იყო სიტუაცია აფხაზეთში მანამ, სანამ აფხაზი მეცნიერები 1947 წელს ანტიქართულ კამპანიას წამოიწყებდნენ.

თავი I

წყაროებისა და ლიტერატურის მიმოხილვა

1991 წელს თბილისში გამოქვეყნდა პროფესორ ჯემალ გამახარიას ნაშრომი „ქართულ–აფხაზურ ურთიერთობათა ისტორიიდან“. ნაშრომის წყაროთმცოდნეობითი ბაზა საკმაოდ მდიდარი გახლავთ. საყურადღებოა, რომ ავტორს შესწავლილი აქვს აფხაზეთის ცენტრალური არქივის დოკუმენტები.

პროფესორ ჯემალ გამახარიას მიერ წინ არის წამოწეული არაერთი საინტერესო საკითხი: „აფხაზ გიორგი შარვაშიძეს ეკუთვნის შემდეგი სიტყვები, რომლებიც მიმართული იყო საქართველოს შეურაცხყოფელთა წინააღმდეგ: „ჩვენ შეგვიძლია თამამად ვთქვათ, რომ იღბლის უკუღმართობას რომ ხელი არ შეეშალა, ევროპის წინათაც ვიქნებოდით ჩვენ დღეს; ვინაიდან, როდესაც ანდრია მოციქული აქ ქრისტეს მცნებას გვიქადაგებდა, მაშინ ევროპაში თვით დუკებსაც კამეჩის ტყავი ეცვათ ტანზე და ფეხშიშველად შუბებით ხელში ნადირობდნენ ტყეში. მას მერე, როგორც იყო, ომით, მუდამ დავიდარაბით, მოვიტანეთ ჩვენი კულტურის ცხოვრება თამარ დედოფლის დრომდე, რომელიც იყო ივერიის ოქროს ხანა! შემდეგ კი უკუღმართად დატრიალდა ერის არსება. შემოსეული მტრები არ გვაძლევდნენ საშველს და ხალხი დაიღალა. ნელ–ნელა ჩაქრა დიდებული გონებრივი და ქონებრივი თანხა ქვეყნისა და დაიშალა ცხოვრება თვითარსებობისა. ენა გაღარიბდა, ზნეობა წაგვიხდა, ქონება–შემღება დავკარგეთ, რაინდობა და პატიოსნება განვაგდეთ და ბოლოს მოვალწიეთ იმ ხანაში, როცა კეთილდღეობას ვპოულობდით ჯაშუშობასა და სამშობლოს მტრობაში.“

გიორგი შარვაშიძის სიტყვები ვრცელ კომენტარებს არ საჭიროებს. კარგი იქნება, თუ სეპარატისტები დაფიქრდებიან აფხაზეთის უკანასკნელი მთავრის სიტყვებზე და იპოვიან პასუხს კითხვებზე: რატომ სძულთ ქვეყანა, რომელსაც მათი მთავარი „ჩვენს სამშობლოს ივერიას“ უწოდებდა? რატომ ებრძვიან იმ კულტურას, რომელსაც მათი მთავარი „ჩვენს კულტურას“ უწოდებდა? რატომ სძულთ ენა, რომლის გადარიბების გამო ასე წუხდა გ. შარვაშიძე?“ (გამახარია, 1991: 9–10).

ავტორის მიერ დასმულ შეკითხვებზე ჩვენ პასუხი უნდა ვეძიოთ აფხაზთა, უფრო ზუსტად, აფსუათა ეთნოგენეზისში. გარდა იმისა, რომ საკითხის შესახებ არსებობს პავლე ინგოროყვას, ნიკო ბერძენიშვილისა და სხვა მეცნიერთა შრომები, ასევე არსებობს პროფესორ ავთანდილ სონღულაშვილის 2007 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომი: „აფხაზი თუ აფსუა?“ გამოკვლევაში ნათლად არის აღწერილი, თუ როგორ შეერია აფხაზურ ეთნოსს აფსუური უცხო ეთნიკური ჯგუფები და როგორ გაასაღეს თავი აფსუებმა აფხაზებად და როგორ გამოაცხადეს თავი იმ ისტორიისა და კულტურის შემქმნელებად, რომელიც მათ არ ეკუთვნოდათ. აქედან ცხადი ხდება, რომ აფსუებს ქვეცნობიერის დონეზე სძულთ ის ქვეყანა, ისტორია, ერი და კულტურა, რომელთანაც მათ გენეტიკური კავშირი არ გააჩნიათ.

„1905–1907 წლებში, ასევე შემდგომშიაც, დემოკრატიულმა და რევოლუციურმა (სოციალისტურმა) იდეებმა აფხაზ მოსახლეობაში ფეხი ვერ მოიკიდა. ერთიც და მეორეც მის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა“ (გამახარია, 1991: 21).

ჩვენი აზრით, აქ გადამწყვეტი იყო აფხაზთა წარსულის მწარე გამოცდილება მუჰაჯირობის სახით. აფხაზებმა კარგად დაინახეს, თუ რა შედეგები მოჰყვა მათ მიერ მეფის რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ ბრძოლას და სწორედ ამიტომ აღარ მიიღეს მონაწილეობა 1905–1907 წლების რევოლუციურ პროცესებში.

ვასრულებთ რა ნაშრომის მოკლე მიმოხილვას, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ პროფესორ ჯემალ გამახარიას ნაშრომი უსათუოდ იმსახურებს დადებით შეფასებას.

1994 წელს თბილისში გამოქვეყნდა პროფესორ თეიმურაზ მიბზუანის ნაშრომი: „აფხაზური სეპარატიზმის სისხლიან ნაკვალევზე“. მასში ძირითადად განხილულია შემდეგი საკითხები: 1) რა იყო აფხაზეთის ომის გამომწვევი მიზეზი; 2) უშუალოდ აფხაზეთის ომში მომხდარი არაადამიანური სისასტიკის მაგალითები; 3) ჩრდილო კავკასიელთა სამარცხვინო მისია აფხაზეთის ომში.

ნაშრომთან მიმართებაში უნდა აღინიშნოს, რომ იგი მთლიანობაში უსათუოდ დადებით შეფასებას იმსახურებს, მაგრამ არსებობს გარკვეული შენიშვნებიც, რაც შემდეგში მდგომარეობს: ნაშრომში არ არის განხილული, თუ რა როლი შეასრულა აფხაზეთის ომის დაწყებაში 1991–1992 წლების თბილისის სამოქალაქო ომმა და სამხედრო ხუნტის მიერ ლეგიტიმურად არჩეული პრეზიდენტის ზვიად გამსახურდიას დამხობამ. ასევე ნაშრომში არ არის აღწერილი, თუ რა შედეგი მოჰყვა იმავე სამხედრო ხუნტის მიერ 1992 წლის 7 მარტს მოსკოვიდან ედუარდ შევარდნაძის ჩამოყვანას, მისთვის ძალაუფლების გადაცემას და ამ უკანასკნელის მიერ აფხაზეთთან მიმართებაში მცდარი ნაბიჯების გადადგმას.

1995 წელს თბილისში გამოქვეყნდა პროფესორ ლორიკ მარშანიას ნაშრომი „აფხაზეთის ტრაგედია“. მასში წამოჭრილია არაერთი საჭირობო საკითხი, გაშუქებულია ქართულ–აფხაზურ ურთიერთობებში არსებული პრობლემები და გამოთქმულია მოსაზრებები ქართულ–აფხაზური ურთიერთობების აღდგენის გზებთან დაკავშირებით.

ნაშრომში მრავალი საინტერესო და საკამათო მოსაზრებაა თავმოყრილი. ავტორი წერს: „აფხაზი ხალხის ეთნიკურ მდგომარეობას ასევე დიდი ზიანი მიაყენა შავმა ჭირმა, რომელიც აფხაზეთში მძვინვარებდა 1811–1812 წლებში, მაშინ დაიღუპა მოსახლეობის თითქმის ნახევარი. XVII საუკუნის 50–იან წლებში თუ აფხაზთა რაოდენობა 600 ათასს აღწევდა, XVIII საუკუნის დასასრულს იგი შეადგენდა 200 ათასს. გენერალ მურავიოვის დამსჯელ ექსპედიციას (1841 წ.) მოჰყვა მასობრივი გასახლება თურქეთში. XIX საუკუნეში გაასახლეს 300 ათასზე მეტი აფხაზი“. (მარშანია, 1995: 4–5).

ავტორის მიერ მოტანილი ეს ინფორმაცია თავიდან ბოლომდე არაზუსტია. ისტორიულად ცნობილია, რომ აფხაზეთის მოსახლეობა მთლიანობაშიც კი არასოდეს აღწევდა 600 ათასამდე. ასევე ცნობილია ისიც, რომ აფხაზეთში უძველესი დროიდან ცხოვრობდნენ როგორც აფხაზები, ასევე ქართველები. თუ ჩვენ დავიჯერებთ იმას, რომ XVII საუკუნეში აფხაზეთში აფხაზთა რაოდენობა 600 ათასს აღწევდა, მაშინ უნდა ვადიაროთ ისიც, რომ აფხაზეთში ქართულ ეთნოსს არ უცხოვრია; ასეთ შემთხვევაში აფხაზეთში ქართველთათვის ადგილი აღარ დარჩებოდა. ავტორის ინფორმაციით, XVIII საუკუნის დასასრულს აფხაზთა რაოდენობა 200 ათასი ყოფილა. მაშინ გამოდის, რომ აფხაზთა რაოდენობა 1811–1812 წლებშიც დაახლოებით 200 ათასი იქნებოდა, ხოლო აქედან დაახლებით ნახევარი, 100000, შავი ჭირის მსხვერპლი გამხდარა. მიუხედავად ამ ყველაფრისა, აფხაზები დემოგრაფიული თვალსაზრისით ისე გამრავლებულან, რომ XIX საუკუნეში მეფის რუსეთის იმპერიას 300 ათასზე მეტი აფხაზი გაუსახლებია აფხაზეთიდან. რა თქმა უნდა, ეს სრული აბსურდია.

აფხაზეთის ომის თაობაზე ლორიკ მარშანია წერს: „მასობრივი ხოცვა–ჟლეტა ხდებოდა მთელი სისასტიკით – ადამიანთა აკუწვით, ცოცხლად დაწვით, ნამუსის ახდით და ა.შ. განსაკუთრებით მძვინვარებდნენ დამსჯელთა ბანდები ეგრეთ წოდებული მეორე და მესამე სომხური ბატალიონებიდან, რომლებიც მარშალ ბაგრამიანის სახელს ატარებდნენ. რაოდენ დიდი შეურაცხყოფაა სახელგანთქმული სარდლის სახელისა!“ (მარშანია, 1995: 7).

აფხაზეთის ომში ბაგრამიანის ბატალიონის მიერ ჩადენილი დანაშაულობები არ წარმოადგენს მხოლოდ მარშალ ბაგრამიანის სახელის შეურაცხყოფას. ბაგრამიანის ბატალიონის „მოღვაწეობა“ აფხაზეთში სამარცხვინო ლაქას წარმოადგენს ქართულ–სომხური ურთიერთობების ისტორიაში.

„აფხაზეთის პრობლემის მშვიდობიანი მოწესრიგების გასაღები რუსეთში დევს და მან პრინციპული გადაწყვეტილება უნდა მიიღოს ამ პრობლემისადმი თავისი ახალი მიდგომის თაობაზე“ (მარშანია, 1995: 46).

სამწუხაროდ, აღნიშნულ გზაზე რუსეთის სახელმწიფომ საბოლოოდ განაცხადა უარი 2008 წლის 26 აგვისტოს, როდესაც მან დე იურე ცნო აფხაზეთის „დამოუკიდებლობა“.

საბოლოო დასკვნის სახით პროფესორ, ლორიკ მარშანიას ნაშრომის შესახებ უნდა ითქვას, რომ გარკვეული შენიშვნების მიუხედავად იგი იმსახურებს დადებით შეფასებას.

1997 წელს მოსკოვში გამოქვეყნდა პროფესორ გრიგოლ ლეჟავას ნაშრომი: „Между Грузией и Россией. Современные факторы Абхазо-Грузинского конфликта (XIX-XX в.в.). აღსანიშნავია, რომ დასახელებული ნაშრომი გამოქვეყნდა რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეთნოლოგიის ინსტიტუტის გრიფით. ამავე დროს პროფესორი გრიგოლ ლეჟავა არასოდეს გამოირჩეოდა „ანტიაფხაზური განწყობით“; იგი მრავალი წლის განმავლობაში უპრობლემოდ მუშაობდა აფხაზური სეპარატიზმის ბუდეში – საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დიმიტრი გულიას სახელობის აფხაზეთის ენის,

ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტში და აფხაზებისათვის მისაღები პიროვნება იყო. ეს ფაქტორი მისეულ ანალიზს კიდევ უფრო სანდოს ხდის.

გრიგოლ ლეჟავას ნაშრომში ჩვენს განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ის ნაწილი, რომელშიც ყურადღება არის გამახვილებული აფხაზეთში და, არა მხოლოდ აფხაზეთში, სრულიად საბჭოთა კავშირის მასშტაბით გატარებულ „მცირე ერების“ დამწერლობის რეფორმაზე. გამოაშკარავებულია რეფორმის არსი და აფხაზ სეპარატისტთა ცრუ ბრალდება ქართველთა მხრიდან აფხაზი ხალხის ეთნოკულტურული ინდივიდუალობის მოშლის მცდელობის შესახებ.

ნაშრომში ასევე საყურადღებოა აფხაზეთში გატარებული სასკოლო რეფორმის ანალიზი. ცნობილია, რომ აფხაზეთში ეროვნული სკოლების რეორგანიზაცია უნდა დასრულებულიყო 1938–1939 სასწავლო წლისათვის, მაგრამ, როგორც უკვე აღინიშნა, საქართველოს მაშინდელი ხელმძღვანელობა საკითხს ფრთხილად ეკიდებოდა. საკითხთან დაკავშირებით გრიგოლ ლეჟავას მოჰყავს უმნიშვნელოვანესი მასალა, საიდანაც ვიგებთ, რომ „აფხაზურ სკოლებში“ სწავლების ქართულ ენაზე გადაყვანის წინააღმდეგ გამოსულა აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის განათლების მაშინდელი სახალხო კომისარი იასონ დარსანია. იგი შესწინააღმდეგებია საოლქო კომიტეტის პირველ მდივანს კირილე ბეჭკაიას. და განუცხადებია, რომ „აფხაზურ სკოლებში“ სწავლების ქართულ ენაზე გადაყვანა გამოიწვევდა აფხაზური მოსახლეობის უკმაყოფილებას. „იასონ დარსანიას თავისი პოზიცია მტკიცედ დაუცავს საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტში, პირველ მდივანთან კანდიდ ჩარკვიანთან შეხვედრისას, და მოახერხა მისი დარწმუნება, რომ არ გაეტარებინათ სასკოლო რეფორმა აფხაზეთში. ამის შემდგომ კანდიდ ჩარკვიანს უბრძანებია იასონ დარსანიასათვის, რომ საერთოდ არ წამოეჭრა განსახილველად ხსენებული საკითხი“ (Лежава, 1997: 127).

იასონ დარსანიას ვარაუდი იმის შესახებ, რომ „აფხაზურ სკოლებში“ სწავლების ქართულ ენაზე გადაყვანას პრობლემები მოჰყვებოდა, აფხაზური მოსახლეობის მხრიდან გამართლდა. აფხაზეთში გატარებული სასკოლო რეფორმის წინააღმდეგ გამოვიდა აფხაზეთის კვლევითი ინსტიტუტის სამი მეცნიერ–თანამშრომელი : ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატები კონსტანტინე შაყრილი და ბაგრატ შინკუბა და ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი გიორგი ძიძარია. მათ 1947 წლის 25 თებერვალს საპროტესტო წერილით მიმართეს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს. წერილ–საჩივარი დაწერილი იყო გიორგი ძიძარიას ხელით. ის გაიგზავნა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში, ცენტრალური კომიტეტის მდივნის ალექსანდრე კუზნეცოვის სახელზე. გრიგოლ ლეჟავამ საფუძვლიანად შეისწავლა აღნიშნული წერილი და პირველმა დასვა სავსებით ლოგიკური შეკითხვა: „რატომ შეარჩიეს წერილის ავტორებმა ადრესატად მაინცდამაინც ალექსანდრე კუზნეცოვი, რომელიც იმ პერიოდში ცენტრალურ კომიტეტში კურირებდა ადმინისტრაციულ განყოფილებას და არა კადრების სამმართველოს, და არა ანდრეი ჟდანოვი, რომელიც ცენტრალური კომიტეტის მდივანი იყო სწორედ იდეოლოგიურ სფეროში?“ გრიგოლ ლეჟავამ ცხადად დაგვანახვა, რომ აფხაზ მეცნიერთა საპროტესტო წერილის ადრესატი არ იყო შემთხვევით შერჩეული და რომ ალექსანდრე კუზნეცოვის აპარატი იყვნენ პიროვნებები, რომლებმაც შეიძლება უბიძგეს კიდევ ახალგაზრდა აფხაზ მეცნიერებს ამგვარი საქციელისაკენ“ (Лежава, 1997: 140–141).

გრიგოლ ლეჟავას აზრით, კონსტანტინე შაყრილსა და მის გუნდს მოსკოვში ნამდვილად ჰყავდათ მფარველები. „მფარველთა რიცხვში უნდა ყოფილიყო ცნობილი

მეცნიერი–ლინგვისტი, აკადემიკოს ნიკო მარის მოწაფე, საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ენისა და აზროვნების ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე, საბჭოთა კავშირის პედაგოგიურ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ–კორესპონდენტი, პროფესორი გ. სერდიუჩენკო, რომელმაც ჯერ კიდევ მანამდე, სანამ დაიწერებოდა აფხაზ მეცნიერთა წერილი–საჩივარი, მოასწრო და ანალოგიური ხასიათის წერილი გაგზავნა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის აპარატში. გრიგოლ ლეჟავას წიგნიდან ირკვევა ისიც, რომ პროფესორი გ. სერდიუჩენკო ყოფილა კონსტანტინე შაყრილის მეცნიერ–ხელმძღვანელი და მეგობრული ურთიერთობა ჰქონია თავის მოწაფესთან.“(Лежава, 1997: 131).

„საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა კონსტანტინე შაყრილისა და მისი მხარდამჭერების წერილი–საჩივარი თბილისში გადმოაგზავნა, საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტში. საჩივარში წამოჭრილი საკითხების შესწავლა დაევალა ცენტრალური კომიტეტის მდივანს იდეოლოგიის დარგში, მეცნიერ–ფილოსოფოსს, პროფესორ პეტრე შარიას. პეტრე შარია საგანგებოდ გაემგზავრა აფხაზეთში და საქმის ვითარება ადგილზევე შეისწავლა. საქმის შესწავლის შემდგომ პეტრე შარიამ თავისი საქმიანობის შედეგები შეაჯამა და მოხსენებითი ბარათი აახლა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველ მდივანს კანდიდ ჩარკვიანს. მოხსენებით ბარათში სიცრუედ იყო მოხსენიებული აფხაზ მეცნიერთა მიერ საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და აფხაზეთის საოლქო კომიტეტისადმი წაყენებული ბრალდებები“ (Лежава, 1997: 144–150).

„1947 წლის 2 აგვისტოს წერილი–საჩივრის ავტორები კონსტანტინე შაყრილი, ბაგრატ შინკუბა და გიორგი ძიძარია დაიბარეს საქართველოს კომპარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტში, სადაც მათ პეტრე შარიამ ურჩია, რომ უარი ეთქვათ წერილზე. შედეგად კი დაიწერა ცნობილი „აღიარება“, რომელშიც ავტორები ინანიებდნენ თავიანთ ჩადენილ საქციელს. 1991 წელს წერილი–საჩივრის ერთ–ერთმა ავტორმა კონსტანტინე შაყრილმა უარყო მისი მხრიდან „მონანიება–აღიარებაზე“ ხელისმოწერა და თავისი ხელისმოწერა ყალბად გამოაცხადა. სამაგიეროდ, აცხადებდა, რომ, მისი ხელმოწერისაგან განსხვავებით, ნამდვილი იყო ბაგრატ შინკუბასა და გიორგი ძიძარიას ხელმოწერები. იმავე კონსტანტინე შაყრილის განცხადებით, ბაგრატ შინკუბამ მასთან სატელეფონო საუბარში თითქოს დაადასტურა, რომ „აღიარება–მონანიება“ დაწერილი იყო მის (ე.ი. შინკუბას) მიერ“ (Лежава, 1997: 151). გადაჭარბების გარეშე შეიძლება ითქვას, რომ, თუ გავითვალისწინებთ სტალინის პერიოდის საბჭოთა კავშირში არსებულ ვითარებას, იოლი მისახვედრია, რომ სწორედ „აღიარება–მონანიების“ წერილმა იხსნა წერილი–საჩივრის ავტორები საკმაოდ დიდი უსიამოვნებებისაგან. წერილ–საჩივარსა და „აღიარება–მონანიების“ წერილის საკითხებს ოდნავ მოგვიანებით ჩვენ ვრცლად და დაწვრილებით შევეხებით. „განსხვავებით კონსტანტინე შაყრილისაგან, ბაგრატ შინკუბა და გიორგი ძიძარია არ უარყოფდნენ „აღიარება–მონანიების“ წერილზე ხელის მოწერას, მაგრამ აცხადებდნენ, რომ მათი ხელისმოწერა ნებაყოფლობითი არ იყო. 1955 წელს ბაგრატ შინკუბამ და გიორგი ძიძარიამ წერილი გაუგზავნეს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველ მდივანს ნიკიტა ხრუშჩოვს და საქართველოს კომპარტიის პირველ მდივანს ალექსანდრე მირცხულავას. წერილში ისინი ინანიებდნენ იმას, რომ 1947 წელს იძულებულნი იყვნენ დაეწერათ ხსენებული „აღიარება–მონანიების“ წერილი“ (Лежава, 1997: 142).

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ გრიგოლ ლეჟავას ნაშრომი შესრულებულია მაღალ პროფესიულ დონეზე და იგი იმსახურებს დადებით შეფასებას.

1998 წელს სოხუმში გამოქვეყნდა ცნობილი აფხაზი ჟურნალისტისა და მეცნიერის ეკატერინე ბეზიას „ნაშრომი“: „ადამიანები ჯავშნიდან (აფხაზური ჯავშანსატანკო ჯარების ჩამოყალიბების ისტორიისათვის)“. „ნაშრომის“ გამოქვეყნების დროს ეკატერინე ბეზია იყო ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი. „ნაშრომი“ ძირითადად ეხება 1992–1993 წლების აფხაზეთის ომს და მიზნად ისახავს მკითხველს „დანახოს“ ქართველი „აგრესორის“ მიმართ აფხაზი ხალხის „გმირული“ ბრძოლა. „წიგნის“ მთელი პათოსი ანტიქართულია. ეკატერინე ბეზიას „ნაშრომი“ სათაურიდანვე იპყრობს ჩვენს ყურადღებას, განსაკუთრებით კი „წიგნის“ მეორე ნაწილი: სათაური „აფხაზური ჯავშანსატანკო ჯარების ჩამოყალიბების ისტორიისათვის“ კომიკურია ამგვარი სამხედრო ერთეულის არსებობა იმ „სახელმწიფოს“ საჯარისო სტრუქტურებში, რომლის უსაფრთხოებასაც უცხო ქვეყნის არმია უზრუნველყოფს. „ნაშრომი“ თავიდანვე იწყება ცრუ განცხადებით, კერძოდ, თითქოს „შევარდნაძის რეჟიმი“ (აქ ავტორი, რასაკვირველია, გულისხმობს საქართველოს სახელმწიფოს) მიზნად ისახავდა აფხაზური „სახელმწიფოებრიობის“ განადგურებას. რა თქმა უნდა, მსგავსი რამ ყოვლად წარმოუდგენელია, იმიტომ რომ შეუძლებელია იმის განადგურება, რაც არ არსებობს; არარსებულ აფხაზურ სახელმწიფოებრიობას ვერავინ ვერ განადგურებდა. გარდა ამისა, „ნაშრომში“ გაყალბებულია ქართულ–აფხაზური ურთიერთობების არაერთი საკითხი; მაგალითისათვის საკმარისია თუნდაც იმის თქმა, რომ, ეკატერინე ბეზიას აზრით, აფხაზეთში ქართული მოსახლეობა მხოლოდ XX საუკუნის 30–50–იან წლებში ჩასახლებულა. ალბათ არც ღირს ამ აბსურდის კრიტიკა.

ეკატერინე ბეზიას „ნაშრომის“ მოკლე მიმოხილვის დასასრულს გვსურს ვთქვათ, რომ იგი მიზნად ისახავს სეპარატისტული პროპაგანდის მხარდაჭერას, აყალბებს ქართულ–აფხაზური ურთიერთობების მრავალსაუკუნოვან ისტორიას და აფხაზეთის ომის ისტორიას. „ნაშრომის“ სულისკვეთება, ფაქტობრივად, კიდევ უფრო აღრმავებს განხეთქილებას ჩვენს ერებს შორის.

1999 წელს თბილისში გამოქვეყნდა კრებული: „აფხაზეთის ლაბირინთი“. კრებულის ავტორები არიან ვ. ყოლბაია, რ. გელანტია, დ. ლაცუზბაია და თ. ჭახრაკია. ნაშრომი ქრონოლოგიური სიზუსტით და მიუკერძოებლად ასახავს ბოლო ათწლეულებში, 1992–1993 წლებსა და შემდგომ პერიოდში აფხაზეთში განვითარებულ მოვლენებს. განხილულია ქართულ–აფხაზური ურთიერთობების ისტორიის არაერთი პრობლემატური საკითხი, აფხაზური სეპარატიზმის გენეზისი; ომისწინა აფხაზეთი; სამხედრო კონფლიქტი და მისი ქრონიკა; ქართველთა ეთნიკური წმენდა და გენოციდი; ეთნიკური წმენდა და მისი დემოგრაფიული შედეგები; რუსეთის როლი აფხაზეთის კონფლიქტში; საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია და აფხაზეთი. ჩამოთვლილი საკითხებიდან გვსურს ყურადღება მივაპყროთ აფხაზეთში ქართველთა ეთნოწმენდისა და გენოციდის საკითხს. მოძიებულ დოკუმენტებსა და წყაროებზე დაყრდნობით წიგნის ავტორებმა აფხაზეთში ქართველთა წინააღმდეგ განხორციელებული გენოციდი და მშობლიური კერებიდან აყრა და განდევნა დაყვეს ხუთ ეტაპად: „1. 1991 წ. 17 მარტიდან 1992 წ. 14 აგვისტომდე; 2. 1992 წ. 14 აგვისტოდან 2 ოქტომბრამდე; 3. 1992 წ. 2 ოქტომბრიდან 1993 წ. 16 სექტემბრამდე; 4. 1993 წ. 16 სექტემბრიდან 30 სექტემბრამდე; 5. 1993 წ. სექტემბრიდან დღემდე“ (ყოლბაია, გელანტია, ლაცუზბაია, ჭახრაკია 1999: 166).

კრებულის ავტორთა დაკვირვებით და ანგარიშით, ქართული მშვიდობიანი მოსახლეობის მსხვერპლი მთელ აფხაზეთში მარტო 1992–1996 წ.წ. უდრის:

- „1. გაგრის რაიონში – 442 სულს;
2. გუდაუთის რაიონში – 134 სულს;
3. სოხუმში (ქალაქსა და რაიონში) – 1287 სულს;
4. გულრიფშის რაიონში – 643 სულს;
5. ოჩამჩირის რაიონში – 909 სულს;
6. ქ. ტყვარჩელში – 25 სულს;
7. გალის რაიონში – 1025 სულს“ (ყოლბაია, გელანტია, ლაცუზბაია, ჭახრაკია 1999:

167).

გარდა მშრალი სტატისტიკური ციფრებისა, კრებულში დასახელებული არიან კონკრეტული პიროვნებები და ოჯახები, რომლებსაც ეთნოწმენდა და გენოციდი პირადად შეეხოთ; აღწერილია კონკრეტული ბარბაროსული ქმედებები, რომელთაც სჩადიოდნენ აფხაზი სეპარატისტები და მათი მხარდამჭერები.

კრებულის მიმოხილვის დასასრულს დავძენთ, რომ იგი იმსახურებს მაღალ შეფასებას.

2000 წელს თბილისში გამოქვეყნდა კრებული: „აფხაზეთის საკითხი ოფიციალურ დოკუმენტებში. საქართველოს საკანონმდებლო, აღმასრულებელი ხელისუფლება, საერთაშორისო ორგანიზაციები. 1989–1999 წწ. ნაწილი I, 1989–1995 წწ.“ კრებულის შემდგენელი და მთავარი რედაქტორია ვახტანგ ყოლბაია. მასში თავმოყრილი იურიდიული დოკუმენტები ცხადად ასახავს იმ ვითარებას, რომელშიაც საქართველო იმ პერიოდში იმყოფებოდა. ასევე იურიდიული დოკუმენტები ნათლად მიუთითებენ არაერთი პიროვნების მიერ სახელმწიფოს წინაშე ჩადენილ დანაშაულზე.

კრებულის დასკვნითი შეფასებისას დავძენთ, რომ წინამდებარე კრებულის შედგენა დაკავშირებულია შრომატევად სამუშაოსთან, რაც დასაფასებელია. ნაშრომში წარმოდგენილი იურიდიული დოკუმენტები იძლევა კარგ საშუალებას საქართველოს ისტორიის შესაბამისი პერიოდის საფუძვლიანი კვლევისათვის.

2002 წელს თბილისში გამოქვეყნდა კრებული: „რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში – სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, აფხაზეთის ასსრ (1989–2001). პოლიტიკურ-სამართლებრივი აქტების კრებული“. კრებულის შემდგენელი და მთავარი რედაქტორია თამაზ დიასამიძე.

კრებულში მკაფიოდ არის ასახული, თუ რა სიტუაცია იყო შექმნილი აფხაზეთში როგორც პოლიტიკური, ასევე კრიმინალური თვალსაზრისით; ამიტომ მიგვაჩნია, რომ წინამდებარე კრებული იმსახურებს დადებით შეფასებას.

2004 წელს თბილისში გამოქვეყნდა პროფესორ გერონტი გასვიანის ნაშრომი: „აფხაზეთი XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნეში“.

ნაშრომში განხილულია და წინ არის წამოწეული შემდეგი საკითხები: აფხაზეთის დემოგრაფიული სურათი და მისი მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნეში; რუსეთის იმპერიის კოლონიური პოლიტიკა აფხაზეთში; საქართველოს ეკლესიის როლი ქვეყნის დამოუკიდებლობისა და გადარჩენის საქმეში; საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა და დემოკრატიული რესპუბლიკის შექმნა 1918–1921 წლებში; საქართველოს რესპუბლიკა და აფხაზეთი; საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსია და ოკუპაცია; აფხაზი სეპარატისტები 1918–1931 წლებში (აფხაზთა ჭირვეულობა და უზომო პრეტენზიები); აფხაზთა მიტმასნება რუსეთისადმი და მისი მეშვეობით ქართველთა შეზღუდვა აფხაზეთში; საქართველოს საბჭოთა რესპუბლიკის ზრუნვა აფხაზეთის ავტონომიის სახალხო მეურნეობისა და კულტურის განვითარებისათვის; აფხაზური ენისა და კადრების საკითხი რუსულ პოლიტიკაში; აფხაზთა მუდმივი პრეტენზიები საქართველოს მიმართ

და ქართველების გამუდმებული დასმენა–დაბეზლება მოსკოვში; აფხაზეთის რუსიფიკაცია და ქართველთა დევნის გაძლიერება აფხაზეთში; აფხაზეთი XX საუკუნის მეორე ნახევარში და აფხაზური აგრესიული სეპარატიზმის ჩამოყალიბება; რუსეთის წამყვანი როლი აფხაზეთის სამხედრო კონფლიქტის გამწვავებასა და აფხაზეთის ქართველთა გენოციდში.

პროფესორ გერონტი გასვიანის ნაშრომი ხასიათდება სიახლით, ღრმა მეცნიერული ანალიზით, პრობლემისადმი ობიექტური მიდგომის უნარით. ავტორის თვისებაა გულწრფელობა და პირდაპირობა.

ცალკე სასაუბრო საკითხად შეიძლება იქნეს გამოყოფილი ნაშრომის მდიდარი წყაროთმცოდნეობითი ბაზა.

პროფესორი გერონტი გასვიანი აფხაზებს სამართლიანად მოიხსენიებს აფსუებად და დოკუმენტურად ასაბუთებს, რომ აფსუები არ წარმოადგენენ აფხაზეთის აბორიგენ მოსახლეობას, მაგრამ ამავე დროს ნაშრომში საგანგებოდაა ხაზგასმული, რომ მიუხედავად აფსუათა არააბორიგენობისა და ეთნიკური უმცირესობისა, მათ აფხაზეთში ცხოვრებისა და ყოველგვარი სიკეთით სარგებლობის ისეთივე უფლებები აქვთ, როგორც ქართველებს ან აფხაზეთში ნებისმიერ კანონიერ მცხოვრებს ამასთან: არავის აქვს უფლება მათი თავისუფალი განვითარების შეზღუდვისა. ეს შეხედულება ცხადყოფს ავტორის კიდევ ერთ თვისებას – სამართლიანობას.

ნაშრომში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა აფხაზეთში აფსუების დემოგრაფიულ სურათს : ისინი აფხაზეთში ყოველთვის მცირე რაოდენობას შეადგენდნენ – დაახლოებით 18–20 %-ს. ამ თვალსაზრისით, მხილებული და გამოაშკარავებულია აფსუა ისტორიკოსების და რუსი სტატისტიკოსების მანიპულაციები და გაყალბებული სტატისტიკური ანგარიშები, აფსუების რაოდენობის ხელოვნურად გაზრდის მაგალითები. სტატისტიკური და დოკუმენტური მონაცემების საფუძველზე ნაჩვენებია, რომ აფხაზეთში აფსუები, ქართველებთან შედარებით, ყოველთვის 2–3-ჯერ ნაკლებ რაოდენობას შეადგენდნენ, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, მათ გაცილებით მეტი უფლებები და პრივილეგიები ჰქონდათ, ვიდრე ქართველებს ან სხვა ნებისმიერ ეროვნულ უმცირესობას საბჭოთა კავშირში (პრივილეგიებში იგულისხმება თანამდებობები და განსაკუთრებული უპირატესობები).

ავტორის აზრით (და ჩვენი აზრითაც სავსებით სამართლიანად), აფხაზეთში ვითარების გამწვავების ერთ–ერთ საბაზად და მიზეზად იქცა აფხაზეთის სახელმწიფო ინსტიტუტი, რომელიც აფსუა და ქართველი სწავლულების დაპირისპირების არენად გადაიქცა. საქმე ისაა, რომ, როგორც ყველა სხვა სფეროში კულტურულ–საგანმანათლებლო სფეროშიც დაიწყო ანტიქართული კამპანია; კონკრეტულად ინსტიტუტში დაიწყო ქართული კადრების შეზღუდვა. აფსუებს მიაჩნდათ, რომ, როგორც სხვა სფეროებში, აგრეთვე ინსტიტუტშიც უნდა აღკვეთილიყო ქართული ენა და სწავლება მხოლოდ აფხაზურ და რუსულ ენებზე უნდა განხორციელებულიყო. ბუნებრივია, რომ ამ საქმემ – აფსუა სეპარატისტების მიერ ინსტიტუტის დაშლამ ეროვნული ნიშნის მიხედვით – უარყოფითი ასახვა პოვა ქართულ–აფხაზურ ურთიერთობებში.

ნაშრომში თავმოყრილი და განხილულია ქართულ–აფხაზური ურთიერთობების პრობლემათა მთელი სპექტრი. ამ და სხვა დასახელებული ფაქტორების გათვალისწინებით, ნაშრომი უნდა შეფასდეს, როგორც მაღალ პროფესიულ დონეზე შესრულებული გამოკვლევა.

2005 წელს თბილისში გამოქვეყნდა პროფესორ ჯამბულ ანჩაბაძის ნაშრომი: „ქართულ–აფხაზური ურთიერთობის ისტორიიდან“. ნაშრომში მოკლედ არის ასახული

ქართულ-აფხაზური ურთიერთობების ისტორია უძველესი დროიდან დღემდე, დასმულია არაერთი პრობლემატური საკითხი და გამოთქმულია მოსაზრებები, თუ რა გზით უნდა მოხდეს ქართულ-აფხაზური ურთიერთობების აღდგენა. ამ საკითხთან დაკავშირებით ავტორი მიიჩნევს, რომ ურთიერთობების აღდგენა უნდა მოხერხდეს მხოლოდ მშვიდობიანი გზით, გულწრფელი დიალოგით, სამეცნიერო და კულტურული ღონისძიებების ჩართვით, ინტელიგენციის აქტიური მონაწილეობით და არა სამხედრო გზით.

პროფესორი ჯამბულ ანჩაბაძე წერს: „ჟორდანias მთავრობა უფრო გაბედულად მოქმედებდა აფხაზეთში და მის ფარგლებს გარეთ ორგანიზებული ანტიქართული ძალების წინააღმდეგ. ამის დადასტურებაა ჯუღელისა და მაზნიაშვილის მიერ მტრული ძალებისაგან აფხაზეთის გაწმენდისათვის მიმართული ოპერაციები.

ამრიგად, შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პერიოდში აფხაზეთში ქართული სახელმწიფოს იურისდიქცია არ შერყეულა“ (ანჩაბაძე, 2005: 60).

ნოე ჟორდანias და მის მთავრობას აფხაზეთთან დაკავშირებით სწორი პოლიტიკური კურსი ჰქონდათ შემუშავებული და ანტიქართული ძალების მიმართაც გაბედულად მოქმედებდნენ, მაგრამ არ შეიძლება არ აღინიშნოს ის სისუსტე, რომელიც გამოავლინეს ერთ კონკრეტულ შემთხვევაში, კერძოდ, 1918 წლის 9 ოქტომბერს გენერალ ანტონ დენიკინისაგან წაქეზებულმა აფხაზ სეპარატისტთა ჯგუფმა აფხაზეთში სახელმწიფო გადატრიალების მოწყობა განიზრახა და შეიარაღებული შეიჭრა აფხაზეთის სახალხო საბჭოს შენობაში. საბოლოოდ ეს მცდელობა იმით დასრულდა, რომ შეთქმულების მეთაურები: აფხაზეთის საქმეთა მინისტრი რ. ჩქოტუა, საოლქო კომისარი ი. მარღანია და სხვა პირები დააპატიმრეს, რომლებიც მოგვიანებით თეთრგვარდიელთა და ინგლისელთა მოთხოვნით გაათავისუფლეს და არა მარტო გაათავისუფლეს, არამედ 1919 წლის 13 თებერვალს აფხაზეთში ჩატარებულ პირველ მრავალპარტიულ არჩევნებში მონაწილეობის უფლებაც მისცეს სისხლის სამართლის დამნაშავეებს. სისხლის სამართლის დამნაშავეთა დაუსჯელობა თეთრგვარდიელთა და ინგლისელთა ჩარევის გამო უპატიებელი დანაშაული იყო ნოე ჟორდანias და მისი მთავრობისა.

„ანტიქართულმა ძალებმა კრემლის წაქეზებით აფხაზეთში განხორციელებული რეპრესიები ქართველების – ი. სტალინისა და ლ. ბერიას მიერ აფხაზი ეთნოსის წინააღმდეგ მიზანმიმართულ მტრულ მოქმედებად წარმოაჩინეს, რაც სინამდვილეს არ შეეფერება. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ განსაკუთრებით მძიმე დარტყმა განიცადა ამ პერიოდში ქართველმა ხალხმა. მასობრივი რეპრესიების მსხვერპლი გახდა ათასობით სრულიად უდანაშაულო ადამიანი, ქართული მწერლობის, ხელოვნების, მეცნიერების უთვალსაჩინოესი წარმომადგენლები.

ამ შემზარავ მოვლენას თავისი მიზეზები ჰქონდა. არსებითად, ეს იყო ბრძოლა ხელისუფლებისათვის, ქვეყანაში არსებული დიქტატურის სისხლიანი რეჟიმის განმტკიცებისათვის და არა ცალკეული პარტიული ლიდერის მიერ კონკრეტული ეთნოსის წინააღმდეგ მიმართული ქმედება“ (ანჩაბაძე, 2005: 77).

დასახელებული მოვლენების უმთავრესი მიზეზი ის იყო, რომ არამარტო აფხაზეთში, არამედ სრულიად საბჭოთა კავშირის მოსახლეობაში არსებობდა უარყოფითი განწყობილება არსებული პოლიტიკური სისტემის წინააღმდეგ. გატარებული რეპრესიები სწორედ ანტისაბჭოურად განწყობილი მოსახლეობის განადგურებას ისახავდა მიზნად.

„პრეზიდენტმა მიხეილ სააკაშვილმა, რომლის ენერგია ძლიერი და დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობისაკენ არის მიმართული, საქართველოს კონსტიტუციისა და სამართლებრივი ნორმების შესაბამისად, აფხაზეთის კონფლიქტის მოგვარების კონცეფცია ჩამოაყალიბა, რომელმაც საერთაშორისო ინსტიტუტების მოწონება დაიმსახურა“ (ანჩაბაძე, 2005: 83–84).

პრეზიდენტ, მიხეილ სააკაშვილის მიერ აფხაზეთის კონფლიქტის მოგვარების კონცეფციას მოგვიანებით დაემატა ისიც, რომ კოდორის ხეობას „ზემო აფხაზეთი“ უწოდეს, რამაც ის შედეგი მოიტანა, რომ რუსეთ–საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომის დროს აფხაზმა სეპარატისტებმა რუსეთის ხელშეწყობით „ზემო აფხაზეთად“ წოდებული კოდორის ხეობა მიიტაცეს და დანარჩენ აფხაზეთთან გააერთიანეს. ასევე დღეს უკვე უხერხულ მდგომარეობაში აგდებს ავტორს იმის მტკიცება, რომ მის მიერ ნაქები პრეზიდენტი ძლიერ და დემოკრატიულ სახელმწიფოს აშენებდა.

საბოლოოდ, პროფესორ, ჯუმბერ ანჩაბაძის ნაშრომის შესახებ უნდა ითქვას, რომ იგი მაღალ დონეზე არის შესრულებული.

2006 წელს სოხუმში ოლეგ ბლაჟბასა და სტანისლავ ლაკობას ავტორობით გამოქვეყნდა „ნაშრომი“ – „აფხაზეთის ისტორია უძველესი დროიდან დღემდე“. სამწუხაროდ, ეს „ნაშრომი“ აფხაზეთის სკოლებში ისტორიის სახელმძღვანელოდ არის დამტკიცებული. დასახელებული ორი ავტორისათვის ისტორიული წყარო ან საერთოდ არ არსებობს, ან თუ არსებობს, მხოლოდ იმ ინტერპრეტაციით, რომლითაც თავად სურთ ისტორიული წყაროს გაგება. „ნაშრომი“ თავიდან ბოლომდე სიცრუეა აგებული. მაგალითად, სიცრუეა იმის მტკიცება, რომ „აფხაზეთის ტერიტორია ადმინისტრაციულად შევიდა „მთიელთა კავშირის“ შემადგენლობაში“ (ბლაჟბა, ლაკობა, 2006: 289). აფხაზებმა მთიელთა მთავრობასთან პოლიტიკური კავშირი კი დაამყარეს, მაგრამ აფხაზეთი ტერიტორიულად რჩებოდა საქართველოს შემადგენლობაში.

ოლეგ ბლაჟბა და სტანისლავ ლაკობა არაფერს წერენ იმ არნახულ ძალადობაზე, რომელიც ბოლშევიკებმა აფხაზეთში 1918 წლის აპრილ–მაისში დაატრიალეს, არ წერენ არაფერს სახალხო საბჭოს წევრების დაპატიმრების, მოსახლეობის ძარცვისა და დამცირების შესახებ, სამაგიეროდ, წერენ „ქართველთა „იმპერიულ“ მიზნებსა და მენშევიკური „სამხედრო დიქტატურის“ დამყარების შესახებ“ (ბლაჟბა, ლაკობა, 2006: 295).

სიცრუეს წარმოადგენს სეპარატისტ ისტორიკოსთა „მტკიცება“, თითქოს საზღვრების მითითების გარეშე „1918 წლის 26 მაისს, საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების დროს, აფხაზეთი საქართველოს ფარგლებს გარეთ იმყოფებოდა“ (ბლაჟბა, ლაკობა, 2006: 301). ამიერკავკასიის ტერიტორია, რომლის შემადგენელი ნაწილიც იყო აფხაზეთი, სამმა დამოუკიდებელმა სახელმწიფომ – საქართველომ, აზერბაიჯანმა და სომხეთმა – გაინაწილა. დამოუკიდებლობის აქტებში საზღვრები მხოლოდ იმიტომ არ მიუთითებიან, რომ ერთმანეთთან იყო შესათანხმებელი მომიჯნავე სადავო ტერიტორიების ამა თუ იმ სახელმწიფოსადმი კუთვნილების საკითხი. აფხაზეთის ტერიტორია არ იყო სადავო ტერიტორია, ამდენად, მასზე ვრცელდებოდა ქართული სახელმწიფოს იურისდიქცია. საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ 1918 წლის 28 მაისს სოხუმის საოლქო სასამართლოს განყოფილებამ საგანგებოდ განიხილა საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებისა და აფხაზეთ–საქართველოს შემდგომი ურთიერთობის საკითხი. ვინაიდან აფხაზეთი იურიდიულად ქუთაისის გუბერნიის შემადგენლობაში იმყოფებოდა, სასამართლომ ჩათვალა, რომ იგი ამიერიდან საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ნაწილია.

სეპარატისტული სიცრუის კასკადის გაგრძელებას წარმოადგენს „მტკიცება“, რომ „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა სდევნიდა სომხურ, ბერძნულ და სხვა ეროვნების მოსახლეობას“ (ბლაჟბა, ლაკობა, 2006: 335–336). ისტორიული საბუთები კი სრულიად საპირისპიროზე მიუთითებენ. 1919 წლის დასაწყისში სომხური ათარის წარმომადგენლები სოხუმის ოლქის კომისარ ბენია ჩხიკვიშვილს სწერდნენ: „ჩვენ ყოველთვის მეგობრულად ვიყავით მოძმე ერის დემოკრატიულ რესპუბლიკასთან. ოლქში ბოლშევიკური ანარქიის დროს ჩვენ ვმუშაობდით და ვიბრძოდით გმირულ სახალხო გვარდიასთან ერთად. თურქული დესანტის დღეებში ჩვენ ყველანაირად ვეხმარებოდით ჩვენს რაიონში მოქმედ სამხედრო ნაწილებს. საქართველოსთან სომხეთის ომშიც დავამტკიცეთ, რომ კეთილგანწყობილნი ვართ დემოკრატიული მთავრობის მიმართ. ჩვენ ღრმად გვწამს, ვენდობით, მომავალშიც ვიწამებთ და მივენდობით საქართველოს დემოკრატიულ მთავრობას და ოლქში მის წარმომადგენლებს, რომლებთანაც მუდამ სოლიდარულები იყვნენ ჩვენი არჩევითი წარმომადგენლები საოლქო სომხურ ეროვნულ საბჭოში“ (გამახარია, 2000: 116).

„ნაშრომი“ მკითხველს უქმნის ცრუ შთაბეჭდილებას იმის შესახებ, რომ „თითქოს 1919 წლის 2 აგვისტოს დამფუძნებელი კრების წევრი, მწერალი ლეო ქიაჩელი (შენგელაია) აფხაზეთის „ნაციონალიზაციის“ პოლიტიკის წინააღმდეგ გამოვიდა“ (ბლაჟბა, ლაკობა, 2006: 336). პირიქით, მთავრობა მან ასეთი პოლიტიკის გაუტარებლობის გამო, აგრეთვე 1918 წელს რეგიონისათვის ზედმეტი უფლებების მინიჭებისათვის, გააკრიტიკა.

სეპარატისტული „ისტორიოგრაფიის“ ტრადიციულ ტყუილს წარმოადგენს შემდეგი „მტკიცება“, რომ „აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის გამოცხადება დაკავშირებულია ვლადიმერ ლენინის სახელთან“ (ბლაჟბა, ლაკობა, 2006: 430–431). აფხაზეთიდან რევკომის, სხვა ორგანიზაციებისა თუ პირების მიერ ვ. ლენინისათვის გაგზავნილი არცერთი წერილი, მიმართვა, მისალმება მას პირადად არ მიუღია, არ განუხილავს და არც პასუხი გაუცია.

ოლეგ ბლაჟბასა და სტანისლავ ლაკობას „ნაშრომი“ თავიდან ბოლომდე აგებულია სიცრუეზე და მიზნად აქვს დასახული, მოახდინოს ქართული კვალის წაშლა აფხაზეთის ისტორიიდან.

2007 წელს თბილისში გამოქვეყნდა პროფესორ ზურაბ პაპასქირის ნაშრომი: „ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან. ნაკვეთი II. 1917–1993“. მასში გაშუქებულია საზოგადოებრივ–პოლიტიკური პროცესები აფხაზეთში 1917 წლიდან 1993 წლის სექტემბრამდე. ნაშრომში ძირითადი აქცენტები გადატანილია ე.წ. „სადავო საკითხებზე“, ნაჩვენებია, რომ აფხაზეთი განსახილველ პერიოდში კვლავინდებურად რჩებოდა ერთიანი ქართული ეთნოკულტურული და პოლიტიკურ–სახელმწიფოებრივი სამყაროს განუყოფელ ნაწილად. ნაშრომში განხილულია შემდეგი საკითხები: აფხაზეთი –ავტონომია საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემადგენლობაში; აფხაზეთის სახელმწიფოებრივი სტატუსი 1921–1931 წლებში; აფხაზეთის ბოლშევიკური რეჟიმის სეპარატისტული ქმედებები XX საუკუნის 20–30–იან წლებში; მითი ქართველთა მხრიდან აფხაზი ხალხის ეთნოკულტურული ინდივიდუალობის მოშლის მცდელობის შესახებ XX საუკუნის 30–იანი წლების მიწურულსა და 40–იან წლებში; სეპარატისტული გამოსვლები აფხაზეთში XX საუკუნის 50–70–იან წლებში; პოლიტიკური პროცესები აფხაზეთში XX საუკუნის 80–იან წლებში; აფხაზეთის საზოგადოებრივ–პოლიტიკური ცხოვრება 1990 წელს; საზოგადოებრივ–

პოლიტიკური ვითარება აფხაზეთში 1991 წელს; პოლიტიკური დამაბულობა აფხაზეთში 1992 წლის იანვარ–აგვისტოს დასაწყისში; ძმათამკვლელი ომი აფხაზეთში.

აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა გამოირჩეოდა კარგად ორგანიზებული „საქმიანობით“, რასაც თან ერთოდა ისიც, რომ აფხაზეთის, და არა მარტო აფხაზეთის, ქართული მოსახლეობა არანაირ რეაქციას არ ამჟღავნებდა აფხაზი სეპარატისტების გამოხდომებზე, შედეგად კი აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა ძალას იკრებდა და უფრო აგრესიული და საშიში ხდებოდა. ამის შესახებ შესანიშნავად წერს პროფესორი ზურაბ პაპასქირი: „1967 წლის მარტის შუა რიცხვებში სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტთა ჯგუფმა (სულ 45 ხელმოწერა) მიმართვა გაუგზავნა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის სახელისუფლო ორგანოებს. ამ მიმართვაში ისინი ულტიმატუმის ფორმით კატეგორიულად მოითხოვდნენ აფხაზეთის ცალკეული ქართული ტოპონიმების აფხაზურით შეცვლას. 1967 წლის 28 მარტს სეპარატისტებმა უკვე თვითნებურად დაიწყეს აღნიშნული მოთხოვნის სისრულეში მოყვანა. ასე, ქ. სოხუმის ავტომატური სატელეფონო სადგურის ტექნიკოსმა ვინმე აბგაჯავამ და მძღოლმა ცკუამ საღებავებით გადაშალეს ყველა ქართული წარწერა საგზაო ნიშნებზე, დაწყებული საქართველო–რუსეთის საზღვრიდან ბიჭვინთამდე. ამ ქმედებისათვის ორივე ეს პიროვნება დააპატიმრეს. პასუხად 1967 წლის 31 მარტს გაგრის მცხოვრებთა ერთი ჯგუფი ჩამოვიდა სოხუმში, სადაც მათ შეუერთდა რამდენიმე ათეული ადგილობრივი მცხოვრები და ისინი (სულ 150 კაცამდე) ერთდროულად – ორ ნაწილად გაყოფილნი – გაემართნენ საქართველოს კომპარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტისა და ავტონომიური რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს შენობებისაკენ. აფხაზეთის ოფიციალური ხელისუფლების წარმომადგენლები შეაშინა პროტესტის ასე ღიად გამოხატვამ და მათ მოსალოდნელი კრიზისის შემდგომი ესკალაციის თავიდან აცილების მიზნით დაუყოვნებლივ გაათავისუფლეს დაკავებულნი, მაგრამ სეპარატისტები ამან არ დააკმაყოფილა და ისინი გადამწყვეტ შეტევაზე გადავიდნენ“ (პაპასქირი, 2007: 165–166).

სამწუხარო ფაქტია, რომ აფხაზეთის ქართული მოსახლეობა გულგრილად შეხვდა აფხაზ სეპარატისტთა აქციას. ლოგიკური იქნება, თუ აქ დავსვამთ შემდეგ კითხვას: თუ 150–მდე აფხაზმა მოახერხა ის, რომ დააშინა აფხაზეთის ოფიციალური ხელისუფლების წარმომადგენლები და აიძულა გაენთავისუფლებინა ორი დამნაშავე სეპარატისტი, აფხაზეთის ქართული მოსახლეობა, რომელიც რაოდენობრივად ბევრად აღემატებოდა აფხაზურ მოსახლეობას, სათანადო პროტესტის გამოხატვით ნუთუ ვერ მიაღწევდა იმას, რომ დასჯილიყო ორი დამნაშავე სეპარატისტი და არ მომხდარიყო მათი განთავისუფლება? აფხაზ სეპარატისტთა კანონიერი დასჯა შექმნიდა ერთ, მაგრამ აუცილებელ პრეცედენტს. თუ ვივარაუდებთ იმასაც, რომ ქართული მხარე პროტესტის გამოხატვით ვერ მიაღწევდა სასურველ შედეგს და კრემლის ჩარევით სეპარატისტები მაინც გაიმარჯვებდნენ, ამ შემთხვევაში ქართულ–აფხაზური ურთიერთობების ისტორიაში დაფიქსირდებოდა ის ფაქტი, რომ ქართული მხარე XX საუკუნის 60–იან წლებში აქტიურად იბრძოდა აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის წინააღმდეგ. უნდა ითქვას, რომ ქართული მოსახლეობის გულგრილმა დამოკიდებულებამ აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის მიმართ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა სეპარატისტული მოძრაობის გაძლიერებაში.

აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა ორგანიზებულობასა და აგრესიულობასთან ერთად ხშირ შემთხვევაში გამოირჩეოდა აბსურდული მოთხოვნებითაც. აფხაზ სეპარატისტთა მოთხოვნების დიდი ნაწილი წინასწარ იყო განწირული კრახისათვის. მაგალითად, 1967 წელს სეპარატისტულად განწყობილმა ერთმა ჯგუფმა წერილი

გაუგზავნა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს. „საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტისადმი მიმართვაში“ მოყვანილი იყო თბილისის მხრიდან აფხაზეთის შევიწროების „უტყუარი ფაქტები“, კერძოდ, აღნიშნული იყო, რომ ავტონომიური რესპუბლიკის ყველა საბჭოთა მეურნეობა, აგრეთვე სამრეწველო საწარმოების 90% და სავაჭრო ობიექტების 83 % უშუალოდ თბილისისადმი იყო დაქვემდებარებული; რომ კურორტებისა და ტურიზმის მთელი შემოსავალი (აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის საერთო ბიუჯეტის 50 %) ირიცხებოდა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ბიუჯეტში; რომ მიმდინარეობს აფხაზეთის ტყის სიმდიდრეების დაუნდობელი განადგურება და ა.შ. ამავე დროს, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში გაგზავნილ დოკუმენტებში სეპარატისტები აყენებდნენ აფხაზეთის ცალკეული ტოპონიმების აფხაზურად გადარქმევის, აფხაზი ეროვნების ადამიანებისათვის ქალაქებში ჩაწერისას უპირატესობის მინიჭებისა და მათი შრომითი მოწყობისათვის მაქსიმალურად ხელის შეწყობის, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ყველა სკოლაში აფხაზური ენის სავალდებულო სწავლების შემოღების, ხელმძღვანელ თანამდებობებზე მხოლოდ აფხაზი ეროვნების წარმომადგენელთა დანიშვნის, თურქეთიდან 200 ათასი მუჰაჯირ–აფხაზთა შთამომავლის გადმოსახლების ორგანიზაციის, საქმის წარმოების აფხაზურ ენაზე გადაყვანისა და სხვა მოთხოვნებს. სეპარატისტთა ლიდერების განცხადებით, ამ და აფხაზი ხალხისათვის „სასიცოცხლო“ სხვა საკითხების გადაჭრა შეუძლებელი იყო აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შემადგენლობაში ყოფნის პირობებში. აქედან გამომდინარე, ისინი მოითხოვდნენ აფხაზეთის გამოსვლას საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შემადგენლობიდან და მისი მოკავშირე რესპუბლიკის სტატუსში აყვანას“ (პაპასქირი, 2007: 167–168).

აფხაზი სეპარატისტების ამ მრავალი აბსურდული მოთხოვნიდან ამჯერად მხოლოდ ერთზე შევაჩერებთ ყურადღებას. ეს გახლავთ თურქეთიდან 200 ათასი მუჰაჯირ–აფხაზთა შთამომავლების აფხაზეთში გადმოსახლების მოთხოვნა. აფხაზეთიდან XIX საუკუნეში მუჰაჯირობის დროს სულ გაასახლეს დაახლოებით 20–21 ათასი აფხაზი. გასარკვევი იყო ისიც, თუ რა მონაცემების საფუძველზე იყო დასახელებული აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავლების რაოდენობა; ასევე არ იყო ცნობილი, თუ რამდენ მუჰაჯირ–აფხაზთა შთამომავალს სურდა აფხაზეთში გადმოსახლება. ძნელი მისახვედრი არ არის, რომ იმ შემთხვევაში, თუ სეპარატისტთა ეს აბსურდული მოთხოვნა დაკმაყოფილდებოდა და მოხდებოდა 200 ათასი მუჰაჯირ–აფხაზთა შთამომავლის აფხაზეთში გადმოსახლება, მათ დასასახლებლად საჭირო გახდებოდა აფხაზეთის ქართული მოსახლეობის აფხაზეთიდან გასახლება.

დასკვნის სახით პროფესორ ზურაბ პაპასქირის განხილული ნაშრომის შესახებ შეიძლება ითქვას, რომ იგი შესრულებულია სათანადო და მაღალ სამეცნიერო დონეზე და დადებით შეფასებას იმსახურებს.

2007 წელს თბილისში გამოქვეყნდა ნაშრომი: „ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან (აფხაზეთი) უძველესი დროიდან დღემდე“. აღსანიშნავი და მისასალმებელია, რომ ნარკვევი გამოიცა ასევე რუსულ და ინგლისურ ენებზე. მთლიანობაში წინამდებარე ნარკვევი მაღალ პროფესიულ დონეზე არის შესრულებული, თუმცა გარკვეული შენიშვნები და მოსაზრებები, რა თქმა უნდა, არსებობს.

პირველ რიგში, ის, რაც ჩვენს ყურადღებას ნარკვევებში იპყრობს, არის ქართული პერიოდიკის მასალების დამოწმების უცნაური წესი, მაგალითად: „საქართველო“, 1916,

1 მარტი“(ნარკვევები, 2007: 280). კარგი იქნებოდა, თუ ამ და სხვა შემთხვევებშიც გაზეთის ან ჟურნალის დამოწმება მოხდებოდა შემდეგნაირად: დასახელდებოდა გაზეთის ან ჟურნალის სახელწოდება, მისი გამოცემის წელი და ნომერი.

1897 წელს მეფის რუსეთის იმპერიაში მოსახლეობის პირველი საყოველთაო აღწერა ჩატარდა, ამის შესახებ „ნარკვევებში“ ვკითხულობთ: „1897 წლის აღწერაში სამურზაყანოელები შეგნებულად მიათვალეს მთიელებს, რითაც მიზანმიმართულად გააყალბეს რეალური ეთნიკური სურათი. შედეგად მიიღეს გაზრდილი რიცხოვნობა აფხაზებისა. ასევე სამურზაყანოელთა ხარჯზე „წინ წამოსწიეს“ აფხაზების კულტურული მდგომარეობა (წერა–კითხვის მცოდნეთა რიცხვი, მღვდელმსახურთა რაოდენობა და ა.შ.). ამ სტატისტიკასთან წინააღმდეგობაში მოდის ქუთაისის გუბერნატორის თ. გერშელმანის მონაცემები, რომელთა მიხედვით, XIX ს. ბოლოს აფხაზეთში მხოლოდ 2 აფხაზი მღვდელი მოღვაწეობდა, და ეს მაშინ, როდესაც, 1897 წლის აღწერის მიხედვით, სოხუმის ოლქში მართლმადიდებელი სამღვდელოებისა და მათი ოჯახის წევრების საერთო რაოდენობა იყო 801, მათ შორის აფხაზი – 102, 333 – ქართველი, 226 – რუსი (უკრაინელებთან და ბელორუსებთან ერთად) და ა.შ. როგორც გამოიკვეთა, ერთ შემთხვევაში 102 აფხაზია დასახელებული, მეორე შემთხვევაში კი – 2. შეუძლებელია, ორი აფხაზი მღვდლის ოჯახის წევრების საერთო რაოდენობა ყოფილიყო 102. მიზეზი მსგავსი შეუსაბამობისა სამურზაყანოელების აფსუა–აფხაზებად გასაღების მცდელობაში მდგომარეობდა“(ნარკვევები, 2007: 265–266).

სამურზაყანოელთა ხარჯზე აფხაზთა რაოდენობის გაზრდა მიზნად არ ისახავდა აფხაზთა კულტურული მდგომარეობის „წინ წამოწევას“. უპირველესი მიზანი ამ ფალსიფიკაციისა ის იყო, რომ მეფის რუსეთის იმპერიას სურდა დაემაღლა აფხაზთა დემოგრაფიული მაჩვენებლის ის კატასტროფული სურათი, რომელიც აფხაზთა მუჰაჯირობის ორი ტალღის შედეგად იყო შექმნილი.

ნარკვევებში სოციალ–დემოკრატიული პარტიის მიერ განხორციელებული სამი რევოლუცია – 1905–1907 წლების 1917 წლის თებერვლისა და ოქტომბრისა შეფასებულია, როგორც დემოკრატიული რევოლუციები და პროგრესული მოვლენა. მაგალითად, ნარკვევების ერთ–ერთი პარაგრაფი ასეა დასათაურებული: „აფხაზეთი დემოკრატიულ რევოლუციის, რეაქციისა და პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში. 1905–1917 წწ.“(ნარკვევები, 2007: 275). სოციალ–დემოკრატების მიერ განხორციელებული რევოლუციების დემოკრატიულ რევოლუციებად გამოცხადება, მეფის რუსეთის მთავრობის ბრძოლის მონათვლა რევოლუციონერების წინააღმდეგ „რეაქციონერობად“ დაკავშირებულია საბჭოთა ისტორიოგრაფიის სახელთან.

მიუხედავად გარკვეული ცალკეული შენიშვნებისა, რომელიც ჩვენ გაგვაჩნია ამ ნაშრომის მიმართ, მივიჩნევთ, რომ ნარკვევების გამოქვეყნება წინ გადადგმული ნაბიჯია ქართულ–აფხაზური ურთიერთობების კვლევაში.

2007 წელს თბილისში გამოქვეყნდა პროფესორ დაზმირ ჯოჯუას ნაშრომი: „აფხაზეთი 1938–2006 წლებში: რეგიონალური ისტორიული პროცესის ასპექტები“. ნაშრომი წარმოადგენს 1938–2006 წლების აფხაზეთის ისტორიის კონცეპტუალური გააზრების ცდას; განხილულია აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა და მისი ალიანსი რუსულ იმპერიალიზმთან.

ავტორის განსაკუთრებული კვლევითი ინტერესების სფეროში შედის აფხაზეთის კრიზისის გენეზისი და მისი გადაზრდა ომში, 1992–1993 წწ. რუსეთ–საქართველოს ომის ძირითადი პერიპეტიები, პოსტკონფლიქტური აფხაზეთის განვითარების ტენდენციები, აფხაზეთის კრიზისის გეოპოლიტიკური და გეოსტრატეგიული განხილვები.

ნაშრომში ობიექტურად არის შეფასებული არაერთი საკითხი, მათ შორის: 1991–1992 წ.წ. სახელმწიფო გადატრიალება და მისი როლი აფხაზეთის ტრაგედიაში; სამხედრო–სტრატეგიული შეცდომები აფხაზეთის ომის მსვლელობის პერიოდში; ჩრდილოკავკასიელი „კონფედერატების“ სამარცხვინო როლი აფხაზეთის ომში; ედუარდ შევარდნაძის დამლუპველი კაპიტულანტური დიპლომატიური კურსი და მისი ადგილი აფხაზეთის ომში საქართველოს სახელმწიფოს დამარცხებაში; ომის დასრულება და მისი კატასტროფული შედეგები; აფხაზეთის ეთნოწმენდა–გენოციდი და მისგან გამოწვეული უმძიმესი დემოგრაფიული მდგომარეობა აფხაზეთში; ომისშემდგომი აფხაზეთის „განვითარების“ ტენდენციები.

პროფესორ დაზმირ ჯოჯუას ნაშრომი წარმოადგენს უაღრესად საინტერესო და საყურადღებო გამოკვლევას ქართულ–აფხაზური ურთიერთობების ისტორიით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

2011 წელს თბილისში გამოქვეყნდა პროფესორ გიორგი ანჩაბაძის ნაშრომი: „ქართულ–აფხაზური ურთიერთობების საკითხები. II ნაწილი“. ნაშრომში გაშუქებულია ქართულ–აფხაზური ურთიერთობების არაერთი პრობლემური საკითხი და შეტანილია ავტორის მიერ გამოქვეყნებული ინტერვიუები. ამჯერად ჩვენ გვსურს შევხვთ ავტორის ინტერვიუს სათაურით: „არსებობს კი პერსპექტივა?“ პროფესორი გიორგი ანჩაბაძე წერს: „ჩვენი პრობლემები კი აფხაზებთან და ოსებთან ჩვენ თვითონვე უნდა მოგვეგვარებინა დიალოგის გზით, რაც სავსებით შესაძლებელი იყო. 1980–იან წლებში ქართულ–აფხაზური და ქართულ–ოსური ურთიერთობები არ იყო ისე დამაბუღი, რომ ვერ მოგვეხერხებინა სისხლიანი კონფლიქტების თავიდან აცილება (რუსეთის ფაქტორის გათვალისწინებითაც)“. (ანჩაბაძე, 2011: 232). ჩვენი აზრით, ეს მოსაზრება კორექტირებას საჭიროებს. XX საუკუნის 80–იან წლებში ქართულ–აფხაზური პრობლემების დიალოგის გზით მოგვარება, სამწუხაროდ, დაგვიანებული იყო, ვინაიდან იმავე საუკუნის 70–იანი წლების დამლევს აფხაზების, მიერ ეთნიკურ ნიადაგზე, რამდენიმე ქართველის მკვლელობა მოხდა, რამაც ქართულ–აფხაზური ურთიერთობების პრობლემები განსხვავებულ ჭრილში გადაიტანა. ქართულ–აფხაზური ურთიერთობების პრობლემების დიალოგის გზით მოგვარება, თუ ასეთი მცდელობა იქნებოდა, უნდა განხორციელებულიყო მანამ, სანამ მოხდებოდა ეთნიკურ ნიადაგზე ჩადენილი მკვლელობები.

„ამიტომ უნდა ვეცადოთ, რომ იმ მხარეს ჩვენი გულწრფელობა ვაჩვენოთ. ძალისმიერი მეთოდით კონფლიქტის მოგვარება კი საერთოდ უნდა გამოირიცხოს, როგორც უპერსპექტივო და დამლუპველი გზა“ (ანჩაბაძე, 2011: 324).

მშვიდობიანი დიალოგის გზით აფხაზეთის კონფლიქტის მოგვარების გზა, რა თქმა უნდა, მისასალმებელია, მაგრამ საკითხავია, თუ რამდენად არის არჩეული სტრატეგია რეალური შედეგების მომტანი; ამიტომ კარგი იქნებოდა, თუ ავტორი მსოფლიო ისტორიიდან ერთ მაგალითს მაინც დაასახელებდა ანალოგიური კონფლიქტის დიალოგის გზით მოგვარების შესახებ.

მთლიანობაში პროფესორ გიორგი ანჩაბაძის ნაშრომის შესახებ ჩვენი დასკვნა ასეთია: იგი ნამდვილად იმსახურებს დადებით შეფასებას, ვინაიდან წარმოადგენს საკმაოდ დიდი შრომის ნაყოფს.

2012 წელს თბილისში გამოქვეყნდა პროფესორ სულხან ალექსაიას ნაშრომი: „აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონების კონფლიქტების ანატომია“. ავტორის მიერ თანმიმდევრულად არის გაშუქებული არაერთი ურთულესი პრობლემა, როგორცაა აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტების წარმოშობის წანამდღვრები, მათი გამომწვევი ყველა მიზეზი უძველესი დროიდან დღემდე, რომლებმაც ქართულ

იურიდიულ სივრცეს მოსწყვეტეს ძირძველი ქართული კუთხეები. თავმოყრილი და გაანალიზებულია საკითხის ირგვლივ არსებული ქართული და უცხოური ნარატიული წყაროები, მრავალრიცხოვანი პოლიტიკურ–სამართლებრივი დოკუმენტები და ძალზე მნიშვნელოვანი სამეცნიერო ლიტერატურა. ნაშრომი შედგება შესავალი ნაწილისაგან, თოთხმეტი ძირითადი პარაგრაფისაგან და დასკვნისაგან.

ნაშრომში გაანალიზებულია აფხაზეთის საკითხი ანტიკური პერიოდის წერილობითი წყაროების მიხედვით; მასში წარმოდგენილია ანტიკური პერიოდის ყველა წერილობითი წყარო, რომლებზე დაყრდნობითაც გამოტანილია შემდეგი დასკვნები: ამ პერიოდში თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორია მთლიანად იყო მოქცეული კოლხეთის სამეფოს შემადგენლობაში და იქ ბინადრობდნენ ქართული ეთნიკური ტომები.

ავტორმა სათანადოდ ასახა, თუ როგორ არის წარმოდგენილი აფხაზეთის საკითხი „ქართლის ცხოვრებაში“, პავლე ინგოროვყას შრომებსა და თანამედროვე პერიოდის ისტორიოგრაფიაში. მიღებულია დასკვნები, რომ უძველესი პერიოდიდან დღემდე თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორია ქართველური ეთნიკური ტომებით იყო დასახლებული და ის მთლიანად შეადგენდა ქართული სახელმწიფოს ერთიან ნაწილს.

სათანადოდ არის გაანალიზებული ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორცაა: აფხაზეთის ტოპონიმების საკითხი და საეკლესიო და ადმინისტრაციულ–საკანცელარიო ენა შუა საუკუნეების ეგრის–აფხაზეთის სამეფოში. ავტორის დასკვნის მიხედვით, მთელი აფხაზეთის ტერიტორია ქართული ტოპონიმებითაა მოფენილი, ეგრის–აფხაზეთის სამეფოში საეკლესიო და სახელმწიფო = ადმინისტრაციულ ენად ქართული ადრეული შუა საუკუნეებიდანვე გამოიყენებოდა და იგი გავრცელებული იყო ჯერ კიდევ პირველი ერთიანი ქართული მონარქიის შემქმნელის – მეფე ფარნავაზის მიერ ძვ.წ. IV-III საუკუნეებიდანვე მთელ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში დღემდე დიდი აზრთა სხვადასხვაობაა გამოთქმული აფხაზეთის ეთნიკური ვინაობის შესახებ. ავტორმა განიხილა დასახლებული საკითხის ირგვლივ არსებული სამეცნიერო ლიტერატურა და თავისი დასკვნაც გამოიტანა. ასევე ღრმა ინტერესის მომცველია შემდეგი საკითხი: აფხაზეთის კონფლიქტი 1918–1989 წლებში, რომელიც უადრესად საინტერესო ფაქტებს მოიცავს.

ყოველივე აქ თქმულიდან გამომდინარე მიგვაჩნია რომ პროფესორ, სულხან ალექსაიას ნაშრომი ერთ–ერთი საუკეთესოა საკითხის ირგვლივ არსებულ სამეცნიერო ლიტერატურაში.

2013 წელს სოხუმში გამოქვეყნდა ცნობილი აფხაზი ისტორიკოსის ასლან ავიძბას მრავალგვერდიანი (640 გვ.) „ნაშრომი“: „Проблемы Военно-политической Истории Отечественной Войны в Абхазии (1992-1993 г.г.). დასახლებული „ნაშრომი“ წარმოადგენს პროპაგანდას აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობისა და მასში ურცხვად არის გაყალბებული აფხაზეთის ომისა და ქართულ–აფხაზური ურთიერთობების ისტორიის არაერთი საკითხი. ავტორის მიზანია მკითხველს „დაანახოს“ აფხაზი ხალხის „გმირული“ ბრძოლა ქართველი „დამპყრობლების“ წინააღმდეგ. „ნაშრომში“ თავმოყრილი არაერთი სიცრუიდან თვალსაჩინოებისათვის შევხებით რამდენიმეს. ავტორის აზრით, 1989 წლის 15–16 ივლისს სოხუმში დატრიალებული ცნობილი ტრაგედია ქართული მხარის სინდისზეა და სწორედ ქართული მხარის მიერ იყო პროვოცირებული. ავტორი არაფერს ამბობს იმის შესახებ, თუ ვინ საუბრობდა ულტიმატუმის ენით და ვინ მოითხოვდა, არ გახსნილიყო სოხუმში თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილიალი, ვინ შეიჭრა

სოხუმის №1 საჯარო სკოლის შენობაში, სადაც დროებით იყო განთავსებული აღნიშნული ფილიალი და ემზადებოდა აბიტურიენტთა მისაღები გამოცდებისათვის, ვინ დაარბია პროფესორ–მასწავლებლები და აბიტურიენტები და ა.შ. 1991 წლის 17 მარტს საბჭოთა კავშირში დანიშნული იყო რეფერენდუმი საბჭოთა კავშირის შენარჩუნების საკითხთან დაკავშირებით. ვლადისლავ არძინბამ და მისმა გარემოცვამ დიდი გაყალბების საშუალებით შეძლეს და შეაკოწიწეს მათთვის მისაღები შედეგი, რომლის მიხედვითაც, საბჭოთა კავშირის შენარჩუნებას მხარს უჭერდა აფხაზეთის ხმის უფლების მქონე მოქალაქეთა 50,3 %. ავტორს „ავიწყდება“ იმის თქმა, რომ გალის რაიონში რეფერენდუმი ჩაიშალა და ადგილობრივმა მოსახლეობამ ბოიკოტი გამოუცხადა საკავშირო რეფერენდუმს. ე.წ. „საარჩევნო კომისიამ“ კი „გამოსავალს“ მიაგნო და იმისთვის, რომ დაემალათ რეალური სიტუაცია, გალის რაიონის მოსახლეობა (დაახლოებით 60 000 ამომრჩეველი) არ მიათვალა ავტონომიური რესპუბლიკის ხმის მიმცემთა საერთო რაოდენობას. ამგვარი გაყალბების შედეგად იქნა მიღებული სეპარატისტული რეჟიმისათვის სასურველი შედეგი. 1991 წლის 31 მარტს საქართველოში დანიშნული იყო რეფერენდუმი საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის საკითხთან დაკავშირებით, რომელშიც მონაწილეობა მიიღო აფხაზეთის მოსახლეობამაც. რეფერენდუმის შედეგები შემდეგი იყო: აფხაზეთის ხმის უფლების მქონე მოსახლეობის 97,73 %-მა ხმა მისცა საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენას. ავტორი კი ერთი სიტყვითაც არ ეხება თავის „ნაშრომში“ ამ საკითხს.

ასლან ავიძბას „ნაშრომის“ მოცულობა გაზრდილია იმის ხარჯზე, რომ ავტორს მასში შეტანილი აქვს სხვადასხვა აფხაზ მებრძოლთა პირადი ბიოგრაფიები, რომელთაც სამეცნიერო თვალსაზრისით არანაირი ფასეულობა არ გააჩნია. ასლან ავიძბას „ნაშრომი“ უნდა შეფასდეს, როგორც ანტიქართული და ამავე დროს ფალსიფიცირებული. იგი ხელს უწყობს ანტიქართული სულისკვეთების გაღვივებას და კიდევ უფრო მეტად აღრმავებს კონფლიქტს ჩვენს ერებს შორის.

თავი II

სეპარატისტული მოძრაობა აფხაზეთში (1945–1953 წწ.)

XX საუკუნის 30–იანი წლების მეორე ნახევარში საბჭოთა კავშირში ე.წ. „კულტურული რევოლუცია“ განხორციელდა. „კრემლმა მიიღო ერთი სპეციალური გადაწყვეტილება საბჭოთა იმპერიის ოთხსაფეხურიანი ფედერალური სისტემის მესამე და მეოთხე საფეხურების სუბიექტების – ავტონომიური რესპუბლიკების „სატიტულო მცირე ერების“ ანბანის შესაბამისი მოკავშირე რესპუბლიკის სახელმწიფო ენის დამწერლობის გრაფიკულ სისტემაზე გადაყვანის შესახებ“ (პაპასქირი, 2003: 134). ერთი შეხედვით, ეს ანბანური რეფორმა არ ტოვებდა „მცირე ერებზე“ კულტურულ–ცივილიზაციური შეტევისა და იმპერიულ–ასიმილაციური მიზნების გამოვლინების

შთაბეჭდილებას. „მცირე ერების“ დამწერლობა გადაჰყავდათ იმ მოკავშირე რესპუბლიკების სახელმწიფო ენის გრაფიკაზე, რომელთა შემადგენლობაშიც ამ ერების ავტონომიური წარმონაქმნები შედიოდა. ამიტომ დამწერლობის სისტემა მოდიოდა გარკვეულ ჰარმონიზაციაში ტერიტორიულ-ადმინისტრაციულ სისტემასთან და მოკავშირე რესპუბლიკებზე ავტონომიური ერთეულების უშუალო დაქვემდებარების ზოგადპოლიტიკურ მოდელთან. თანაც ეს რეფორმა ხორციელდებოდა ოფიციალურად, ორგანული კანონმდებლობისა და კონსტიტუციური სისტემის ფარგლებში“ (ნარკვევები, 2007: 325).

მაგრამ ეს ყველაფერი ერთი შეხედვით ჩანდა ასე იდეალურად და ლამაზად, სინამდვილეში კი რეფორმა ატარებდა იმპერიულ-ასიმილაციურ ხასიათს, ცხადია, რუსიფიკაციის კონტექსტში. საქმის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში შემავალ მოკავშირე რესპუბლიკებს შორის იმ დროს მხოლოდ ოთხ მოკავშირე სუბიექტს: რუსეთს, აზერბაიჯანს, უზბეკეთსა და საქართველოს გააჩნდა ავტონომიური წარმონაქმნები. ამ ოთხი სუბიექტიდან (რუსეთის გარდა) მხოლოდ საქართველოს სახელმწიფო ენას – ქართულ ენას ჰქონდა საკუთრივ ორიგინალური ანბანი, დანარჩენი რესპუბლიკების სახელმწიფო ენების დამწერლობა კი გაწყობილი იყო სლავურ-რუსულ ანბანზე, ე.წ. „კირილიცაზე“.

აქედან გამომდინარე ცხადი ხდება, რომ რეფორმის უპირველესი მიზანი იყო „მცირე ერების“ დამწერლობითი სისტემების გადაყვანა რუსულ-სლავურ გრაფიკულ სისტემაზე და ამ გზით „მცირე ერების“ გარუსება. ეს პროცესი წარიმართა 1938–1941 წლებში ლათინური შრიფტის „კირილიცაზე“ გადაყვანით (ჯერ კიდევ 1862–1865 წლებში მეცნიერისა და გენერლის ი. ბართლომეის და, განსაკუთრებით, პ. უსლარის მიერ რუსული შრიფტის საფუძველზე შექმნილმა და 1892 წელს კ. მაჭავარიანისა და დ. გულიას თაოსნობით მოდიფიცირებულმა აფხაზურმა დამწერლობამ „ლათინიზაციის“ ორი ეტაპი გაიარა: 1926 წელს შემოღებულ იქნა ნ. მარის შედგენილი ლათინური შრიფტი (ე.წ. „ანალიტურ-იაფეტიდოლოგიური“), ხოლო 1928 წელს – ნ. იაკოვლევის შექმნილი ლათინური გრაფიკა, რომელიც 1938 წლამდე მოქმედებდა). აფხაზური დამწერლობის რეფორმა განხორციელდა იმპერიული მოდელის ფარგლებს გარეთ, ანუ არა რუსიფიკაციის კონტექსტში. ამის მიზეზი ჩვენ არ უნდა ვეძებოთ ი. სტალინისა და ლ. ბერიას ეთნიკურ ქართველობასა და მათს პატრიოტიზმში, არც სპეციფიკურ ანტიაფხაზურ მიმართულებასა და, განსაკუთრებით, ქართველი ერის მხრიდან აფხაზური ეთნოკულტურული თვითმყოფადობის მოსპობის მცდელობაში, არამედ იმ უდავო ლინგვისტორიულ გარემოებაში, რომ ავტონომიების მქონე საბჭოთა კავშირის მოკავშირე რესპუბლიკების სახელმწიფო ენებიდან მხოლოდ ქართული გამოირჩეოდა „კირილიცისაგან“ დიამეტრალურად განსხვავებული ანბანური დამწერლობით. ცხადია, კრემლი თავის გადაწყვეტილებაში ამ ქართული სპეციფიკის ნეიტრალიზებას და საქართველოსთვის ცალკე გადაწყვეტილების მიღებას არ მოახდენდა. ეს გარკვეულ უხერხულობას; შექმნიდა ბოლოს და ბოლოს, კანონი კანონი იყო.

აფხაზი სეპარატისტების „მოსაზრება“ იმის შესახებ, რომ თითქოს 1937–1938 წწ. აფხაზური დამწერლობის გრაფიკული სისტემის რეფორმა წარმოადგენდა აფხაზური კულტურისა და ეთნოიდენტურობის წინააღმდეგ მიმართულ პროქართულ პოლიტიკურ აქციას, აბსოლუტურად უსაფუძვლო და დაუსაბუთებელია. აფხაზ სეპარატისტთა ამ ბრალდებას პასუხი გასცა და სიცრუეში ამხილა პროფესორმა ზურაბ პაპასქირმა. ჩვენი მხრივ კი დავძენთ შემდეგს: აფხაზურ ენას (ისევე, როგორც მსოფლიოს უმრავლესი ხალხების ენებს და მათ შორის აფხაზებზე ბევრად უფრო მრავალრიცხოვანი ხალხების ენებს) არ გააჩნია თავისი ორიგინალური გრაფიკა და

საჭიროებს დამწერლობითი გრაფიკის „სესხებას“. რეფორმამ აფხაზური დამწერლობის შრიფტი კი არ გააუქმა (არარსებული, ცხადია, ვერ გაუქმდებოდა), არამედ ლათინური გრაფიკული „დონორი“ ქართულით ჩაანაცვლა. აფხაზური ეთნოიდენტურობის წინააღმდეგ გადადგმულ ნაბიჯად ამ რეფორმის ჩათვლა მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლებოდა თუ აფხაზურ ენას ექნებოდა თავისი ორიგინალური გრაფიკული სისტემა და მოხდებოდა მისი ჩანაცვლება სხვა გრაფიკით (ანბანით). საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ ქართული გრაფიკის გაცილებით მეტი შესაფერისობა აფხაზური დამწერლობისათვის ლათინურთან და რუსულ–სლავურთან შედარებით უდავო ლინგვისტური ფაქტია, რასაც თითქმის მთელი კავკასიოლოგია, თვით აფხაზური დამწერლობის რუსული შრიფტის შემქმნელი პ. უსლარიც კი აღიარებდა. გარდა ამისა, აფხაზეთში საუკუნეების მანძილზე სწორედ ქართული მწიგნობრობა იყო გავრცელებული.

საყურადღებო საკითხია ასევე აფხაზეთში დამწერლობის სისტემის რეფორმის პროცესუალური მხარე. „რეფორმის მომზადება დაიწყო 1937 წლის მაისში, როდესაც საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკური) აფხაზეთის ორგანიზაციის XV კონფერენციამ მიიღო გადაწყვეტილება აფხაზური დამწერლობის ლათინური შრიფტის ქართულზე გარდაქმნის მიზანშეწონილობის შესახებ. ამის შემდეგ შეიქმნა რეფორმის მოსამზადებელი კომისია პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივნის პ. შარიას თავმჯდომარეობით. კომისიის შემადგენლობაში აფხაზი ინტელიგენციის ცნობილი წარმომადგენლები შევიდნენ: დ. გულია, ა. ჭოჭუა, მ. დელბა, ა. ხაშბა, დ. ჩაგავა, მ. ხაშბა“ (ბლაჟბა, ლაკობა, 2006: 348). რეფორმის მხარდამჭერი საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაში აქტიურად მონაწილეობდა აფხაზური ლიტერატურის ფუძემდებელი დიმიტრი გულია. იგი წერდა: „ეს ღონისძიება, რასაკვირველია, ხელს შეუწყობს მთელი აფხაზური კულტურის განმტკიცებას და ზრდას, რადგანაც ქართული ანბანი არის ყველაზე შესაფერისი აფხაზური ენის ბგერების უფრო მთლიანი და სრულყოფილი გადმოცემისათვის“ (გაზეთი „საბჭოთა აფხაზეთი“, სოხუმი, 1937, №6).

„1937 წლის 4–5 დეკემბერს ქ. სოხუმში, ნ. მარის სახელობის კვლევით ინსტიტუტში გაიმართა სპეციალური თათბირი აფხაზი, ქართველი და რუსი მეცნიერების მონაწილეობით. თათბირზე წარმოდგენილ იქნა ანბანური რეფორმის ოთხი პროექტი (აკაკი შანიძის, სიმონ ჯანაშიას, დიმიტრი გულიასა და დ. გულია – ა. ჭოჭუა – მ. ხაშბას ერთობლივი პროექტი), რომელთა შესწავლისა და შეჯერების საფუძველზე სპეციალურმა კომისიამ 5 დეკემბრის დასკვნით სხდომაზე მიიღო ინტეგრირებული პროექტი“ (გვანცელაძე, 2000: 89).

თათბირის საოქმო აღწერილობიდან ვიგებთ, რომ საკითხის განხილვას სერიოზული დისკუსია არ მოჰყოლია. აფხაზ მეცნიერებს და საზოგადო მოღვაწეებს „სიტყვა არ დასცდენიათ აფხაზური დამწერლობის ქართულ ანბანზე გადაყვანის იდეის საწინააღმდეგოდ“ (გვანცელაძე, 2000: 88–89). საყურადღებოა ცნობილი აფხაზი მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწის ხუხუტი ბლაჟბას მიერ ახალი აფხაზური ანბანის შეფასება. იგი წერდა: „ეს ანბანი სრულყოფილად გამოხატავდა აფხაზური სალიტერატურო ენის მთელ ბგერით შემადგენლობას“ (ბლაჟბა, 1987: 19).

აფხაზური დამწერლობის რეფორმის პროცესი დასრულდა 1938 წლის თებერვალში, როდესაც, პ. შარიას კომისიისა და 1937 წლის 4–5 დეკემბრის ხსენებული თათბირის ერთობლივი დასკვნის საფუძველზე, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა მიიღო დადგენილება აფხაზური დამწერლობის ქართულ გრაფიკულ სისტემაზე გადაყვანის შესახებ.

1945 წელს აფხაზეთში სასკოლო რეფორმა გატარდა, თუმცა მისი გატარების თაობაზე გადაწყვეტილება უფრო ადრე იქნა მიღებული. საკავშირო კპ (ბ) ცკ-ის ორგბიუროს 1938 წლის 24 იანვრის დადგენილებაში აღნიშნულია: „ა) გარდაიქმნას განსაკუთრებული ეროვნული სკოლები (გერმანული, ფინური, პოლონური, ლატვიური, ესტონური, ბერძნული, იჟორული და ა.შ.) ჩვეულებრივი ტიპის საბჭოთა სკოლებად, ასევე გაუქმდეს ჩვეულებრივ საბჭოთა სკოლებთან არსებული განსაკუთრებული ეროვნული განყოფილებები; ბ)...აუცილებელია განსაკუთრებული ეროვნული სკოლების რეორგანიზაცია მოხდეს ჩვეულებრივი ტიპის საბჭოთა სახელმძღვანელოებსა და სასწავლო პროგრამებზე მათი გადაყვანის გზით, შესაბამისი რესპუბლიკის ენაზე ან რუსულ ენაზე სწავლების შემოღებით“ (პაპასქირი, 2003: 19).

აფხაზეთში სასკოლო რეფორმის 7 წლის დაგვიანებით განხორციელება განაპირობა ორმა ფაქტორმა: პირველი, საქართველოს მაშინდელი ხელმძღვანელობა საკითხს ფრთხილად ეკიდებოდა; მეორე, 1941 წლიდან საბჭოთა კავშირი მეორე მსოფლიო ომში ჩაერთო გერმანიის წინააღმდეგ და სანამ ომში საბოლოო გარდატეხა არ მოხდა საბჭოთა კავშირის სასარგებლოდ, სასკოლო რეფორმისათვის არავის არ ეცალა. აფხაზური სასკოლო სისტემა, თავისი სპეციფიკური ნიშნების გამო, მთლიანად ექცეოდა ხსენებული დადგენილების ქვეშ. „აფხაზურ სკოლებში“ აფხაზურ ენაზე სწავლება მხოლოდ I-IV კლასებში ხდებოდა, V-X კლასებში კი სწავლება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. ამ ფაქტორის გათვალისწინებით, „აფხაზური სკოლა“ აფხაზი ერის რუსიფიკაციის ინსტიტუტს წარმოადგენდა. ასეთი სტრუქტურის გამო „აფხაზური სკოლა“ აკმაყოფილებდა დადგენილების ა) პუნქტში მითითებულ „განსაკუთრებული ეროვნული სკოლის“ სტატუსსაც და ჩვეულებრივ საბჭოთა სკოლებთან არსებული ეროვნული განყოფილების სტატუსსაც, რადგანაც აფხაზურ ენაზე მხოლოდ I-IV კლასებში სწავლება აფხაზურ სექტორს მართლაც სკოლის ცალკე განყოფილებად აქცევდა. ამიტომ მოექცა „აფხაზური სკოლა“ საბჭოთა ცენტრის დადგენილების მოქმედების არეალში.

დადგენილების ბ) პუნქტის მიხედვით, „აფხაზურ სკოლებში“ სწავლება უნდა შემოღებულიყო მხოლოდ ქართულ ან რუსულ ენაზე, ყოველგვარი სხვა ალტერნატივის გამორიცხვით. რეფორმას ხელი უნდა შეეწყო აფხაზი ერის დერუსიფიკაციისა და ქართულ კულტურულ-საგანმანათლებლო სივრცეში ინტეგრაციისათვის.

1945 წლის სასკოლო რეფორმის ინიციატივა მოდიოდა აფხაზური პედაგოგიური კორპუსისაგან. „აფხაზურ სკოლებში სწავლების ქართულ ენაზე გადაყვანის ინიციატივით სწორედ აფხაზი პედაგოგები გამოვიდნენ. ესენი იყვნენ აფხაზური პედაგოგიური კორპუსის თვალსაჩინო წარმომადგენლები, მთელ აფხაზეთში ცნობილი პიროვნებები: ბაგრატ კაცია (მოქვის აფხაზური სკოლის დირექტორი, საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის დამსახურებული მასწავლებელი), ნიკოლოზ გერია (აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის განათლების სახალხო კომისრის მოადგილე), ა. მარღანია (სახალხო განათლების ოჩამჩირის რაიონული განყოფილების გამგე), მ. ბუავა (ბედიის I არასრული საშუალო სკოლის დირექტორი, აფხაზური ენისა და ლიტერატურის მასწავლებელი)“ (პაპასქირი, 2007: 144-145).

1945 წლის 9 იანვარს აფხაზეთის საოლქო კომიტეტმა შექმნა სასკოლო რეფორმის მოსამზადებელი სპეციალური კომისია მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის მ. დელბას მეთაურობით. ორთვიანი მუშაობის შემდეგ, 12 მარტს კომისიამ საოლქო კომიტეტში თავისი დასკვნა წარმოადგინა. დასკვნაში ყურადღება გამახვილდა სასკოლო რეფორმის განმაპირობებელ ისეთ მიზეზობრივ ფაქტორებზე, როგორიც იყო აფხაზი მოსახლეობის

მნიშვნელოვანი ნაწილის მიერ ქართული ენის ცოდნა, ქართული და აფხაზური ენების ლექსიკური სიახლოვე და ერთიანი ანბანური სისტემა. კომისიის დასკვნის საფუძველზე, 1945 წლის 13 მარტს საქართველოს კომპარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტმა მიიღო დადგენილება, რომელიც ითვალისწინებდა 1945–1946 სასწავლო წლიდან აფხაზურ სკოლებში სწავლების ქართულ ენაზე გადაყვანას. 1945 წლის 13 ივნისს ეს დადგენილება დაამტკიცა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ბიურომ.

აფხაზეთში გატარებული სასკოლო რეფორმის წინააღმდეგ აფხაზმა მოღვაწეებმა პირველად ხმა ამოიღეს 1947 წლის 25 თებერვალს. ნიკო მარის სახელობის აფხაზეთის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის სამმა ახალგაზრდა მეცნიერ–თანამშრომელმა – ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატებმა კონსტანტინე შაყრილმა და ბაგრატ შინკუბამ, აგრეთვე ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატმა გიორგი ძიმარიამ – საპროტესტო წერილით მიმართა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს. წერილი–საჩივარი დაწერილი იყო გიორგი ძიმარიას ხელით. ის გაიგზავნა ცენტრალურ კომიტეტში, ცენტრალური კომიტეტის მდივნის ალექსანდრე კუზნეცოვის სახელზე. პროფესორმა გ. ლეჟავამ, რომელმაც გულდასმით შეისწავლა საპროტესტო წერილის შინაარსი, დასვა საკვებით ლოგიკური შეკითხვა: რატომ იქნა წერილის ადრესატად შერჩეული მაინცდამაინც ა. კუზნეცოვი, რომელიც იმჟამად ცენტრალურ კომიტეტში კურიერებად ადმინისტრაციულ განყოფილებას და კადრების სამმართველოს, და არა ანდრეი ჟდანოვი, რომელიც ცენტრალური კომიტეტის მდივანი იყო სწორედ იდეოლოგიურ სფეროში? გ. ლეჟავას გამოკვლევამ აჩვენა, რომ საპროტესტო წერილის ადრესატი არ იყო შემთხვევით შერჩეული. პროფესორ გრიგოლ ლეჟავას აზრით, „ა. კუზნეცოვის აპარატში იყვნენ ადამიანები, რომლებმაც შეიძლება უბიძგეს კიდევ აფხაზ მეცნიერებს ამგვარი ნაბიჯის გადადგმისაკენ“ (Лежава, 1997: 140–141).

„ის, რომ კონსტანტინე შაყრილსა და მის გუნდს მოსკოვში ნამდვილად ჰყავდათ მფარველები, არავითარ ეჭვს არ უნდა იწვევდეს. მათ რიცხვში უნდა ყოფილიყო ცნობილი მეცნიერი–ლინგვისტი, აკად. ნიკო მარის მოწაფე, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ენისა და აზროვნების ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე, პედაგოგიურ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ–კორესპონდენტი, პროფ. გ. სერდიუჩენკო, რომელმაც ჯერ კიდევ მანამდე, სანამ დაიწერებოდა აფხაზ მეცნიერთა წერილი–საჩივარი, შეთითხნა ანალოგიური ხასიათის პასკვილი და გაგზავნა ის საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკური) ცენტრალური კომიტეტის აპარატში. როგორც ირკვევა, პროფ. გ. სერდიუჩენკო ყოფილა კ. შაყრილის მეცნიერ–ხელმძღვანელი და მას მეგობრული ურთიერთობები ჰქონია თავის მოწაფესთან“ (პაპასქირი, 2007: 146).

აფხაზ მეცნიერთა წერილ–საჩივარში მკაცრად იყო გაკრიტიკებული საქართველოსა და აფხაზეთის პარტიული ხელმძღვანელობის პოლიტიკა ენობრივ სფეროში. მასში ნათქვამი იყო, რომ 1941 წლიდან აფხაზურ ენაზე შეწყვეტილ იქნა რადიოგადაცემა; აგრეთვე ისიც, რომ ადგილობრივ დაწესებულებებს მოეხსნა აფხაზურ ენაზე ფირნიშები, რომლებიც ქართულით შეიცვალა, თითქოს ასევე შეცვლილი იყო აფხაზური ტოპონიმები, რომ შეწყდა სამახსოვრო დღესასწაულების, მაგალითად, საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების დღის 4 მარტის აღნიშვნა. წერილ–საჩივარში აღნიშნული იყო ისიც, რომ დაიხურა სოხუმის აფხაზური საშუალო სკოლა, რომლის ფესვებიც ვითომ 1856 წლიდან მოდიოდა. საუბარია იმაზედაც, რომ 1945 წელს საშუალო სკოლებში, სადაც აფხაზურად ისწავლებოდა, ქართულ სწავლებაზე გადასვლა

საიდუმლო ვითარებაში მოხდა. ნათქვამია ისიც, თითქოს აფხაზურ და რუსულ ენებზე სწავლება იკრძალებოდა და აფხაზ ბავშვებს ქართულად სწავლას აიძულებდნენ. ბრალდებაში აღნიშნული იყო ისიც, რომ თითქოს აფხაზურ სკოლებს განგებ არ უზრუნველყოფდნენ სახელმძღვანელოებით. წერილი–საჩივრის დედააზრი ის იყო, რომ აფხაზ ინტელიგენტთა მცირე ჯგუფმა კატეგორიულად მოითხოვა საშუალო სკოლების მთლიანი გარდაქმნა აფხაზურ ენაზე (ე.ი. წინააღმდეგნი იყვნენ აფხაზეთში ქართულ ენაზე სწავლებისა.), ამასთან ქართულის ხარჯზე რუსული სკოლების გაფართოება მოითხოვეს. მათს წერილში დასმენილი იყო საქართველოს პარტიული ხელმძღვანელობა, თითქოსდა იგი უკრძალავდა აფხაზ ბავშვებს რუსულ საშუალო სკოლებში სწავლებას.

წერილ–საჩივარში მოყვანილი ბრალდებების აბსოლუტური უმრავლესობა მტკნარ სიცრუეს წარმოადგენდა. მაგალითად, ერთ–ერთი ბრალდება იყო ის, რომ ქართული მხარე თითქოსდა ცდილობდა აფხაზეთში არსებული აფხაზური ტოპონიმების ქართულით ჩანაცვლებას. ამ შემთხვევაში საქმე შემდეგში მდგომარეობდა:

„1940 წლის 14 დეკემბერს აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმთან შეიქმნა „დასახლებული პუნქტების სახელწოდებათა ტრანსკრიფციის კომისია“ მ. ხაშბას თავმჯდომარეობით. კომისიის წევრები იყვნენ და ტოპონიმ–ჰიდრონიმების შეცვლის პროცესში აქტიურად მონაწილეობდნენ აფხაზური ინტელიგენციის თვალსაჩინო წარმომადგენლები – დ. გულია და ა. ჭოჭუა (აფხაზეთის სამეცნიერო–კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი.) კომისიის წარდგინებათა საფუძველზე 1940–1944 წლებში ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესმა საბჭომ განახორციელა დასახლებული პუნქტების სახელწოდებათა გარდაქმნის სრულმასშტაბიანი აქცია.

ტრანსკრიფციათა ძირითადი ქრონოლოგიური და ონომასტიკური ნუსხა ასეთია (პირველად მითითებულია ძველი, მეორედ კი – ახალი სახელწოდებანი): 1943 წლის 10 მაისს – ვოლოდაროვსკის, გრადენბერგისა და ნეიდორფის ნაცვლად – ახალი სოფელი (სოხუმის რაიონი); 1943 წლის 8 სექტემბერს – ანასტასიევსკის, ვლადიმროვსკისა და ოლგინსკოეს ნაცვლად – შესაბამისად, განახლება, კოდორი და ოქტომბერი (გულრიფშის რაიონი); 1943 წლის 21 ოქტომბერს – პილენკოვოს ნაცვლად – განთიადი (გაგრის ზონა); 1943 წლის 23 დეკემბერს – ბეშკარდაშის, ეკატერინოვკასა და მიხაილოვკას ნაცვლად – შესაბამისად, მთისუბანი, კელასური და შრომა (სოხუმის რაიონი); ზახაროვკას ნაცვლად – ხევი (გულრიფშის რაიონი); 1944 წლის 12 ივნისს – ერმოლოვსკისა და სალმეს ნაცვლად – ლესელიძე (გაგრის ზონა).

როგორც ვხედავთ, 1940–1944 წლების ცვლილებებს ჰქონდა აფხაზეთის რუსულ–თურქული (და არა აფხაზური) ონომასტიკის წაშლის მიზანდასახულობა. გაუგებარია, რატომ უნდა გამოეწვია აფხაზი ხალხის ღირსების, ისტორიისა და კულტურის შელახვა რუსული და თურქული ტოპონიმების შეცვლას. ეს ტოპონიმები ხომ ნამდვილად არ იყო უძველესი ისტორიულ–გეოგრაფიული სახელწოდებები და წარმოადგენდა აფხაზეთის რუსული კოლონიზაციისა და ეთნოდემოგრაფიული ინფილტრაციის შედეგს“ (ნარკვევები, 2007: 329–330).

აფხაზ მეცნიერთა წერილ–საჩივარში დასახლებული საკითხების შესწავლა–განხილვა მოსკოვში დიდხანს გაგრძელდა, მისი შესწავლა დაევალა საკავშირო ცეკას პროპაგანდის განყოფილების გამგეს აკადემიკოს გ. ალექსანდროვს. გ. ალექსანდროვმა, თავის მხრივ, წერილი–საჩივრის განხილვა საქართველოს ცეკას დაავალა და იგი თბილისში გადმოაგზავნა. 1947 წლის 17 ივლისს საკითხის შესწავლა დაევალა

საქართველოს ცეკას მდივანს (პროპაგანდა-აგიტაციის დარგში) პეტრე შარიას. იგი გაემგზავრა სოხუმში, სადაც შეხვდა რაიონების ხელმძღვანელობასა და ადგილობრივ მოსახლეობას, საიდანაც დადასტურდა, რომ აფხაზ მეცნიერთა წერილ-საჩივარში აღძრული საკითხები მტკნარი სიცრუე იყო და სხვა არაფერი. მაგალითად, არ დადასტურდა, რომ თითქოსდა სოხუმში დაიხურა აფხაზური სკოლა, რომელიც 1856 წლიდან მოქმედებდა. არ დადასტურდა ბრალდება იმის შესახებ, რომ აფხაზურ სკოლებს განგებ არ უზრუნველყოფდნენ სახელმძღვანელოებით. დადასტურდა, რომ 1942–1944 წლებთან შედარებით თითქმის ორჯერ იყო გაზრდილი აფხაზური სახელმძღვანელოების ტირაჟი. წერილ-საჩივარში აღძრული საკითხების არაობიექტურობასთან დაკავშირებით პეტრე შარიამ თავისი მოხსენებითი ბარათი წარუდგინა საქართველოს ცეკას პირველ მდივანს კანდიდ ჩარკვიანს, 1947 წლის 18 კი აგვისტოს საკავშირო ცეკას მდივნის ალექსანდრე კუზნეცოვის სახელზე გაიგზავნა მოსკოვში.

პეტრე შარიას მიერ წერილ-საჩივარში მოყვანილი ფაქტების შემოწმების შემდეგ, 1947 წლის 2 აგვისტოს, აფხაზი მეცნიერები გამოძახებულ იქნენ სოხუმში საოლქო კომიტეტის სხდომაზე, სადაც პეტრე შარიამ მათ შესთავაზა ელიარებიანათ წერილ-საჩივარში აღძრული საკითხების მცდარობა და წერილობით მოეხადათ ბოდიში. შედეგად კი დაწერილ იქნა აფხაზ მეცნიერთა ცნობილი აღსარება-მონანიების წერილი.

აფხაზ მეცნიერთა 1947 წლის ანტიქართულ კამპანიასთან დაკავშირებით უაღრესად საინტერესო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული პროფესორ გ. გასვიანს. იგი წერს: „გ. ძიძარიას, ბ. შინკუბას და კ. შაყრილის საჩივარში აღძრული საკითხები, ფაქტობრივად მოსკოვიდან იყო დაკვეთილი რუსი შოვინისტების მიერ (რადგან ეს რუსული აფხაზეთის შექმნას აზრკოლებდა), ამიტომ, ცხადია, ამ საკითხების შესწავლა კვლავ და კვლავ გრძელდებოდა. რა თქმა უნდა, რუსიფიკატორული პოლიტიკის გამტარებლები, ხან რა საბაბით და ხან რა, არ წყვეტდნენ ბრძოლას აფხაზეთის რუსულ ყაიდაზე გარდასაქმნელად, თუმცა ამაში გარკვეულ წინააღმდეგობას აწყდებოდნენ ქართველთა მხრივ. აფსუა სეპარატისტების ლიდერები კვლავ ავრცელებდნენ ხმებს, თითქოს საქართველოს ცეკა უკრძალავდა გ. ძიძარიას, ბ. შინკუბას, კ. შაყრილს და, საერთოდ, აფხაზ ინტელიგენციას თბილისისადმი ჩივილს, თითქოს ის ექადნებოდა, – თუ მოსკოვში ჩივილს არ შეეშვებოდნენ, – სასტიკად დაისჯებოდნენ“ (გასვიანი, 2004: 435–436).

განვითარებული მოვლენების პარალელურად არ ისვენებდა ჩვენ მიერ ზემოთ ნახსენები გ. სერდიუჩენკოც. იგი კვლავ აქტიურად განაგრძობდა საქართველოს საწინააღმდეგო პროვოკაციულ და დამსმენ საქმიანობას. გ. სერდიუჩენკო 1949 წელსაც სწერდა საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის მთავარ მდივანს ა. თოფჩიევს, რომ თითქოს განუწყვეტლივ იღებდა ცნობებს აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის სკოლებში საგანგაშო მდგომარეობის თაობაზე (ქართულის ძალით ძალით სწავლებასა და მშობლიურ ენებზე სწავლების აკრძალვაზე). აღნიშნული წერილი-საჩივრების განხილვა მხოლოდ 1950 წელს შეწყდა.

„საეჭვო და სადავო არ არის, რომ საკავშირო ცეკას მდივნები ა. კუზნეცოვი, ა. ჟდანოვი, მ. სუსლოვი, გ. მალენკოვი და სხვები ერთნაირად იყვნენ დაინტერესებული, ადგილობრივ სწავლულებთან: გ. ძიძარიასთან, ბ. შინკუბასთან, კ. შაყრილთან და სხვებთან ერთად, აფხაზეთში ქართულის აკრძალვით და მის ადგილზე რუსულის სწავლებით, ე.ი. აფხაზეთის სრული რუსიფიკაციით“ (გასვიანი, 2004: 436).

აფხაზ მეცნიერთა ცნობილ აღიარება-მონაწილის წერილთან დაკავშირებით 44 წლის შემდეგ, 1991 წელს კონსტანტინე შაყრილმა გაგრის გაზეთ „ვზგლიადში“ №4-ე გამოაქვეყნა წერილი: „მე ვაპროტესტებ“.

კონსტანტინე შაყრილის ეს წერილი, სამწუხაროდ, დღესაც გამოხატავს ზოგიერთი აფხაზი სეპარატისტის ანტიქართულ პოზიციას, ამიტომ სრულად მოგვყავს მისი შინაარსი:

„მე პროტესტს ვაცხადებ, რომ არსებობს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკური) ცენტრალური კომიტეტის თბილისის ფილიალის (იმელის) პარტიულ არქივში ზერელედ დაწერილი წერილის ასლი. ეს ხელნაწერი ადრე მე არასოდეს მინახავს და მასზე არაფერი მსმენია. ამ ხელნაწერზე სამი ხელმოწერაა (ბ. შინკუბას, კ. შაყრილისა და გ. მიძარას), ე.ი. მათ შორის ჩემიც, ე.ი. შაყრილის, რომელზეც მე ხელი არასოდეს მომიწერია. პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, რომ დოკუმენტზე, რომელიც მე არასოდეს მინახავს, ჩემი ხელმოწერაა. და უნდა ითქვას, რომ ჩემი სახელით ხელმოწერა რამდენადმე ჰგავს ჩემსას, მაგრამ ნაყალბევია. დარწმუნებული ვარ, სპეციალისტები დიდი გარჯის გარეშე იოლად დაადგენენ, რომ ეს ჩემი ფაქსიმილე არაა. ხსენებულ ხელნაწერში ლაპარაკია, თითქოს ჩვენ ვაღიარეთ, რომ ჩვენი განცხადება შეცდომაა და თითქოს ჩვენ შევიგნეთ, რომ სწორად ვერ გავაცნობიერეთ აფხაზეთის სკოლების რეორგანიზაციის არსი, აგრეთვე ქართველთა მასობრივი ჩასახლება აფხაზეთის სოფლებში, ასევე აფხაზური ტოპონიმების გადარქმევა ქართულად და ა.შ.

ამასთან დაკავშირებით კატეგორიულად უნდა განვაცხადო, რომ არასოდეს ჩემი დასწრების დროს არ ყოფილა იმაზე მინიშნებაც კი, მით უფრო ჩვენ მიერ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკური) ცეკას სახელზე დაწერილ წერილში, რაზეც წინასწარ შეთანხმებული ვიყავით წერილობით – თითქოს ჩვენ მოვინანიეთ დაშვებული შეცდომები. ვუშვებ, რომ ასეთი ლაპარაკი შესაძლებელია ჩემი დასწრების გარეშე მოხდა.

როგორც გაირკვა, ახლა ჩემ მიერ ბ. შინკუბასთან ტელეფონით ლაპარაკის შემდეგ, ტექსტი მათ მიერაა დაწერილი თავიანთის ხელსაყრელი ვითარების შესაქმნელად, ისინი ახლაც ამბობენ, რომ მობოდიშების დროს თითქოს მეც ვესწრებოდი და ხელიც მოვაწერე. როგორც აღვნიშნე, მსგავსი რამ არ ყოფილა და არც შეიძლება ყოფილიყო ჩემი მხრიდან.

ჩვენს განცხადებაზე ცეკასადმი უარის თქმა ჩვენი ხალხისადმი ღალატის ტოლფასი იქნებოდა. ეს არის ჩვენი ხალხის ნაციონალურ-კულტურული გენოციდის გამართლება, რასაც საქართველოს და აფხაზეთის მაშინდელი ხელმძღვანელობა ატარებდა აფხაზების მიმართ. მე მაშინაც, აფხაზეთისათვის საოცრად მძიმე დროს, მზად ვიყავი ჩემი სიცოცხლე შემეწირა მისთვის. მე თავში არ მომსვლია, რომ ჩემი გადარჩენის მიზნით, ჩემი სინდისის წინააღმდეგ ასეთი რამისთვის მომეწერა ხელი. მე დარწმუნებული ვარ, რომ ჩემი ხალხი მე მენდობა, რაც ჩემთვის ძვირფასია, მე ამით ვამაყობ.

ყურადღება უნდა გავამახვილო აღნიშნული ხელნაწერის დეტალებზე. ის არავის მისამართითაა დაწერილი, მას აწერია 1947 წ. 2 აგვისტოს თარიღი, როდესაც ჩვენთვის არაფერი იყო იყო ცნობილი ჩვენი განცხადების ბედის თაობაზე. ჩვენ მხოლოდ 5 აგვისტოს შევიტყვეთ ჩვენს განცხადებაზე რეაქციის შესახებ, როდესაც თბილისიდან სოხუმში ჩამოვიდა ცეკას მდივანი იდეოლოგიის დარგში კ. შარია, რომელმაც ჩვენ საოლქო კომიტეტში გამოგვიძახა სასაუბროდ.

ამ დროისათვის (ნაგულისხმევია 5 აგვისტო) აღნიშნული ხელნაწერი არცერთ შემთხვევაში არ შეიძლებოდა არსებულიყო. ეს ვარიანტი შემოგვთავაზა პ. შარიამ, – თუ თქვენ წერილობით აღიარებთ თქვენი განცხადების შეცდომას, მაშინ ყველაფერი ამით დამთავრდებაო, თუ არა, მაშინ საქმე საქართველოს კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკური) ცეკაში გაირჩევაო, მაგრამ ჩვენ კატეგორიულად უარყავით ეს წინადადება, რადგან მყარად ვიდექით ჩვენს პოზიციაზე. 8 აგვისტოს საკითხი გაირჩა საქართველოს ცეკას ბიუროზე, რომელმაც ჩვენი განცხადება დეზინფორმაციად მიიჩნია და ჩვენ მკაცრი პარტიული საყვედური დაგვედო. ძალაუწებურად დგება საკითხი: რატომ დავისჯებოდით ჩვენ, თუ ჩვენ ჩავთვლიდით ჩვენს განცხადებას შეცდომად? მე გავირიცხე პარტიიდან, იქვე ჩამომართვეს პარტიული ბილეთი, მაგრამ იმავე საღამოს დამიბრუნეს. იმავე ბიუროზე გარიცხვა შემეცვალა სასტიკი საყვედურით პირად საქმეში შეტანით, ასევე ჩემს კოლეგებს. ის გარემოება, რომ ბიუროს განკარგულებაში არ იყო ხსენებული ხელნაწერი, იმაზე მეტყველებს, რომ მაშინ ის არ არსებობდა. ის რომ არსებულიყო, მაშინ ამაზე ბიუროს სხდომა პირდაპირ იმსჯელებდა, როგორც ამაში პ. შარია გვარწმუნებდა, ბოლოს და ბოლოს, რა უნდა განხილულიყო, რაც არ არსებობდა. გასაგებია, რომ ხელნაწერი გვიან გამოჩნდა, ვინემ განხილვა იყო.

ყოველივე ამან და უპრეცედენტო ხელნაწერის გამოჩენამ – ვითომ მასზე ჩემი ხელმოწერაა, აგრეთვე ვითომ ჩემმა ყოფნა (დასწრებამ) და წინაზრახულმა მტკიცებამ – არ შეიძლება ჩემი სამართლიანი აღშფოთება და განსჯა არ გამოიწვიოს.

ეს კიდევ ყველაფერი როდია. 1951 წ. მაისში საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცეკაში გავრცელდა ხმა, ვითომ მე ჩავიდინე რაღაც უმძიმესი დანაშაული პარტიისა და ხალხის წინაშე. ამასთან დაკავშირებით აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მდივანმა ა. მგელაძემ გამოგვიძახა მე (შაყრილი) და გ. ძიძარია და გვაცნობა, რომ ამ ფაქტზე (?) წერილობით დაგვეწერა. მათ მცირეოდენი ცდაც კი არ ჰქონდათ, დაედგინათ ამ რაღაც „დანაშაულის“ სინამდვილე, რაც ჩემს ძმას პლატონს უკავშირდებოდა. ჩვენ იქვე დავსხედით და დავეწერეთ ჩვენდამი ცილისწამების ამოებაზე, რაც საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცეკაში იყო გავრცელებული, და იქვე წარვუდგინეთ ა. მგელაძეს. მანაც ის საქართველოს ცეკას მდივანს კ. ჩარკვიანს გაუგზავნა. მაშინ მე (კ. შაყრილი) უკვე სამი წელიწადი ვცხოვრობდი მოსკოვში და მჭიდრო კავშირი მქონდა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცეკას ამიერკავკასიის განყოფილებასთან და გამაცნეს ზემოაღნიშნული დოკუმენტები – საქართველოდან გამოგზავნილი. მე პირადად წავიკითხე ისინი. რა თქმა უნდა, ისინი ფალსიფიცირებული, პროვოკაციული და უხეში ცილისმწამებლური იყო“ (შაყრილი, 1991: შაყრილი კ., „მე ვაპროტესტებ“ გაზეთი „ვზგლიად“, გაგრა, 1991, №4).

კონსტანტინე შაყრილის წერილმა საზოგადოებაში აზრთა სხვადასხვაობა და განსჯა გამოიწვია, გარდა იმისა, რომ წერილში არაერთი უხერხულობა და წინააღმდეგობა იყო. იქმნებოდა მორალური უხერხულობაც, კერძოდ, გიორგი ძიძარია იმ დროისათვის უკვე გარდაცვლილი იყო.

„აფხაზეთის საქართველოსაგან გამოყოფის იდეა და მისი იურიდიული, ეკონომიკური და პოლიტიკური ასპექტების დამუშავების მცდელობა ოფიციალურად პირველად დაფიქსირდა XX საუკუნის 40–იანი წლების მეორე ნახევარში. საბჭოთა კავშირის უმაღლესი ხელმძღვანელობის გარკვეულ ჯგუფში შეიქმნა აფხაზეთისა და სოჭის ოლქის კურორტების გაერთიანების და ამის ბაზაზე მოსკოვისადმი უშუალო დაქვემდებარებით ერთიანი შავიზღვისპირა საკურორტო ოლქის შექმნის პროექტი.

აფხაზეთის გეოგრაფიული ნომენკლატურისა და საკურორტო ინდუსტრიის განვითარების იმდროინდელი დონის გათვალისწინებით, ეს იყო საქართველოს სერიოზული ტერიტორიული დეკონსტრუქციის გეგმა.

აფხაზეთში საკურორტო ინფრასტრუქტურის ქსელი მოიცავდა შავი ზღვის სანაპირო ზოლს მდინარე ფსოლდან მდინარე კოდორამდე, რომლის შეერთებით სოჭის ოლქის საკურორტო ქსელთან უნდა ჩამოყალიბებულიყო განსაკუთრებული საკურორტო ოლქი, თანაც იმპერიული ცენტრის პირდაპირი იურისდიქციის ქვეშ, რეგიონალური კომუნისტური ადმინისტრაციის სახელისუფლებო პრეროგატივების გამოთიშვით.

პროექტი წარმოადგენდა საქართველოს მიმართ რუსულ-საბჭოთა იმპერიალიზმის თვისობრივად ახალ ფორმას, რადგანაც მისი ტერიტორიის ნაწილის ანექსიის და ერთიანი პოლიტიკური სივრცის დაშლის მოტივაციად საკურორტო ინდუსტრიის გაუმჯობესების იდეას ავითარებდა. თუ შეიძლება ასე ითქვას, „საკურორტო იდეოლოგია“ ნამდვილად ახალი და ორიგინალური ფენომენი იყო საბჭოთა კოლონიალიზმის იდეოლოგიის არსენალში. ამავე დროს, პროექტს ანტიაფხაზური მიმართულებაც ჰქონდა, რამეთუ მის რეალიზაციას უნდა მოჰყოლოდა რეგიონში ავტონომიური სახელისუფლებო ინსტიტუტების გაუქმება და საბჭოთა კავშირის ცენტრალურ მთავრობას დაქვემდებარებული საკურორტო ადმინისტრაციის ჩამოყალიბება, ე.ი. აფხაზეთის ავტონომიის ლიკვიდაცია.

„საკურორტო რესპუბლიკის“ შექმნის იმპერიული იდეა პირველად გააჟღერა საკავშირო კომუნისტური პარტიის ცკ-ს მდივანმა მ. სუსლოვმა 1945 წელს, როგორც ამას აღნიშნავს თავის მემუარებში აკ. მგელაძე, 1943–1951 წლებში საქართველოს კომუნისტური პარტიის აფხაზეთის საოლქო და სოხუმის საქალაქო კომიტეტების პირველი მდივანი. თუმცა, როგორც ჩანს, მ. სუსლოვის ამ ავანტიურისტულ აქციას საკითხის წამოჭრისა და ვითარების წინასწარი ზონდირების ფუნქცია უნდა ჰქონოდა მხოლოდ.

გაცილებით მასშტაბურად დადგა ინტეგრირებული საკურორტო ოლქის ფორმირების საკითხი 1948 წელს, რადგანაც მისი განხილვის ინიციატივა წამოვიდა უკვე ი. სტალინის უშუალო გარემოცვის, კერძოდ ცკ-ის განსაკუთრებული განყოფილების უფროსისა და სტალინის პირადი მდივნის ა. პოსკრებიშევის მხრიდან.

1948 წლის შემოდგომაზე, აფხაზეთში ი. სტალინის დასვენების დროს, ერთ-ერთ არაოფიციალურ სადილზე, რომელსაც ესწრებოდნენ საქართველოს კომპარტიის ცკ-სა და აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნები კ. ჩარკვიანი და ა. მგელაძე, ასევე საქართველოს უშიშროების მინისტრი დ. რაფავა, ა. პოსკრებიშევმა კვლავ წამოჭრა აღნიშნული საკითხი. „რას ფიქრობენ აფხაზი და ქართველი ამხანაგები, – აღნიშნა მან, – თუ სოხუმს, ახალ ათონს, გუდაუთასა და გაგრას გავაერთიანებთ და ერთიან საკურორტო ოლქს შევქმნით, მომარაგება უკეთესი იქნება...“, რაზეც მგელაძემ და ჩარკვიანმა უპასუხეს, რომ ეს ნიშნავს აფხაზეთის ავტონომიის გაუქმებას და საქართველოსაგან მის მოგლეჯას.

თავი რომ დავანებოთ ტიპური კომუნისტი ფუნქციონერისათვის დამახასიათებელ უკიდურეს ცინიზმს, როდესაც ის, ყოველგვარი მორალური და სამართლებრივი კრიტერიუმების მიღმა მყოფი, აყენებს საკითხს გარკვეული მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგების მოტივაციით ქვეყნისთვის ძირძველი ისტორიული კუთხის ჩამორთმევის შესახებ, ა. პოსკრებიშევის მიერ საკურორტო ოლქის შექმნის იდეის წამოჭრა უკვე სერიოზული რისკის ფაქტორის ტოლფასი იყო: ცხადი გახდა, რომ პროექტის დამუშავება და ოფიციალური ობიექტივაციისათვის მისი

მომზადება ხორციელდებოდა უმაღლესი პარტიული და სახელმწიფო ინსტანციების და, შესაძლოა, თვით ი. სტალინის დონეზე.

მაგრამ საკურორტო ოლქის შექმნის პროექტი არ განხორციელებულა. სამწუხაროდ, ა. მგელაძის მემუარები, რომლებიც წარმოადგენს ჩვენს ხელთ არსებულ ერთადერთ წყაროს, საკითხს პროექტის ჩაგდების მიზეზის თუ მიზეზების შესახებ, ფაქტობრივად, ღიად ტოვებს. ამ მიზეზების ანალიზი უაღრესად ძნელია ნებისმიერ კონცეპტუალურ კონსტრუქციაში. პოსკრებიშევთან საუბრის დროს მგელაძის მინიშნების – პროექტის რეალიზაციით საქართველოში მოსალოდნელი საპროტესტო მოძრაობის შესახებ – მიზეზად დასახელება, უბრალოდ, ღიმილის მომგვრელია, თუ გავითვალისწინებთ საბჭოთა კავშირის ტოტალიტარიზმის არსს და გადაწყვეტილებათა მიღების მექანიზმს, ასევე სწორედ 1948 წლისათვის რეპრესიების ახალი ტალღის დასაწყისს.

მთავარი ფაქტორები, რომლებმაც განაპირობეს პროექტის ჩაშლა, შეიძლება ყოფილიყო ამ გრანდიოზული ინფრასტრუქტურული საკურორტო გეგმის ფინანსურ-ეკონომიკური სიძვირე, ასევე რადიკალური შეუსაბამობა საბჭოთა ფედერალიზმის კონსტიტუციურ სისტემასთან, რომელშიც არ იყო გათვალისწინებული ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული სტრუქტურირება კურორტოლოგიის (?) პრინციპების საფუძველზე.

ამასთან, ვერ დავადასტურებთ, მაგრამ, მოვლენათა ლოგიკის გათვალისწინებით, ვერც უარვყოფთ იმ გარემოებას, რომ შესაძლოა მძლავრი იმპულსი საკურორტო ოლქის პროექტის ცენტრში ჯერ დამუხრუჭების, შემდეგ კი ჩაშლის პროცესში ყოფილიყო ლ. ბერიას პოლიტიკური კლანის ზეწოლა“ (ჯოჯუა 2007: 71–74).

აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა არ ცხრებოდა. აფხაზური ინტელიგენციის სეპარატისტულად განწყობილმა ნაწილმა 1951 წელს გაავრცელა ჭორი, რომ მზადდებოდა აფხაზთა აფხაზეთიდან გადასახლების გეგმა. სეპარატისტულად განწყობილი აფხაზური ინტელიგენციის ნაწილი იოსებ სტალინსა და ლავრენტი ბერიას ქართველთა წარმომადგენლებად მიიჩნევდა, ამიტომ თვლიდნენ, რომ მათი ყოველგვარი უბედურების მიზეზი საქართველო და ქართველი ერი იყო, რასაც სიმართლესთან საერთო არაფერი ჰქონდა. ზოგიერთი აფხაზი ინტელიგენტი იოსებ სტალინისა და ლავრენტი ბერიას დროინდელ კომუნისტურ-საბჭოურ რეჟიმს ისე აღიქვამდა, თითქოს მის შექმნასა და ჩამოყალიბებაში ქართველ ერს მიუძღოდა ბრალი. ეს მაშინ, როდესაც ამ რეჟიმს ქართველი ერისათვის არავისზე ნაკლები ზიანი არ მიუყენებია.

ის, რომ 1951 წელს იგეგმებოდა აფხაზთა გადასახლება, მორიგი სეპარატისტული ბოროტი ჭორი იყო. 1951 წლის 25 დეკემბერს საქართველოდან დაახლოებით 20 ათასამდე ფაშისტურ გერმანიაში ტყვედნამყოფი და მათი ოჯახები გაასახლეს. ეს გადასახლება ყველაზე ნაკლებად შეეხოთ აფხაზებს. გერმანია-საბჭოთა კავშირის ომის დროს (1941–1945 წწ.) გადაასახლეს: ყარაჩაი-ბალყარელები, ჩეჩენ-ინგუშები და სხვები საქართველოდან გაასახლეს გერმანელები, ე.წ. „თურქი-მესხები“ და სხვ. თუ სტალინური რეჟიმის პერიოდში იქნებოდა მტკიცე გადაწყვეტილება მიღებული აფხაზთა გადასახლების თაობაზე, საბჭოთა კავშირს მის აღსრულებაზე ხელი არ აუკანკალდებოდა.

აფხაზ, სეპარატისტთა მიერ ქართველთა წინააღმდეგ ბოროტი ჭორების გავრცელების საპირისპირო მაგალითს წარმოადგენს საბჭოთა რეჟიმის დროს, კერძოდ 1951 წელს, ე.წ. „მეგრელთა საქმის“ შეთხზვა, რის შედეგადაც დააპატიმრეს აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის ყოფილი მდივნები: კ. ბეჭვია, მ. ბარამია, აგრეთვე ა. მირცხულავა,

ნ. ჟვანია, მ. ზოდელავა და სხვა ცნობილი პარტიული მუშაკები, რომელთა დევნა მხოლოდ 1953 წელს იოსებ სტალინის გარდაცვალების შემდეგ, შეწყდა.

ზემოთ მოკლედ უკვე აღვნიშნეთ, რომ აფხაზეთში განხორციელებული ანბანური და სასკოლო რეფორმა აფხაზ სეპარატისტთა მიერ შეფასებულია, როგორც ქართველთა მხრიდან აფხაზი ერის ეთნოკულტურული ინდივიდუალობის მოშლის მცდელობა, რაც საარაკო სიცრუეს წარმოადგენს. სასურველი იქნებოდა, რომ აფხაზებს თავიდანვე განეცხადებინათ აფხაზური ენა, სწავლება და თვითმყოფადი კულტურა, მაგრამ აფხაზებს რომ დამწერლობა არ ჰქონდათ, თავიანთი ლიტერატურა არ გააჩნდათ, ქრისტიანობა რომ არ ჰქონდათ, ფეოდალურ კულტურას რომ არ ფლობდნენ და თავიანთი წინაპრებისაგან არაფერი საკაცობრიო ფასეულობა არ მოჰყვათ, მცირერიცხოვანი რომ იყვნენ და ისინიც მაჰმადიანურ ქვეყნებში (ძირითადად თურქეთში) რომ გაიქცნენ თუ რუსებმა გააქციეს, სათანადო არისტოკრატია თუ ინტელიგენცია რომ არ ჰყავდათ და ა.შ. – ეს ქართველი ერის ბრალი შეიძლება ყოფილიყო?!

სეპარატისტთა ტრადიციულ სიცრუეს წარმოადგენს მტკიცება იმის შესახებ, რომ აფხაზეთში ქართული გარემო იოსებ სტალინისა და ლავრენტი ბერიას დამსახურებით შეიქმნა. ვინც აფხაზეთის წარსულსა და საქართველოს ისტორიას იცნობს, ადვილად მიხვდება სეპარატისტთა ბრალდების ტრაგიკომიკურ ხასიათს. აფხაზეთში ქართული გარემოს უძველესი დროიდან არსებობის შესახებ ღაღადებს არა მარტო უამრავი სხვადასხვაენოვანი წერილობითი წყარო, არამედ მრავალი ქართული ეკლესია–მონასტერი, ტოპონიმიკა, ანუ აფხაზეთის მთელი მატერიალური და სულიერი კულტურა. ამიტომ ლოგიკურია, რომ ისმის კითხვა: რა შუაში არიან, თუნდაც საბჭოთა რეჟიმის პირობებში, აფხაზეთში არსებულ გარემოსთან იოსებ სტალინი და ლავრენტი ბერია? პასუხი ამ კითხვაზე მარტივია: არაფერში. ისტორიულად და საბჭოთა პერიოდშიც აფხაზეთის მოსახლეობის უმრავლესობას ქართველები შეადგენდნენ. ამდენად, აფხაზეთში არსებული ქართული გარემო განპირობებული იყო ქართული მოსახლეობის სიმრავლით და ცივილიზაციით. იმის ახსნა და განმეორება, თუ რატომ იყო აფხაზეთში მრავალი ეკლესია–მონასტერი ქართული და არცერთი აფხაზური, აქ შორს წაგვიყვანდა. ფაქტი კი მხოლოდ ერთია: აფხაზეთი მთელი თავისი კულტურით იყო საქართველოს ერთ–ერთი უძველესი ცივილიზებული და განუყოფელი ნაწილი, მისი მოსახლეობა კი – უძველესი ქართველი ტომების ჩამომავალი. ამიტომ იყო, რომ აფხაზეთში არა მხოლოდ ქართული მოსახლეობა იყო უძველესი დროიდან მოქცეული ქართულ გარემოში, არამედ აქ გვიან, XVII-XVIII საუკუნეებში, ჩრდილოეთ კავკასიიდან ჩამოსახლებული აფსუებიც, რომელთაც აფხაზი იმიტომ ეწოდათ, რომ ჩრდილოეთ კავკასიიდან ქართულ აფხაზეთში დასახლდნენ. ფრიად სამწუხარო ფაქტს წარმოადგენს ის, რომ აფხაზი სეპარატისტები დღემდე არ აღიარებენ ამ მარტივ ისტორიულ ჭეშმარიტებას, რაც, თავის მხრივ, სეპარატიზმის გამომწვევ ერთ–ერთ წყაროს წარმოადგენს.

ქართულ–აფხაზური დავის საკითხის გარჩევა საბჭოთა იმპერიის ცენტრისათვის მარიონეტული სათამაშოს როლს ასრულებდა აფხაზეთის რუსიფიკაციის გზაზე. საკითხთან დაკავშირებით კვლავ მოვიხმობთ პროფესორ გ. გასვიანის მოსაზრებას:

„ამდენად, აფხაზეთში ქართველთა და აფსუთა დავის გარჩევა საბჭოთა იმპერიის სხვადასხვა ინსტანციაში უბრალო თამაში ანუ კოზირი იყო, რათა ამ საბაბით რუსეთს ყველაფერი თავის კალაპოტში მოექცია. ამგვარად ასრულებდა საბჭოთა ხელისუფლება „პატიოსანი არბიტრის“ როლს, როცა ის ვითომ თითოეული ერის თანასწორუფლებიანობას, თვითგამორკვევას და ლენინურ ეროვნულ პოლიტიკას, ანუ სამართლიანობას იცავდა. ეს გარემოება კარგად გამოვლინდა აფხაზეთშიც, სადაც

უმრავლესობა ქართველები ცხოვრობდნენ, მაგრამ რუსმა მოხელეებმა აფსუა მეცნიერები აუჯანყეს ქართველებს, – როგორ თუ ქართული ენის სწავლების გაფართოება გასურთო, ეს ხომ აფსუათა დაჩაგვრასა და დისკრიმინაციას ნიშნავსო. ისინი ერთი წუთითაც არ უფიქრდებოდნენ იმას, თუ რას ნიშნავდა აფხაზეთში რუსული ენის გაბატონება, იყო თუ არა სამართლიანი მრავალმილიონიან საბჭოთა იმპერიაში რუსულის გაბატონება მრავალი ერის და ეროვნების ძალდატანებითი რუსიფიკაცია. საკითხავია, თუ აფხაზეთში (საქართველოს ამ ისტორიულ მხარეში, სადაც მოსახლეობის 45%-ს ქართველები შეადგენდნენ) ქართული ენის სწავლება უდამწერლობო აფსუების (მოსახლეობის 17%) ჩაგვრასა და დისკრიმინაციას ნიშნავდა, მაშინ რას ნიშნავდა აქ სრულიად უცხო მხარეში, რუსული ენის სახელმწიფო ენად გამოცხადება?! ამ მხრივ რა განსხვავება იყო ცარისტულ რუსეთსა და საბჭოთა რუსეთს შორის? ნუთუ „ლენინური–თანასწორუფლებიანი“ ეროვნული პოლიტიკის ლოზუნგი იყო ყველაფრის მკურნალი მაღამო“(გასვიანი, 2004: 449–450).

დასასრულს გვსურს დასკვნის სახით შევაფასოთ, თუ რას წარმოადგენდა 1947 წელს აფხაზ მეცნიერთა მიერ წამოწყებული ანტიქართული კამპანია. ჩვენი დასკვნა საკითხთან მიმართებაში შემდეგია: 1947 წლის ანტიქართული კამპანია შემთხვევითი მოვლენა არ იყო; იგი იყო კარგად მოფიქრებული და ორგანიზებული აქცია. აფხაზ მეცნიერთა პროტესტი ქართული ენის სწავლების გაფართოების წინააღმდეგ სულაც არ იყო უბრალო ახირება და მასში გამომჟღავნდა აფხაზ სეპარატისტთა სიძულვილი ქართული ენისადმი, ქართველებისადმი, საერთოდ, ყოველგვარი ქართულისადმი. სეპარატისტთა სიძულვილი ამჯერად განათლების სისტემაში გამოვლინდა. თვალნათლივ გამოიკვეთა ისიც, რომ სეპარატისტთა პროტესტის ინსპირატორი საბჭოთა იმპერიის ხელმძღვანელი წრე იყო, რომელიც სრულ მხარდაჭერას უცხადებდა სეპარატისტულ მოძრაობას, რათა დაუბრკოლებლად და რაც შეიძლება სწრაფად მომხდარიყო აფხაზეთის მთლიანი რუსიფიკაცია. უდავო ფაქტია, რომ საბჭოთა იმპერია ისევე ვერ ეგუებოდა აფხაზეთში არსებულ ქართულ გარემოს, როგორც მისი წინამორბედი – მეფის რუსეთის იმპერია. საბჭოთა იმპერიის ხელმძღვანელობის მხრიდან მხარდაჭერილი აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა თანდათან უფრო და უფრო ძლიერდებოდა, აგრესიული და კიდევ უფრო ორგანიზებული ხდებოდა და ახალი სეპარატისტული გამოსვლებისათვის ხელსაყრელ დროს ელოდებოდა.

თავი III

სეპარატისტული მოძრაობა აფხაზეთში XX საუკუნის 50–70–იან წლებში

§ 1. აფხაზ სეპარატისტთა გამოსვლა 1957 წელს

1957 წელს აფხაზ სეპარატისტთა უკმაყოფილება კვლავ გაძლიერდა, რასაც, თავის მხრივ, ხელი შეუწყო ახალმა პოლიტიკურმა და ისტორიულმა ვითარებამ. 1953 წელს იოსებ სტალინის გარდაცვალებისა და ლავრენტი ბერიას პოლიტიკური არენიდან გაქრობის შემდეგ საბჭოთა კავშირის ხელისუფლების სათავეში ნიკიტა ხრუშჩოვი მოვიდა. ამ უკანასკნელმა, ერთი შეხედვით, თითქოს დაიწყო სტალინური სისტემის დემონტაჟი; გაჩაღდა ფართო კამპანია სტალინის კულტისა და ე.წ. „ბერიევშჩინის“ პერიოდში დაშვებული შეცდომების გამოსასწორებლად. ერთ-ერთ ასეთ შეცდომად იქნა მიჩნეული სასკოლო რეფორმა აფხაზეთში და აფხაზური დამწერლობის ქართულ ანბანზე გადაყვანა. 1954 წელს სასწრაფოდ შეიცვალა აფხაზური ანბანი და იგი გადაყვანილ იქნა „კირილიცაზე“; „აღადგინეს“ ე.წ. „აფხაზური სკოლები“. „აფხაზური სკოლების“ აღდგენის არსი გამოიხატა იმაში, რომ კვლავინდებურად, ისევე, როგორც 1945 წლამდე, დაწყებით კლასებში სწავლა მიმდინარეობდა აფხაზურად, ხოლო V-X კლასებში – რუსულ ენაზე. ყოველივე ეს სხვას არაფერს წარმოადგენდა, თუ არა კრემლის პოზიციასა და სურვილს, წაექეზებინა აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა და ამ გზით მოეხდინა რუსულენოვანი აფხაზეთის შექმნა.

ნიკიტა ხრუშჩოვის მიერ გამოცხადებული სტალინური რეჟიმის დემონტაჟი და სტალინის კულტის კრიტიკა მალე გადაიზარდა ანტიქართულ მოძრაობაში. მომრავლდა სტატიები რომლებშიც სტალინის სისასტიკესა და დაუნდობლობას მისი ეთნიკური წარმომავლობით, ანუ ქართველობით, ხსნიდნენ. ხსენებულმა სიტუაციამ კი, თავის მხრივ, 1956 წლის 9 მარტის ტრაგედია გამოიწვია. შედეგად კრემლში კიდევ უფრო მეტად გაიზარდა ანტიქართული განწყობა. „1956 წლის 9 მარტის სისხლიანმა ტრაგედიამ ახალი სული შთაბერა ანტიქართულ განწყობილებას აფხაზეთში.

სეპარატისტულად განწყობილი ძალები გამუდმებულად აგზავნიდნენ საჩივრის წერილებს მოსკოვში. მათ მიერ გაგზავნილ წერილებში მკაცრად იყო გაკრიტიკებული საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პოლიტიკა ეროვნულ საკითხში. უფრო მეტიც, სეპარატისტები კატეგორიული ტონით მოითხოვდნენ აფხაზეთის მკვიდრი ყველა იმ პიროვნების პოლიტიკურ და პარტიულ პასუხისგებაში მიცემას, რომელთაც ღიად გამოხატეს პროტესტი 1956 წლის 9 მარტის ტრაგედიასთან დაკავშირებით“ (Лежава, 1997: 171).

XX საუკუნის 50-იან წლებში აფხაზურ სეპარატისტულ მოძრაობას გამოუჩნდნენ ახალი ლიდერები. ერთ-ერთ ასეთ ლიდერს წარმოადგენდა საქართველოს კომპარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პროპაგანდისა და აგიტაციის განყოფილების გამგე ასლან ოტირბა. სწორედ იგი ჩაუდგა სათავეში ე.წ. „აფხაზურ ფრონტს“ პარტიულ-იდეოლოგიურ უბანზე. „ასლან ოტირბა ყოველნაირად ცდილობდა პარტიულ-იერარქიულ კიბეზე წინსვლას და უფრო მაღალი პარტიული თანამდებობის დაკავებას. ცნობილია, რომ 1953 წელს საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ბიუროზე განიხილებოდა საკითხი ასლან ოტირბას საქართველოს კომუნისტური პარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის თანამდებობაზე შესაძლო არჩევის შესახებ, მაგრამ ამ საკითხის დადებითად გადაჭრას ხელი შეუშალა თვით ასლან ოტირბამ, რომელმაც იქვე ბიუროზე ღიად გააკეთა ანტიქართული განცხადება და მოითხოვა 1937-1953 წლებში აფხაზეთში ჩასახლებული ქართველების გასახლება“ (Лежава, 1997: 183).

საბჭოთა კავშირის ხელისუფლებაში ნიკიტა ხრუშჩოვის პოზიციების განმტკიცების პარალელურად აფხაზეთში სეპარატისტული მოძრაობა კიდევ უფრო ორგანიზებული და აგრესიული ხდებოდა. მოცემულ სიტუაციაში სათანადო პრინციპულობა ვერ გამოიჩინა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა და აფხაზეთის საოლქო კომიტეტმა. ორივე ამ ორგანომ ვერ გაუძლო, ერთი მხრივ, აფხაზი სეპარატისტების შემოტევას, ხოლო მეორე მხრივ, კრემლის ახალი და ანტიქართულად განწყობილი ხელმძღვანელობის ზეწოლას და, ფაქტობრივად, სამშობლოს ღალატის გზას დაადგა. „აღნიშნულის ცალსახა დადასტურებაა თუნდაც საქართველოს კომპარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის ოთარ გოცირიძის გამოსვლა აფხაზეთის პარტიული აქტივის კრებაზე 1956 წლის 16 აგვისტოს. აფხაზეთის კომუნისტების ამ თავყრილობაზე ოთარ გოცირიძემ უყოყმანოდ განაცხადა და ბრალი დასდო ქართულ მხარეს „სამხრეთ ოსეთის“ ოსური მოსახლეობის და აფხაზეთის აფხაზური მოსახლეობის კულტურის განადგურების მცდელობასა და მათ მიმართ მიზანმიმართული ასიმილაციური კურსის გატარებაში“ (Лежава, 1997: 163).

სეპარატისტული მოძრაობა დანებებას არ აპირებდა. აფხაზური სეპარატიზმის იმდროინდელი ლიდერები ახალ გადამწყვეტ შეტევაზე გადავიდნენ. ამჯერად აფხაზმა სეპარატისტებმა გამოსვლისათვის საბაზად გამოიყენეს დიდი ქართველი მეცნიერის პავლე ინგოროყვას ნაშრომი: „გიორგი მერჩულე ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა“. პავლე ინგოროყვას ხსენებული ნაშრომი 1954 წელს გამოქვეყნდა. ნაშრომი ერთბაშად არ გამხდარა ფართო საზოგადოების მსჯელობის საგანი. პავლე ინგოროყვას ნაშრომი ყურადღების ცენტრში მოექცა მას შემდეგ, რაც 1955 წლის ივლისში გაზეთ „ზარია ვოსტოკაში“ გამოქვეყნდა აკადემიკოს გიორგი ახვლედიანის რეცენზია ამ ნაშრომის შესახებ. რეცენზიაში გიორგი ახვლედიანმა მხარი დაუჭირა პავლე ინგოროყვას თვალსაზრისს იმის შესახებ, რომ თანამედროვე აფხაზები არ არიან გვიანანტიკური ხანისა და ადრეული შუა საუკუნეების „აბაზგ“ – „აფსილთა“ და „აფხაზების“ შთამომავალნი და რომ ადრინდელი „აფხაზები“ ეთნიკურად ქართველურ სამყაროს

განეკუთვნებოდნენ და აფხაზთა სამეფოს დაარსებაც სწორედ ქართველი აფხაზების მიერ მოხდა.

პავლე ინგოროყვას ნაშრომი მძიმე დარტყმას წარმოადგენდა აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობისათვის. აფხაზი სეპარატისტები ცდილობდნენ გამოეცხადებინათ აფხაზები ერთადერთ აზორიგენებად აფხაზეთის ტერიტორიაზე და ამის საფუძველზე მოეთხოვათ აფხაზეთის გასვლა საქართველოს შემადგენლობიდან; პავლე ინგოროყვას ნაშრომი კი ცხადად ამხელდა სეპარატისტთა აღნიშნული „მოსაზრების“ აბსურდულობას და ყველაფერს თავის ადგილს უჩენდა.

აკადემიკოს გიორგი ახვლედიანის რეცენზიის გამოქვეყნებამ სეპარატისტულად განწყობილი აფხაზური ინტელიგენციის წარმომადგენლების აღშფოთება გამოიწვია. მცირერიცხოვანი აფხაზური ინტელიგენციის წარმომადგენლები არანაირ ანგარიშს არ უწევდნენ პავლე ინგოროყვას ნაშრომში თავმოყრილ ისტორიულ წყაროებს და ცარიელი ფრაზებით მოითხოვდნენ საქართველოს ხელისუფლებისაგან ამ წიგნის აკრძალვას.

ვინაიდან აფხაზი სეპარატისტები არა და არ ცხრებოდნენ, საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცეკას მეცნიერებისა და განათლების განყოფილებამ მოითხოვა ხსენებული წიგნი განეხილა მეცნიერებათა აკადემიის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტს, რომელმაც, თავის მხრივ, თანხმობა განაცხადა, წიგნთან დაკავშირებით დისკუსია გაშლილიყო მწერალთა კავშირის ორგანო ჟურნალ „მნათობში“. „სიტუაცია ვერ განმუხტა ქართული ისტორიოგრაფიული სკოლის კორიფეს აკადემიკოს ნიკო ბერძენიშვილისა (პავლე ინგოროყვას წიგნის – „გიორგი მერჩულეს“ გამო. ჟურნალი „მნათობი“, 1956, №12) და ცნობილი აფხაზმცოდნე-ფილოლოგის ქეთევან ლომთათიძის (აფხაზთა ვინაობისა და განლაგების ზოგიერთი საკითხის შესახებ პავლე ინგოროყვას ნაშრომის „გიორგი მერჩულეს“ გამო). ჟურნალი „მნათობი“, 1956, №12) სტატიებმა. ამ სტატიებში მკაცრად იქნა გაკრიტიკებული პავლე ინგოროყვას შეხედულებანი აფხაზთა ეთნიკური ვინაობის საკითხზე. პასუხად ჟურნალ „მნათობის“ 1957 წლის №2-ში გამოქვეყნდა აკადემიკოს გიორგი ახვლედიანისა (აფხაზეთის ისტორიული ტოპონიმიკის ზოგიერთი საკითხისათვის, – ჟურნალი „მნათობი“, 1957, №2) და პროფესორების სიმონ ყაუხჩიშვილისა „გიორგი მერჩულის“ გარშემო. და დავით კობიძის ტერმინი „აფხაზის“ მნიშვნელობა სპარსული წყაროების მიხედვით. სტატიები, რომლებშიც ავტორები იცავდნენ პავლე ინგოროყვას შეხედულებათა სისწორეს.

ამ ფაქტმა აფხაზ სეპარატისტთა კიდევ უფრო დიდი გაღიზიანება გამოიწვია. „1957 წლის 11 აპრილს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცეკას პირველი მდივნის ნიკიტა ხრუშჩოვის სახელზე გაიგზავნა გუდაუთის საშუალო სკოლის დირექტორის აიბას და 8 პედაგოგის, ადლერის სკოლის 6 პედაგოგის, აჭანდარის სკოლის დირექტორის ცარგუმის და 5 პედაგოგის, აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატის შ. არჯენიას, აგრეთვე ბ. საღარიას, ისტორიულ მეცნიერებათა დოქტორის რ. ბუტბას, გუდაუთის აღმასკომის მუშაკების მ. ავიძბას, ა. ლეიბას, კომუნისტი გ. ზუხბას, გუდაუთის საშუალო სკოლის დირექტორის კ. კამელიას და სხვათა ხელმოწერილი დეპეშები, რომლებშიც ლაპარაკია იმაზე, – თითქოს ქართველმა ინტელიგენციამ გააძლიერა პ. ინგოროყვას წიგნში – „გიორგი მერჩულე“ – მოცემული იდეების – ნაციონალიზმის ქადაგება, პროპაგანდა-აგიტაცია; ვითომ ს. ყაუხჩიშვილი, გ. ახვლედიანი, დ. კობიძე ადასტურებდნენ პ. ინგოროყვას აზრებს და ამტკიცებდნენ აფხაზი ხალხის და აფხაზური ენისა და კულტურის არარსებობას; თითქოს ამ

მეცნიერებმა თავიანთი ნაციონალისტური აზრები განგებ გაავრცელეს და დაამთხვიეს აფხაზთა ლიტერატურისა და ხელოვნების დეკადის მოწყობას თბილისში.

მთავარი მაინც ის იყო, რომ აფსუათა ცალკეულ დეპეშებსა და საჩივრებში საკითხი ისმებოდა აფხაზეთის ავტონომიის გამოსვლის შესახებ საქართველოს რესპუბლიკიდან, აგრეთვე აფხაზეთში საქართველოს სხვა კუთხეებიდან მოსახლეობის ჩასახლების აკრძალვის შესახებ იმ საბაზით, რომ თითქოს აფხაზებს ქართველთა მხრიდან საშიშროების საფრთხე ემუქრებოდათ“ (გასვიანი, 2004: 476–477).

ნიშანდობლივია, რომ ყველა ჩამოთვლილი საჩივარი მთავრდებოდა თხოვნით, რომ კრემლს ეხსნა პატარა აფხაზი ხალხის ბედი ქართველებისაგან.

„პარალელურად, 1957 წლის 11–13 აპრილს სოხუმში დაიწყო მღელვარება. აფხაზური მოსახლეობის ცალკეულმა ჯგუფებმა ალყა შემოარტყეს პარტიის საოლქო კომიტეტის შენობას. შეწყვიტეს მეცადინეობები აფხაზი ეროვნების სტუდენტებმა სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტსა და პედაგოგიურ სასწავლებელში. მოწვეულ იქნა პედაგოგიური ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს საგანგებო სხდომა, რომელმაც დაგმო ჟურნალ „მნათობის“ 1957 წლის მე-2 ნომრის ზემოხსენებული პუბლიკაციები. ამავე დროს აფხაზური ინტელიგენციის ცალკეული წარმომადგენლები გავიდნენ ავტონომიური რესპუბლიკის სოფლებში და მოუწოდეს ხალხს საპროტესტო გამოსვლებისაკენ. დემონსტრაციულად უარი განაცხადა რეპეტიციებზე სოხუმის ს. ჭანბას სახელობის სახელმწიფო დრამატული თეატრის აფხაზურმა დასმა. პროტესტის ნიშნად ასევე უარი თქვა თბილისში კონცერტში მონაწილეობაზე აფხაზური სიმღერისა და ცეკვის სახელმწიფო ანსამბლის ხელმძღვანელმა ალექსი ჩიჩბამ“ (პაპასქირი, 2007: 157–158).

ასე შეიქმნა აფხაზი ერის „საყოველთაო დაუმორჩილებლობის“ ფონი. საქართველოს პარტიულმა ხელმძღვანელობამ დაუყოვნებლივ მოახდინა რეაგირება აფხაზეთში განვითარებულ მოვლენებზე. „1957 წ. 12 აპრილს საქართველოს ცენტრალური კომიტეტის ბიურომ განიხილა აფხაზეთში პ. ინგოროყვას ნაშრომთან და ჟურნალ „მნათობის“ მე-2 ნომერში გამოქვეყნებულ სტატიებთან დაკავშირებული საკითხები. მსჯელობაში ცეკას პირველ მდივან ვ. მჟავანაძესთან ერთად მონაწილეობდნენ ი. თარბა, ა. ლაბახუა, ხ. ბლაჟბა, მ. კვესელავა, ა. ოტირბა, დ. მჭედლიშვილი, მ. ჩუბინიძე და სხვ.“ (საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 14, აღწ. 47, ს. 55, ფურც. 1).

ცეკას ბიუროზე ითქვა, რომ ჟურნალ „მნათობის“ რედაქციამ, რედაქტორი სიმონ ჩიქოვანი, არასწორად წარმართა დისკუსია, მკაცრად არ განსაჯა პ. ინგოროყვას შეცდომები. ამავდროულად დაწუნებულ იქნა ნიკო ბერძენიშვილის ხსენებული სტატია პავლე ინგოროყვას ნაშრომზე „გიორგი მერჩულე“, რომელიც გამოქვეყნდა ჟურნალ „მნათობის“ 1956 წლის №12.–ში ასევე ითქვა, რომ ჟურნალმა „მნათობმა“, ნაცვლად იმისა, რომ გამოესწორებინა პავლე ინგოროყვას შეცდომები, გამოაქვეყნა გიორგი ახვლედიანის, სიმონ ყაუხჩიშვილისა და დავით კობიძის სტატიები, რომლებშიც გამართლებული იყო პავლე ინგოროყვას შეხედულებანი. „აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარემ ა. ლაბახუამ საყვედური გამოთქვა ქართველ მწერლებზე: დემნა შენგელაიაზე, გიორგი ლეონიძეზე, კონსტანტინე გამსახურდიაზე, ბესო ჟღენტსა და სხვებზე, რომლებმაც არ დაგმეს პავლე ინგოროყვას წიგნი და ავითარებდნენ ავტორის მოსაზრებებს. აქვე ითქვა, რომ ამგვარი არასწორი მოსაზრებების გამოქვეყნება უარყოფითად მოქმედებს ახალგაზრდობის აღზრდასა და ხალხთა მეგობრობის განმტკიცებაზე და ხელს უწყობს ნაციონალისტური იდეების დანერგვას“ (საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 14, აღწ. 47, ს. 55, ფურც. 12).

სხდომაზე აღინიშნა, რომ ყველაფერი ეს არ მოხდებოდა, ყოველდღიური მკაცრი კონტროლი რომ ყოფილიყო ბეჭდვით ორგანოებზე (ე.ი. პრესაში მხოლოდ აფხაზი სეპარატისტებისათვის მისაღები სტატიები რომ დაბეჭდილიყო), ამიტომ ბიურომ ხელმძღვანელობას დაავალა გაზეთებისა და ჟურნალების მუშაობაზე მკაცრი კონტროლის დაწესება. ჟურნალ „მნათობის“ რედაქტორს სიმონ ჩიქოვანსა და ცეკას მეცნიერების, სკოლებისა და კულტურის განყოფილების გამგეს მიხეილ კვესელავას საყვედური გამოუცხადეს, ხოლო ცეკას მდივანს დ. მჭედლიშვილს მიეთითა.

ცეკას ამავე ბიუროზე სიტყვით გამოვიდნენ: კომუნისტური პარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პროპაგანდა-აგიტაციის განყოფილების გამგე ასლან ოტირბა, მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე არქიფო ლაბახუა და საოლქო კომიტეტის მდივანი, ცნობილი პოეტი ივანე თარბა, რომელთაც მიზანშეუწონლად მიიჩნიეს (ვითომ აფხაზთა ასიმილაციის შიშით) ქლუხორიდან ქართველების მუდმივ საცხოვრებლად აფხაზეთში ჩასახლება.

ბიუროს სხდომის საფუძველზე საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცეკამ აფხაზ-ქართველთა ურთიერთობების დარეგულირების მიზნით აფხაზეთში მიავლინა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცეკას მეორე მდივანი კოვანოვი. 1957 წლის 15–16 აპრილს სოხუმში მოწვეულ იქნა საოლქო კომიტეტის ბიურო, რომელმაც განიხილა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცეკას ბიუროს 12 აპრილის დადგენილება ჟურნალ „მნათობის“ მიერ ორგანიზებული დისკუსიის მცდარი კურსის შესახებ პ. ინგოროყვას წიგნზე „გიორგი მერჩულე“. აღინიშნა, რომ აფხაზთა უკმაყოფილებით ისარგებლა ზოგიერთმა პირმა და შეეცადა დაეძაბა ურთიერთობა ქართველებსა და აფხაზებს შორის, აეგორებინა აფხაზი ინტელიგენციისა და გლეხობის უკმაყოფილება, ჩაეშალა ქლუხორიდან ქართველი გლეხების აფხაზეთში ჩასახლება, ჩაეშალა ასევე აფხაზური დეკადის ჩატარება თბილისში, სწავლება ჩაეშალა აფხაზეთის სკოლებსა და ინსტიტუტებში და სხვ. ამ მიზნით კი მოეწყო გლეხთა და მასწავლებელთა თავყრილობები ლიხნში, მოქვში და სხვაგან.

ვითარების გამოსწორების მიზნით ბიურომ დაგეგმა ღონისძიებანი, რომლებიც ითვალისწინებდა სოხუმში პედაგოგთა დახელოვნების ინსტიტუტის გახსნას, რადიო-სატრანსლაციო სადგურის აშენებას, დასახლებული პუნქტების ადრინდელი სახელწოდებების აღდგენას და სხვ. ბიურომ მცდარად მიიჩნია თბილისში აფხაზური ლიტერატურისა და კულტურის დეკადის ჩაშლა და ამ საქმეში ცალკეული პიროვნებების ნეგატიური როლი. ამავდროულად, საყვედური დაიმსახურა საქართველოს ცეკამ, თითქოს მისი ზოგიერთი მუშაკის უმოქმედობამ დროულად ვერ აღკვეთა აფხაზთა და ქართველთა შორის დამაბული სიტუაცია. საყვედური და გაფრთხილება გამოუცხადეს საქართველოს კპ ცეკას მდივანს იდეოლოგიის დარგში დავით მჭედლიშვილს.

ასე დასრულდა პირველი „საყოველთაო-აფხაზური ამბოხი“ 1957 წელს. როგორც დავინახეთ, აფხაზმა სეპარატისტებმა ზუსტად შეარჩიეს დრო სეპარატისტული გამოსვლისათვის, კერძოდ, მათ კარგად გამოიყენეს საბჭოთა კავშირის ხელისუფლების სათავეში ქართველთა მოძულე ნიკიტა ხრუშჩოვის მოსვლა და 1956 წლის 5–9 მარტის „ანტისაბჭოური გამოსვლების“ შედეგად კრემლში შექმნილი ანტიქართული განწყობა. ისარგებლეს რა მოცემული ანტიქართული განწყობილებით, მათ თავიანთი დამაბეზლებელი დეპეშა-წერილებით და მიმართვებით დამატებითი იმპულსი შესძინეს ანტიქართულ ისტერიას საბჭოთა იმპერიის ცენტრში.

რაც შეეხება მიზეზს, რომელიც გამოყენებულ იქნა აფხაზი სეპარატისტების მიერ ხალხის ასამხედრებლად, ყოველგვარი გადაჭარბების გარეშე შეიძლება ითქვას, რომ ის

ხელოვნურად იქნა გაზვიადებული და არანაირი სამეცნიერო საფუძველი პავლე ინგოროყვას შეხედულებების უარსაყოფად არ არსებობს. ჩვენი აზრი მოცემულ საკითხთან დაკავშირებით შემდეგი გახლავთ: ჩვენ ერთმანეთისაგან უნდა გავარჩიოთ აფხაზეთის ძველი და ახალი მოსახლეობა. თუ ჩვენ ისტორიულ (ნამდვილ) აფხაზეთზე ვიმსჯელებთ, მაშინ პავლე ინგოროყვას მსჯელობა, რომ ძველი აფხაზები ქართველური ტომი ანუ გაქართველებული ხალხი იყვნენ, სწორია, რადგან მათ შესახებ სხვა საისტორიო მონაცემი არ გაგვაჩნია. როცა ამას ვამტკიცებთ, ჩვენ მხედველობაში გვაქვს ტოპონიმთა, ქრისტიანული ძეგლების (ეკლესია-მონასტრები, ქრისტიანული ტერმინოლოგია და სხვა), კულტურა, მეურნეობის წესი, ყოფა-ცხოვრება და სხვ. ხოლო რაც შეეხება გვიანდელი აფხაზების ეთნიკურ შემადგენლობას, მაშინ, ფაქტია, ვერ ვიტყვით, რომ თანამედროვე აფხაზები (ანუ აფსუები) იგივე ქართველები არიან, ვინაიდან ვიცით, რომ ძველ ანუ გაქართველებულ აფხაზებს XVI საუკუნიდან აბსოლუტურად განსხვავებული ენის, ზნის, ჩვევის, ყოფის, სარწმუნოების ეთნიკური ხალხი შეერია, ესენი იყვნენ აბაზების (ჩრდ. კავკასიაში, – ყუბანისპირეთში მოსახლე) განაყოფი – აშხარელები, ანუ აფსუები (რომლებიც შკარაულებად იწოდებიან). ამ აფსუათა ძირითადი მასა XVI საუკუნეში ჯერ კიდევ ყუბანისპირეთში და მის სათავეებში ცხოვრობდა – ადიღე-ჩერქეზების მეზობლად (საკითხთან დაკავშირებით არსებობს ცნობილი იტალიელი კარტოგრაფის ჯაკოპო გასტალდის 1561 წლის რუკა, რომელზედაც აღნიშნულია, რომ აფსუები მდინარე ყუბანის შუაწელში ცხოვრობდნენ). ხსენებულმა აფსუებმა აფხაზეთში სრულიად უცხო ცხოვრების წეს-ჩვეულებები წამოიღეს (ტყეებში გვარებად დასახლდნენ, მიწათმოქმედება მესაქონლეობით შეცვალეს და ქალაქებს არ გაეკარნენ, წარმართობა-მაჰმადიანობას მისდევდნენ, თავიანთი ენა ჰქონდათ და სხვ.). ბუნებრივია, რომ აფხაზეთში ჩამოსახლების შემდეგ, მიუხედავად აფხაზად წოდებისა, მათ (აფსუებმა) სრულიად განსხვავებული (თავისებური) ჯგუფი შექმნეს, რომელიც თანდათან გამრავლდა და მეტ ტერიტორიას მოედო (თუმცა ეთნიკურ უმრავლესობას ვერ მიაღწიეს, მაგრამ თავიანთი აფსურული ენა, ზნე-ჩვეულება, რწმენა და ცხოვრების წესი მეტ-ნაკლებად მაინც შეინარჩუნეს). აი, რა უნდა იქნეს მხედველობაში მიღებული, როდესაც საქმე თანამედროვე აფხაზეთის მოსახლეობის ეთნიკური რაობის განსაზღვრას ეხება.

ცხადია, ყველაფერი ეს ადრე არ იყო დადგენილი; ვინ იცოდა თუნდაც ჩვენ მიერ ნახსენები ცნობილი იტალიელი კარტოგრაფის ჯაკოპო გასტალდის რუკა, – აფსუები რომ მდ. ყუბანის შუაწელში ცხოვრობდნენ 1561 წელს, რომ იქ არსებობდა აყვა, ანუ აკვა, რომელიც XVIII საუკუნეში ცხუმს უწოდეს და ა.შ. ამიტომ პავლე ინგოროყვას ზოგიერთმა დებულებამ ადრე გარკვეული გაუგებრობაც დაბადა, მაგრამ შემდეგ, საკითხის დეტალური შესწავლის შედეგად, ყველაფერი თავის ადგილზე დადგა და დღეს (განსაკუთრებით აკად. ნიკო ბერძენიშვილის სპეციალური კვლევა-ძიების შემდეგ) მხოლოდ ცოტა ვინმეს თუ ეეჭვება აფხაზეთის მოსახლეობის აფსუებად და ქართველებად დაყოფის სამართლიანობა.

ყოველივე ეს იმაზე მეტყველებს, რომ პავლე ინგოროყვას მტკიცება „აფსუების აფხაზეთის არააბორიგენობაზე“ ჭეშმარიტებას წარმოადგენს.

შემთხვევითი მოვლენა არ იყო ისიც, რომ XIX საუკუნეში, აფხაზთა მუჰაჯირობის დროს, აფსუები თურქეთში ნებაყოფლობით დედაბუდიანად გადასახლდნენ (სამურზაყანოს მკვიდრი ქრისტიანი აფხაზებიდან არცერთი არ გაიხიზნა). შემთხვევითი არ იყო აფსუების ჩრდილო კავკასიის მთიელებთან შეერთების ლტოლვა და კავშირი, სადაც თვისტომი აბაზები და სხვებიც ელოდებოდნენ.

აფსუები რომ აფხაზეთის უმბელესი მოსახლეობა ყოფილიყვნენ, როგორ არ ექნებოდათ „კალმხის“ გარდა (რომელიც მთის მდინარეებშია, მათ შორის ყუბანისა და მისი შენაკადების) თევზეულის სხვადასხვა სახეობის სახელწოდებები?!

აფსუები რომ აფხაზეთის მკვიდრნი ყოფილიყვნენ, მათ აუცილებლად ექნებოდათ წყლიან-ჭაობიანი მცენარეულობის, აგრეთვე ვაზის საკუთარი სახელწოდებები.

აფსუა ისტორიკოსების განსაკუთრებულ დავას (აფხაზთა ქართველურ წარმომავლობასთან ერთად) იწვევს აფხაზთა სამეფოს რაობა. პავლე ინგოროყვას და დღეს უკვე ქართველ ისტორიკოსთა უმრავლესობას მიაჩნიათ, რომ აფხაზთა სამეფო (VIII-X სს.) თავისი ენით, მართვა-გამგეობით, განათლებით, პოლიტიკით და კულტურით ქართული იყო (ამ პერიოდში დასავლეთ საქართველოში საერთოდ არ ჩანს სხვა ეთნიკური ხალხი). ამ ჭეშმარიტებას უსაფუძვლოდ და ზეპირად უარყოფენ აფხაზი (აფსუა) მეცნიერები, მაგრამ როდესაც საქმე დასაბუთებაზე მიდგება, მათ ამისი არგუმენტები არ გააჩნიათ, გარდა ზოგადი ტრაფარეტული ფრაზებისა.

აფსუა მეცნიერები განგებ ხუჭავენ თვალს აფხაზთა არაერთგვარობის შესახებ, ე.ი. იმაზე, რომ მართლაც სხვადასხვა ეთნიკური მასისაგან შედგებიან თანამედროვე აფხაზები: ძველი აფხაზების ანუ ქართველებისაგან და ახალი აფხაზების ანუ აფსუებისაგან, რომლებიც XVI საუკუნიდან არიან ჩრდილოეთ კავკასიიდან ჩამოსახლებულნი. ამ თვალსაზრისით, რომლის გამოც უსამართლოდ აკრიტიკებენ პავლე ინგოროყვას, მართლაც გაწყვეტილია კავშირი ძველ აფხაზებსა და აფსუა ე.წ. აფხაზებს შორის, ფაქტია, რომ ახალმა ე.წ. აფხაზებმა (აფსუებმა) სრულიად ახალი ცხოვრების წესები წამოიღეს თან როგორც მეურნეობის, ასევე ზნე-ჩვეულებების, ენის, რწმენისა და კულტურის მხრივ. ცხადია, აფხაზეთის რეალობაში ამის უარყოფა ყოვლად შეუძლებელია და ამიტომ ამაზე პასუხს ყველანაირად უვლიდნენ გვერდს აფსუა მკვლევრები, მათ შორის კონსტანტინე შაყრილი, შალვა ინალ-იფა და სხვები.

ყველაფერ ამას და კიდევ უამრავ საკითხს დაფიქრება, გააზრება და ახსნა-პასუხი სჭირდება და არა უშინაარსო, არაფრისმთქმელი საუბარი.

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ პავლე ინგოროყვას კონცეფცია არ იშვა შემთხვევით. იგი წარმოადგენდა საპასუხო რეაქციას ქართველი და აფხაზი ხალხების ისტორიული წარსულის იმ უბეში გაყალბების წინააღმდეგ, რომელიც ჯერ კიდევ 1907 წელს წამოიწყო ვინმე ნ. ვორონოვმა და XX საუკუნის 20-იან წლებში ნესტორ ლაკობას რეჟიმის პირობებში კიდევ უფრო დიდი წარმატებით გააგრძელეს სემიონ ბასარიამ, სემიონ აშხვაცავამ, კონსტანტინე კუდრიავეცევამ და სხვებმა. მართებულად აღნიშნავს პროფესორი გრიგოლ ლეჟავა, რომ „პავლე ინგოროყვას ხსენებული ნოვაციებისაკენ უბიძგა სეპარატისტთა გამოხდომებმა, კერძოდ კი მათმა მცდელობამ, გამოეცხადებინათ აფხაზები ერთადერთ აბორიგენებად აფხაზეთის ტერიტორიაზე და ამის საფუძველზე მოეთხოვათ აფხაზეთის საქართველოდან გამოყოფა“ (Лежава, 1997: 178).

დასასრულს, არ შეიძლება, რომ ყურადღება არ გავამახვილოთ საქართველოს იმდროინდელი კომუნისტური ხელმძღვანელობის (ვასილ მჟავანაძის მეთაურობით) კაპიტულანტურ და, ფაქტობრივად, დანაშაულებრივ პოზიციაზე. მათი წყალობით დაისაჯნენ ამ „სპექტაკლის“ მხოლოდ ქართველი მონაწილენი: ჟურნალ „მნათობის“ რედაქტორი სიმონ ჩიქოვანი, საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივანი დავით მჭედლიშვილი, ცეკას მეცნიერების, სკოლებისა და კულტურის განყოფილების გამგე მიხეილ კვესელავა. საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების მიერ გამოვლენილმა სისუსტემ, რაც გამოიხატებოდა კაპიტულანტურ და, ფაქტობრივად, მოღალატეობრივ პოზიციაში, შეიძლება ითქვას, რომ წაახალისა

სეპარატისტულად განწყობილი ძალები და ჩაუნერგა მათ დაუსჯელობის სინდრომი, რითაც სეპარატისტულ მოძრაობას ასპარეზი გაუხსნეს ახალი „საგმირო საქმეებისაკენ“ თავიანთ „მოღვაწეობაში“. ხსენებული პოზიციის ნაყოფი საქართველოს კომუნისტურმა ხელისუფლებამ მოიმკო ზუსტად 10 წლის შემდეგ – 1967 წელს, როდესაც აფხაზმა სეპარატისტებმა მორიგი ანტიქართული კამპანია წამოიწყეს.

§ 2. აფხაზ სეპარატისტთა ანტიქართული „ამბოხი“ 1967 წელს

1967 წელს აფხაზ სეპარატისტთა ანტიქართულ „ამბოხს“ წინ უძღოდა 1964 წელს აფხაზეთის საქართველოსაგან მოწყვეტის ხრუმშოვისეული გეგმა.

„1964 წელს საბჭოთა კავშირის უმაღლეს სახელისუფლებო ეშელონებში და უშუალოდ ნ. ხრუმშოვის უახლოესი გარემოცვის წრეში შეიქმნა აფხაზეთის საქართველოსაგან გამოყოფისა და რუსეთის საბჭოთა ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკის შემადგენლობაში ავტონომიის სტატუსით მისი ინკორპორაციის გეგმა. ამ გეგმის შესახებ ირიბი ცნობა საქართველოს კომპარტიის ცკ–ს პირველ მდივანს ვ. მჟავანაძეს მიაწოდა საქართველოს კომპარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მაშინდელმა პირველმა მდივანმა მ. ბლაჟბამ. ამავე დროს ბლაჟბამ მჟავანაძეს მიანიშნა პრობლემის სრული სერიოზულობის შესახებ, რადგანაც დაგეგმილ ტერიტორიულ–ადმინისტრაციულ ცვლილებას უშუალოდ ნ. ხრუმშოვი ლობირებდა.

როგორც დ. სტურუა (საქართველოს კომპარტიის ცკ–ს მდივანი იდეოლოგიის დარგში) თავის მემუარებში წერს, 1964 წლის აგვისტოში ვ. მჟავანაძის კაბინეტში შეხვედრისას მ. ბლაჟბამ აღნიშნა, რომ ის ხრუმშოვმა მიიწვია ბიჭვინთის სახელმწიფო აგარაკზე და უბრძანა დაეწერა მოხსენებითი ბარათი აფხაზეთის რუსეთის საბჭოთა ფედერაციულ სოციალისტურ რესპუბლიკაში შესვლის თხოვნით. როგორც ჩანს, გეგმა რეალურად არსებობდა, თუ გავითვალისწინებთ სულ ცოტა ორ მომენტს; ჯერ ერთი, აფხაზური სეპარატიზმის წახალისება და საქართველოსაგან აფხაზეთის სეცესია ყოველთვის ფიგურირებდა საბჭოთა კავშირის ელიტური ჯგუფების იმპერიულ სტრატეგიაში, რადგანაც ეს იდეა გრძელვადიანი სტრატეგიული დაგეგმვის ობიექტი იყო 1921 წლიდან მოყოლებული; მეორე, 1954 წელს ნ. ხრუმშოვმა სრულიად უმტკივნეულოდ, პარტოკრატიული სისტემისათვის დამახასიათებელი მონოპოლიური გადაწყვეტილებით განახორციელა ანალოგიური ცვლილება ყირიმის რუსეთის საბჭოთა სოციალისტური ფედერაციული რესპუბლიკიდან უკრაინის შემადგენლობაში გადაყვანით. სხვა საკითხია ამ ცვლილების სამართლიანობა თუ ისტორიული ასპექტები. ფაქტია, რომ საბჭოთა ხელმძღვანელობას უკვე ჰქონდა იმპერიული ადმინისტრირების წესით, „ზემოდან“ ტერიტორიულ–ადმინისტრაციული სტრუქტურის შეცვლის პრეცედენტი და, ფაქტობრივად, ამგვარი ცვლილების განხორციელების უმტკივნეულო (საპროტესტო მოძრაობის თვალსაზრისით) პრაქტიკა.

რატომ ვერ განხორციელდა ნ. ხრუმშოვის გეგმა? რატომ ჩავარდა აფხაზეთის საქართველოსაგან მოწყვეტის მორიგი იმპერიული რეციდივი? თავისთავად მნიშვნელოვანი ფაქტია ის გარემოება, რომ მ. ბლაჟბამ გამოიჩინა ტრადიციული აფხაზური პატრიოტიზმი, ღრმად გააცნობიერა იმპერიული გეგმის რეალიზაციის გარდაუვალი ტრაგიკული შედეგები, პირველ რიგში, თვით აფხაზი ხალხისა და მისი კულტურისათვის და მოხსენებითი ბარათის დაწერის ნაცვლად სასწრაფოდ გაემგზავრა თბილისში საქართველოს რესპუბლიკური ხელმძღვანელობის ინფორმირებისათვის. ეს

ფაქტი თვით მ. ბლაჟას წარმოაჩენს, როგორც საღად მოაზროვნე, პროგრესული ორიენტაციის ფუნქციონერს.

მაგრამ არც მ. ბლაჟას უარს, მოეხდინა აფხაზეთის საქართველოსაგან გამოყოფის წერილობითი ინიცირება, და არც საქართველოს პარტიულ-პოლიტიკური ელიტის ლოკალურ პროტესტს, ცხადია, არ შეეძლო გეგმის განხორციელების ბლოკირება. საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობას ნებისმიერ მომენტში შეეძლო სხვადასხვა რესურსის გამოყენებით საპროტესტო მოძრაობის პარალიზება.

შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსის ტრანსფორმაციის მზაკვრული გეგმის განხორციელება ჩამალა 1964 წლის ოქტომბრის კრემლის „სასახლის გადატრიალებამ“ და ბრეჟნევი-სემიჩასტნი-შელეპინის ჯგუფის მიერ ნ. ხრუშჩოვის გადაყენებამ“ (ჯოჯუა, 2007: 97–99).

1967 წელს აფხაზეთში ანტიქართული ისტერია ახალი ძალით აგორდა. ამჯერად სეპარატისტული მოძრაობა ორი მიმართულებით წარიმართა: აფხაზ სეპარატისტთა გაღიზიანებას კვლავ იწვევდა ცალკეული სამეცნიერო პუბლიკაციები ამავე დროს, აფხაზი სეპარატისტები მოითხოვდნენ აფხაზეთის ქართული ტოპონიმების აფხაზურით შეცვლას (გადარქმევას). მომავალი სეპარატისტული მოძრაობის სიმპტომები გაჩნდა ჯერ კიდევ 1965 წელს, როდესაც აფხაზ სეპარატისტთა რისხვა და სიძულვილი თავს დაატყდა გამოჩენილ აფხაზ ფილოლოგს, ლინგვისტსა და ლიტერატურათმცოდნეს პროფესორ ხუხუტი ბლაჟას მონოგრაფიისათვის „აფხაზური ენის ბზიფის დიალექტი“. ჩადენილი „ცოდვებისათვის“ (სეპარატისტთა აზრით, წიგნში არასწორად იყო ახსნილი ცალკეული აფხაზური გვარები) ხუხუტი ბლაჟა გადაყენებულ იქნა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დიმიტრი გულიას სახელობის აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის დირექტორის თანამდებობიდან. დიდად სამწუხარო ფაქტია, რომ აფხაზ სეპარატისტთა მიერ შევიწროებული და მოძულეებული აფხაზი მეცნიერის მიმართ ქართულ საზოგადოებას, განსაკუთრებით კი ქართულ სამეცნიერო საზოგადოებას, არანაირი თანაგრძნობა არ გამოუხატავს, ანუ ქართული საზოგადოება არ ცდილობდა დამდგარიყო აფხაზური საზოგადოების იმ წარმომადგენელთა გვერდით, რომლებიც პროქართულ პოზიციაზე იდგნენ და აფხაზურ სეპარატისტულ მოძრაობას არ თანაუგრძნობდნენ. აფხაზ სეპარატისტთა მწვავე კრიტიკა თავს დაატყდათ აგრეთვე გამოჩენილ მეცნიერს, აკადემიკოს სიმონ ყაუხჩიშვილს, „გეორგიკის“ (ბიზანტიელ მწერალთა ცნობები საქართველოს შესახებ) IV ტომისათვის (თბილისი, 1966). დართული კომენტარების გამო, და ნათელა კეჭყმადეს „ფლავიუს არიანეს „პერიპლუსის“ ქართული თარგმანისათვის“ დართული კომენტარების გამო (თბილისი, 1961). აფხაზმა სეპარატისტებმა ასევე კრიტიკულად მიიღეს ზურაბ ჭუმბურიძის წიგნი „რა გქვია შენ?“ (თბილისი, 1966), რომელშიც აფხაზეთის ცალკეული ტოპონიმები იხსნებოდა ქართულად. ყველაზე დიდი რისხვა კი აფხაზ სეპარატისტთა მხრიდან დაიმსახურა აკადემიკოს ნიკო ბერძენიშვილის პუბლიკაციამ.

1966 წელს თბილისში გამოქვეყნდა დიდი ქართველი ისტორიკოსის აკადემიკოს ნიკო ბერძენიშვილის თხზულებათა კრებულის „საქართველოს ისტორიის საკითხების“ III ტომი, რომელშიც მოთავსებული იყო მეცნიერის წერილი: „მცირე შენიშვნა დიდი საკითხის გამო“. დასახელებულ წერილში განვითარებული ცალკეული დებულებები მიუღებელი აღმოჩნდა აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერთათვის. მათ წერილში „დაინახეს“ აფხაზი ხალხის ეთნიკური ინდივიდუალობის უარყოფის მცდელობა. რეალურად კი დასახელებულ სტატიაში მსჯელობა იყო აფხაზთა „ისტორიულ-კულტურულ“ ქართველობაზე, ხოლო რაც შეეხება აფხაზთა ეთნო-

ტომობრივ წარმომავლობას, ამ საკითხზე ცალსახა პასუხი მეცნიერს არ დაუფიქსირებია, თუმცა ამ წერილში ნიკო ბერძენიშვილი თითქოს არ გამორიცხავდა იმას, რომ „ძველი აფხაზები“ შეიძლება ტომობრივად ეკუთვნოდნენ ქართველურ ეთნიკურ სამყაროს.

ამაზე ჩვენ ნათლად მიგვანიშნებს მკვლევრის მსჯელობა ამჟამინდელ აზერბაიჯანელთა ეთნიკურ იერსახეზე. ნიკო ბერძენიშვილს არ მიაჩნდა ენის მომენტი ერთადერთ მომენტად ამა თუ იმ ხალხის ეთნიკური წარმომავლობის დადგენისას. იგი წერდა: „დღეს აზერბაიჯანელები ენით თავანკარ თურქები არიან, მაგრამ ასეთივე თურქები არიან განა ისინი წარმოშობით? ვის შეუძლია უარყოს, რომ ისინი წარმოშობით, სანახევროდ მაინც, თუ უფრო მეტად არა, კავკასიური მოდგმის „ალბანელები“ არიან?“ (ბერძენიშვილი, 1966: 278). კონკრეტულად აფხაზებთან დაკავშირებით კი ნიკო ბერძენიშვილი აღნიშნავდა, რომ ანტიკურ პერიოდში დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე არსებულ ტომთა სიმრავლე „საქართველოს ისტორიის ფეოდალურ ხანაში... დიდად შემცირებული ჩანს და აწინდელი აფხაზეთის ტერიტორია წარმოადგენდა რიგს ერთიმეორისაგან დამოუკიდებელ საერისთავოს... და მხოლოდ ერთ მათგანს ეწოდებოდა „აფხაზთა საერისთავო“ რომელიც მოიცავდა ტერიტორიას აწინდელი ახალი ათონის (ანაკოფიის) დასავლეთით ვიდრე კაპოეტის მდინარემდე (ბზიფამდე). აქვე მეცნიერი საგანგებოდ ხაზს უსვამს იმას, რომ „ფეოდალური ხანის ადმინისტრაციული ერთეულის – საერისთავოს – შექმნისათვის ამოსავალი პრინციპი ტომობრივი მომენტი იყო“ (ბერძენიშვილი, 1966: 278).

აქედან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ნიკო ბერძენიშვილი „აფხაზთა საერისთავოში“ მცხოვრები „აფხაზური ტომების“ ეთნოტომობრივ ინდივიდუალობას ნამდვილად აღიარებდა, თუმცა იგი იქვე აღნიშნავს, რომ „მაინცდამაინც მეცნიერებას არ მოეპოვება იმის საბუთი, რომ აფხაზეთში მობინადრე ტომები (სავარაუდოდ, მეცნიერს მხედველობაში ჰყავდა სწორედ აფხაზები) უფრო შორს იდგნენ იბერ-ლაზებისაგან, ვიდრე, ვთქვათ, სვანები, მესხები, ჰერები. საკითხთან დაკავშირებით მეცნიერი ყურადღებას ამახვილებს ქართული საისტორიო ტრადიციის („ქართლის ცხოვრება“) მიერ დაფიქსირებულ ფაქტზე იმის შესახებ, რომ „აფხაზთა საერისთავო“ უძველესი დროიდან ეგროსის წილხვედრი ქვეყნის ნაწილი იყო. „ეს გადმოცემა, – წერს აკადემიკოსი ნიკო ბერძენიშვილი, – ანგარიშგასაწევი მოწმობაა დასავლეთ საქართველოს ტომთა როგორც ეთნიკური მონათესავეობისა, ისე მათი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიულ-კულტურული თანამშრომლობისა“ (ბერძენიშვილი, 1966: 278–279). ნიკო ბერძენიშვილი ამ სტატიაში, მართალია, არა კატეგორიულად, მაგრამ რამდენადმე მაინც უშვებდა „ძველი აფხაზეთის“ დასავლეთ საქართველოს სხვა ტომებთან „ეთნიკური მონათესავეობის“ ალბათობას, რაც, ერთი შეხედვით, პავლე ინგოროყვას თვალსაზრისის ფონზე, შესაძლოა, მართლაც გამაღიზიანებელი ყოფილიყო სეპარატისტული მოძრაობისათვის.

მიუხედავად ამ ფაქტორისა, სეპარატისტების მიერ ნიკო ბერძენიშვილის ამ პუბლიკაციის გამოყენება პოლიტიკური მიზნებისათვის სრულიად გაუმართლებელი იყო, ვინაიდან ნიკო ბერძენიშვილის მთავარი მიზანი იყო არა აფხაზთა ეთნოგენეზისის კვლევა, არამედ იმ ჭეშმარიტების წარმოჩენა, რომ აფხაზეთი კულტურულ-ისტორიულად საქართველოს განუყოფელი ნაწილია, ვიმეორებთ, კულტურულ-ისტორიულად და არა ეთნიკურად. აკადემიკოსის აზრით, საქართველოში „აფხაზი“ იმდენადვე არსებობდა, რამდენადაც ქართი, ჰერი, კახი, მესხი, ჯავახი, კლარჯი, შავში, ეგრი, სვანი, ზანი და სხვები ან კიდევ „კახელი“, „ქართლელი“, „გურული“, „მეგრელი“, „იმერელი“, „აჭარელი“ და ა.შ. რომ ფეოდალური აფხაზეთი მხოლოდ „ქართული“

შეიძლება იყოს, რომ აფხაზი კულტურულ-ისტორიულად „ქართველი“ იყო“ (ბერძენიშვილი, 1966: 279–280).

აქედან გამომდინარე ნათელი ხდება, რომ აქ, ამ შემთხვევაში, ეთნოტომობრივი მომენტი სულაც არ არის ნაგულისხმევი. სტატიის მეორე ნაწილში აკადემიკოსი ნიკო ბერძენიშვილი იძლევა აფხაზეთის მთავრის ქელემ აჰმედ ბეგ შარვაშიძის პიროვნების შეფასებას (სეპარატისტები არანაკლებ გააღიზიანა ამ შეფასებამ), მეცნიერი ამჟამინდელ აფხაზებს ერთნიშნად თვლიდა ქართველთა მოძმე ხალხად. ავტორი საყვედურობს იმათ, ვინც მოინდომა ქელემ ბეგ შარვაშიძის აფხაზი ხალხის გმირად გამოცხადება. ნიკო ბერძენიშვილი წერს: „ქელემ ბეგები – ეს აფხაზეთის ათასწლიანი ისტორიის უარყოფაა, ქართველობისაგან გამოთიშვაა, საქართველოს (და თვით აფხაზეთის) ღალატია. და როგორ შეუძლია დღეს აფხაზ საბჭოთა მოქალაქეს უარყოს საკუთარი წარსული, საკუთარი სახელოვანი ისტორია და გმირი სწორედ ამ ისტორიის შემგინებელ-უარისმყოფელში დაიგულოს? გმირი იყო ლეონ I, ლიხთიქითის გამაერთიანებელი, გმირები იყვნენ ის გიორგი-კონსტანტინეები, საქართველო-კავკასიის გაერთიანებას რომ ალევდნენ ძალებს, გმირები იყვნენ მოქვის, ბედიისა და ლიხნის თუ ანაკოფიის მაშენებელნი, გაერთიანებული საქართველოს მაშენებელნი და არა ქელემ-აჰმედ-ბეგები-სულთნის ყურმოჭრილი მონები. გმირი იყო ის ახალგაზრდა აფხაზი (მთავრის შვილი), ხრესილის ომში სოლომონ მეფესთან ერთად რომ ოსმალთა წინააღმდეგ იბრძოდა და არა ქელაიშ აჰმადი ბეგი, რუხის ომში რომ ოსმალეთის გადამწყვეტ შეტევას ხელმძღვანელობდა... მოქვი, ანაკოფია, ბედია, ლიხნი, ბიჭვინთა თუ სხვა ხომ ყველა ქართველ მოძმეებთან უმჭიდროეს თანამშრომლობაში შექმნილი ძეგლებია და ამ ისტორიული თანამშრომლობის მოწმობანია“ (ბერძენიშვილი, 1966: 285–286).

მკითხველი იოლად მიხვდება, რომ აკადემიკოს ნიკო ბერძენიშვილის ამ ციტატაში ნათლად არის წარმოჩენილი და აღიარებული აფხაზთა უპირობო უფლება, იამაყონ საკუთარი ისტორიული წარსულით, საქართველო-აფხაზეთის იმ დიდი ისტორიული მოღვაწეებით, რომლებმაც საფუძველი ჩაუყარეს ერთიან და ძლიერ საქართველოს; იამაყონ იმ დიდი კულტურული მემკვიდრეობით, რომელიც მათმა წინაპრებმა ქართველებთან ერთად შექმნეს. ყოველივე ამის შემდეგ შეუძლებელია გონიერი ადამიანი დაეჭვდეს იმაში, რომ აღნიშნულ სტატიაში აკადემიკოსი ნიკო ბერძენიშვილი, ფაქტობრივად, ადასტურებდა ე.წ. „ძველ“ და „ახალ“ აფხაზთა იდენტურობას, მაგრამ, ბუნებრივია, ეს გარემოება ოდნავადაც არ აბრკოლებდა სეპარატისტულ მოძრაობას და მათს იდეოლოგიებს, რომლებმაც ნიკო ბერძენიშვილის შრომების III ტომის გამოსვლა გამოიყენეს ახალი ანტიქართული კამპანიის წამოსაწყებად.

ვნებათაღელვა აფხაზეთში დაიწყო მას შემდეგ, რაც თბილისიდან სოხუმში გაიგზავნა თბილისის უმაღლესი სასწავლებლის აფხაზ სტუდენტთა არაერთი წერილი-საჩივარი. გაგზავნილი წერილების ადრესატები იყვნენ როგორც სტუდენტთა ახლობლები, ისე ავტონომიური რესპუბლიკის ოფიციალური სტრუქტურები. წერილ-საჩივრებს, პირველ რიგში, მაქსიმ გორკის სახელობის სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის აფხაზი სტუდენტები და საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დიმიტრი გულიას სახელობის აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომლები გამოეხმაურნენ. დაიწყო მღელვარება, რომელმაც თავის მწვერვალს 1967 წლის 7–9 აპრილს მიაღწია.

ის ფაქტი, რომ აფხაზთა მორიგი „ამბოხის“ თარიღი საგულდაგულოდ იყო შერჩეული, არანაირ ეჭვს არ იწვევს. „ამბოხის“ თარიღი მათემატიკური სიზუსტით იყო

გამოანგარიშებული და ემთხვეოდა აფხაზთა პირველი ამბოხის 10 წლისთავს. ახალი „ამბოხის“ წამოწყება მიანდევს აფხაზ ახალგაზრდობას. „ჯერ კიდევ 1967 წლის მარტის შუა რიცხვებში სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტთა ჯგუფმა (სულ 45 ხელმოწერა) მიმართვა გაუგზავნა აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის სახელისუფლებო ორგანოებს. ამ მიმართვაში ისინი ულტიმატუმის ფორმით და კატეგორიული ტონით მოითხოვდნენ აფხაზეთის ცალკეული ქართული ტოპონიმების აფხაზურით შეცვლას“ (Лежава: 1997, 186). „1967 წლის 28 მარტს სეპარატისტებმა უკვე თვითნებურად დაიწყეს აღნიშნული მოთხოვნის სისრულეში მოყვანა. ასე, ქ. სოხუმის ავტონატური სატელეფონო სადგურის ტექნიკოსმა ვინმე აბგაჯავამ და მძღოლმა ცკუამ საღებავებით გადაშალეს ყველა ქართული წარწერა საგზაო ნიშნებზე დაწყებული საქართველო–რუსეთის საზღვრიდან ბიჭვინთამდე. ამ ქმედებისათვის ორივე ეს პიროვნება დააპატიმრეს. პასუხად, 1967 წლის 31 მარტს გაგრის მცხოვრებთა ერთი ჯგუფი ჩამოვიდა სოხუმში, სადაც მათ შეუერთდა რამდენიმე ათეული ადგილობრივი მცხოვრები და ისინი (სულ 150 კაცამდე) ერთდროულად – ორ ნაწილად გაყოფილნი – გაემართნენ საქართველოს კომპარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტისა და ავტონომიური რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს შენობებისაკენ. აფხაზეთის ოფიციალური ხელისუფლების წარმომადგენლები შეაშინა პროტესტის ასე ღიად გამოხატვამ და მათ მოსალოდნელი კრიზისის შემდგომი ესკალაციის თავიდან აცილების მიზნით დაუყოვნებლივ გაათავისუფლეს დაკავებულნი.“ (პაპასჭირი, 2007: 165–166). სამწუხაროა, მაგრამ უნდა ითქვას, რომ განვითარებული მოვლენების მიმართ გულგრილი დამოკიდებულება გამოამჟღავნა აფხაზეთის ქართულმა მოსახლეობამ (და არა მარტო აფხაზეთის ქართულმა მოსახლეობამ, არამედ დანარჩენი საქართველოს ქართულმა მოსახლეობამაც). ლოგიკური იქნება, თუ აქ დავსვამთ შემდეგ შეკითხვას: თუ 150–მდე აფხაზმა თავისი პროტესტით მიაღწია იმას, რომ ორი დამნაშავე გაათავისუფლებინა ხელისუფლებას პატიმრობიდან, აფხაზეთის ქართული მოსახლეობა, რომელიც რიცხოვნობადაა აფხაზებზე ორჯერ მეტი იყო, თავისი პროტესტით, თუ ასეთ პროტესტს ადგილი ექნებოდა და მოითხოვდა ორი დამნაშავის კანონის შესაბამისად დასჯას, ნუთუ ვერ მიაღწევდნენ ამ მოთხოვნის დაკმაყოფილებას?

სწორედ პროტესტის არგამოხატვამ ქართული მოსახლეობის მხრიდან განაპირობა სეპარატისტული მოძრაობის კიდევ უფრო გააქტიურება. შედეგად, აფხაზი სეპარატისტები არ დააკმაყოფილა მიღწეულმა შედეგმა და ისინი გენერალურ შეტევაზე გადავიდნენ.

1967 წლის 7 აპრილს აფხაზური მოსახლეობის წარმომადგენლებმა (400 კაცამდე) ალყა შემოარტყეს საქართველოს კომპარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის შენობას და გაემართნენ „საზაფხულო თეატრისაკენ და თვითნებურად დაიკავეს ის.“ (Лежава, 1997: 187). თეატრის შენობაში შუალამისას, 12 საათზე მოეწყო შეხვედრა აფხაზეთის ხელმძღვანელობასთან. „ამბოხებულები“ ვერ დააკმაყოფილა ხელმძღვანელობის განმარტებებმა და მათ უშუალოდ მოსკოვის ჩარევა მოითხოვეს. დაისვა საკითხი საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ერთ–ერთი მდივნის ჩამოსვლის შესახებ. მომიტინგეებმა აირჩიეს თავიანთი პრეზიდენტად სამი კაცის შემადგენლობით და წაიკითხეს წინასწარ მომზადებული წერილი საბჭოთა კავშირის კომპარტიის ცეკას სახელზე, რომელშიც კვლავ იქნა დაყენებული საკითხი აფხაზეთის საქართველოსაგან გამოყოფის და მისი ცალკე მოკავშირე რესპუბლიკად გადაქცევის შესახებ.

დასახელებულ ეგზალტირებულ მასას თავისი გაუნათლებლობის გამო წარმოდგენა არ ჰქონდა იმაზე, რომ ძველად მთელი აფხაზეთის ონომასტიკა ქართული

სახელწოდებებისაგან შედგებოდა (თვითონ აფხაზეთის სახელწოდებაც ქართულია). მომიტინგეები სულაც არ დაგიდევდნენ იმას, თუ რა იყო წარსულში, და კატეგორიულად მოითხოვდნენ ყველაფრის თავიანთი სურვილისამებრ შეცვლას.

„1967 წლის 9 აპრილს შედგა კიდევ ერთი შეხვედრა „ამბოხებულებსა“ და ავტონომიური რესპუბლიკის ხელმძღვანელებს შორის, რომლის შემდეგაც მომიტინგეთა დიდმა ნაწილმა დატოვა საზაფხულო თეატრის შენობა. დარჩნენ მხოლოდ აქტივისტები (100–მდე კაცი), რომლებმაც აირჩიეს სარედაქციო კომისია (20 კაცის შემადგენლობით) საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში გასაგზავნი მიმართვის მოსამზადებლად. ამ კომისიაში შევიდნენ სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის დოცენტი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი თამარ შაყრილი, ახალგაზრდა მწერალი ჯუმა ახუბა, იურისტი ნიკოლოზ ყოლბაია – ქ. სოხუმის პროკურორის თანაშემწე, საქართველოს და აფხაზეთის სახალხო არტისტი აზიზ აგრბა, ბიოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი კ. ვარდანია და სხვები. 10 აპრილს დოკუმენტი უკვე მომზადებული იყო. იმავდროულად შეირჩა დელეგაცია, რომელიც უნდა ჩასულიყო მოსკოვში. ამ დელეგაციაში შევიდნენ თამარ შაყრილი, ჯუმა ახუბა, აზიზ აგრბა, ხ. ჭამალუა, ო. შამბა, აგრეთვე ანატოლი ზუხბა და ოლეგ დამენია, რომლებიც დელეგაციას მოსკოვში უნდა შეერთებოდნენ“ (პაპასქირი, 2007: 166–167).

სხვა დასახელებულ პირთაგან იმის გამო, რომ წერილის ტექსტთან დაკავშირებით (წერილი რადიკალური და უკიდურესად კუთხურ–ნაციონალისტური იყო.) აზრთა სხვადასხვაობა იყო, უკანასკნელ მომენტში მოსკოვში წასვლისაგან თავი შეიკავეს ცნობილმა ტყვარჩელელმა მეშახტემ ნ. შამბამ, კოლმეურნე კ. შლარბამ, ასევე სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის დეკანის მოადგილემ ვალერი ყურასქუამ. მათ ნაცვლად „დელეგაციის“ ხელმძღვანელმა თამარ შაყრილმა თავისი ინიციატივით „დელეგაციაში“ შეიყვანა შ. ხაჯიმბა, იგორ მარხოლია, ა. შლარბა. „დელეგაციას“ თან ახლდა 10 ახალგაზრდისაგან შედგენილი ერთგვარი „დაცვა“. სეპარატისტთა „დელეგაცია“ მოსკოვში მატარებლით ადღერიდან გაემგზავრა.

„მოსკოვში კრემლის სახელზე მომიტინგეების სახელით წაღებულ წერილ–საჩივარში საუბარი იყო არა მხოლოდ აფხაზეთის დამოუკიდებელ მოკავშირე რესპუბლიკად გადაქცევაზე, არამედ იმაზეც, რომ ვითომ ქართველები მათ გასაქანს არ აძლევდნენ – არ აწინაურებდნენ თანამდებობებზე, ყოველნაირად ავიწროებდნენ, ხელს უშლიდნენ აფხაზეთის ეკონომიკურ და კულტურულ განვითარებას, თითქოს ქართველი ისტორიკოსები მეცნიერულად ასაბუთებდნენ აფხაზთა ქართულ კულტურაში ასიმილაციის კანონზომიერებას და ა.შ. აქვე ლაპარაკია აფხაზეთის ქართული ტოპონიმების აფხაზურით შეცვლის მოთხოვნაზე, აფხაზური სწავლების სავალდებულო შემოღებაზე, აფხაზი ეროვნების ადამიანებისათვის ქალაქებში ჩაწერისას უპირატესობის მინიჭების და მათი შრომითი მოწყობისათვის მაქსიმალურად ხელის შეწყობის აუცილებლობაზე, ხელმძღვანელ თანამდებობებზე მხოლოდ აფხაზი ეროვნების წარმომადგენელთა დანიშვნაზე, აგრეთვე თურქეთიდან 200 ათასი მუჰაჯირ–აფხაზთა შთამომავლის აფხაზეთში გადმოსახლებაზე (ცნობისათვის, XIX საუკუნეში თურქეთში დაახლოებით 20–21 ათასი აფხაზი თუ გადასახლდა – თავისი მაჰმადიანური მრწამსის დასაცავად რუსეთის იმპერიასთან ბრძოლის დროს; გადასახლებულთა მნიშვნელოვანი ნაწილი გზაში ან მოკლე ხანში დაიღუპა სხვადასხვა ეპიდემიით და სხვა მიზეზებით. ამიტომ ფანტაზიის ნაყოფს წარმოადგენს ზოგიერთი აფხაზი ისტორიკოსის მიერ თურქეთში გადასახლებული აფხაზების დიდი რაოდენობის დასახლება, ვითომ „100–400 ათასი სულის გადასახლება თურქეთში“, ან, საერთოდ, ვინ იცის, 1967 წელს რამდენი სული აფხაზი ცხოვრობდა თურქეთში?!

ამდენად, აფხაზმა მომიტინგეებმა, ანუ ქართველთაგან აფხაზებმა ჭორებისა და ზღაპრების სახით თუ იცოდნენ რუსების მიერ XIX საუკუნის 60–70-იან წლებში თურქეთში გაძევებული თავიანთი თანამოძმეების ცხოვრების შესახებ). ამავე წერილ–საჩივარში ლაპარაკია ასევე „ქართულ შოვინიზმზე“, რომლის ძალითაც, ვითომ საქართველოში აფხაზების გარდა იჩაგრებოდნენ სომხები, ოსები, აჭარელები და სხვ. აქვე ნათქვამია, რომ ქართველი ისტორიკოსები თითქოს განზრახ ამახინჯებენ აფხაზების ისტორიას; ვითომ საქართველოს მთავრობა აფხაზეთში მხოლოდ და მხოლოდ ქართველებს აწინაურებდა ხელმძღვანელ თანამდებობებზე, რათა არ დაეშვა ადგილობრივი ნაციონალური კადრების მომზადება; თითქოს სამრეწველო საწარმოების სფეროში 83 % და სოფლის მეურნეობის 90 % ქართულ კადრებს ეკავა; ვითომ აფხაზეთის კურორტებიდან და ტურიზმიდან შემოსავლის 50 % საქართველოს ბიუჯეტს მიჰქონდა; ვითომ საქართველოს მთავრობის მიერ მტაცებლურად ისპობოდა აფხაზეთის სატყეო სიმდიდრე და სხვ. ყოველივე დასახელებულიდან გამომდინარე, აფხაზი სეპარატისტები მოითხოვდნენ აფხაზეთის გამოსვლას საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შემადგენლობიდან და მისთვის მოკავშირე რესპუბლიკის სტატუსის მინიჭებას“ (Лехава, 1997: 188–189).

„1967 წლის 18 აპრილს სეპარატისტთა „დელეგაცია“ მიიღო საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პასუხისმგებელმა მუშაკმა ვიქტორ ვასილიევმა (ის კურირებდა საქართველოს), თუმცა „ოფიციალური დოკუმენტები“ მისთვის არ გადაუციათ. თ. შაყრილი და მისი ჯგუფი ითხოვდნენ შეხვედრას უშუალოდ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ერთ–ერთ მდივანთან (თუ ვისთან, კონკრეტულად არ სახელდებოდა) ან საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარესთან ალექსეი კოსიგინთან, მაგრამ სეპარატისტების ეს მცდელობა უშედეგოდ დასრულდა. აუდიენცია ასეთ მაღალ დონეზე არ შედგა, რის გამოც „დელეგაცია“ იძულებული შეიქნა, „დოკუმენტები“ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მისაღებად ჩაებარებინა და სოხუმში დაბრუნებულიყო“ (პაპასქირი, 2007: 168). როგორც ჩანს, ამის შემდეგ სეპარატისტთა „დელეგაციამ“ მიიჩნია, რომ აუცილებელი იყო შეეწყვიტა მასობრივი აქციები, რადგან ეს მათ ახლა სასურველ შედეგს ვერ მოუტანდა.

როდესაც ვსაუბრობთ აფხაზეთის კონფლიქტურ სიტუაციაზე, ჩვენს ყურადღებას იპყრობს აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის მიხეილ ჩიქოვანის, აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის ვალერიან კობახიას და უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის ბაგრატ შინკუბას მიერ საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის სახელზე დაწერილი მოხსენებითი ბარათი, რომელიც თარიღდება 1967 წლის 31 მარტით. იმავე დღეს შედგა ცენტრალური კომიტეტის ბიუროს სხდომა, რომელზედაც განიხილეს მოხსენებითი ბარათი, ბიუროს სხდომაზე ასევე იმსჯელეს და შეცდომად იქნა მიჩნეული ნიკო ბერძენიშვილის წიგნის და ზოგიერთი სხვა ნაშრომის გამოქვეყნება. ბიუროზე ასევე მართებულად მიიჩნიეს მოთხოვნა ცალკეული დასახლებული პუნქტებისათვის აფხაზური სახელწოდებების დაბრუნების შესახებ. მართალია, ბიუროს რაიმე კონკრეტული გადაწყვეტილება არ მიუღია, მაგრამ მისი განხილვა, მიგვაჩნია, რომ გარკვეული სახით საინტერესოა.

ზემოაღნიშნულ მოხსენებით ბარათში ვკითხულობთ: „ქართველი და აფხაზი ხალხების მრავალსაუკუნოვანი და უწყვეტი ძმური კავშირი შორს–საუკუნეების სიღრმეში მიდის. ორი მოძმე ხალხის ეს ისტორიული მეგობრობა განმტკიცებულია ათასწლეულების მანძილზე აფხაზი და ქართველი ხალხების მხარდახმარ დგომით, რომლის დარღვევას ცდილობდნენ ცარიზმი და ქართველი მენშევიკები.

ამ ბოლო დროს გამოჩნდნენ ადამიანები, რომელთაც მოიწადინეს ამ საუკუნეებით განმტკიცებული ტრადიციების ხელყოფა და ერთმანეთს დაუპირისპირეს ეს მოძმე ხალხები, მაგრამ 1953 წ. საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცეკას და საქართველოს ცეკას პლენუმების შუქზე აფხაზეთში ტარდება დიდი მუშაობა კომუნისტური პარტიის ნაციონალური პოლიტიკის გატარებისათვის, რაც ემსახურება აფხაზთა და ქართველთა მეგობრობის განმტკიცებას და მუშაობის ნორმალური ატმოსფეროს შექმნას“.

ამავე წერილში ნათქვამია: „ამ ბოლო ხანებში ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოჩნდა სხვადასხვა ნაწარმოებები, რომელშიც არასწორადაა ასახული აფხაზი ხალხის ისტორიული წარსული“.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებული აღშფოთებაა გამოთქმული პავლე ინგოროყვას ნაშრომზე „გიორგი მერჩულე“, რომელიც მკაცრად განუსჯიათ სპეციალისტებს, აგრეთვე საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცეკას და მის ორგანოს გაზეთ „კომუნისტს“ და დაუწუნებიათ იგი ისტორიის არამარქსისტულ–ლენინური გაშუქებისათვის. ასევე გაკრიტიკებულია ზოგიერთი ფილოლოგის ნაშრომი, რომელშიც ვითომ უარყოფილია აფხაზეთის მრავალსაუკუნოვანი ისტორია და აფხაზთა ეთნიკური თვითმყოფადობა. ამასთან საუბარია ნიკო ბერძენიშვილის ნარკვევზე „მცირე შენიშვნა დიდი საკითხის გამო“, რომელშიც ნათქვამია, რომ აფხაზები, მესხები, ლაზები, ქობულელ–აჭარელები, ქობულეთელები და ინგილოები – ყველა ქართველებია. აქვე მიუღებლად (საბჭოთა მკვლევრისათვის) და უცხოდაა მიჩნეული ნიკო ბერძენიშვილის მიერ ქელემ–ბეის უარყოფითად (რეაქციონერად) შეფასება საქართველოს მიმართ.

წერილში მიუღებლადაა ჩათვლილი სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ, ერთ–ერთი აფხაზური ტომის – აბაზგების ქართულ ტომად მიჩნევა (არ იციან, რომ აბაზგი იგივე აფხაზის სახელწოდებაა ბერძნული ფორმით); მიუღებლადაა ჩათვლილი ნათელა კეკაყმამის აზრიც იმის შესახებ, რომ დასავლეთ საქართველოს ნაწილში (შავი ზღვის სანაპიროზე) სახლობდნენ ქართველი ტომები. აგრეთვე არასწორად მიიჩნევდნენ ფილოლოგ ზურაბ ჭუმბურიძის მიერ თავის ბროშურაში – „რა გქვია შენ?“ მოხმობილ აფხაზეთის ტოპონიმიკის ქართულ წარმომავლობად მიჩნევას და სხვ.

წერილში აგრეთვე მიუღებლადაა მიჩნეული საქართველოს საშუალო სკოლის სახელმძღვანელოებში გეოგრაფების მიერ აფხაზეთისადმი სათანადო ყურადღების გაუმახვილებლობა ან მისი არასწორად გაშუქება.

მოხსენებით ბარათში ნათქვამია, რომ აფხაზეთის ხელმძღვანელობამ არაერთხელ გააფრთხილა საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცეკა, რომ პავლე ინგოროყვას თხზულებათა მრავალტომიან გამოცემაში არ გათვალისწინებულიყო აფხაზთა წარმოშობის „მცდარზე მცდარი ვერსია“, „გიორგი მერჩულეში“ იქნა წამოყენებული. ყოველივე ეს, ნათქვამია წერილის დასკვნით ნაწილში, იწვევს აფხაზ ხალხში უკმაყოფილებას, რომელთანაც მიმდინარეობს ახსნა–განმარტებითი მუშაობა“. (საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 14, აღ. 42, ს. 65. ფ. 12–16).

მოწვეულ ბიუროზე სიტყვით გამოვიდა საქართველოს ცეკას პირველი მდივანი ვასილ მჭავანაძე. მან აღნიშნა, რომ „აფხაზეთში უკმაყოფილების მიზეზი გახდა ნიკო ბერძენიშვილის ხსენებული სტატია, ამიტომ საჭიროა მისი განხილვა, რათა გამოირიცხოს მსგავსი ფაქტები. მისივე აზრით, არ იყო საჭირო ნიკო ბერძენიშვილის სტატიის დაბეჭდვა და უნდა გაირკვეს, თუ რა მიზნით გაკეთდა ეს. მანვე აღნიშნა, რომ გამართლებულია თუ არა აფხაზი ინტელიგენციის ნაწილის რეაქცია ამ სტატიაზე? მისივე თქმით, – არა მგონიაო.

ვალერიან კობახიას გამოსვლით, აფხაზური ინტელიგენციისა და სტუდენტების უკმაყოფილება გამოიწვია იმ ფაქტმა, რომ ნიკო ბერძენიშვილი თავის სტატიაში საუბრობს აფხაზთა და ქართველთა ისტორიულ და კულტურულ ერთობაზე. მისივე თქმით, აღნიშნული სტატია არაერთ უზუსტობას და სადავო დებულებას შეიცავს, რამაც აფხაზური მოსახლეობის უკმაყოფილება გამოიწვია. აგრეთვე, მისივე თქმით, უკმაყოფილება გამოიწვია ასევე სხვადასხვა სტატიამ, რომლებშიც – ლახავდნენ აფხაზი ხალხის უფლებებს“.

ბიუროზე ბაგრატ შინკუბას სიტყვით, ბევრი აფხაზი იმიტომ იყო უკმაყოფილო, რომ დროდადრო ქართულ მეცნიერებაში ქვეყნდება ნაშრომები, რომლებშიც ეჭვია გამოთქმული აფხაზთა ეთნოგენეზის, მათს თავისთავადობასა და დამოუკიდებლობაზე, როგორც ხალხზე თავიანთი ენით და კულტურით. ამის მაგალითად დაასახელა პავლე ინგოროყვა და ნიკო ბერძენიშვილი.

ბაგრატ შინკუბას თქმით: – სამეცნიერო დავა არ წყდება მიტინგებით, ყრილობებით და ა.შ. ამიტომ მსგავს მეთოდებს არ ვიწონებ, მაგრამ მიმაჩნია, რომ უნდა შეწყდეს მსგავსი ნაშრომების გამოქვეყნება და ეს იქნება ყველა უსიამოვნების აღმოფხვრის საშუალება.

ვასილ მჟავანაძის მსგავსად, კაპიტულანტური იყო საქართველოს მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის გივი ჯავახიშვილის პოზიცია. მან აღნიშნა, რომ, მართალია ხსენებული სტატიები არ უნდა გამოქვეყნებულიყო, მაგრამ ინტელიგენციის წრიდან არიან ადამიანები, რომლებიც იწვევენ უკმაყოფილებას აფხაზებში, მათ თავიანთი სკამი და ადგილი უნდა მიუჭინოთ.

უაღრესად სამართლიანი იყო ცეკას მდივნის დევი სტურუას გამოსვლა ბიუროს სხდომაზე. მისი მტკიცებით, ნიკო ბერძენიშვილის სტატია არ შეიცავდა არაფერ შეურაცხყოფელს აფხაზებისადმი, ამიტომ ის არ გამოდგება იმისათვის, რომ ზოგიერთ აფხაზს გაეღვივებინა შუღლი. მისივე აზრით, მომხდარი მოვლენები გამოწვეული იყო ზოგიერთი აფხაზის მიერ გაღვივებული მტრული მოქმედებით და მღელვარებით; ზოგიერთი აფხაზი, ფაქტობრივად, მღელვარების ორგანიზატორად გვევლინება ნაცვლად იმისა, რომ დაგმოს მღელვარება. ასეთთა შორის არის საოლქო კომიტეტის ბიუროს ზოგიერთი წევრი, მათ შორის დაასახელა ბაგრატ შინკუბაც. აქვე დევი სტურუამ მომხდარის გამო დაადანაშაულა თ. შაყრილი, ა. ოტირბა, კვარჭელია (კულტურის მინისტრი), კ. ხონელია (აფხაზეთის კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილე და სხვ.), რომლებიც მომხდარი გამოსვლების ფაქტობრივი ხელმძღვანელებიაო.

საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცეკას მეორე მდივანმა პავლე როდიონოვმა თავის გამოსვლაში გაკვირვება გამოთქვა ნიკო ბერძენიშვილის თხზულებაში აფხაზეთთან დაკავშირებული სტატიის – „მცირე შენიშვნა დიდი საკითხის გამო“ – შეტანის გამო. მან აღნიშნა, რომ ეს სტატია ნიკო ბერძენიშვილმა დაწერა აფხაზეთის კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორის პროკოფი რატიანის თხოვნით, რათა განემარტა აფხაზთა ისტორიის ძირეული საკითხი. ნიკო ბერძენიშვილის თქმით, აფხაზთა წარმოშობის ისტორია შესაბამის ლიტერატურაში ბოლომდე არაა შესწავლილი და გადაჭრილი... როდიონოვმა დასვა შეკითხვა: თუ ეს ასეა, მაშინ რატომ შევიდა ნიკო ბერძენიშვილის ხსენებული სტატია სერიოზულ სამეცნიერო გამოცემაში? მისივე თქმით, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტში რაღაც უცნაური წესრიგია; მან არასწორად მიიჩნია პასუხისმგებლობის დაკისრება ნიკო ბერძენიშვილის III ტომის რედაქტორის ბესარიონ ლომინაძისადმი ეჭვი გამოთქვა, რომ ვიღაცამ სპეციალურად ჩართო ნიკო

ბერძენიშვილის ეს სტატია მის თხზულებათა III ტომში. ამავდროულად პავლე როდიონოვმა სამართლიანად აღნიშნა, რომ ნიკო ბერძენიშვილის სტატიაში არაფერი შეურაცხმყოფელი არ არის აფხაზეთისათვის, პირიქით, მათი როლი ფეოდალური საქართველოს გაერთიანებაში უფრო დიდად არის შეფასებული, ვიდრე მთელი ტომების და თვით საქართველოს ბარისაც კი. მან აქვე ნიკო ბერძენიშვილზე თქვა, რომ მას სტატიაში პრეტენზია არ აქვს, საბოლოო სიტყვა თქვას აფხაზთა ეთნიკურ წარმოშობაზე. პავლე როდიონოვი დასძენდა იმასაც, რომ ხსენებული სტატია არ შეიძლება იყოს მღელვარების მიზეზი, მაგრამ ის, ვინც განგებ ძაბავს სიტუაციას და ეძებს საბაბს იყვიროს: გეზაგრავენო – განგებ ამღვრევს წყალს და შეცდომაში შეჰყავს აფხაზური მოსახლეობა. ასეთთა შორის პავლე როდიონოვმა დაასახელა ვიღაც მძლოლი, რომელმაც სპეციალურად გადაღება საგზაო ნიშნები. ასეთები დროულად უნდა იყვნენ გონს მოყვანილი, სანამ გვიანი არ არისო. პავლე როდიონოვმა ბაგრატ შინკუბას მიმართა, თქვენ არავინ გაბრალებთ ყოველივეს, მაგრამ არ უნდა გვიხდებოდეს იმაზე ლაპარაკი, რაზეც დღეს გვიხდება აქ საუბარი.

პავლე როდიონოვი სიტყვის ბოლოს დასძენს, რომ ბიუროს სხდომა და საკითხის განხილვა ატარებს პროფილაქტიკურ ხასიათს, რათა აღმოიფხვრას და არ დაეუშვათ უკვე მომხდარი ფაქტების განმეორება და თავიდან ავიცილოთ უსიამოვნო შედეგები. პავლე როდიონოვმა აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მისამართით დასძინა, რომ საჭიროა შესაბამისი დასკვნების გამოტანა, რათა მომავალში არ შეიქმნას მსგავსი პრობლემები.

ბიუროს სხდომაზე დასკვნითი სიტყვით გამოვიდა ვასილ მჟავანაძე და განაცხადა, რომ აფხაზი ინტელიგენციის ნაწილი უკმაყოფილებას გამოთქვამს საოლქო კომიტეტის მდივანზე მიხეილ ბლაჟბაზე, ხოლო ვალერიან კობახიაზე ამბობენ, რომ ის ქართველებს მიეყიდა. – საკითხავია, ვინ შეიძლება დავსვათ აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის თავში? შეიძლება იქ უცხო დაინიშნოს, – ასე ვთქვათ ნეიტრალური, ეს ეხება ბაგრატ შინკუბასაც. როგორც ბევრი ამბობს, აქ კობახია მართალ გზაზე დგასო, თუ ეს ასეა, – ბრძანებს ვასილ მჟავანაძე, – მას მხარი დავუჭიროთ. აქციის ზოგიერთი მხარდამჭერი ნაციონალისტურ გზაზე დგას, ეძებს მხარდაჭერას. თქვენი ვალია მას თავისი მიუზღოთ. არ შეიძლება ისეთები, როგორიც ოტირბა და კვარჩალია, გამოდიოდნენ ინსპირატორებად და მხარდამჭერებად. ვეთანხმებით ალანას და ამიჩბას მოსაზრებას, რომ აფხაზთა ძირითადი მასა დაკავებულია სასარგებლო საქმიანობით და არავითარი კავშირი არ აქვს იმ არამყარი ინტელიგენციის ელემენტებთან, რომლებიც მიტინგებს მართავენ და დამაბულ ატმოსფეროს ქმნიან. რაც შეეხება დასახლებული პუნქტების სახელწოდებათა შეცვლას, ეს შეიძლება გაკეთდეს, მაგრამ ზომიერების ფარგლებში, რათა უკიდურესობაში არ ჩავვარდეთ“ (საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 14, აღწ. 42, ს. 58. ფ. 2–9).

ბიუროს ამ საკითხზე სპეციალური დადგენილება არ მიუღია, მხოლოდ ზოგადი განსჯით დაკმაყოფილდა.

ბიუროს არ შეეძლო ზოგიერთი სადავო საკითხის გადაჭრა, მაგალითად, აფხაზთა წარმოშობის, უძველესი სახელწოდებების და სხვ. აღინიშნა, რომ სათანადო ინსტიტუტებმა და სპეციალისტებმა სწორი დასკვნები არ გამოიტანეს 1957 წ. 13 აპრილის დადგენილების შესასრულებლად, მაგალითად, პავლე ინგოროყვას წიგნზე „გიორგი მერჩულე“ – დისკუსიის მოწყობაზე, აგრეთვე ხუხუტი ბლაჟბას წიგნის, „აფხაზური ენის ბზიფური დიალექტი“ – შესახებ. ბიუროზე ითქვა, რომ ასეთი წიგნების პუბლიკაცია უარყოფით როლს ასრულებს.

1967 წლის მარტ-აპრილში აფხაზეთში განვითარებულ მოვლენებთან დაკავშირებით საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ბიურომ განახორციელა სხვადასხვა ღონისძიებები:

1967 წლის 12 აპრილს (უმაღლესი საბჭოს სხდომის დამთავრების შემდეგ) თბილისში ცეკას მიერ ჩატარდა აფხაზეთის დეპუტატების თათბირი, რომელმაც ერთსულოვნად დაგმო აფხაზეთის ინტელიგენციის ზოგიერთი პირის ნაციონალისტური საქციელი მიტინგებსა და თავყრილობებზე.

1967 წლის 14 აპრილს შედგა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ბიუროს სხდომა, რომელზედაც მოიწვიეს წამყვანი მეცნიერები: აკად. გიორგი წერეთელი, აკად. გიორგი მელიქიშვილი, პროფესორები შოთა მესხია, მამია დუმბაძე, ირაკლი ანთელავა, ნიკოლოზ სტურუა, მარიამ ლორთქიფანიძე და სხვ. ბიუროს სხდომის მსვლელობისას ქართველმა მეცნიერებმა მოახერხეს აკად. ნიკო ბერძენიშვილის წიგნის დაცვა და, მიუხედავად სეპარატისტების დიდი სურვილისა, ის გადაურჩა აკრძალვას.

ბიუროზე ითქვა, რომ ნიკო ბერძენიშვილის III ტომში სტატიის „რედაქციის გარეშე“ შეტანით ინსტიტუტმა დაუშვა ე.წ. წინდაუხედაობა „აფხაზთა ეთნიკური კუთვნილების შესახებ“, რამაც აფხაზეთის ინტელიგენციის ნაწილში უკმაყოფილება და ნაციონალისტური სულისკვეთების აღძვრა გამოიწვია, რადგან მათ კიდევ ახსოვდათ ძველი წყენა.

ბიუროს სხდომამ მოუწოდა მეცნიერებისა და სასწავლო დაწესებულებების განყოფილებებს „გაეძლიერებინათ კონტროლი გამომცემლობებისადმი. მათვე დაევალებათ სამეცნიერო ნაშრომებში ინტერნაციონალისტური სულისკვეთების დანერგვა და ძმური, მეგობრული დამოკიდებულების შექმნა. მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმს დაევალა, რომ ცეკას დადგენილება განეხილა თავის დაწესებულებებში“ (Лежава, 1997: 199).

ამ გადაწყვეტილების შედეგად, ფაქტობრივად, ცალმხრივი ცენზურა დაწესდა. შედეგად, ქართველ მეცნიერებს დიდი ხნის მანძილზე არ ეძლეოდათ საშუალება, საკადრისი პასუხი გაეცათ სეპარატისტულად განწყობილი აფხაზი ისტორიკოსებისა და სხვა მოღვაწეთა ფალსიფიკატორული პროპაგანდისათვის. XX საუკუნის 70-იან წლებში ქართველ მკვლევართა ნებისმიერი მცდელობა, რომ როგორმე წინ აღდგომოდნენ აფხაზი კოლეგების ფალსიფიცირებულ ნაშრომებს, ხელისუფლების მხრიდან ძირშივე იკვეთებოდა, ხოლო სეპარატისტული პროპაგანდა მაშინვე ნათლავდა ამ მეცნიერებს აფხაზი ხალხის „მტრის“ სახელით. იმ პერიოდში ეს „ჯილდო“ წილად ერგოთ აკად. მარიამ ლორთქიფანიძეს, პროფესორ ნოდარ ლომოურს, პროფესორ ზურაბ პაპასქირს და სხვ.

ბიუროს სხდომაზე ერთ-ერთი საკითხი იყო „აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ზოგიერთი სოფლის სახელის გადარქმევის შესახებ.“ საკითხთან დაკავშირებით, დამტკიცდა უმაღლესი საბჭოს ბრძანებულება „ზოგიერთი სოფლის სახელწოდების გადარქმევის შესახებ.“ ამ ბრძანებულების მიხედვით, სახელი გადაერქვა: გაგრის რაიონში: სოფელ ნაკადულს – ნაკადულის სასოფლო საბჭოდ, სოფ. მეხადირს – მეხადირის სასოფლო საბჭოდ.

გულრიფშის რაიონში: სოფ. ნემონას (ლათის სასოფლო საბჭოში) – სოფ. არასარად; გუდაუთის რაიონში: სოფ. ბამბუკოვანს (ანუხვის სასოფლო საბჭოში) – სოფ. აკალმარად; სოფ. ჟირწყალს (პრიმორიის სასოფლო საბჭოში) – სოფ. არსაულად, სოფ. შუამთას (მწარეს სასოფლო საბჭოში) – სოფ. ჩორიუჰად.

1967 წლის 18 აპრილს სოხუმში გაიმართა პარტიული აქტივის კრება. ესწრებოდნენ ვ. მჟავანაძე, დ. სტურუა, ა. ინაური, პროკურორი პ. ბერძენიშვილი, რ. კონცელიძე და სხვ. კრებას ესწრებოდა დაახლოებით 400 კაცი. კრებაზე მოხსენებით გამოვიდა საქართველოს ცეკას პირველი მდივანი ვასილ მჟავანაძე. კრებაზე ითქვა, რომ 1967 წლის 7–9 აპრილის გამოსვლებში აფხაზეთის თავყრილობაზე ადგილი ჰქონდა პროვოკაციულ გამოხდომებს, რაც ეჭვქვეშ აყენებდა აფხაზი, ქართველი და სხვა ხალხების მეგობრულ დამოკიდებულებას. კრებამ დაგმო ხსენებული საქციელი და დასახა ვითარების გამოსასწორებელი ღონისძიებები.

1967 წლის 24 აგვისტოს გაიმართა პარტიის საოლქო კომიტეტის VII პლენუმი. პლენუმზე ვალერიან კობახიას გამოსვლიდან ჩანს, რომ აფხაზეთში ვითარება კვლავ დაძაბული იყო. ზოგიერთი პირი კვლავ ეწეოდა ანტიქართულ პროპაგანდას და აგიტაციას. ასეთთა შორის ვალერიან კობახიამ დაასახელა პედინსტიტუტის უფროსი მასწავლებელი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი თ. შაყრილი, ეკონომისტი შ. ხაჭიბა, ფილოლოგი დ. ახუბა, მასწავლებლები ბ. ბერაია და ხ. ჩამაგუა.

„ამავე პლენუმზე აფხაზი ინტელიგენციის პრეტენზიებზე სიტყვით გამოვიდა უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე ბაგრატ შინკუბა, რომელმაც აღნიშნა, რომ 1953–1954 წლებიდან აფხაზეთში ბევრი რამ გაკეთდა; წარმატებები უდავოა, მაგრამ გამოსასწორებელი კიდევ ბევრიაო.

ბაგრატ შინკუბამ ილაპარაკა ცარიზმზე, რომლის დროსაც აფხაზი ხალხი მოკლებული იყო სახელმწიფოებრიობას, ის განუვითარებელი და უწიგნური იყო და განწირული იყო კვდომისათვის. მან გაიხსენა 1917 წლის 15 ნოემბერს გამოქვეყნებული „რუსეთის ხალხთა უფლებების დეკლარაცია“, რომელმაც, მისი თქმით, გზა გაუხსნა ხალხთა თავისუფლებას, განვითარებას და დემოკრატიას.

ბაგრატ შინკუბას თქმით, აფხაზებმა საბჭოთა ხელისუფლების პირველივე დღეებიდან დაიწყეს მძლავრი მუშაობა მხარის სოციალისტური გარდაქმნისათვის. ეს გარდაქმნა კი იმდენად დიდი იყო, რომ 15 წელიწადში აფხაზეთის ავტონომიას საბჭოთა მთავრობამ ლენინის ორდენი უბოძა. ცნობილი მოვლენების (1937–1938 წწ.) შემდეგ აფხაზი ხალხის დამოკიდებულება საქართველოსადმი თანდათან გაუარესდა ზოგიერთ სფეროში.

მისივე თქმით, სამწუხაროდ, საბჭოთა ხელისუფლების წლებში ზოგიერთი ადამიანი აფხაზეთში ატარებდა ნაციონალისტურ პოლიტიკას, რაც დიდ ზიანს აყენებდა აფხაზი და ქართველი ხალხების ძმურ მეგობრობას, მაგალითად, სასკოლო სფეროში კადრების აღზრდასა და განკარგვაში, რაშიც უხეში დარღვევები ძვირად დაუჯდა აფხაზ ხალხს. ეს ჭრილობები კი ახლაც გვახსენებს თავს.

სამაგიეროდ, აღნიშნავს ბაგრატ შინკუბა, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცეკას და კომუნისტური პარტიის საქართველოს ცეკას 1953 წლის ივლისის პლენუმის წყალობით, აფხაზეთის ავტონომიაში ფართო მუშაობა გაიშალა ეროვნულ დარგში უხეში დარღვევების აღმოსაფხვრელად. რაც ხელს უწყობს აფხაზ და ქართველ ხალხთა ძმური მეგობრობის განმტკიცებას.

ბაგრატ შინკუბას აზრით, სამწუხაროდ, კეთილშობილურ ატმოსფეროს ხელს უშლის ზოგიერთი ანტიმეცნიერული ნაშრომი, რომლებშიც არასწორად შუქდება აფხაზთა ისტორიული წარსულის ძირეული საკითხები. მისი აზრით, ამ თვალსაზრისით დიდი აღშფოთება გამოიწვია პავლე ინგოროყვას ანტიმეცნიერულმა ნაშრომმა „გიორგი მერჩულემ“, რომელმაც მწვავე კრიტიკა დაიმსახურა როგორც სპეციალისტების, აგრეთვე საქართველოს ცეკას და მისი ორგანოების მხრივ; გაზ.

„კომუნისტი“ წერდა, რომ მსგავსი მასალების პუბლიკაცია და პროპაგანდა-აგიტაცია დიდ ზიანს აყენებს მშრომელთა კომუნისტურ აღზრდას და ხალხთა ძმურ მეგობრობას.

ბაგრატ შინკუბა აკრიტიკებს ნიკო ბერძენიშვილის სტატიას – „მცირე შენიშვნა დიდი საკითხის გამო“, რომელიც ვითომ არსებითად უარყოფს აფხაზთა ეთნიკურ, კულტურულ და ისტორიულ თავისთავადობას. ბაგრატ შინკუბა აღნიშნავს, რომ ნიკო ბერძენიშვილის ამ სტატიაში გაურკვეველია აფხაზთა მიერ დიდი სახელმწიფოს ჩამოყალიბების ისტორია. შემდეგ აღნიშნავს: იყო თუ არა ეს სახელმწიფო თავისთავადი, რომელ ენაზე ლაპარაკობდა, ვთქვათ, რას წარმოადგენდა მისი ხალხი სულიერად და კულტურულად? აქ ვერ ვხვდებით ვერანაირ პასუხს! ამიტომ, ამბობს ბაგრატ შინკუბა, უნდოდა თუ არ უნდოდა ნიკო ბერძენიშვილს (როგორც პავლე ინგოროყვას), ის ობიექტურად უარყოფს აფხაზთა დამოუკიდებლობას და თავისთავადობას (ბაგრატ შინკუბას ჰგონია, რომ აფხაზთა სამეფო საკუთრივ (ინდივიდუალურად) აფხაზთა, ანუ უფრო სწორად, აფსუათა იყო, მათი იყო ამ სახელმწიფოს კულტურაც და, საერთოდ, ყველაფერი, რაც გააჩნდა, თუმცა ამის თქმას პირდაპირ ვერ ბედავს).

შემდეგ ბაგრატ შინკუბა განაგრძობს: მე ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცეკას დადგენილება ბოლოს მოუღებს ყველა მსგავს აზრს აფხაზებსა და მათს სახელმწიფოზე... ზემოაღნიშნულმა ფაქტებმა, აფხაზების ისტორიის ძირითადი საკითხების დამახინჯებამ, უეჭველია, თავისი როლი შეასრულა იმ მოვლენების გამოწვევაში, რომელსაც ადგილი ჰქონდა სოხუმში 7–9 აპრილს (1967 წ.), მაგრამ ეს არ იყო ერთადერთი. მომხდარი მოვლენის ანალიზი იმასაც გვიჩვენებს, რომ აქ მოქმედებდნენ ადამიანები, რომელთაც უნდოდათ ნაციონალური გრძნობებით ესარგებლათ ჩვენ შორის შუღლის ჩამოსაგდებად. თუ ამას დავუმატებთ თავყრილობებში მონაწილე უკმაყოფილო და დამნაშავე ელემენტებს, – წარმოიდგინეთ, რა საშიშროების წინაშე ვიდექით, რაში შეიძლება გადაზრდილიყო ეს თავყრილობები.

ბაგრატ შინკუბა იხსენებს 1957 წლის ამბებს და ამბობს, რომ ისინი არ შეედრებოდა წლეწანდელ (ე.ი. 1967 წ. მარტ–აპრილის) ამბებს. ეს გარემოება კი მიაჩნია ხელმძღვანელ ორგანოთა ცუდ, უნიათო პროპაგანდა-აგიტაციად, კადრებთან მუშაობის ხარვეზად, იმის მიზეზად, რომ სათანადო რეაგირების გარეშე (ანალიზის გარეშე) დარჩა დრამატულ თეატრში და პედაგოგებში, მწერლებში, ინტელიგენციაში განვითარებული მოვლენები და სხვ.“(გასვიანი, 2004: 492–495).

როგორც დავინახეთ, ბაგრატ შინკუბას მთელი გამოსვლა აგებულია სეპარატისტ მომიტინგეთა დაცვაზე. ის, ფაქტობრივად, იმეორებს იმ მოსაზრებებს, რასაც ქადაგებდნენ ქართველთმომძულე სეპარატისტი მომიტინგეები პავლე ინგოროყვას, ნიკო ბერძენიშვილის, გიორგი ახვლედიანის, სიმონ ყაუხჩიშვილის, დავით კობიძის და სხვა ქართველთა წინააღმდეგ. ბაგრატ შინკუბა თავის გამოსვლაში ავითარებს და იცავს იმ ცრუ აზრებს, რომლის მიხედვით, „აფხაზთა სახელმწიფო“ თავისი არსით იყო არა ქართული, არამედ აფხაზური (ე.ი. აფსუური) თავისი მმართველობით, ენით, კულტურით და სხვ. ბაგრატ შინკუბა ასევე იცავს და ავითარებს აზრს, თითქოს აფხაზები, ე.ი. აფსუები იყვნენ აფხაზეთის უძველესი მკვიდრი – თავისთავადი, დამოუკიდებელი და აფხაზეთის კულტურის შემქმნელი ხალხი. მისი აზრით, აფხაზეთში განვითარებული მოვლენების მიზეზი მდგომარეობდა იმ ცალკეულ ხელმძღვანელებში, რომლებიც ვერ ერკვეოდნენ ეროვნულ (ნაციონალურ) საკითხში და „შესაბამისად ვერ აფასებდნენ აფხაზთა ისტორიასა და კულტურას, თავისთავადობას და თვითმყოფადობას“. ბაგრატ შინკუბა ერთი სიტყვითაც არ ეხება ქართველთა უძველეს და თანამედროვე ისტორიას აფხაზეთში, არ საუბრობს აფხაზეთში ქართველთა შემოქმედებასა და კულტურაზე. ბაგრატ შინკუბა ქმნის შთაბეჭდილებას,

რომ აფხაზეთში ქართველობა არ ცხოვრობდა და არც ცხოვრობს, ვითომ ქართველს საერთოდ არაფერი ეკითხებოდა და ესაქმებოდა აფხაზეთში, ვითომ ქართველს არც აფხაზეთის მიწა-წყალი ეკუთვნოდა, არც მისი მატერიალური კულტურის ძეგლები და არც ტოპონიმები და ა.შ. ის, როგორც სეპარატისტთა იდეოლოგი, სიტყვას არ მრავს აფსუტათა ჩრდილოეთიდან მოსულობაზე, მათს წარმართობაზე, მაჰმადიანობაზე, თავისებურ – ვიწრო მნიშვნელობის კულტურაზე და ა.შ.

ბაგრატ შინკუბას გამოსვლაში თვალნათლივ იკვეთება, რომ იგი არის სეპარატისტთა ერთ-ერთი თავკაცი და იდეოლოგი (რა თქმა უნდა, შენიღბულად). საერთოდ, მისი მოხსენება და გამოსვლა არის საქართველოს წინააღმდეგ მტრული. ის ერთი სიტყვითაც არ ადანაშაულებს მომიტინგე სეპარატისტებს, პირიქით, იცავს და ამართლებს.

აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პლენუმზე საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცეკას მდივანმა დევი სტურუამ თქვა: „აფხაზეთში შეიქმნა ნიადაგი, რომ ცრუ აგიტატორებს მასა წაეყვანათ არასწორი გზით, რათა გაეფუჭებინათ აფხაზ-ქართველთა ურთიერთობა, მაგრამ ამაზე ქართველი ხალხი ვერ აიღებს პასუხისმგებლობას. ქართველები ვერ აგებენ პასუხს ბერიას მოქმედებაზე ისე, როგორც რუსები – ეჭოვის. ისინი შეძვრნენ ხელისუფლებაში და შეძლეს თავიანთი დადი დაესვათ ქვეყნისათვის. მათი გამართლება არ შეიძლება და ამას არავინ აპირებს. ამასთან, მას შემდეგ, რაც საბჭოთა კავშირის კომუნისტურმა პარტიამ და საქართველოს ცეკამ ბოლო დროს იმოქმედეს, ასეთი თავყრილობებისათვის საფუძველი არ არსებობდა, თუმცა დარჩა ზოგიერთი ხარვეზი, რომლითაც ვიღაცებმა ისარგებლეს და კარგადაც იმუშავეს.

ამ უკანასკნელი ორი კვირის მანძილზე ჩვენ ვიმუშავეთ და ვისაუბრეთ მწერლებთან, თეატრალელებთან, მხატვრებთან, მეცნიერებთან, პედაგოგებთან, სტუდენტებთან და აღმოჩნდა, რომ ჩვენ მუშაობაში ჯერ კიდევ ბევრი ნაკლი გვაქვს. სტუდენტებთან საუბარში გამოჩნდა, რომ ისინი დეზინფორმირებულები არიან. მაგალითად, სტუდენტი კასლანძია ამბობს, რომ იზმირში გამოიცა საქართველოს რუკა, რომელშიც აფხაზეთი წაშლილია, რაც სიცრუე აღმოჩნდა, მაგრამ ეს ვიღაცამ თქვა, მოიგონა. მეორე სტუდენტმა თქვა, რომ თბილისიდან სოხუმში ტროლეიბუსის ხაზი იქნება გაყვანილი და აფხაზეთში 900 ქართველი ოჯახი იქნება ჩასახლებული.

ბოლოს დევი სტურუას გამოსვლაში საუბარია კადრებში (პედაგოგიურ ინსტიტუტსა და საოლქო კომიტეტში, აგრეთვე სხვაგან) მომხდარ ცვლილებებზე და სხვ.

შემდეგ დევი სტურუა ლაპარაკობს ილია ადამიას წიგნზე „ქართული სახალხო ოქრომჭედლობა“, რომელშიც განმეორებულია აფხაზთა წარმოშობაზე პავლე ინგოროყვას კონცეფცია, რომელმაც უკმაყოფილება გამოიწვია, მაგრამ ჩაცხრა“ (გასვიანი, 2004: 496–497).

საყურადღებოა, რომ პროფესორი გრიგოლ ლეჟავა აფხაზ-ქართველთა ურთიერთობას 1957–1968 წლებში ახასიათებს, როგორც „ისტორიოგრაფიულ კონფლიქტს“, ერთი მხრივ, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტსა, და მეორე მხრივ, სოხუმის – დიმიტრი გულიას სახელობის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტს შორის, რომლის მთავარი თემა იყო პავლე ინგოროყვას ნაშრომი „გიორგი მერჩულე“, ასევე ნიკო ბერძენიშვილის ნაშრომი „მცირე შენიშვნა დიდი საკითხის გამო“ და სხვ.“ (Лежава, 1997: 209).

სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ აფხაზთა, ანუ აფსუტათა ძირგამომთხრელი, ანტიქართული ისტერიისა და ბაკქანაღიის მომწყობი

მეთაურებიდან არავინ დასჯილა. არავინ გაიკითხა აფსუტათა ნამდვილი ისტორია: ვინ არიან ისინი, რა ძირი და კვალი აქვთ აფხაზეთში, როდიდან ცხოვრობენ აფხაზეთში, რა მატერიალური და სულიერი კულტურა შექმნეს მათ? მათი ისტორია სერიოზულად არავინ მოიკითხა და განიხილა; არავინ არ მოიკითხა, ცხოვრობდნენ თუ არა აფსუბები აფხაზეთის დაბა-ქალაქებში, ციხესიმაგრეებში, შექმნეს თუ არა ციხეები, ეკლესია-მონასტრები ხელოვნებისა, თუ კულტურის ნიმუშები (რომ არაფერი ვთქვათ პროზასა და პოეზიაზე!), ამიტომ იყო, რომ, როცა მათს ისტორიაზე დგებოდა საკითხი, განხილვა მხოლოდ ცარიელი ფრაზებით და დემაგოგიით მიმდინარეობდა. ბოლოს და ბოლოს, აფხაზეთის უსანქციო მიტინგების, დემონსტრაციების, თავყრილობების და სხვა აგრესიული მოქმედების მომწყობი მეთაური ადამიანების საქციელის განსჯა მხოლოდ და მხოლოდ გაფრთხილებით და დარიგებით სრულდებოდა, ხოლო სასჯელი მხოლოდ დაკავებული თანამდებობიდან ორიოდ ადამიანის (ისიც რა თქმა უნდა, ქართველის და არა აფხაზის) განთავისუფლებით იფარგლებოდა, მაგალითად, აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მდივნის დავით გოგობიას, რომელიც ქართველი იყო, აგრეთვე მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის მიხეილ ჩიქოვანის, ისინი, ფაქტობრივად არაფერში ტყუოდნენ არც ორგანიზაციულად და არც იდეოლოგიურად. ფაქტი ის არის, რომ ყველაფრის მომწყობი და ინსპირატორი რუსეთი და კრემლი იყო, რომელსაც მიაჩნდა, რომ აფხაზეთი (ისევე, როგორც დანარჩენი საქართველო) მისი კუთვნილება იყო და როგორ თუ იქ ვინმე გაბედავდა ხმის ამოღებას, მით უფრო ქართველი, რომელსაც იოსებ სტალინისა და ლავრენტი ბერიას გამო ყველანაირი ცოდვა თუ დანაშაული ჰბრალდებოდა.

ჩვენი აზრით, მართალია, აფხაზეთში თავყრილობები, დემონსტრაციები და არეულობები XX საუკუნის 50–60–იან წლებში ისტორიულ და ფილოლოგიურ გამოკვლევებს მოჰყვა, მაგრამ ეს მხოლოდ საბაზი და საქმის ოფიციალური მხარე იყო (თუ სამეცნიერო ნაშრომები არ იქნებოდა, აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა შფოთისა და უკმაყოფილებისათვის რაიმე სხვა მიზეზს აუცილებლად გამოძებნიდა, როგორც ეს მოგვიანებით მოხდა). ნამდვილი მიზეზი კი ის იყო, რომ აფსუბებს არ სურდათ რეალური ისტორიის გამჟღავნება, არ სურდათ იმის გარკვევა, რომ თვითონ ნამდვილი აფხაზები არ იყვნენ და გვიან საშუალო საუკუნეებში იყვნენ აფხაზეთში ჩამოსახლებული ჩრდილო კავკასიიდან, ანუ ყუბანისპირეთიდან (აბაზთა განაყოფის – აშხარელების სახით), სადაც მათ ნათესავები და წარმართული სალოცავები დარჩათ და დღემდე ცხოვრობენ, რომელთაც აფხაზეთში ჩრდილო-დასავლეთიდან ჩერქეზული ჯგუფებიც შეერია. ამიტომ გაურბოდნენ აფსუბები თავიანთი ისტორიის გამომჟღავნებას, თორემ სხვა შემთხვევაში ასე მოძულეულ პავლე ინგოროყვას და ნიკო ბერძენიშვილის ნაშრომებს მეცნიერულად უპასუხებდნენ და არა მიტინგების, თავყრილობების და შეთქმულების (აჯანყების) სახით, რასაც რუსეთი თავისი იმპერიული მიზან-განზრახვისათვის იყენებდა საქართველოს წინააღმდეგ. ასეთი იყო საქმის რეალური არსი.

§ 3. აფხაზთა სეპარატისტული გამოსვლები 1977–1978 წწ.

1967 წლის ამბების შემდეგ აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერებმა საბოლოოდ ირწმუნეს, რომ მათ მსგავსი საქციელისათვის არავინ დასჯიდა და კიდევ უფრო გათამამდნენ.

1972 წელს შეიქმნა საქართველოს უმაღლესი პარტიული ხელმძღვანელობა და ცენტრალური კომიტეტის სათავეში ედუარდ შევარდნაძე მოვიდა. მთელი საქართველოს მასშტაბით დაიწყო ძველი პარტიული კადრების წმენდის პროცესი, რომელიც აფხაზეთსაც შეეხო. 1975 წელს ედუარდ შევარდნაძემ შეძლო აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის პოსტიდან ვალერიან კობახიას გადაყენება და ამ თანამდებობაზე თავისი კანდიდატის – ვალერი ხინთბას არჩევა. ვალერი ხინთბაზე არჩევანის შეჩერება არ იყო შემთხვევითი: იგი იყო ედუარდ შევარდნაძის გუნდის წევრი და გამოცდილი მუშაკი, ადრე მუშაობდა აფხაზეთის შინაგან საქმეთა მინისტრად (მაშინდელ საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვის მინისტრად); ამავდროულად, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო, ვალერი ხინთბას არ გააჩნდა სეპარატისტული მიდრეკილებები და ჯანსაღ პოზიციაზე იდგა.

ვალერიან კობახიას გადაყენებამ და მის ადგილზე ვალერი ხინთბას დანიშვნამ აფხაზური სეპარატისტული ძალების გაღიზიანება გამოიწვია. მათ თვალნათლივ დაინახეს და აშკარად იგრძნეს საქართველოს ხელისუფლების სურვილი, დაესუსტებინა აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა. ამ მიმართულებით პირველი ნაბიჯები ედუარდ შევარდნაძის ხელმძღვანელობით ჯერ კიდევ 1973 წელს გადაიდგა, როდესაც ცენტრალურმა კომიტეტმა თბილისიდან აფხაზეთში მიავლინა და ხელმძღვანელ თანამდებობებზე დანიშნა: შოთა თათარაშვილი (აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარედ), ავთანდილ საყვარელიძე (აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მეორე მდივნად) და გიორგი ჟორჟოლიანი (სოხუმის საოლქო კომიტეტის პირველ მდივნად). ყოველივე ამას აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერები აღიქვამდნენ თავიანთი მოძრაობის დასუსტების მცდელობად და ფარულად ეტაპობრივად ემზადებოდნენ საპასუხო დარტყმისთვის საქართველოს ახალი ხელისუფლების წინააღმდეგ.

პირველ რიგში, სეპარატისტები შეეცადნენ, რომ თავიანთ მხარეზე გადაეყვანათ ვალერი ხინთბა, რაც უშედეგოდ დამთავრდა და ამ შემთხვევაში სეპარატისტებმა მარცხი იწვნის.

აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერები არ ცხრებოდნენ და მიზეზს ეძებდნენ ახალი „ამბოხის“ მოსაწყობად. მალე ამგვარ საბაზად იქცა ცნობილი აფხაზი მეცნიერის, ისტორიკოს–ეთნოგრაფის და ლიტერატურათმცოდნის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დიმიტრი გულიას სახელობის აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის დირექტორის მოადგილის, პროფესორ შალვა ინალ–იფას მონოგრაფიის: – „Вопросы этнокультурной истории Абхазов“ (Сухуми, 1976). – ირგვლივ შექმნილი აჟიოტაჟი.

პროფესორი შალვა ინალ–იფა დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა სეპარატისტულ წრეებში, რადგან მის ნაშრომებში, განსაკუთრებით კი ფუნდამენტალურ გამოცემაში „Абхазы“, ისინი პოულობდნენ ისტორიოგრაფიულ დასაბუთებას დამოუკიდებელი აფხაზური სახელმწიფოს შექმნის აუცილებლობისა. სეპარატისტული მისწრაფებანი პროფესორ შალვა ინალ–იფას ადრინდელ პუბლიკაციებში, მათ შორის, დასახელებულ მონოგრაფიაში, შედარებით მოკრძალებულად იყო წარმოდგენილი, რის გამოც მის წინა ნაშრომებს არ გამოუწვევია ქართველ მეცნიერთა პროტესტი. აღნიშნულმა გარემოებამ შალვა ინალ–იფა გაათამაშა და ამჯერად, როგორც იტყვიან, თავზე ხელი აიღო და გენერალურ შეტევაზე გადავიდა. მან ერთი ხელის მოსმით „მიწასთან გაასწორა“ პავლე ინგოროყვას თვალსაზრისი და სათანადო დასაბუთების გარეშე აფხაზები აფხაზეთის „ერთადერთ აბორიგენებად“ გამოაცხადა.

პროფესორი შალვა ინალ-იფა ნაშრომში „ამტკიცებდა“, რომ აფხაზურ-ადიღეური მოდგმის ტომები იყვნენ აბორიგენები არა მარტო აფხაზეთის თანამედროვე ტერიტორიაზე, არამედ მთელი ისტორიული კოლხეთის ტერიტორიაზეც. ქართველური ტომები კი (მეგრელ-ჭანები-სვანები), მისი აზრით, ისტორიული კოლხეთის ტერიტორიაზე გვიან გამოჩნდნენ. გარდა ამისა, „ნაშრომში“ კითხვის ნიშნის ქვეშაა დაყენებული „აფხაზთა სამეფოს“ ქართული წარმომავლობა. შალვა ინალ-იფას მიერ ეთნიკურ აფხაზებად იყვნენ გამოცხადებული შუა საუკუნეების ხანის დიდი ქართველი მოღვაწენი. ასე, მაგალითად, მისი მტკიცებით, იოანე პეტრიწი იყო არა მარტო ეთნიკურად აფხაზი, არამედ აფხაზური (არა ქართული) ფილოსოფიური აზროვნების წარმომადგენელი და ა.შ.

შალვა ინალ-იფას „სენსაციურ აღმოჩენებს“, ბუნებრივია, ქართველ მეცნიერთა გამოხმაურება მოჰყვა. ქართველი მეცნიერების გაღიზიანება გამოიწვია იმ ფაქტმა, რომ შალვა ინალ-იფას „ნაშრომს“ არ გაუვლია სათანადო აპრობაცია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიაში, ხოლო მისი რედაქტორი იყო მოსკოველი აკადემიკოსი მიხეილ კოროსტოვცევი, სპეციალობით ეგვიპტოლოგი, რომელსაც აფხაზეთის ისტორიისა (ასევე საქართველოს ისტორიისა) არაფერი გაეგებოდა. მიუხედავად ამისა, მან აღნიშნული წიგნი აფხაზეთის ისტორიისა და კულტურის „ჭეშმარიტ ენციკლოპედიად“ შერაცხა. ქართველმა მეცნიერებმა (მარიამ ლორთქიფანიძემ, ოთარ ჯაფარიძემ და სხვ.) წარმოადგინეს თავიანთი დასკვნები შალვა ინალ-იფას „ნაშრომზე“, მაგრამ საქართველოს ხელისუფლებამ ვერ გაბედა მათი გამოქვეყნება და პარტიის საოლქო კომიტეტს დაავალა, მოეწყო შალვა ინალ-იფას წიგნის განხილვა სოხუმში, – საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დიმიტრი გულიას სახელობის აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტში, რომელიც შედგა კიდეც 1977 წლის მარტში.

თავდაპირველად ჩაფიქრებული იყო, რომ განხილვა მეცნიერთა ვიწრო წრეში უნდა ჩატარებულიყო საზოგადოების ფართო წრეების მონაწილეობის გარეშე. „კონსპირაციულობის“ დაცვა ვერ მოხერხდა, სხდომათა დარბაზში შეაღწიეს „დაინტერესებულმა პირებმაც“, რომლებმაც კინალამ სხდომა ჩაშალეს. ამ პროვოკაციული და აგრესიული „შემოტევის“ მთავარი სულისჩამდგმელი იყო 1967 წლის „რევოლუციის“ ერთ-ერთი ბელადი, „ლეგენდარული“ თამარ შაყრილი. საბოლოოდ, მოხერხდა სიტუაციის განმუხტვა და სხდომაც ჩატარდა.

პრაქტიკულად ყველა გამომსვლელმა მკაცრი და დასაბუთებული კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა შალვა ინალ-იფას „ნაშრომი“. მათ შორის იყვნენ პროფესორები ზურაბ ანჩაბაძე, ზურაბ პაპასქირი, გიორგი ძიძარია, ხუხუტი ბლაჟბა, გიორგი შამბა და, რაოდენ გასაკვირიც უნდა იყოს, თვით მომავალში აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ერთ-ერთი იდეოლოგი იური ვორონოვი. ამ განხილვის ერთგვარი ანგარიში ერთდროულად გამოაქვეყნა აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის სამივე წამყვანმა გაზეთმა („სოვეტსკაია აბხაზია“, „აფსნი-ყაფშ-ი“, „საბჭოთა აფხაზეთი“). გამოქვეყნებულ მასალაში, მთლიანობაში, აქცენტები სწორად იყო დასმული და კრიტიკაც სამართლიანი იყო. წიგნის კრიტიკულმა შეფასებამ კიდეც უფრო გააღიზიანა ისედაც შარზე მყოფი აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა. სეპარატისტულ წრეებში გამოცოცხლება დაიწყო, მაგრამ ეს მხოლოდ მოთელვა იყო. მთავარი მოვლენები კი ოდნავ მოგვიანებით, 1977 წლის მიწურულიდან განვითარდა.

აფხაზ სეპარატისტთა ახალი გამოსვლის დრო ისევე, როგორც წინა შემთხვევებში წინასწარ იყო შერჩეული. 1977 წლის 7 ოქტომბერს მიღებულ იქნა საბჭოთა კავშირის ახალი კონსტიტუცია, რის შემდეგაც დაიწყო მუშაობა მოკავშირე და ავტონომიური

რესპუბლიკების ახალი კონსტიტუციების პროექტებზე. შექმნილი სიტუაციით კარგად ისარგებლეს აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერებმა და სახელდახელოდ ახალი წერილი–საჩივარი დაწერეს, რომელიც 1977 წლის 10 დეკემბერს გაუგზავნეს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკების კავშირის მე–9 მოწვევის უმაღლესი საბჭოს მე–8 სესიის პრეზიდიუმს, კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის გენერალურ მდივანს, საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარეს ლეონიდ ბრეჟნევს, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიუროს და რუსეთის საბჭოთა ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარეს მიხეილ იასნოვს.

დასახელებულ წერილ–საჩივარს ხელი მოაწერეს აფხაზური ინტელიგენციის წარმომადგენლებმა (სულ 130–132 კაცმა). წერილში უმთავრესი ის იყო, რომ სეპარატისტები დისკრიმინაციად მიიჩნევდნენ იმ გარემოებას, რომ ავტონომიურ რესპუბლიკებს, განსხვავებით მოკავშირე რესპუბლიკებისაგან, არ ჰქონდათ უფლება, გამოსულიყვნენ მოკავშირე რესპუბლიკიდან. წერილი–საჩივრის ავტორები მოითხოვდნენ ამ კონსტიტუციური უფლების გავრცელებას ავტონომიურ რესპუბლიკებზეც. ამავდროულად წერილი–საჩივრის ავტორები შეახსენებდნენ ქვეყნის ხელმძღვანელობას, რომ ჯერ კიდევ 1921 წელს აფხაზეთის რევკომმა დააყენა აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უშუალოდ რუსეთის ფედერაციაში შესვლის საკითხი.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა მიზანშეუწონლად მიიჩნია აფხაზთა წერილი–საჩივრის განხილვა და ის საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტსა და პარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტს გადაუგზავნა, რამაც სეპარატისტთა გულისწყრომა გამოიწვია. მათ დეპეშებით აიკლეს უმაღლესი სახელისუფლებო ინსტანციები, მაგრამ ზემოთ დასახელებული ორი ორგანო არ აპყვა სეპარატისტთა ნება–სურვილს და თავის სხდომაზე (1978 წლის 22 თებერვალს) მკაცრი შეფასება მისცა წერილი–საჩივრის ავტორთა ანტისახელმწიფოებრივ ქმედებებს. მოსკოვში უსაფუძვლო საჩივრის გაგზავნა შეფასდა, როგორც „შედეგი უპრინციპო ლიბერალიზმისა“ (Лежава, 1997: 210). ანალოგიური შეფასება მისცა მომხდარ ფაქტს საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის IX პლენუმმა (1978 წლის 24 თებერვალი). გადაწყდა, რომ კომპარტიის რიგებიდან გაერიცხათ წერილი–საჩივრის ის ავტორები, რომლებსაც ეკავათ ხელმძღვანელი თანამდებობები. კონკრეტულად კომპარტიიდან გარიცხეს ჟურნალ „ალაშარას“ რედაქტორი ა. ჯენია, აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმის დირექტორი იური არგუნი, გუდაუთის რაიონული გაზეთის „ბზიფის“ რედაქტორის მოადგილე ახუბა.

საქართველოს ხელმძღვანელობის ამგვარი მკაცრი კურსი მიუღებელი აღმოჩნდა იმპერიის ცენტრისათვის, სადაც გაღიზიანდნენ და გადაწყვიტეს, რომ მოსკოვს უნდა მოეხდინა საქართველოს ხელმძღვანელობისათვის იმის შეხსენება, რომ ბოლო სიტყვა აფხაზეთის პრობლემის გადაჭრისას ეკუთვნოდა მოსკოვს და არა თბილისს. თავის მხრივ, ედუარდ შევარდნაძემ და მისმა გუნდმა ვერ გაუძლეს კრემლის ზეწოლას და უკან დაიხიეს. ვალერი ხინთბა დემონსტრაციულად გაათავისუფლეს აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის თანამდებობიდან. პარალელურად, კომპარტიის რიგებში აღადგინეს ადრე გარიცხული პირები. მიუხედავად ყველაფრისა, სეპარატისტებმა ვერ მიაღწიეს სანუკვარ მიზანს და ვერ მოახერხეს აფხაზეთის პარტიული ხელმძღვანელის თანამდებობაზე თავიანთი კანდიდატის გაყვანა. აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველ მდივნად აირჩიეს ბორის ადლეიბა, პიროვნება,

რომლის მიმართაც აფხაზეთის ქართული მოსახლეობა არანაკლებ პოზიტიურად იყო განწყობილი, ვიდრე ვალერი ხინთბასადმი.

იმპერიის ცენტრმა გადაწყვიტა უშუალოდ ჩარეულიყო კონფლიქტში და სიტუაციაზე კონტროლი თავის თავზე აეღო. ამ მიზანს ემსახურებოდა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის გადაწყვეტილებით აფხაზეთში მოსკოვიდან პასუხისმგებელ მუშაკთა გამოგზავნა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივნის, საორგანიზაციო განყოფილების გამგის ივანე კაპიტონოვის მეთაურობით.

1978 წლის 21 მაისს სოხუმში ჩატარდა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის პარტიულ-სამეურნეო აქტივის კრება, რომელმაც განიხილა საკითხი „აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ახალი კონსტიტუციის საყოველთაო-სახალხო განხილვის მიმდინარეობის შესახებ“. კრებაზე სიტყვით გამოსულმა ივანე კაპიტონოვმა კატეგორიულად გამორიცხა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შემადგენლობიდან აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის გამოსვლისა და მისი საკავშირო ფედერაციაში გაწევრიანების შესაძლებლობა. გამომსვლელმა ასევე სამართლებრივად მიუღებლად ჩათვალა საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციაში სპეციალური ჩანაწერის გაკეთება, რომლითაც ავტონომიურ რესპუბლიკებს (მოკავშირე რესპუბლიკების მსგავსად) მიენიჭებოდათ მოკავშირე რესპუბლიკებიდან გამოსვლის უფლება. მიზეზი ამ გადაწყვეტილებისა იყო ის, რომ საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში 20 ავტონომიური რესპუბლიკა ირიცხებოდა და მსგავსი ჩანაწერის გაჩენას საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციაში თუ რა შედეგების გამოწვევა შეეძლო, ადვილი მისახვედრია.

აღნიშნულ საკითხზე ივანე კაპიტონოვმა იგივე პოზიცია დააფიქსირა ქალაქ სოხუმში, ლენინის მოედანზე სეპარატისტების მიერ მოწყობილი საპროტესტო აქციის მონაწილეთა წინაშე, რამაც სეპარატისტთა გაღიზიანება გამოიწვია და მათ სიტყვა შეაწყვეტინეს გამომსვლელს. მომიტინგეებმა ასევე არ მოუსმინეს ედუარდ შევარდნაძესაც. სიტუაცია მოედანზე იმდენად დაიძაბა, რომ ივანე კაპიტონოვი და ედუარდ შევარდნაძე იძულებულნი გახდნენ, სასწრაფოდ გასცლოდნენ აფხაზ სეპარატისტთა მიტინგს.

მიუხედავად აფხაზ სეპარატისტთა წრეგადასული აგრესიისა, მაშინ მაინც მოხერხდა სეპარატისტთა დაშოშმინება. აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ახალი კონსტიტუცია ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს სესიამ ხმათა უმრავლესობით მიიღო. მასში, რა თქმა უნდა, არავის შეუტანია აფხაზ სეპარატისტთა მოთხოვნილი ჩანაწერი. იგნორირებული აღმოჩნდა სეპარატისტთა მეორე ახირებული – სურვილიც აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუციიდან ამოეღოთ ჩანაწერი ქართული ენისათვის სახელმწიფო ენის სტატუსის (აფხაზურთან და რუსულთან ერთად) შენარჩუნების თაობაზე. სამწუხაროდ, ამით კონფლიქტი საბოლოოდ მაინც არ ჩამცხრალა.

1978 წლის შემოდგომაზე აფხაზეთში სიტუაცია კვლავ დაიძაბა. ამჯერად აფხაზური მოსახლეობის სეპარატისტულად განწყობილი ნაწილი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარედ ქართველის იუზა უბილავას დანიშვნის გამო. საქმე ის იყო, რომ აფხაზი სეპარატისტები ჯერ კიდევ გაზაფხულზე კატეგორიული ტონით მოითხოვდნენ აფხაზეთის სამივე უმაღლეს თანამდებობაზე (აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის, უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის და მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის) მხოლოდ

აფხაზი ეროვნების წარმომადგენელთა დანიშვნას. აფხაზი სეპარატისტთა ეს კაპრიზი სხვა არაფერი იყო, თუ არა აფხაზეთის ქართველობის (და არა მარტო აფხაზეთის) ეროვნული თავმოყვარეობის შელახვა, ვინაიდან ქართველები რიცხოვნობით, სულ მცირე, ორჯერ მაინც აღემატებოდნენ აფხაზებს აფხაზეთში, ანუ, თუ აფხაზი სეპარატისტთა ეს სურვილი შესრულდებოდა, აფხაზეთში ოფიციალურად დამყარდებოდა აპარტიდული რეჟიმი.

მიუხედავად სოლიდური რიცხოვნობისა, რომელიც ქართველებს აფხაზეთში გააჩნდათ, არ ყოფილა არცერთი შემთხვევა, რომ ქართველებს (XX ს. 60–70–იან წლებში) ესარგებლათ ამ უპირატესობით და მოეთხოვათ აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის (აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ფაქტობრივი ხელმძღვანელის) თანამდებობაზე ქართველის „არჩევა“. აფხაზებიდან „ირჩევდნენ“ აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ოფიციალურ მეთაურს – აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარეს. ქართველებს ეკავათ მხოლოდ ერთი – აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის – თანამდებობა, მაგრამ სეპარატისტებს ეს პოსტიც არ ემეტებოდათ ქართველებისთვის. მათ ხელისუფლების ყველა შტოს დასაკუთრება სურდათ. ეს კი სხვა არაფერი იყო, თუ არა სურვილი იმისა, რომ აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში შექმნილიყო აფხაზური ეთნოდიქტატურა. სეპარატისტებს აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პოსტზე თავიანთი კანდიდატურა ჰყავდათ შერჩეული, ეს იყო ვალერიან კობახია, რომელიც, მათი აზრით, ედუარდ შევარდნაძემ 1975 წელს უსამართლოდ გადააყენა აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის თანამდებობიდან. ამ გზით სეპარატისტები ცდილობდნენ მიეღწიათ თავიანთი სეპარატისტი ლიდერის პოლიტიკური რეაბილიტაციისათვის.

1978 წლის 25 სექტემბრიდან 2 ოქტომბრის ჩათვლით აფხაზეთის ქალაქებსა და რაიონულ ცენტრებში, ასევე სოფლებში მიმდინარეობდა საპროტესტო აქციები. მოხდა სატრანსპორტო და სავაჭრო ორგანიზაციების გარკვეული ნაწილის პარალიზება. მეცადინეოები შეწყვიტეს სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის აფხაზი ეროვნების სტუდენტებმა. სტუდენტთა საპროტესტო მოძრაობას წარმართავდნენ პედაგოგიური ინსტიტუტის სეპარატისტულად განწყობილი პროფესორ–მასწავლებლები; ისინი, ნაცვლად იმისა, რომ განემუხტათ დამაბული სიტუაცია, აკეთებდნენ საპირისპიროს, ხელოვნურად მძაზვდნენ სიტუაციას და ცეცხლზე ნავთს ასხამდნენ.

აფხაზი სეპარატისტები საბოლოოდ იძულებულნი გახდნენ უკან დაეხიათ. მათ ვერ შეძლეს გაემეორებინათ ის „გმირობა“, რომელიც მათ შეძლეს იმავე წლის მაისში. მაშინ სეპარატისტული მოძრაობის ზეწოლის შედეგად საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა შეცვალა თავისი გადაწყვეტილება და გაგრის საქალაქო კომიტეტის პირველ მდივნად არჩეული ქართველის გალაქტიონ ნაჭყებიას ნაცვლად დასახელებულ თანამდებობაზე სახელდახელოდ დანიშნა აფხაზი ასტიკო გვარამია. ეს იყო უპრეცედენტო შემთხვევა კომპარტიის ორგანიზაციული მუშაობის პრაქტიკაში. ამით ცალსახად დადასტურდა საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და მისი ხელმძღვანელის ედუარდ შევარდნაძის სისუსტე. 1978 წლის სექტემბერში სეპარატისტებმა, ფაქტობრივად, იგივე „სპექტაკლი“ დადგეს, მაგრამ ვერ მიაღწიეს აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის იუზა უბილაშას თანამდებობიდან განთავისუფლებას და მის სოხუმიდან გაწვევას. სამაგიეროდ, ცენტრალური კომიტეტი მაინც წავიდა დათმობაზე და დააკმაყოფილა სეპარატისტთა სურვილი, მოეხდინა ვალერიან კობახიას პოლიტიკური რეაბილიტაცია. – იგი აირჩიეს აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარედ (ბაგრატ შინკუბას ნაცვლად), ამის შემდეგ იგი

კვლავ იქცა სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერად. სეპარატისტული მოძრაობის წარმომადგენლებმა საქართველოს ხელისუფლებასთან ბრძოლის ეტაპი მოგებულად მიიჩნიეს და, სამწუხაროდ, სამართლიანადაც.

1978 წლის „ტრიუმფალური გამარჯვების“ შემდეგ აფხაზურმა სეპარატისტულმა მოძრაობამ კიდევ უფრო დიდ მასშტაბებს მიაღწია. ამ დროს კი საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება, და აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა ნაცვლად იმისა, რომ ებრძოლათ სეპარატისტული მოძრაობის აღსაკვეთად, ებრძოდნენ ქართველთა მხრიდან აფხაზი სეპარატისტების გამოხდომების აღკვეთისაკენ მიმართულ ნებისმიერ მოქმედებას. ყოველივე ეს გამოწვეული იყო იმით, რომ საქართველოს პოლიტიკური ხელმძღვანელობა აფხაზეთში პოლიტიკური გართულებების შიშით სულ უფრო თმობდა ინიციატივას, რასაც საბოლოოდ დამღუპველი შედეგი მოჰყვა საქართველოსათვის.

დაიწყო ქართველი სამეცნიერო და შემოქმედებითი ინტელიგენციის გარკვეული წარმომადგენლების დევნა. დაპატიმრებულ იქნა გაგრის ქართული პატრიოტული ძალების ერთ-ერთი ხელმძღვანელი არკადი მარკოზია. ეს ბოლო წვეთი აღმოჩნდა; მომხდარმა აღავსო აფხაზეთის ქართული მოსახლეობის მოთმინების ფიალა და მათ, პირველად საბჭოთა კავშირის არსებობის პერიოდში, ხმა აიმაღლეს სეპარატისტთა თავხედობის წინააღმდეგ. მომზადდა მიმართვა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXVI ყრილობის, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნის ლეონიდ ბრეჟნევისა და საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველი მდივნის ედუარდ შევარდნაძის სახელზე. წერილს ხელი მოაწერა აფხაზეთის ქართული მოსახლეობის 338-მა წარმომადგენელმა.

ხსენებულ წერილს ჩვენ ოდნავ მოგვიანებით ვრცლად შევხებით, მანამდე კი ვიტყვით, რომ წერილში მოყვანილი იყო ქართველთა შევიწროების, ერთა შორის შუღლის გაღვივების კონკრეტული ფაქტები. ამ თვალსაზრისით აღშფოთება იყო გამოთქმული 1979 წელს აფხაზეთის უნივერსიტეტში მომხდარ ფაქტზე. მაშინ უნივერსიტეტში სეპარატისტების მოწვევით საჯარო ლექცია წაიკითხა მოსკოველმა პროფესორმა ვინმე გიორგი ტრაპეზნიკოვმა. რომელმაც უხეშად გააყალბა საქართველოს ისტორია და აფხაზი ხალხის თავზე დატრიალებულ ყველა უბედურებაში საქართველო და ქართველი ერი დაადანაშაულა.

„უნდა აღინიშნოს, რომ გიორგი ტრაპეზნიკოვის ეს თავხედური გამოსვლა არ დარჩენილა იქ დამსწრე ქართველი პროფესორ-მასწავლებლების რეაგირების გარეშე. ზოგიერთმა მათგანმა, მათ შორის ამ სტრიქონების ავტორმა, სპეციალური წერილით მიმართა პარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტს, რომელშიც მხილებული იყო სეპარატისტების ამ ახლადგამოვლენილი ქომაგის „გმირობანი.“ მოგვიანებით ამ საქმეში ჩაერია საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტი და გიორგი ტრაპეზნიკოვს სასწრაფოდ მოუწია საქართველოდან აბარება“ (პაპასქირი, 2007: 188).

XX საუკუნის 80-იან წლებში საქართველოს პოლიტიკური ხელმძღვანელობის სრული უსუსურობის ფონზე სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერებს კიდევ უფრო ფართო ასპარეზი მიეცათ ანტიქართული პროპაგანდის წარმოებისათვის. ამ კამპანიის მთავარ გამხმოვანებლად იქცა ე.წ. „აფხაზური ტელევიზია“, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და მინისტრთა საბჭოს დადგენილების „ნაყოფი“, რომელიც ეთერში მხოლოდ აფხაზურ და რუსულ ენებზე მაუწყებლობდა.

მართალია, აფხაზეთის ქართული მოსახლეობის პირველი ოფიციალური პროტესტი რეაგირების გარეშე დარჩა, მაგრამ, მიუხედავად ყველაფრისა,

ზემოთხსენებული წერილი წარმოადგენს ფასდაუდებელ დოკუმენტს, რომელიც სრულად აღწერს აფხაზეთში არსებულ ვითარებას, ამიტომ სრულად მოგვყავს წერილის შინაარსი.

„საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXVI ყრილობის პრეზიდიუმს, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის გენერალურ მდივანს ლ.ი. ბრეჟნევს, საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველ მდივანს ე.ა. შევარდნაძეს“.

ჩვენ, ქვემოთ ხელისმომწერნი, აფხაზეთის ასსრ-ში შექმნილი მძიმე ნაციონალური ურთიერთობიდან გამომდინარე, იძულებული ვართ მოგმართოთ ამ წერილით.

აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მოსახლეობა მრავალეროვანია: ქართველები – 44 %, აფხაზები – 16 %, რუსები – 15 %, სომხები – 14 % და ა.შ. ქართველი მოსახლეობის უმრავლესობა განპირობებულია ისტორიული მიზეზებით: თანამედროვე აფხაზეთის ასსრ ტერიტორია ითვლებოდა ჯერ კიდევ ძველი ქართული სახელმწიფოს, კოლხეთის (ძვ. წ. VI ს.) განუყოფელ ნაწილად და ძველთაგანვე დასახლებული იყო დასავლურ-ქართული ტომებით. საქართველოს სახელმწიფოებრიობის არსებობის მანძილზე თანამედროვე აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ტერიტორია შედგებოდა საქართველოს ისტორიული პროვინციებისგან, რომელთა მატერიალური და სულიერი კულტურა იყო ქართული.

აფხაზების მიერ ამჟამად წოდებული ანტიქართული „მოძრაობა“ აფსუა წარმოიქმნა მეფის რუსეთის კოლონიზატორული პოლიტიკის შედეგად და მიზნად ისახავდა აფსუების ქართველებზე წაკიდების გზით შავიზღვისპირეთზე რუსების დასახლებას, მაგრამ ანტიქართულ მოძრაობას აფხაზეთში არასოდეს მიუღია ისეთი საშიში ფორმა, როგორიც ამჟამადაა, რაც საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ნაციონალური და საკადრო პოლიტიკის ჩავარდნის შედეგია.

სამართლიანობა მოითხოვს, აღინიშნოს, რომ ამჟამინდელ საქართველოს კომპარტიის ხელმძღვანელობას მემკვიდრეობად ერგო აფხაზეთში შექმნილი განსაკუთრებით რთული და საგანგაშო პოლიტიკური სიტუაცია. იმ დროისთვის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტში ერთმანეთის პირისპირ იდგა ორი დაჯგუფება: ანტიქართული, შთაგონებული ყველა ჯურის კარიერისტებისა და მაქინატორების მიერ, რომელსაც ხელმძღვანელობდა საოლქო კომიტეტის პირველი მდივანი ვ. კობახია, და პრინციპული, პარტიული, რომლის სათავეშიც იდგა საოლქო კომიტეტის მდივანი მ. ხვარცკია.

ხვარცკიას გარშემო შეჯგუფებული კომუნისტების მდგომარეობა ძალიან მძიმე იყო. კორუფცია, რომელსაც ღრმად ჰქონდა გადგმული ფესვები ვასილ მჟავანაძის მმართველობის პერიოდში, გაიფურჩქნა მცდარი საკადრო პოლიტიკის შედეგად. აფხაზების ხელში, რომლებიც იმ დროისთვის შეადგენდნენ ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის უმცირეს ნაწილს (15%), აღმოჩნდა ნომენკლატურული თანამდებობების ორი მესამედი. თანამდებობებისთვის ბრძოლამ მიიღო ანტიქართული ხასიათი, რაც დამლუპველ გავლენას ახდენდა სახელმწიფო აპარატის ნორმალურ მუშაობაზე. კნინდებოდა მართლმსაჯულება, კორუფციის ზრდამ კი შეუძლებელი გახადა ბრძოლა ვ. კობახიას მფარველობის ქვეშ მყოფ საქმოსნებთან და მაქინატორებთან. სამწუხაროდ, საქართველოს კომპარტიის ხელმძღვანელობამ ვერ შეძლო, გარკვეულიყო ამ რთულ და დახლართულ ვითარებაში და აირჩია მცდარი გზა: 1973 წელს სიტუაციის განმუხტვის მიზნით დაკავებული თანამდებობებიდან

ერთდროულად გაათავისუფლა ვ. კობახია და მ. ხვარცკია. საქართველოს კომპარტიისა და აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის ახალმა ხელმძღვანელობამ უფრო გააღრმავა დაშვებული შეცდომა. 1976 წელს იაფფასიან ავტორიტეტს გამოდევნებულმა საოლქო კომიტეტის მდივანმა ვ. ხინთბამ XXXIII საოლქო პარტკონფერენციაზე მოახდინა ანტიქართული გამოსვლებისთვის 1967 წელს გასამართლებული პირების რეაბილიტაცია, ხოლო თავად გამოსვლა მიაწერა მჟავანადის მიერ აფხაზეთში გატარებულ მცდარ პოლიტიკას. რეაბილიტაციით წახალისებულმა პროვოკატორებმა, ისწრაფოდნენ რა თავიანთი მიზნის განხორციელებისაკენ, 1977 წლის დეკემბერში წერილით მიმართეს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის დირექტიულ ორგანოებს. ამ წერილში ბრალი დასდეს საქართველოს კომპარტიის პირველ მდივანს ე. შევარდნაძეს აფხაზი ხალხის მიმართ ბერიასეული პოლიტიკის გატარებაში და ამის საფუძველზე მოითხოვეს აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის გამოსვლა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შემადგენლობიდან და რუსეთის საბჭოთა ფედერაციულ სოციალისტურ რესპუბლიკაში შესვლა. ამ გზით ისინი იმედოვნებდნენ, რომ მიაღწევდნენ თავიანთ მიზანს, განედევნათ ქართველები აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკიდან.

1978 წლის მარტში აფხაზეთის საოლქო კომიტეტმა დაგმო ზემოაღნიშნული წერილი. სამი პროვოკატორი (ჟურნალ „ალაშარას“ რედაქტორი ჯენია, აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმის დირექტორი არგუნი და გუდაუთის რაიონული გაზეთის – „ბზიფის“ რედაქტორის მოადგილე ახიბა) გარიცხეს პარტიიდან და მოხსნეს სამსახურიდან, მაგრამ ყველასათვის მოულოდნელად მალევე აღადგინეს პარტიაშიც და თანამდებობებზეც, ხოლო ვ. ხინთბა გაათავისუფლეს. ამრიგად, ანტიქართულმა მოძრაობამ აფხაზეთში ზემდგომი ორგანოებისაგან მიიღო მხარდაჭერა“.

საპროტესტო წერილის პირველ ნაწილში ყურადღება გამახვილებულია და მოკლედ არის განხილული აფხაზეთის ისტორიული წარსული და მისი თანამედროვე დემოგრაფიული სურათი. ნაჩვენებია პოლიტიკურ დაჯგუფებებს შორის დაპირისპირების ფაქტები და აფხაზ სეპარატისტთა მფარველობის მაგალითები.

„ისარგებლეს რა შექმნილი მდგომარეობით, 1978 წლის გაზაფხულზე და ზაფხულში პროვოკატორებმა უპრეცედენტო ანტიქართული მოძრაობა გაშალეს. გაჩნდა ლოზუნგები: – „სიკვდილი ქართველებს!“ „შორს ძაღლების ენა!“ „ქართველებო, წაეთრიეთ აფხაზეთიდან!“ – და ა.შ. რა საზღვრებს მიაღწია პროვოკატორთა თავაშვებულობამ, ჩანს ქართველი მშრომელების მიერ შევარდნაძის სახელზე გაგზავნილი წერილიდან: „ჩვენ, გუდაუთის რაიონის სოფელ ლიხნში მცხოვრები ქართველები, – ნათქვამია ამ წერილში, – ვთხოვთ საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტს, დაგვიცვას ამავე რაიონში მცხოვრები აფხაზებისაგან. მაგალითად: ჩვენი სოფლის მცხოვრები დ. ანშბა ხშირად გვემუქრება ჩვენ და გვეუბნება, გეყოფათ აფხაზეთში ცხოვრება, წაეთრიეთ აქედან, სანამ ყველა არ დაგხოცეთ!“ ეროვნული შუღლის ნიადაგზე მოკლულ იქნა კოლმეურნე ბ. ჩალაძე. დ. ანშბამ იარაღით მძიმედ დაჭრა სოფელ ლიხნის ბუღდოზერისტი რ. მოდებაძე, ჭრილობის შედეგად რ. მოდებაძე გახდა II ჯგუფის ინვალიდი, ხოლო მისი მრავალშვილიანი ოჯახი ფაქტიურად საარსებო წყაროს გარეშე დარჩა. სოფელ ახალსოფლის კოლმეურნე (1979 წელს ამ სოფელს თვითნებურად უწოდეს ორჯონიკიძე) ა. გოგრიჭიანი მძიმედ იქნა ყელში დაჭრილი იარაღის გასროლით. გახშირდა ორგანიზებული თავდასხმები ქართველების მოკვლის მიზნით. მართლმსაჯულება სიმართლის მიჩქმალვის გზას დაადგა. ეროვნულ ნიადაგზე ჩადენილი ზემოხსენებული დანაშაულობები გააფორმეს, როგორც ყოფითი, რამაც განაპირობა დამნაშავეთა მინიმალური ვადებით დასჯა“.

წერილის მეორე ნაწილიდან ირკვევა, რომ აფხაზეთში მასობრივი ხასიათი ჰქონდა მიღებული ქართული მოსახლეობის ეთნიკურ ნიადაგზე დევნას და შევიწროებას და მკვლელობებს, რომელთაც წარმატებით მაღავდნენ სამართალდამცველი უწყებები და ამით ახდენდნენ აფხაზ სეპარატისტთა წახალისებას.

„ქართველი მოსახლეობის ეროვნული ღირსების შეურაცხყოფის მიზნით პროვოკატორებმა შეილწეს და დაამტკრიეს ქ. სოხუმის დრამატული თეატრის შენობაში მდგარი შოთა რუსთაველის ძეგლი. დამნაშავეთა დაფარვის მიზნით ეს ფაქტი გააფორმეს ისე, რომ თითქოს ქანდაკება შემთხვევით იქნა დამტკრებული დამლაგებელთა მიერ დალაგების დროს. გაგრამი პროვოკატორების მიერ დაზიანებულ იქნა შოთა რუსთაველის ბარელიეფი, მათ მიერვე დანგრეულ იქნა ქ. სოხუმის ცენტრში მდგარი ქართველი და აფხაზი ხალხების მეგობრობის გამომხატველი მონუმენტური სკულპტურა. მხოლოდ პროვოკატორებისადმი შიში ხსნის იმ ფაქტს, რომ აღნიშნული სკულპტურები დღემდე არ არის აღდგენილი, მიუხედავად იმისა, რომ უკვე ორ წელზე მეტია გასული. ამის გარდა, ნადგურდებოდა ქართული წარწერები“.

აფხაზეთის მკვიდრი ქართული მოსახლეობის წინაშე სრული სიმწვავეთ იდგა კიდევ ერთი მტკივნეული საკითხი, რომელიც ეხებოდა აფხაზი სეპარატისტების მიერ ქართული კულტურული ძეგლების და კულტურული მემკვიდრეობის განადგურების ფაქტებს. წერილის მესამე ნაწილი სწორედ ამ საკითხს ეთმობა.

„ანტიქართული მოძრაობის ფართოდ გაშლის გამო გადაიდო აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუციის მიღება. ნათელი გახდა საკადრო პოლიტიკის კრაზი. პროვოკატორთა მიერ წაქეზებულ ბრბოთა მოთხოვნით დაიწყო ქართველების სამსახურებიდან მოხსნა. საქართველოს კომპარტიის შემინებული ხელმძღვანელობა მიდიოდა ყველანაირ დათმობაზე. საგულისხმოა ფაქტი, რომელსაც ადგილი ჰქონდა 1978 წლის 4 მაისს გაგრამი. პროვოკატორები გაგრის საქალაქო კომიტეტის პირველ მდივანს კვანტალიანს მოკვლით დაემუქრნენ, თუ ქალაქიდან არ „წაეთრეოდა“; კვანტალიანი გაიქცა, მის ნაცვლად კი პლენუმმა გულრიფშის რაიკომის პირველი მდივანი, ეროვნებით ქართველი ნაჭყებია აირჩია. არჩევიდან 12 საათიც არ იყო გასული, რომ გუდაუთელებისგან შემდგარმა ბრბომ საქალაქო კომიტეტის გადაწვის მუქარით მოითხოვა ნაჭყებიას მოხსნა. გაგრამი სასწრაფოდ ჩასულმა შევარდნაძემ საქალაქო კომიტეტის შენობაში შევარდნილ უმართავ მასას შემდეგი სიტყვებით მიმართა: „ამხანაგებო, მოხდა შეცდომა, ავჩქარდით საქალაქო კომიტეტის პირველი მდივნის არჩევისას. ჩვენს შეცდომას ჩვენვე გამოვასწორებთ. გნებავთ გაგრის საქალაქო კომიტეტის პირველ მდივნად აფხაზი? აი, თქვენ აფხაზი ასტიკო კონსტანტინეს ძე გვარამია, გუდაუთის რაიკომის პირველი მდივანი, ჩვენ მას გინიშნავთ საქალაქო კომიტეტის პირველ მდივნად!“ ეს იყო პარტიული წესდების დარღვევის უპრეცედენტო შემთხვევა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ისტორიაში, პლენუმის მიერ არჩეული საქალაქო კომიტეტის მდივანი ბრბოს ნებით რომ იქნა შეცვლილი უკანონოდ დანიშნული პირით. გუდაუთაში გვარამიას შემცვლელად მოვიდა ოზგანი. გვარამია და ოზგანი შეუდგნენ „მუშაობას.“ გუდაუთის რაიონში ნომენკლატურული თანამდებობებიდან ფაქტობრივად, მოხსნეს ყველა ქართველი, გაგრამი იგივე საქმიანობა განაგრცო გვარამიამ, ხელმძღვანელობდა რა მაქინატორ ბ. კეხირიფას მიერ მიწოდებული სიით, რომელსაც გვარამია აბარებდა გაწეული „სამუშაოს“ შედეგებს. პროვოკატორებმა მიაღწიეს იმას, რომ სოხუმის საქალაქო კომიტეტის მდივნად არცერთი ქართველი აღარ დარჩა. პირველ და მეორე მდივნებად დანიშნეს აფხაზები. ქართული წარმომავლობის კადრები გააძევეს სოხუმის საქალაქო საბჭოდან და სხვა დაწესებულებებიდან.

ქართველების დევნამ მიიღო მასობრივი ხასიათი. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობა შეიქმნა გაგრის, გუდაუთისა და ოჩამჩირის რაიონებში.

აფხაზეთში შექმნილმა არანორმალურმა ვითარებამ ფართო გამოხმაურება პოვა მთელ საქართველოში. საქართველოს კომპარტიის ხელმძღვანელობის ყოვლად უმოქმედობა საბჭოთა კანონმდებლობისა და პარტიული ნორმების უხეშ დარღვევებთან მიმართებაში ქართველმა ხალხმა აღიქვა, როგორც აქტი, ინსპირირებული მოსკოვის გარკვეული წრეების მიერ. ყოველივე ამან გამოიწვია ქართველებსა და რუსებს შორის ეროვნული ურთიერთობების გამწვავება. ჩვენ ვსვამთ კითხვას: როგორი რეაგირება ექნებოდა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობას, მაგალითად, ა.ს. პუშკინის სახელის შეურაცხყოფის გამო, ან ეროვნული შუღლის ნიადაგზე რუსის მკვლელობაზე, ანდა მასობრივ ანტირუსულ აქციებზე იმ ლოზუნგებით გამოსვლაზე, რომლითაც გამოდიან აფხაზი პროვოკატორები?

1978 წლის 27 ივლისს თბილისში, მთავრობის სახლის წინ გაიმართა მანიფესტაცია. მონაწილეები მოითხოვდნენ აფხაზეთში ქართველების დევნის შეწყვეტას. ხალხის დასამშვიდებლად საქართველოს კომპარტიის ხელმძღვანელობა იძულებული გახდა, კრება ჩაეტარებინა რამდენიმე დაწესებულებაში. ე. შევარდნაძე ხალხს არწმუნებდა, რომ უახლოეს მომავალში აფხაზეთში წესრიგს დაამყარებდა, მაგრამ ატმოსფერო უფრო იძაბებოდა.

1978 წლის 1 სექტემბერს სოფელ ბზიფის ქართულ სკოლაში მისულ ბავშვებს მერხებზე დახვდათ წარწერები: „სიკვდილი ქართველებს!“, სკოლის ეზოში კი „დედაენა“ იწვოდა. მოზარდებს ასეთი მიღება ისევ იმ ბ. კეხირიფას ინიციატივით მოუწყვეს. პატარების უსაფრთხოებისა და პროტესტის ნიშნად სკოლამ ერთი თვით შეწყვიტა მუშაობა. ქართველი მშობლების სავარაუდო გამოსვლების თავიდან აცილების მიზნით საქართველოს კომპარტიის ხელმძღვანელობამ 2 სექტემბერს გადაკეტა საავტომობილო გზები, რკინიგზის საღაროებს აუკრძალა აფხაზეთის მიმართულებით ბილეთების გაყიდვა. მიუხედავად ამისა, 3 სექტემბერს გაგრაში გაიმართა ქართველ მშრომელთა მანიფესტაცია. იქ ჩასული შევარდნაძე ხალხს წესრიგის უმოკლეს დროში დამყარებას დაჰპირდა. „დამყარება“ კი დაიწყო საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის 1978 5 სექტემბრის წლის დადგენილებით, რომელიც კრძალავდა ყოველგვარ გამოსვლებს საქართველოს ტერიტორიაზე. ეს დადგენილება, ფაქტობრივად არაკონსტიტუციურია, რადგან საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციის VII მუხლის თანახმად მხოლოდ ანტისაბჭოთა გამოსვლა იკრძალება.

ე.წ. „აფხაზური მოძრაობა“ თავისი ბუნებით ანტიქართულია, ე.ი. ანტიკონსტიტუციური, ხოლო ქართველების მანიფესტაცია გაგრაში მიზნად ისახავდა აღედგინა კონსტიტუციური კანონიერება, რასაც მოწმობდა ხალხთა მეგობრობისკენ მომწოდებელი ლოზუნგები. პროვოკატორებმა აღნიშნული დადგენილება ქართველების წინააღმდეგ გადადგმულ კიდევ ერთ ნაბიჯად აღიქვეს. 1978 წლის სექტემბრის შუა რიცხვებში აფხაზეთის ავტონომიურ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარედ დანიშნულ იქნა ქართველი იუზა უბილავა, რომლის დანიშვნასაც გამოსვლებითა და გაფიცვებით შეხვდნენ. დაუსჯელად დარჩენილმა პროვოკატორებმა შეძლეს იუზა უბილავა თავიანთ მარიონეტად ექციათ. ანტიქართული პოლიტიკა აფხაზეთში უფრო და უფრო მეტ ძალას იკრებდა. მთლიანად ჩავარდა საკადრო პოლიტიკა. აფხაზთა რაოდენობამ ხელმძღვანელ თანამდებობებზე 70 %-ს გადააჭარბა. ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის 16 % დისკრიმინაციას უწევდა დარჩენილ 84 %-ს, რომელთა შორის 44 % ქართველი იყო!

მიუხედავად შექმნილი მძიმე ვითარებისა, საქართველოს კომპარტიის ხელმძღვანელობა აგრძელებდა სიმართლის მიჩქმალვის გზით სიარულს. აფხაზეთის XXXIV საოლქო პარტკონფერენციაზე, რომელიც გაიმართა 1979 წელს, საქმე ისე იქნა წარმოჩენილი, თითქოს აფხაზეთში არაფერი არ ხდება და ხალხთა შორის მეგობრობა ყვავის. ყოველივე ამან ფრთები შეასხა პროვოკატორებს. აქედან გამომდინარე, ქართველი მშრომელები იძულებული გახდნენ, 1980 წლის აპრილში წერილით მიემართათ საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტისთვის. წერილში, რომელსაც ხელს აწერს ოცდაჩვიდმეტი მოქალაქე, მათ შორის სოციალისტური შრომის გმირები, დოკუმენტალურად იყო აღწერილი შექმნილი სიტუაციის სერიოზულობა და სირთულე.

წერილში მოყვანილი ანალიზის სისწორე დასტურდება იმ ფაქტითაც, რომ 1980 წლის მაისის მეორე ნახევრიდან მდგომარეობა კიდევ უფრო დაიძაბა. არეულობის ერთ-ერთ საბაზად იქცა რიჩის ტბისკენ მიმავალ გზატკეცილზე 46-ე არმიის ვეტერანების საპატივისცემოდ ფილის დაგება. ობელისკი საზეიმოდ გაიხსნა 1980 წლის 9 მაისს ამავე არმიის ვეტერანთა მონაწილეობით. პროვოკატორთა აღშფოთება გამოიწვია იმ ფაქტმა, რომ წარწერაზე მოხსენიებულ იქნა მე-18 არმიის მეთაური, გენერალი კონსტანტინე ლესელიძე. თავიდან მემორიალის აღება მოითხოვეს, შემდეგ ღამით საპირისპირო მხარეს დადგეს თავიანთი დაფა, რომელსაც, აფხაზების აზრით, ქართველი ხალხის ეროვნული ღირსებისთვის შეურაცხყოფა უნდა მიეყენებინა. მემორიალთან დააყენეს შეიარაღებული დაცვა, ქართველი მოსახლეობის დაშინების მიზნით სოფელ ბზიფისხევში აფხაზმა მილიციონერებმა ქართველებს ჩამოართვეს სანადირო თოფები და დანები, აფხაზები კი ხელუხლებელი დატოვეს. მათმა თარეშმა ისეთი ფორმა მიიღო, რომ ქართველმა კოლმეურნეებმა ორი სანადირო თოფი იშოვეს და ღამდამოხმით სოფელს იცავდნენ.

1980 წლის 5–6 ივლისს აფხაზების მიერ ბზიფში ხალხმრავალი მიტინგი მოეწყო ანტისაბჭოთა ლოზუნგებით: „ვის ხელში იმყოფები, უბედურო აფხაზეთო!“, „საით მიგაქანებენ, შენ, მრავალტანჯულო აფხაზეთო!“, ქართველებს უწოდებდნენ „მენშევიკებს“, „ბერიას მიმდევრებს“, „ქურდებს“, მეგრელებსა და სვანებს „იცავდნენ“ ქართველი „ასიმილატორებისაგან.“ ამ მიტინგზე მიღებულ რეზოლუციაში, რომელიც გაგზავნეს სკკპ XXVI ყრილობაზე, ჩაწერეს: „აფხაზეთში მდგომარეობა უფრო ცუდია, ვიდრე ბერიას დროს“, „გამოვხატავთ სრულ უნდობლობას საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და მთავრობის მიმართ“. ისინი მოითხოვდნენ აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის გამოყოფას საქართველოს ტერიტორიიდან და რუსეთის საბჭოთა ფედერაციულ სოციალისტურ რესპუბლიკაში შესვლას.

მიტინგზე იმყოფებოდნენ აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივანი ბ. ადლეიბა და მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე ი. უბილავა, რომლებმაც არ დაგმეს ბრბოს პროვოკაციულობა. ანალოგიური მიტინგი ჩატარდა ოჩამჩირის რაიონში მოსკოვის ოლიმპიადის გახსნის დღეს, 19 ივლისს.

ყველა ამ მოვლენამ მღელვარება გამოიწვია ქართველებში. დაძაბულობის განსამუხტავად ა. გვარამია გადაიყვანეს თბილისში, მის ადგილას დანიშნეს ე. კაპბა. ცნობილი გახდა, რომ მალე ჩამოვიდოდა ე. შევარდნაძე, რომელიც დაამყარებდა წესრიგს და პასუხს გასცემდა იმ წერილს, რომელიც მისწერეს 1980 წლის აპრილში.

16 აგვისტოს გაგრამი გაიმართა პარტაქტივი. სამართლიანობა მოითხოვს ითქვას, რომ შევარდნაძემ უარი განაცხადა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის საქართველოდან გამოყოფასა და რუსეთის საბჭოთა ფედერაციულ

სოციალისტურ რესპუბლიკის შემადგენლობაში შესვლაზე, რადგან ეს მოთხოვნა წინააღმდეგობაში მოდიოდა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის და საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის კონსტიტუციებთან. მაგრამ არაფერი თქმულა წერილში მოყვანილ აღმამფოთებელ ფაქტებზე, რომლებიც საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის შემოწმების შედეგად დადასტურდა და საქმე წარმოდგენილ იქნა ისე, რომ თითქოს ეროვნულ ნიადაგზე წარმოქმნილი პრობლემები გადაჭრილია და რომ ყოველივე ამისგან შორსაა ადვილად ილუსტრირებული რამდენიმე ფაქტიც კი.

პარტაქტივის ჩატარებიდან მოკლე ხანში აჩიგვარის შოთა რუსთაველის სახელობის კოლმეურნეობის ცენტრში მდგარი რუსთაველის ქანდაკება მოხსნეს, გადახერხეს და მიყრუებულ ეზოში გადაიტანეს.

კურორტ ბიჭვინთაში ბულალტრად მუშაობდა ვინმე არგუნი, რომელმაც აფხაზეთის ასსრ კონსტიტუციის განხილვისას შემოიტანა მოთხოვნა, აფხაზეთიდან გაესახლებინათ ქართველები. ამ იდეას ის ამჟამადაც უწევს პროპაგანდას. ახლახანს არგუნი დანიშნულ იქნა გაგრის ბანკის მმართველად. აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუციის პროექტის განხილვისას იგივე მოთხოვნები შეიტანეს ოქმში ნ. ხარაზიამ და გ. ბარციცმა, რომლებიც დღეს გაგრის მილიციის პასუხისმგებელი მუშაკები არიან.

1980 წლის 7 თებერვალს გაზეთმა „შრომამ“ გამოაქვეყნა ნარკვევი „არენდა“, რომელშიც ვრცლად იყო ნაამბობი ბზიფის მე-2 საშუალო სკოლის დირექტორის ბ. კეხირიფას მიერ პიონერთა ბანაკის მშენებლობისას დიდი რაოდენობით დატაცებასა და აფიორაზე, თუმცა დამნაშავე დღესაც თავისუფლად დასეირნობს და აგრძელებს თავის „მოღვაწეობას“.

მხოლოდ პროვოკატორთა თავისუფალი პარპაშით უნდა აიხსნას ის ფაქტი, რომ ყოველგვარი მიზეზის გარეშე იხსნებიან ქართველები სხვადასხვა თანამდებობებიდან და მათს ადგილზე აფხაზები ინიშნებიან, რომლებიც ხშირად სისხლის სამართლის დამნაშავეებიც კი არიან. ბ. ხუნდია მუშაობდა ოჩამჩირის რაიონის სოფლის მეურნეობის სამმართველოს უფროსად. როგორც გაირკვა, მას უმაღლესში არ უსწავლია, დიპლომი ფულით ჰქონია შეძენილი. საოლქო კომიტეტის ბიურომ მოხსნა სამსახურიდან და გარიცხა პარტიიდან, მაგრამ ამჟამად რეკის ციტრუსების მეურნეობის მთავარი აგრონომია. ვინმე ხ. წვიჟბა, იმყოფებოდა რა პარტიული კონტროლის თავმჯდომარედ, გაუპატიურების გამო გარიცხეს პარტიიდან და სასჯელსაც იხდიდა, მაგრამ „მეგობრების“ დახმარებით მალევე მიიღეს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის რიგებში და ამჟამად პურის ქარხნის დირექტორია.

სოხუმის საქალაქო კომიტეტის ბიუროს დადგენილებით სოხუმის ტაქსომოტორის პარკის დირექტორად დანიშნულ იქნა შ. ბენდელიანი. აფხაზმა მძღოლებმა განაცხადეს, რომ თუ ბენდელიანის ნაცვლად აფხაზს არ დანიშნავდნენ, გაიფიცებოდნენ. საქალაქო კომიტეტმა „ვერ შეამჩნია“ პარტიული დისციპლინის ეს უხეში დარღვევა. თანამდებობიდან გაათავისუფლეს რესპუბლიკური სტომატოლოგიური კლინიკის მთავარი ექიმი ბოჭორიშვილი, „ინტურისტის“ მმართველი ჭელიძე, სოხუმის სუბტროპიკული ინსტიტუტის პრორექტორი ო. ხვინგია, აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შინაგან საქმეთა სამინისტროს განყოფილების უფროსი შ. ბერიშვილი და სხვ. მათ ნაცვლად დანიშნეს აფხაზები. თუ როგორი იყო აფხაზეთის საკადრო პოლიტიკა, ნათლად ჩანს ბერიშვილის მაგალითზე, რომელსაც ჰქონდა უმაღლესი განათლება და დიდი გამოცდილება, მის მაგივრად დანიშნულ აფხაზ აგრბას კი არც ერთი ჰქონდა და არც მეორე.

ახლახანს გაგრის საქალაქო კომიტეტის პირველი მდივანი ე. კაპბა მუშაობდა ბიჭვინთის კურორტის დირექტორად (1970–1976 წწ.), „მფარველობდა“ პანსიონატების ცენტრალური საწყობების გაერთიანების გამგე ე. ჟვანბას და მის მოადგილე ა. წვიჟბას, რომლებმაც ერთი მილიონი მანეთი მიითვისეს. დანაშაულებრივ საქმიანობაში მონაწილეობისთვის ე. კაპბამ მხოლოდ პარტიული საყვედური მიიღო და დანაშაულის დაფარვის მიზნით თბილისში გადაიყვანეს.

აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის პოლიტიკური ცხოვრების ზედაპირზე კვლავ ამოტივტივდა ჩვენთვის კარგად ნაცნობი ვალერიან კობახია, ათეულწლობით რომ ხელმძღვანელობდა საოლქო კომიტეტს, აღვივებდა ანტიქართულ განწყობას და მფარველობდა ყველა ჯურის მაქინატორს და საქმოსანს. საქართველოს კომუნისტური პარტიის ამჟამინდელმა ხელმძღვანელობამ ვალერიან კობახია გაათავისუფლა საკადრო და იდეოლოგიური მუშაობის ჩავარდნისთვის, მექრთამეობისა და სხვა დარღვევებისთვის. თუ ბაგრატ შინკუბა, რომელიც აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის მრჩეველი გახდა, ითვლება აფხაზი პროვოკატორების „სულიერ მამად“, მაშინ ვალერიან კობახია, რომელმაც იგი შეცვალა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის პოსტზე, ცხოვრებაში ახორციელებს თავისი „სულიერი მამის“ იდეებს. ამგვარად, აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმი იმყოფება ორი პირწავარდნილი პროვოკატორის ხელში. მასზე, თუ როგორ აფასებდნენ კობახია და შინკუბა არააფხაზი მოსახლეობის შრომით მიღწევებს, შეგვიძლია ვიმსჯელოთ მათ მიერ სამთავრობო ჯილდოების გადანაწილების მიხედვით. 1980 წლის 5 მარტის ბრძანებულებით დააჯილდოვეს 13 კაცი, მათ შორის 8 აფხაზი (ეს მაშინ, როცა აფხაზები შეადგენდნენ მოსახლეობის 16 %-ს) და 5 არააფხაზი (მოსახლეობის 84 %). ამავე პრინციპით ნაწილდება სადეპუტაციო მანდატებიც.

პროვოკატორთა პარპაშის დამსახურებით აფხაზეთში ყოველგვარი არააფხაზური და, პირველ რიგში, ქართული, იდევენება. 1979 წელს გამომცემლობაში „ალაშარა“ მხატვრული ლიტერატურისთვის გამოყოფილია 452 თაბახი, ქართულს დაეთმო მხოლოდ 39 თაბახი, დამატებით დაშვებული 250 თაბახიდან – მხოლოდ 2, ყოველივე ეს „კანონზომიერია!“ პროვოკაციული წერილის ერთ-ერთი შემდგენელი ა. ჯენია (რომელიც ჯერ კომკავშირიდან გარიცხეს საწევრო შესატანის გადაუხდელობის გამო, შემდეგ კი პარტიიდან, მაგრამ მალევე აღადგინეს ზემდგომი პარტიული ორგანოების ბრძანებით) ჟურნალ „ალაშარას“ რედაქტორობიდან ამაღლდა გამომცემლობა „ალაშარას“ მთავარ რედაქტორობამდე. „დამსახურებისთვის“ მან აფხაზეთის მწერალთა კავშირის ლიტერატურული ფონდიდან უკანონოდ მიიღო ოთხთახიანი ბინა. და ეს სპეკულანტ-მაქინატორი წამლავს და დემონსტრაციულად არ ელაპარაკება ქართველებს, მათ შორის გამომცემლობის იმ თანამშრომლებსაც, რომლებსაც თავად ხელმძღვანელობს!

დღემდე არ სრულდება საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის და მინისტრთა საბჭოს 1974 წლის 18 ივნისის დადგენილება (№352) სოხუმში 1975 წლიდან წელიწადში ორჯერ ლიტერატურული აღმანახის ქართულ ენაზე გამოცემის შესახებ. შეიძლება თუ არა პარტიულ დისციპლინაზე ლაპარაკი, როცა ცენტრალური კომიტეტისა და მინისტრთა საბჭოს დადგენილება არაფრის მეტყველ ქაღალდებად იქცევა?!

ანტიქართულ ხასიათს ატარებენ სოხუმის მუზეუმის ექსპოზიციები. 1979 წლიდან აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმში გამოფენილია ფოტოგრაფია, რომელზეც გამოსახულია ვითომდა ძვ. წ-ის II ს-ის აფხაზური წარწერა. მის გვერდითაა აფხაზეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი IX-XI სს-ის ძველქართული წარწერები. ის ფაქტი, რომ ეს ექსპონატები ძველქართულ ენაზეა შესრულებული, არ არის მინიშნებული, მოყვანილია მხოლოდ მისი რუსული თარგმანი, დამთვალეობებს კი აცნობენ, როგორც ძველი აფხაზური დამწერლობის ძეგლებს. X ს-ის ქართული ისტორიული წყარო – „ქართველ მეფეთა სავარძელი“ წარმოდგენილია როგორც აფხაზური ისტორიული წყარო, თითქოსდა აფხაზი მეფეები თავიანთ საგვარეულო მატთანეს ადგენდნენ არა ქართულად, არამედ აფსუათა ენაზე!

ცნობილია, რომ აფხაზური დამწერლობა არ არსებობს! ე.წ. ძვ. წ-ის II ს-ის აფხაზური წარწერა ყალბია! მით უმეტეს, რომ ისტორიულ წყაროებში ძვ. წ-ის II ს-ში რომელიმე აფხაზური ტომების თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე ყოფნის არანაირი ცნობა არ მოიპოვება! ეს ტერიტორია, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, დასახლებული იყო დასავლურ-ქართული ტომებით, ხოლო აფხაზური ანბანის შექმნის პირველი მცდელობები წამოწყებულ იქნა XIX ს-ის II ნახევარში. აღნიშნული ფაქტები არის კიდევ ერთი მაგალითი აფხაზ ხალხში ანტიქართული გრძნობების გაღვივებისა. პროვოკატორები განუწყვეტლივ ამტკიცებენ იმას, რომ აფხაზებს ქართველებმა წაართვეს ისტორია, დამწერლობა და კულტურა, ქართველი ისტორიკოსები კი ყოველივე ამას საგულდაგულოდ ჩქმალავენ. იგივე პოლიტიკაა აფხაზეთის სხვა მუზეუმებში (ახალი ათონი, ბიჭვინთა, გაგრა) და საექსკურსიო ბიუროებშიც.

მსგავსი აღმოჩენები დიდი ხანია გასცდა აფხაზეთის ფარგლებს. 1972 წელს მოსკოვში მრავალათასიანი ტირაჟით გამოცემულ იქნა ღია ბარათების სერია – „აფხაზური კულტურის ძეგლები“. წინასიტყვაობაში გიორგი გულუა წერს: „აღმოჩნდა, რომ ქართულ არქიტექტურულ სტილში აშენებული და ძველქართული წარწერებით დამშვენებული ტაძრები – ბედია, მოქვი, ლიხნი, ბიჭვინთა, რომლებშიც მსახურობდა და საეკლესიო-ლიტურგიული მოღვაწეობა მხოლოდ ქართულ ენაზე მიმდინარეობდა, არის „ძველაფხაზური კულტურის ძეგლები“, რადგან ამის შესახებ ხშირად უყვებოდა მისი 118 წლის ბებია ასინეთა!“

თავის მეცნიერულ დასკვნებში უფრო თანამედროვე წყაროებით სარგებლობს პროვოკატორების მიერ აღიარებული „ისტორიკოსი“ შალვა ინალ-იფა. ცდილობს რა, დაამტკიცოს, რომ აფხაზები საუკუნეების განმავლობაში ცხოვრობდნენ არა მარტო თანამედროვე აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე, არამედ მთელ დასავლეთ საქართველოში, ძველ ქართულ ტომებს – კოლხებს აფხაზებად აცხადებდა: „1952 წლის ივნისში სოფელ ეშერაში 70 წლის დახაირა გედლაჩის ძე ხიზბასგან ჩემ მიერ ჩაწერილ იქნა თქმულება, რომ კავკასიის მთელი შავიზღვისპირა სანაპირო იწოდებოდა კოლხეთად, კოლხები ლაპარაკობდნენ აფხაზურ ენაზე. მისი საზღვრები შორს იყო გადაჭიმული ჩრდილოეთით და სამხრეთით. ამ სამეფოს მართავდა აფხაზი მეფე, რომელსაც ჰყავდა ძლიერი არმია და ჰქონდა 360 ციხესიმაგრე. („აფხაზეთის ეთნოკულტურული ისტორიის საკითხები“, სოხუმი, 1976, გვ. 202).

გადააქცია რა კოლხები აფხაზებად, ინალიფამ შემდეგი ლინგვისტური ძიების საფუძველზე კოლხების შთამომავლები – ლაზებიც აფხაზებს მიაკუთვნა: „ჩრდილოდასავლელ აფხაზებს შორის, – წერს ის, – დღესაც გვხვდება საგვარეულო სახელი გუბაზი, რომელსაც, როგორც ცნობილია, ლაზი მეფეები ატარებდნენ. აქ ასო – ბგერა „ზ“ ითვლება მჟღერ-ფშვინვიერ ბგერად, რაც აფხაზური ენის ბზიფური

დიალექტისთვისაა დამახასიათებელი. რაც შეეხება ქართველებს, მათ აფხაზეთში ცხოვრება არ შეეძლოთ, რადგან ეს ტერიტორია ისე მჭიდროდ ყოფილა აფხაზებით დასახლებული, რომ „კატას მიწაზე ჩამოუსვლელად სახლების სახურავების მეშვეობით შეეძლო ზღვის ნაპირიდან კავკასიონის ქედზე ასულიყო“ (იქვე, გვ. 404).

ამ მოსაზრებებზე, რომლებიც ფსევდომეცნიერულადაც კი არ შეიძლება ჩაითვალოს, ალბათ, არც ღირდა საუბარი, რომ არ ხდებოდეს მათი გამოყენება ანტიქართული თეორიების საფუძვლების შექმნისას, თითქოსდა აფხაზი ერი იყო უძველესი და დიდი ერი, რომლითაც დასახლებული ყოფილა თითქმის მთელი კავკასია, რომ უცბად გამოჩნდნენ ქართველები, გაანადგურეს აფხაზები და ახლაც არ ასვენებენ. ფალსიფიკატორი შალვა ინალ–იფა მოღვაწეობის არეალს ყოველმხრივ აფართოებს, 1980 წლიდან ის არის საზღვარგარეთის ქვეყნებთან კულტურული კავშირების აფხაზური საზოგადოების თავმჯდომარე.

ცნობილია, რომ მოსკოვის ზოგიერთი წრეების მიერ წაქეზებულია მსგავსი დეზინფორმაციის გავრცელება და პატარა ერების „დაცვის“ საბაბით ამხედრებენ აფხაზებს ქართველების წინააღმდეგ. მას შემდეგ, რაც შალვა ინალ–იფას ფალსიფიცირებული მუშაობა გახდა კრიტიკის საგანი, ავტორმა „დახმარებისთვის“ მოსკოვს მიმართა და მაშინვე მფარველობის ქვეშ აიყვანეს. თუ რითი ხელმძღვანელობდნენ მსგავს შემთხვევაში აფხაზი ხალხის მოსკოველი „მეურვეები“, ნათელი ხდება იმ საზოგადო ლექციიდან, რომელიც ჩაატარა სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის სამეცნიერო მდივანმა ტრაპეზნიკოვმა სოხუმში 1979 წელს, სადაც მან ყველას გასაგონად განაცხადა, რომ ბერია რომ არ დაეხვრიტათ, მოხდებოდა აფხაზების გასახლება და მათ მიწებზე ქართველების დასახლება. მან იქვე მისცა მაღალი შეფასება ინალ–იფას ზემოთ ხსენებულ წიგნს, რომლის გაგებასაც, როგორც აღმოჩნდა, ვერ ახერხებენ ქართველი მეცნიერები.

იმავე კატეგორიას მიეკუთვნება აფხაზეთში მომუშავე არქეოლოგის ი. ვორონოვის ინფორმაცია „ბესლეთის ხეობა“, რომელიც გამოქვეყნდა გაზეთ „იზვესტიასში“. საკავშირო გამომცემლობა „პლანეტის“ მიერ გამოცემულ ალბომში „აფხაზეთი“ ფალსიფიცირებულია არა მარტო შუა საუკუნეების, არამედ საბჭოთა პერიოდის ისტორიული ფაქტებიც.

პროვოკატორთა ბატონობის პერიოდში არც მუზეუმებში (აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმი, ახალი ათონი, გაგრა, ბიჭვინთა), არც აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტში არ არის ნორმალური პირობები ქართველ მეცნიერთა მუშაობისთვის, ამიტომაც ამ დაწესებულებებში არცერთი ქართველი მეცნიერ–თანამშრომელი არ არის. ადგილობრივი ქართული ეროვნული კადრების მიერ არ ისწავლება არც ეთნოგრაფია, არც მუსიკა, არც ფოლკლორი, არც ანთროპოლოგია და ა.შ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ უკანასკნელ დროს აფხაზეთში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გამოვლენილ იქნა ქართული ეპიგრაფიკის მრავალი ძვირფასი მასალა და რადგან აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტი და მუზეუმი ანტიქართული განწყობის კერებად ითვლება, არსებობს ამ უნიკალური მასალის განადგურების საშიშროება, მით უმეტეს, რომ აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმიდან გაქრა კოლხური მატერიალური კულტურის უძვირფასესი ძეგლი!

შემოქმედებითი გაერთიანების თავმჯდომარეები, უკლებლივ ყველა, აფხაზია. ისინი ავიწროებენ ყველა არააფხაზ ახალგაზრდა შემოქმედს, განსაკუთრებით ქართველებს, ყოველმხრივ აფერხებენ მათ მიღებას ამ გაერთიანებებში. ამიტომაც შემოქმედებით გაერთიანებებში აფხაზი ეროვნების ადამიანთა რიცხვი რამდენჯერმე

ადემატება არააფხაზისას (შეგახსენებთ, ეს ხდება მაშინ, როცა მოსახლეობის თანაფარდობა ასეთია – აფხაზები – 16 %, არააფხაზები – 84 %), ჩქმაღავენ ქართული ხელოვნებისა და ლიტერატურის მუშაკთა მიღწევებს, მთელი ეს სისტემა მიმართულია ქართველების აფხაზეთიდან გასაძევებლად.

მწერალთა კავშირის გარდა, არცერთ შემოქმედებით კავშირში ქართული სექცია არ არსებობს. თუ არის აფხაზური ცეკვისა და სიმღერის ორი ანსამბლი, ქართულ მოსახლეობას არ ჰყავს არცერთი. არ არსებობს ქართული საესტრადო კოლექტივი, არ არსებობს ქართული განყოფილებები არც მუსიკალურ, არც მხატვრულ სასწავლებლებში. ქართველი ახალგაზრდები განიცდიან დისკრიმინაციას უმაღლესი განათლების მიღების დროსაც. ავტონომიური რესპუბლიკისთვის გამოყოფილი ლიმიტები მიეწოდებათ მხოლოდ აფხაზებს. აფხაზეთის უნივერსიტეტში შექმნილი ე.წ. „აფხაზური სექტორები“ შექმნილია ქართული სექტორების პროცენტული შემცირების ხარჯზე.

თუ როგორ აბსურდამდე შეიძლება დავიდეს დისკრიმინაცია, ნათლად ჩანს იმ ინსტრუქციიდან, რომლითაც კომპლექტდება „აფხაზური სექტორი“. უმაღლესი სკოლები აფხაზურ ენაზე არ არსებობს, საშუალო სკოლა აფხაზურ ენაზე მხოლოდ დაწყებითია (I-III კლასები), ამ ინსტრუქციის თანახმად კი აფხაზურ სექტორზე შემსვლელი ვალდებულები არიან გამოცდა აფხაზურ ენაზე ჩააბარონ, ამავდროულად იგივე ინსტრუქცია უფლებას იძლევა აფხაზურ სექტორზე მიღებულ იქნენ პირები აფხაზურ ენაში გამოცდის ჩაბარების გარეშე, ამასთანავე, აფხაზურ ენაში გამოცდის ჩაბარებისაგან თავისუფლდებიან აფხაზები, რომლებიც ფლობენ აფხაზურ ენას. ამგვარად „აფხაზური სექტორის“ დაკომპლექტება ხდება ეროვნული პრინციპის ნიადაგზე. მსგავსი პრეცედენტი არ არსებობს საბჭოთა კავშირის არცერთ რესპუბლიკაში!

აფხაზეთის ტელევიზიაში არ არსებობს ქართული რედაქცია. სოხუმის ქართულ თეატრს არ გააჩნია შენობა და მუშაობის ელემენტარული პირობები, რადგან ქართული დასი პროვოკატორების მიერ გაძევებულ იქნა შენობიდან, თავად შენობა კი გაფორმებულ იქნა აფხაზურ დასზე.

ატარებენ რა ყოველგვარი ქართულის ამოძირკვის პოლიტიკას, პროვოკატორები კულტურის ძეგლებთან მდგარი განმარტებითი დაფებიდან ფხეკენ სიტყვებს, რომლებიც ქართულთანაა კავშირში (მაგ., ბესლეთის ხიდი და ა.შ.). თვითნებურად ცვლიან ქართულ ტოპონიმებს აფხაზურით.

სატირალ მდგომარეობაშია აფხაზეთის მართლმსაჯულება. განსაკუთრებით უჭირს ქართულ მოსახლეობას. ქართველი მოსარჩელენი თავად ხდებიან დევნის ობიექტები, ადგილობრივი ხელისუფლება ხშირად იგდებს მათს ეროვნულ და ადამიანურ ღირსებებს მასხრად და ცინიკურად ექცევა. მაგალითისათვის: სოხუმის საქალაქო სასამართლოს თავმჯდომარის – არშბას ძმის დანაშაულის დაფარვის მიზნით პასუხისგებაში მიცემულ იქნენ მუშები ა. რეზესიძე და რ. თამლიანი, რომელთა საქმე ისმინებოდა 1979 წლის 6–7 ივლისს ოჩამჩირის რაიონის სახალხო სასამართლოში. პროცესის მიმდინარეობის დროს მოსამართლე რ. სალია და სოხუმის პროკურორის მოადგილე ქ. ოთირბა მწარედ დასცინოდნენ ორ უდანაშაულო მუშას. ერთ–ერთი შეკითხვა ასეთი იყო: „საიდან გაჩნდნენ აფხაზეთში სვანები და ქართველები?“ ეს შეკითხვა დასმული იქნა რუსულად, ხოლო თავად პროცესი მიმდინარეობდა განსასჯელებისა და მოწმეებისთვის გაუგებარ აფხაზურ ენაზე.

ხშირად ერთი და იმავე დანაშაულისთვის ქართველები უფრო მკაცრად ისჯებოდნენ, ვიდრე აფხაზები (სოხუმის ხორცკომბინატის საქმე: ერთნაირი

დანაშაულისთვის ქართველებს – კაკუბავას და ბერულავას – 14 და 13 წელი მიესაჯათ, აფხაზ კვიცინიას – 3 წ.). გაუხსნელია აფხაზების მიერ ქართველების მკვლელობების საქმეები (ჯეჯელავასა და ძმები ჩიხრაძეების საქმე).

აფხაზების პროცენტული მაჩვენებლის ხელოვნურად გაზრდის მიზნით ადგილი აქვს ქართველების აფხაზებად ძალით ჩაწერას! საპასპორტო მაგიდებში მოკალათებული პროვოკატორები ქართველი ეროვნების მშრომელებს არ უფორმებენ ჩაწერას!

ერთი მხრივ, პრივილეგიების აფხაზებისათვის გადაცემამ და, მეორე მხრივ, იძულებითმა გააფხაზებამ გამოიწვია აფხაზთა რიცხვის 62 ათასიდან 79 ათასამდე გაზრდა 1959 წლიდან 1970 წლამდე!“

პირველი ქართული საპროტესტო წერილის მეოთხე დასკვნით ნაწილში აღწერილია ქართველთა პოლიტიკური დევნის, აფხაზეთის ისტორიის ფალსიფიკაციის, ერთა შორის კონფლიქტის გაღვივების, ქართული მოსახლეობის იძულებითი გზით გააფხაზების ანუ ასიმილაციის კურსის შეგნებულად გატარების პრობლემა, ქართული მოსახლეობის დაშინებისა და დატერორების საკითხები. მნიშვნელოვანია, რომ წერილიდან ცხადი ხდება, რომ სეპარატისტულმა მოძრაობამ აფხაზეთში მიიღო ერთგვარი ტერორისტული სახე, რომელიც დაუფარავად მიმართავდა აფხაზეთის ქართული მოსახლეობის დაშინებისა და დატერორების გზას.

„წლების განმავლობაში გატარებული მცდარი პოლიტიკური კურსის შედეგად ეროვნული საკითხი ჩიხში მოექცა. წინააღმდეგობების დაძლევის გზაზე ზემდგომი ორგანოები უფრო და უფრო მცდარ ნაბიჯებს დგამდნენ. დაიწყო დაჭერები. ერთსა და იმავე დღეს დაიჭირეს ქართველი ა. მარკოზია და აფხაზი გიცბა. თუ გიცბა იარაღი იყო პროვოკატორების ხელში, მარკოზია – ერთ–ერთი იმ ქართველთაგანი, რომლებმაც ხმა აიმაღლეს მცდარი პოლიტიკის გამტარებელი ზემდგომი ორგანოების წინააღმდეგ. გიცბას დაპატიმრება მარკოზიას დაპატიმრების საკომპენსაციოდ არის ფსევდოინტერნაციონალური პოლიტიკის ერთ–ერთი მცდარი გამოვლინება!

ჩვენ, ქართველი სოციალისტური ერი, აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკაში დასახლებული ხალხებიდან ყველაზე მეტი ფასეულობების შემქმნელები, ვხელმძღვანელობთ რა კონსტიტუციურად მინიჭებული ხალხთა მეგობრობის ლენინური პრინციპებით, ვისწრაფვით აფხაზი ხალხისა და საბჭოთა კავშირის ყველა ხალხისადმი მეგობრობისკენ. ვაყენებთ რა საქმის კურსში საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პოლიტბიუროს, ვთვლით, რომ აფხაზეთის ავტონომიურ საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკაში შექმნილი პოლიტიკური ვითარება გამოწვეულია საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის არაპრინციპული მოქმედებით! ქართული საზოგადოებრივი აზრის თანახმად ვამტკიცებთ, აფხაზური პროვოკაციული მოძრაობა ინსპირირებულია მოსკოვის გარკვეული წრეების მიერ, რომლის მიზანია ქართველების აფხაზეთიდან განდევნა! შექმნილი ვითარების გამოსწორებისთვის მოვითხოვთ:

1. დაუყოვნებლივ განთავისუფლდეს ა. მარკოზია;

2. აღნიშნული წერილი გამოქვეყნდეს საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის და აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ცენტრალურ პრესაში;

3. ანტიქართულ პროვოკაციულ „მოძრაობას“ მიეცეს საბჭოთა და პარტიული შეფასება;

4. არა სიტყვით, არამედ საქმით მყარად გატარდეს კადრების შერჩევისა და გადანაწილების ლენინური პოლიტიკის პრინციპები. ქართველთა და აფხაზეთში მცხოვრები ყველა ხალხის მიმართ დევნის, დისკრიმინაციის შეწყვეტის,

ინტერნაციონალური სამართლიანობის აღდგენის მიზნით დამყარდეს თანასწორობა ეკონომიკის, პოლიტიკის და კულტურის სფეროებში აფხაზებს, ქართველებს, რუსებს, სომხებს, ბერძნებს, უკრაინელებს, ესტონელებს, თათრებს, ებრაელებს, ოსებს და ა.შ. შორის;

5.უახლოეს დროში ჩატარდეს სპეციალური ღია კრებები, რომლებზეც აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მშრომელები წარმოადგენენ თავიანთ წინადადებებს რესპუბლიკაში შექმნილი არაჯანსაღი ვითარების გასაუმჯობესებლად. შეიქმნას მშრომელებითა და მთავრობის წევრებით დაკომპლექტებული სპეციალური კომისია, რომელიც შეისწავლის ამ წინადადებებს და მისცემს შესაბამის კვალიფიკაციას;

6.სამსახურიდან განთავისუფლდნენ პროვოკატორების მიერ დანიშნული პირები და აღადგინონ უკანონოდ მოხსნილნი;

7.,,დადგენილება საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის და საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ აფხაზეთისთვის“ (1978 წ.) თანახმად გამოყოფილი თანხები განაწილდეს აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკაში დასახლებული ყველა ხალხის საჭიროების შესაბამისად და არა ეროვნული ნიშნის მიხედვით.

8.აღმანახი „რიწა“ გარდაიქმნას ფართო არეალის მხატვრულ-ლიტერატურულ და საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ აღმანახად, რომელიც გამოვა ორ თვეში ერთხელ, იქნება 15 საბეჭდი თაბახი და რომელშიც გაშუქდება თეატრის, მუსიკისა და ხელოვნების სხვა დარგების საკითხები. გამომცემლობა „ალაშარას“ ფურცლებიდან კუთვნილი რაოდენობა დაეთმოს ქართველი მწერლების შემოქმედებას და აფხაზური ენიდან ქართულ ენაზე გადათარგმნილ ლიტერატურას.

9.შემოქმედებით კავშირებში შეიქმნას ქართული სექციები და მიეცეს დაფინანსება აფხაზეთის ქართველი მოსახლეობის პროცენტული (44 %) შესაბამისობით. მუსიკალურ და მხატვრულ სასწავლებლებში შეიქმნას ქართული განყოფილებები.

10.გათვალისწინებულ იქნეს „საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოსა და საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს დადგენილება“, რომლის თანახმად, აფხაზეთის უნივერსიტეტი ამზადებს კადრებს არა მარტო აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის, არამედ დასავლეთ საქართველოს ხუთი რაიონისთვის. ამის შესაბამისად უნივერსიტეტის ქართულ სექტორს გამოეყოს მთელი კონტინგენტის 50 % ყველა სპეციალობაზე ყოველწლიური მიღებით. ლიმიტები გადანაწილებულ იქნეს აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მოსახლეობის პროცენტული შემადგენლობის შესაბამისად.

11.აღდგეს სოხუმის ქართული დასის უფლებები შენობაში, საიდანაც იძულებით განდევნეს. შეიქმნას მოზარდ მაყურებელთა და თოჯინების ქართული თეატრები.

12.სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტების, მუზეუმების, უმაღლესი სასწავლებლების თემატურ გეგმებში შეტანილ იქნეს სამეცნიერო თემები, რომლებშიც დამუშავდება აფხაზეთში მცხოვრები ქართველების ეთნოგრაფიის, ფოლკლორის, დიალექტოლოგიის, ხალხური მუსიკის, კულტურისა და ყოფის სხვა საკითხები. ამ კადრების მოსამზადებლად გამოიყოს შესაბამისი საშტატო ერთეულები.

13.შეიქმნას აფხაზეთის ტელევიზიის ქართული რედაქცია.

14.შეიქმნას ქართული ცეკვისა და სიმღერის ანსამბლი და ქართული ესტრადის კოლექტივი.

15.აღდგეს პროვოკატორების მიერ დანგრეული და განადგურებული ყველა ძეგლი და წარწერა, თვითნებურად შეცვლილი და დამახინჯებული ტოპონიმები. აღებულ იქნეს რიწის ტბისკენ მიმავალ გზატკეცილზე პროვოკაციული მიზნებისთვის დადგმული მემორიალური დაფა.

16.აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მდებარე ისტორიულ ძეგლებს გაუკეთდეს განმარტებითი დაფები მეცნიერულად დასაბუთებული ტექსტებით, მითითებულ იქნეს, თუ რომელ კულტურას მიეკუთვნება ესა თუ ის ძეგლი, რომელ ენაზეა შესრულებული ძეგლებზე არსებული წარწერები... განსაკუთრებით იქნეს შესწავლილი კულტურის ძეგლთა დაცვის საკითხი.

17.აფხაზეთის მუზეუმებში აიკრძალოს ანტიქართული გამოფენები. მუზეუმები და საექსკურსიო ბიუროები უზრუნველყოფილ იქნენ მეცნიერულად დასაბუთებული მასალებით.

18.გაუქმდეს მეცნიერების შეზღუდვა აფხაზეთის კულტურისა და ისტორიის საკითხების პუბლიკაციისას.

19.აღდგეს საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემიის აფხაზეთის შემსწავლელი კომპლექსური ექსპედიციის მუშაობა. და რადგან საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მშრომელთა შორის არსებობს დიდი უკმაყოფილება ეროვნულ საკითხთან დაკავშირებით (რესპუბლიკის ხელმძღვანელობის ფაქტიური უმოქმედობა შიდა საკითხების გადაწყვეტისას, ქართული ენის უფლებების დამცირებისას, საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ზოგიერთი კარდინალური საკითხების ფალსიფიკაციისას), რომელმაც რესპუბლიკაში 1978 წელს განაპირობა მასობრივი გამოსვლები, უკმაყოფილების გამოწვევის ნამდვილი მიზეზების და შექმნილი ვითარების გამოსწორების მიზნით, ჩვენ შემოგვაქვს წინადადება საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში და საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში განიხილონ საკითხი საქართველოს კომპარტიაში ეროვნულ საკითხზე დისკუსიის გამართვის მიზანშეწონილობის შესახებ.“

იანვარი, 1981 წ.

წერილს ხელს აწერენ მეცნიერები, მწერლები, მხატვრები, ჟურნალისტები, პედაგოგები, კოლმეურნეები, მუშები, მოსამსახურეები.

ხელმოწერები გრძელდება.

დამატებითი სიები იქნება გამოგზავნილი.

P.S. წერილი დაიწერა, გაიგზავნა, მაგრამ არ გამოქვეყნებულა, არ დაბეჭდილა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ცენტრალურ და აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის პრესაში, როგორც ამას ავტორები მოითხოვდნენ. ის მხოლოდ არაღელვარულად ვრცელდებოდა, ხელიდან ხელში გადადიოდა, ნახეთ, რა გაბედა ქართულმა ინტელიგენციამ მძვინვარე საბჭოთა იმპერიის დროსო! და როგორც ბევრი სხვა რამ, ისიც თაროზე შემოიღო და დარჩა „ხმად მღაღადებლისა უდაბნოსა შინა“(კერესელიძე ლ., როგორ გვაცლიდნენ აფხაზეთს. ჟურნალი „საარქივო მოამბე“, თბილისი, 2009, №6).

§ 4. სეპარატისტ ზაურ გინდიას საქმე

აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ისტორიაში გამორჩეული ადგილი უჭირავს სეპარატისტ ზაურ გინდიას საქმეს, რომელიც იმავე პერიოდში „მოღვაწეობდა“ და მისი საქმიანობაც საკმაოდ გახმაურდა.

1978 წლის 15 ივლისს ოჩამჩირის რაიონის სოფელ ფოქვეშის კულტურის სახლში დიდი ანშლაგი იყო. სოფელში კონცერტს იმხანად ცნობილი ზუგდიდის ვოკალურ-ინსტრუმენტული ანსამბლი „ლირა“ მართავდა.

მოულოდნელად დარბაზში სიბნელე ჩამოწვა და სიბნელეში ხმაც გაისმა: „წათრით მეგრელები აფხაზეთიდან, ქართველებო, გვეზიზღებით!“ (საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II), ფ. №6, საქმე №29270–80, ტ. 1, გვ. 199). ყვირილის ხმა 34 წლის ზაურ გინდიას ეკუთვნოდა. ლანძღვა-გინების შემდეგ სცენის მიმართულებით წვრილი ქვების (კენჭების) სროლაც დაიწყო. კონცერტის ჩაშლის მიზნით კულტურის სახლთან მდგომ ბოძზე დენის ხაზი ვიღაცამ ჩაჭრა.

საქმის მასალების მიხედვით, ზაურ გინდია 1944 წელს იყო დაბადებული; მას უმაღლესი განათლება რუსეთში ჰქონდა მიღებული, კერძოდ, ყუბანის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტი დაუსრულებლად ჰქონდა დამთავრებული 1970–1976 წლებში. ზაურ გინდია სახელმწიფო სამართლის საკითხებით იყო დაინტერესებული. მისი სადიპლომო ნაშრომი კი იყო „ურთიერთობა საბჭოთა და ავტონომიურ რესპუბლიკებს შორის“. ზაურ გინდია სოფელ ფოქვეშის კოლმეურნეობაში იურისკონსულტანტად მუშაობდა. სამხედრო სავალდებულო სამსახური პოლონეთში ჰქონდა მოხდილი.

მომხდარი ინციდენტის შემდეგ ზაურ გინდიას წინააღმდეგ საქმე საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის კოდექსის 71-ე მუხლის I ნაწილით აღიმრა (აგიტაცია ან პროპაგანდა საბჭოთა ხელისუფლების ძირის გამოთხრის ან შესუსტების, ან ცალკეული განსაკუთრებით საშიში სახელმწიფო დანაშაულის ჩადენის მიზნით, გავრცელება იმავე მიზნით ცილისმწამებლური მონაჭორისა, რომელიც სახელს უტეხს საბჭოთა სახელმწიფო და საზოგადოებრივ წესწყობილებას, აგრეთვე იმავე მიზნით ასეთივე შინაარსის ლიტერატურის გავრცელება, დამზადება ან შენახვა). საქმის აღძვრა ამ მუხლით იმ შემთხვევაში ხდებოდა, როდესაც ეჭვმიტანილი ადრეც იყო შემჩნეული ერთაშორისი შუღლის გაღვივებაში. ზაურ გინდიას ცხოვრებაში კი მსგავს ფაქტებს ადრეც ჰქონდა ადგილი.

1978 წლის 5 თებერვალს ზაურ გინდიამ დაწერა ანტიქართული წერილი, რომელსაც სოფლის მოსახლეობაში კარდაკარ ავრცელებდა. წერილი თავიდან ბოლომდე ქართველი ერის ზიზღზე იყო აგებული. ზაურ გინდია წერილში ქართველებს იმაში სდებდა ბრალს, „რომ საქართველომ, აფხაზეთის დამმონებელმა, არნახული ნგრევები და უბედურება მოიტანა“, „აფხაზ გლეხებსა და მუშებს აფხაზი ერის წარმომადგენლები რომ იყვნენ, იმისიც კი ეშინოდათ“, „ქართველი შოვინისტები აფხაზების რასობრივ დისკრედიტაციას ეწეოდნენ“ და რომ „ქართველ სისხლისმსმელთა ქმედებებიდან გამომდინარე, ისინი ეროვნული კულტურისა და მომავლის განვითარების პერსპექტივას ვერ ხედავდნენ“ (საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II), ფ. №6, საქმე №29270–80, ტ. 1, გვ. 178–180).

წერილების გავრცელების გარდა ზაურ გინდია სხვადასხვა სოფლებში დაიარებოდა, ქართველ და აფხაზ მოსახლეობას ხვდებოდა და ამბობდა, რომ „საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მთავრობა აფხაზთა

კონსტიტუციურ უფლებებს ლახავს და ასიმილაციის გზით ცდილობს მის, როგორც ეროვნების, განადგურებას“ (საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II), ფ. №6, საქმე №29270–80, ტ. 1, გვ. 178–194). ამავე დროს სოფელ ფოქვეშში ხმა გავრცელდა, სოხუმის აფხაზმა ინტელიგენციამ საბჭოთა კავშირის კომპარტიის ლიდერს ლეონიდ ბრეჟნევს წერილი გაუგზავნაო (საუბარია 1977 წლის 10 დეკემბრის წერილზე); წერილს ხელს 130 აფხაზი აწერდა. წერილი პრეზიდენტისადმი მიმართვით იწყებოდა, ტოპონიმიკის საკითხებით გრძელდებოდა და სრულდებოდა აფხაზეთის რუსეთთან შეერთების მოთხოვნით. სწორედ ამ წერილის მოსაძიებლად ზაურ გინდია სოხუმში გაემგზავრა.

მკვლევარი თამარ ბელქანია წერს: „აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმში ის იგორ მარხოლიას, დენის ჩაჩხალიას და ერმალაი აჯინჯალს შეხვდა. ოცდაერთგვერდიანი წერილი შემდეგი მოთხოვნით სრულდებოდა: აფხაზეთი გამოეყოს საქართველოს ტერიტორიას და რუსეთს, კერძოდ კი კრასნოდარის მხარეს, შეუერთდეს. ამ წერილის წაკითხვის შემდეგ გინდიას გაუჩნდა სურვილი, თავადაც მოეწერა ხელი, თუმცა იქვე აუხსნეს, რომ წერილი უკვე დიდ რუსეთში იყო გაგზავნილი, და ისიც იძულებული გახდა, მხოლოდ ასლს დასჯერებოდა. წერილის ასლი ფოქვეშში ჩაიტანა და მისი გავრცელება დაიწყო. პარალელურად კი ცნობილი გახდა, რომ არგუნი, ჯენია, ახიბა და ამ წერილის სხვა ხელმომწერები პარტიის რიგებიდან გარიცხეს. აღშფოთებულმა გინდიამ გადაწყვიტა, თავად დაეწერა წერილი და პოლიტიკუროსთვის გაეგზავნა“ (ბელქანია თ., როგორ ღვივდებოდა ქართულ–აფხაზური დაპირისპირების მარცვალი“. ჟურნალი „საარქივო მოამბე“, თბილისი, 2008, №3.)

გარდა ანტიქართული წერილებისა, ზაურ გინდია ავრცელებდა ისეთ ლიტერატურასაც, რომელიც საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის განხილვის გარეშე დიდი ტირაჟით დაიბეჭდა. ერთ–ერთი ასეთი წიგნი იყო პროფესორ შალვა ინალ–იფას „ნაშრომი“, რომლის შესახებაც ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი. ზაურ გინდიასთვის ხსენებული „ნაშრომი“ სამაგიდო წიგნი იყო.

ზაურ გინდია გამოძიებისათვის მიცემულ ჩვენებაში ამბობდა, რომ იმ პერიოდში წაიკითხა პ. ინგოროყვას, ს. ჯანაშიას და ი. ადამიას ნაშრომები და აღაშფოთა იმ ფაქტმა, რომ, ქართველი მეცნიერების აზრით, აფხაზები XVII საუკუნეში გამოჩენილან აფხაზეთში (ზაურ გინდია საქართველოს ისტორიის ელემენტარული უცოდინარობის გამო ერთმანეთისაგან ვერ ასხვავებდა აფხაზსა და აფსუას. დასახელებულ ნაშრომებში კი საუბარი არის არა აფხაზთა, არამედ აფსუათა აფხაზეთში XVI-XVII საუკუნეებში ჩამოსახლების შესახებ) და რომ ისინი ქართველი ტომები არიან და მათი ენა კი – ქართულის დიალექტი. არადა, ზაურ გინდიამ შალვა ინალ–იფას წიგნიდან იცოდა, რომ „აფხაზი უძველესი ერი იყო, რომელიც ოდითგან ამ ტერიტორიაზე ცხოვრობდა“ (საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II), ფ. №6, საქმე №29270–80, ტ. 1, გვ. 57).

ზაურ გინდიას სიძულვილი კიდევ უფრო გაძლიერდა, როდესაც რომელიღაც თანასოფელმა უთხრა, რომ თბილისში იყო და იქ აფხაზი პოეტები შინკუბა და თარბა ქართველებად მოიხსენიეს ისევე, როგორც აფხაზი მოქანდაკე ერშბაო. ვიღაცამ ისიც უამბო, რომ აფხაზი მხატვარი ხურხუმალი თბილისიდან გამოაძევეს, ჯარში კი სამი აფხაზი ჯარისკაცი სცემესო. ზაურ გინდიას, როგორც იურისტს, არ გადაუმოწმებია აღნიშნული ფაქტები, მან ყველაფერი ჭეშმარიტებად მიიჩნია. ბოლო წვეთი კი, რომელმაც იგი საბოლოოდ გააბოროტა, გაზეთ „ზარია ვოსტოკაში“ დაბეჭდილი აბრამოვის წერილი აღმოჩნდა. სტატიიდან შეიტყო, რომ უახლოეს პერიოდში გაგრა–აუადხარას საკურორტო ზონის განახლებისთვის თბილისიდან და ქუთაისიდან

ათასობით ქართველი მუშა უნდა ჩასულიყო. არადა, იმ დროს ზაურ გინდიამ თავისი სპეციალობით სამუშაო ვერ იპოვა მიუხედავად იმისა, რომ სამგზის მიმართა ოჩამჩირის პროკურატურასა და მილიციას, ბოლოს კი კვლავ ვიღაცამ უთხრა, რომ სამსახურში ქართველი მიუღიათ. ზაურ გინდია იმდენად იყო შეპყრობილი ქართველთმომოქმედებით, რომ არც ეს ინფორმაცია გადაამოწმა და ისე მიიღო ჭეშმარიტებად. „მე გავბოროტდი ადგილობრივ ხელმძღვანელობაზე და ჩამომიყალიბდა აზრი, რომ ქართველი უფრო მაღლა დგას, ვიდრე აფხაზი, თუმცა ვთვლი, რომ აფხაზები ქართველებზე ნაკლებნი არა ვართ“ (საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II), ფ. №6, საქმე №29270–80, ტ. 2, გვ. 11). წერს ჩვენებაში ზაურ გინდია.

საზოგადოებაში ზაურ გინდია აფხაზეთის საქართველოს შემადგენლობიდან გამოსვლას და რუსეთთან შეერთებას ქადაგებდა. იგი ერთ–ერთ ჩვენებაში წერს, რომ „აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა საქართველოს მონობის უღელქვეშ იმყოფება, რომლის მთავრობაც აფხაზი ხალხის მიმართ ნაციონალ–შოვინისტურ და ასიმილაციურ პოლიტიკას ატარებს... საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მთავრობა ღახავს აფხაზთა კონსტიტუციურ უფლებებს და ასიმილაციის გზით ცდილობს მისი, როგორც ერის, განადგურებას“ (საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II), ფ. №6, საქმე №29270–80, ტ. 4, გვ. 192).

ზაურ გინდია აღნიშნავს, რომ ჯარის შემდგომ ყაზარდო–ბაღყარეთში, სამხრეთ ოსეთსა და დაღესტანში იმოგზაურა და სხვადასხვა ავტონომიური ოლქი მოინახულა. მისი აზრით, იქ ავტონომიებს მეტი თავისუფლება ჰქონდათ, მაგალითად კი სოჭს და ადლერს ასახელებდა, რომლებიც რუსეთის შემადგენლობაში შედიან. მართალია, იქ აფხაზები აღარ ცხოვრობენ, მაგრამ რუსებს სოფლებისთვის ძველი სახელები არ შეუცვლიათ (ზაურ გინდია არ დაინტერესებულა იმით, თუ რატომ აღარ ცხოვრობდნენ დასახელებულ ტერიტორიებზე აფხაზები). იქ სოფლებს ისევ ახუნი, მაცესტა, ხოსტა, კუდეპსტა ჰქვია. ხოლო საქართველოს შემადგენლობაში მყოფ მის სოფელს ადრე პაკუაში ერქვა, ახლა კი ფოქვეში ჰქვია.

ყოველივე აქედან ზაურ გინდიამ გამოიტანა დასკვნა, რომ ქართველები აფხაზებს ებრძვიან, მათი ასიმილაცია სურთ და საბოლოოდ აფხაზეთში აფხაზი აღარ დარჩებაო. ჩვენებაშივე ამბობს, რომ, როგორც იურისტმა, გადაწყვიტა იურიდიულად მისდგომოდა საკითხს და სოფელი რეფერენდუმისთვის მოემზადებინა. მისი აზრით, მომავლის ბედი ხალხს უნდა გადაეწყვიტა. ამისთვის კი წინასწარ უნდა მოემზადებინა ნიადაგი. 5 თებერვალს დაწერილი წერილის მიზანი საქართველოდან გამოსვლა და რუსეთთან შეერთება იყო. „ეს სურვილი მქონდა ყოველთვის, ახლაც მაქვს და შემდგომშიც მექნება, რადგან ჩემი რწმენით რუსოფილი ვარ. ამას მაშინ მივხვდი, როდესაც აფხაზები თურქების შემოსევის გამო გადაგვარების გზაზე ვიყავით და დახმარების ხელი მხოლოდ რუსეთმა გამოგვიწოდა“ (საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II), ფ. №6, საქმე №29270–80, ტ. 2, გვ. 23–25). წერს ზაურ გინდია. იგი ასევე დასძენს: „ცარიზმზე უარესი საქართველოა“.

შემდეგი ეტაპი გინდიასეული „რეფერენდუმისათვის“ მოსახლეობაში ხელმოწერების შეგროვებას ითვალისწინებდა. მან სოფელ ფოქვეში 120 ხელმოწერა შეაგროვა. ბოლოს, როდესაც თვითონაც გაანალიზა, თუ რა აბსურდი დაწერა, წერილის დანიშნულების ადგილას გაგზავნა გადაიფიქრა, მაგრამ მოსახლეობაში აქტიურად გაავრცელა. სწორედ ამ წერილის გამო იგი აფხაზეთის სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტში დაიბარეს, სადაც ოფიციალურად გააფრთხილეს, რომ თუ მსგავს ქმედებებს კვლავ გაიმეორებდა, პასუხისმგებლობას ვერ ასცდებოდა. ხელწერილიც დააწერინეს,

რომ მსგავს კმედებებს შეწყვეტდა და აღარ გაიმეორებდა ან, საერთოდ, შეიცვლიდა თავის აზრებს და, თუ არ შეიცვლიდა, სხვებს მაინც აღარ მოახვევდა თავზე. მართალია, ზაურ გინდია ხელწერილი დაწერა და პირობაც დადო, რომ კანონმორჩილი იქნებოდა, მაგრამ სწორედ მაშინ დაგეგმა თანასოფელელ ჟ. ხაშბასთან ერთად ანსამბლ „ლირის“ კონცერტის ჩაშლა.

მოგვიანებით ჟ. ხაშბა ჩვენებაში წერს, რომ ხშირად დადიოდა იმ შეკრებებზე, რომელსაც ზაურ გინდია აწყობდა. მისმა აგიტაცია–პროპაგანდამ მასზე დიდი გავლენა იქონია და ქართველების მიმართ სიძულვილი ჩამოუყალიბდა. ქართველ და აფხაზ ხალხებს შორის ურთიერთობის გამწვავების მიზნით, ზაურ გინდიასთან შეთანხმებით, სოფლის საბჭოს კლუბში არაერთგზის გამართო ელექტროენერგია, მათ შორის იმ დროსაც, როდესაც ანსამბლ „ლირის“ კონცერტი იყო დაგეგმილი. ჟ. ხაშბამ ელექტროენერგია გათიშა, ზაურ გინდია კი იმ დროს დარბაზში იმყოფებოდა და მისი უმთავრესი მიზანიც ჩამოსული სტუმრებისთვის შეურაცხყოფის მიყენება და კონცერტის სკანდალური ჩაშლა იყო. კონცერტის ჩაშლას სოფელში დიდი ხმაური მოჰყვა.

საქმე აღიდრა... გამოძიებისათვის ცხადი გახდა, რომ კონცერტის ჩაშლის შესახებ სოფლის მთელმა აფხაზურმა მოსახლეობამ წინასწარ იცოდა. ამას მოწმობს დაკითხვის მასალებიც. უამრავი ადამიანი დაკითხეს (ზაურ გინდიას საქმე რვა ტომისაგან შედგება). ისინი ჰყვებოდნენ, რომ სოფლის აფხაზური მოძრაობის, ე.ი. სეპარატისტული მოძრაობის, ლიდერები ზაურ გინდია, ოთარ არშბა, ჯაფარ ჯინჯოლია, მუშნი გინდია და ბაბუჩი ჩაჩხალია კონცერტის ჩაშლას თავიანთ თავზე იღებდნენ.

ჟ. ხაშბა იხსენებს ერთ–ერთ გასაიდუმლოებულ შეხვედრას, რომელიც ზაურ გინდიამ მოაწყო. ამ შეხვედრაზე მისთვის ზაურ გინდიას პირადად უთქვამს: – „ქართველების ჩამოსახლებაა დაგეგმილი, მათ ჩვენში გარევენ და ჩვენ აღარ ვიარსებებთ, ამიტომ ჯობია რუსებს შევუერთდეთო. ჩვენ მშვიდად გავყიდით რუსეთში ციტრუსს, ახლა კი ქართველებს გააქვთ რესპუბლიკის გარეთო“ (საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II), ფ. №6, საქმე №29270–80, ტ. 4, გვ. 212–230). ბოლოს ჟ. ხაშბა დაწვრილებით ჰყვება, თუ როგორ გადაჭრა დენის ხაზი. ჟ. ხაშბა ისევე, როგორც ზაურ გინდია, ნასვამი იყო.

საქმის გამოძიების დროს ნათელი გახდა, რომ ზაურ გინდიას საბჭოთა ხელისუფლების მოშლა ან დასუსტება კი არ სურდა, არამედ ერთაშორისი შუღლის გაღვივება, ამიტომ მას სსკ 71–ე მუხლის I ნაწილი მოუხსნეს და 75–ე შეუფარდეს; ზაურ გინდიას სახლი გაჩხრიკეს და იქიდან ნივთმტკიცების სახით ამოღებულ იქნა საბეჭდი მანქანა, წერილები და პროკლამაციები. გახმაურდა ისიც, რომ ზაურ გინდია მოსკოვში ცილისმწამებლურ წერილებს გზავნიდა ქართველ თანამდებობის პირებზე მათი კომპრომეტაციის მიზნით, ვინაიდან მიაჩნდა, რომ სტატისტიკურად მის სოფელში ქართველი უფრო მეტი იყო დასაქმებული, ვიდრე აფხაზი. რეალობა კი საპირისპიროზე მიუთითებდა. იმ პერიოდში სოხუმში, გუდაუთაში, გაგრაში, ახალსოფელში, დურიფში, ოთხარაში, სადაც უმრავლესობა ქართული მოსახლეობა იყო, გარდა ორი საშუალო სკოლის დირექტორისა და ერთი კოლმეურნეობის თავმჯდომარისა, ხელმძღვანელ თანამდებობებზე ქართველებს აღარ აჭაჭანებდნენ. იმ დროს აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარედ ი. ზარანდია დაინიშნა, რომელიც, მართალია, აფხაზი არ იყო, მაგრამ მეუღლე ჰყავდა აფხაზი და აფხაზურ გავლენიან წრეებშიც დიდი ნათესაური კავშირები ჰქონდა. სოხუმის ადმინისტრაციის უფროსად კი ეროვნებით აფხაზი ნ. ხაშბა იყო დანიშნული. საყურადღებოა ის გარემოება, რომ იმ პერიოდში ქართველთა მიმართ ჩადენილი მძიმე სისხლის სამართლის დანაშაულების უდიდესი

ნაწილი საგამომიებო ორგანოების მიერ რეგისტრაციაში არ ტარდებოდა ან ტარდებოდა, მაგრამ საქმე გაუხსნელი რჩებოდა. სამაგიეროდ, წარმატებით მიმდინარეობდა დევნა იმ ქართველებისა, რომლებსაც აფხაზები ცუდი თვალთ უყურებდნენ.

ზაურ გინდიას საქმის პარალელურად, 1978 წელს გაგრაში აფხაზური მილიცია აკავებს გაგრელ ქართველ პატრიოტს, არკადი მარკოზიას. მას ავტომანქანა „ვოლგის“ საბარგულში იარაღს „აღმოუჩენენ“. აფხაზი სეპარატისტთა მიერ ჩადენილი სისხლის სამართლის უმძიმესი დანაშაულები კი დღითი დღე იზრდებოდა და აღძრული საქმეები „ოსტატურად“ იხურებოდა „დამნაშავის დაუდგენლობის მოტივით“. მაგალითად, 1979 წელს გუდაუთის რაიონში აფხაზი ეროვნების მილიციის თანამშრომელმა კუთვნილი ტაბელური იარაღით, პირადი ანგარიშსწორების მიზნით, თავისივე ქართველი კოლეგა მოკლა. საქმეს ჰყავდა ერთი რეალური მოწმე, რომელიც იმავე დღეს სადისტური წამებით იქნა მოკლული. ორივე საქმე ელვის უსწრაფესად იქნა დახურული ისე, რომ ძიებაც კი არ დაწყებულა.

მიმდინარეობდა დევნა მილიციის იმ თანამშრომლებზე, რომლებიც ქართველები იყვნენ და, ბუნებრივია, ქართულ მოსახლეობას უჭერდნენ მხარს. ასეთი იყო გუდაუთის მილიციის კაპიტანი ვაჟა მგალობლიშვილი, რომელსაც აფხაზმა სეპარატისტებმა ჯერ სახლ–კარი გადაუწვეს, მერე კი იძულებული გახადეს ოჯახით დაეტოვებინა რეგიონი. იმავე პერიოდში გადაუწვეს სახლ–კარი გუდაუთის აფთიაქის გამგეს რევაზ შალამბერიძეს და ჩივილის შემთხვევაში მოკვლითაც დაემუქრნენ.

დაუსჯელობის სინდრომშეყრილი და გაცოფებული აფხაზი სეპარატისტები კვლავ განაგრძობდნენ კრიმინალურ საქმიანობას. მოკლეს გუდაუთის შინაგან საქმეთა რაიონული განყოფილების აჩანდარას საგუშაგოს თანამშრომელი სოხუმელი რამინ ჩოჩია. ახალგაზრდა კაცი კახა ბზიკაძე სახალხოდ აწამეს და მოკლეს მხოლოდ იმისათვის, რომ ქართულ ტელეარხს ინტერვიუ მისცა ეთნოწმენდის ფაქტზე, მისი მშობლები კი აიძულეს შვილის ცხედარი მზის ჩასვლამდე დაუყოვნებლივ დაეკრძალათ. ასეთი საგანგაშო ფაქტები თანდათან მომრავლდა. ამ რეალური ფაქტებიდან გამომდინარე, ცხადი იყო, რომ რუსეთს ამოფარებული აფხაზური სეპარატიზმი ნელ–ნელა ძალას იკრებდა. ფაქტი იყო ისიც, რომ ზაურ გინდიას მსგავსი სეპარატისტებისთვის „იდეალური ნიადაგი“ შემზადებულ იყო ანტიქართული საქმიანობისათვის.

აფხაზი სეპარატისტები ყოველნაირად ცდილობდნენ, რაიმე ინციდენტი არ გახმაურებულიყო. სწორედ ამ მიზნით ზაურ გინდიას საქმიდან გამომძიებელი გ. მაისურაძე შეიცვალა რუსი გამომძიებელით ალექსანდრე კუდაშოვით.

საქმე კი ასე წარიმართა: – კუდაშოვმა სისხლის სამართლის საქმე ზაურ გინდიას მიმართ 75–ე მუხლით დაასრულა და საბრალდებო დასკვნით იგი საქართველოს უზენაეს სასამართლოს გადაუგზავნა, სადაც მას ჩადენილი დანაშაული დაუმტკიცეს და სამწლიანი თავისუფლების აღკვეთა შეუფარდეს, შემდგომ კი სასჯელი პირობითით შეუმსუბუქეს და ბოლოს. აფხაზი სეპარატისტების გულის გასახარად, საერთოდ გაუშვეს. დაუსჯელობით გათავხედებული ზაურ გინდია ანტიქართულ ქმედებებს კვლავ განაგრძობდა.

სოფელ ფოქვეშის კლუბში მომხდარ ინციდენტზე აღძრულ ზაურ გინდიას საქმეში დევს პროკურორ ზ. ბარციცის დადგენილება, რომელშიც აღნიშნულია, რომ ბრალის დასამტკიცებლად საკმარისი მტკიცებულებების შეგროვება ვერ მოხერხდა, და საქმის წარმოების შეჩერების მოტივად ქმედების ჩამდენი პირების დაუდგენლობას ასახელებს. ცინიზმი ზენიტს აღწევდა, რადგან მთელი სოფელი ხედავდა ყველაფერს

და, რაც მთავარია, ყველანაირი საგამომიებო მოქმედება გამოდიებას უკვე ჩატარებული ჰქონდა.

ზაურ გინდიასთან დაკავშირებით კი მოვლენები ასე წარიმართა: 1979 წლის 29 სექტემბერს სოფელ ფოქვეშში აქტივისტთა კრება მიმდინარეობდა... სოფლის მოსახლეობას საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმის დადგენილებას აცნობდნენ, რომელიც შეეხებოდა „დასახლებული პუნქტების ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულების სახელის დარქმევისა და გადარქმევის წესის კანონმდებლობის პრაქტიკაში გამოყენებას შესახებ“ ცნობილია, რომ ამ შემთხვევაში (ისევე, როგორც წინა პერიოდში) აფხაზები სოფლებზე ქართულენოვანი წარწერის ნაცვლად აფხაზურენოვან წარწერას მოითხოვდნენ. დადგენილებაში კი ნათქვამი იყო, რომ ქართულ დასახლებებში აფხაზურენოვანი წარწერის აუცილებლობა საჭირო არ იყო. დადგენილების გაცნობას ხმაური მოჰყვა. ზაურ გინდია კვლავ აქტიურობდა. იგი ნასვამ მდგომარეობაში იყო, გამომსვლელ ბიგვავას სიტყვა შეაწყვეტინა და შეეკითხა: ეს დადგენილება თბილისში დაიწერა თუ მოსკოვში და რა მასშტაბისააო? ბიგვავამ უპასუხა, რომ დადგენილება საკავშირო მასშტაბის იყო და ზაურ გინდიას მასზე ლეონიდ ბრეჟნევის ხელმოწერა დაანახა. ამის შემდეგ ზაურ გინდიამ ბიგვავას უთხრა, რუსეთში პატარა საქმეებისთვის ვეღარ იცლიან, ბრეჟნევი დაბერდა, ამიტომაც ახალგაზრდა და ენერგიული გენსეკია საჭირო და არა მოხუცი ბრეჟნევიო. ბიგვავას კითხვაზე, თუ სად ნახა მან ლეონიდ ბრეჟნევი, ზაურ გინდიამ უპასუხა, რომ ტელევიზიით იხილა საკმაოდ მოხუცი და ტექსტით ხელში. ზაურ გინდიას ამ სიტყვებმა მოსკოვამდე მიაღწია და ამის შემდეგ იგი დააპატიმრეს.

1979 წლის 15 ოქტომბერს ზაურ გინდიას პატიმრობა შეუფარდეს. კრემლმა მის გამოსვლაში სისტემის შეცვლისაკენ მოწოდება დაინახა და სწორედ ეს არ აპატიეს. ზაურ გინდიას ბრალი 71-ე მუხლით გათვალისწინებული დანაშაულის ჩადენაში დასდეს და დააპატიმრეს. აღძრული საქმე მოგვიანებით, 1980 წლის 2 იანვარს, №679/17 სისხლის სამართლის საქმესთან, სოფელ ფოქვეშში 1978 წლის 15 ივლისს ანსამბლ „ლირის“ კონცერტის ჩაშლასთან დაკავშირებულ ფაქტზე, გააერთიანეს. სწორედ ამ პერიოდში საბჭოთა კავშირის გენერალურ პროკურორ რუდენკოს ზაურ გინდიას ძმა სწერს წერილს, რომლის ასლიც გაზეთ „სელსკაია ჟიზნი“ ქვეყნდება. ზაურ გინდიას ძმა წერს, რომ კოლმეურნეობა, სადაც მისი ძმა მუშაობდა, გაძარცვულია და დასაჭერი მისი ძმა კი არა, კოლმეურნეობის თავმჯდომარეაო. მაგრამ ამ წერილმა ვერაფერი შეცვალა. ზაურ გინდიას ბედი გადაწყვეტილი იყო. ასე დასრულდა სეპარატისტ ზაურ გინდიას საქმე.

სეპარატისტ ზაურ გინდიას საქმემ თვალნათლივ წარმოაჩინა ის, რომ აფხაზური სეპარატიზმის მფარველი რუსეთის იმპერია არათუ არ აპირებდა აფხაზური სეპარატიზმის გაწირვას, არამედ მის თითოეულ წარმომადგენელსაც კი თვალისჩინივით უფროთხილდებოდა და სასჯელისთვის არ იმეტებდა.

დასასრულს, დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ XX საუკუნის 70-იანი წლების დამლევის აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა ბევრად უფრო საშიში და შემადრწუნებელი იყო, ვიდრე თუნდაც იმავე საუკუნის 50-60-იან წლებში. აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა უკვე აღარ კმაყოფილდებოდა საპროტესტო აქციებით, წერილი-საჩივრების მოსკოვში გაგზავნით და ა.შ. აფხაზურმა სეპარატისტულმა მოძრაობამ XX საუკუნის 70-იანი წლების ბოლოს საშიში ზღვარი გადაკვეთა. პირველად დაფიქსირდა ეთნიკურ ნიადაგზე ჩადენილი მკვლელობები. დაუსჯელობის სინდრომით შეპყრობილი აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა თანდათან უფრო და უფრო

ძლიერდებოდა და საქართველოსთვის გადამწყვეტი დარტყმის მისაყენებლად ემზადებოდა.

თავი IV

სეპარატისტული მოძრაობა აფხაზეთში XX საუკუნის 80–იან წლებში

§ 1. სეპარატისტული მოძრაობა აფხაზეთში 1981–1989 წლებში

XX საუკუნის 80–იანი წლების პირველი ნახევარი საბჭოთა კავშირში პოლიტიკური ხელმძღვანელობის ხშირი ცვლით აღინიშნა. ამ ფონზე კი ერთგვარად გამოცოცხლდა საზოგადოებრივ–პოლიტიკური ცხოვრება მთელი ქვეყნის მასშტაბით. გამონაკლისს, რა თქმა უნდა, არ წარმოადგენდა აფხაზეთი, სადაც სეპარატისტულმა ძალებმა ახალი და გადამწყვეტი შეტევისათვის დაიწყეს მზადება. 1984 წელს მოსკოვში, კრემლში გაიგზავნა აფხაზ სეპარატისტთა მორიგი წერილი. წერილში სეპარატისტები ქვეყნის უმაღლეს ხელმძღვანელობას კიდევ ერთხელ შეახსენებდნენ იმ „დარღვევებს“, რომლებსაც თითქოს სჩადიოდა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა აფხაზეთის მიმართ. აფხაზი სეპარატისტები კვლავ ჩიოდნენ, რომ აფხაზეთში კვლავ ირღვეოდა „ლენინური ეროვნული პოლიტიკის“ პრინციპები, მოხმობილი იყო „დარღვევის“ ახალთახალი ფაქტები.

წერილ–მიმართვაში აღნიშნული იყო, თუ როგორ მიმდინარეობდა აფხაზური „ეროვნული კადრების“ შევიწროება ქართველების მიერ, და როგორ აყალბებდნენ აფხაზი ხალხის წარსულს ქართველი მეცნიერები არა მარტო თბილისში, არამედ თვით აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტშიც (ამ მხრივ საგანგებოდ იყო ყურადღება გამახვილებული აფხაზეთის ისტორიის ცნობილი მკვლევრის პროფესორ ზურაბ პაპასქირის „ანტიაფხაზურ საქმიანობაზე“). როგორც წინა „აფხაზური ამბოხებების“ დროს, ამჯერადაც აქცენტი კეთდებოდა ისტორიის ფაქტორზე, რის საფუძველზეც მათ დაუშვებლად მიაჩნდათ აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის დარჩენა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შემადგენლობაში. აფხაზ სეპარატისტთა „მტკიცებით“, აფხაზ ხალხს გააჩნდა საკუთარი, საერთო–ქართული ისტორიული პროცესისაგან სრულიად გამიჯნული ისტორია, საკუთარი სახელმწიფოებრიობა და ქრისტიანული ცივილიზაცია.

სეპარატისტულად განწყობილ აფხაზური ინტელიგენციის წარმომადგენელთა წრეგადასულ პროპაგანდას დიდი მხარდაჭერა გააჩნდა რუსული შემოქმედებითი და სამეცნიერო წრეებიდან. XX საუკუნის 80–იან წლებში ახალი იმპულსი მიეცა რუსი პროფესორის გიორგი ტურჩანინოვის სამეცნიერო ზღაპრებს. ამ რუსმა ენათმეცნიერმა

XX საუკუნის 60-იან წლებში სენსაციური „აღმოჩენა“ გააკეთა: თანამედროვე აფხაზურ ენაზე გამოიყენა ე.წ. „მაიკოპის ფილის წარწერები“. რუსი პროფესორი არ დაკმაყოფილდა ამ „აღმოჩენით“ და „მაიკოპის ფილის წარწერა“ მსოფლიო ცივილიზაციის უდიდეს მიღწევად – ანბანური დამწერლობის უდიდეს ძეგლად გამოაცხადა.

გიორგი ტურჩანინოვის ეს „სამეცნიერო აღმოჩენა“ მყისიერად აიტაცეს აფხაზმა სეპარატისტებმა და მის პროპაგანდას შეუდგნენ. ამ კუთხით განსაკუთრებით აქტიურობდა აფხაზური ლიტერატურის ფუძემდებლის დიმიტრი გულიას გარუსებული ვაჟი, რუსი მწერალი გიორგი გულია (იგი ვერ წერდა და ვერ მეტყველებდა აფხაზურ ენაზე), რომელმაც ამ საკითხზე „ლიტერატურნაია გაზეტაში“ გამოაქვეყნა რამდენიმე სტატია. ამ სტატიების დედააზრი ის იყო, რომ მსოფლიოსთვის უნდა დაემტკიცებინათ, რომ აფხაზები არიან უძველესი ანბანური დამწერლობის შემქმნელები.

ხსენებული სამეცნიერო მცდარი აზრი წარმატებით აიტაცა ცნობილმა რუსმა ლიტერატურათმცოდნემ და შოვინისტმა ვადიმ კოჟინოვმა, რომელმაც პოპულარულ საკავშირო ჟურნალში გამოაქვეყნა სტატია აფხაზი ხალხის ისტორიულ გამორჩეულობაზე. ამ მეცნიერმა ანბანური დამწერლობის უპირობო შემქმნელებად თანამედროვე აფხაზების (ანუ აფსუების) წინაპრები მიიჩნია. მისი „აღმოჩენით“, ჯერ კიდევ ძვ. წ. II ათასწლეულში ფინიკიელ ზღვაოსნებს შავი ზღვის სანაპიროდან აფხაზები ტყვედ წაუყვანიათ, რომლებსაც გამტაცებლებისათვის გაუნდვიათ ანბანური დამწერლობის საიდუმლოება. შედეგად კი შექმნილა მანამდე უძველეს ანბანურ დამწერლობად მიჩნეული ფინიკიური ანბანი, რომელიც, თავის მხრივ, საფუძვლად დაედო მსოფლიოს სხვა ცივილიზებული ხალხების დამწერლობებს.

ვადიმ კოჟინოვის „მტკიცებით“, მაღალგანვითარებული წერილობითი კულტურის მქონე აფხაზებს შეუქმნიათ თავიანთი ნაციონალური სახელმწიფო – ჯერ კოლხეთის სამეფო, შემდეგ კი, ადრეულ შუა საუკუნეებში, – აფხაზთა სამეფო. „ექსპერტი“ სვამს კითხვას: განა შესაძლებელია, რომ ისეთ ძლიერ სახელმწიფოს, როგორიც აფხაზთა სამეფო იყო, არ ჰქონოდა თავისი ეროვნული წერილობითი კულტურა? კითხვა ლოგიკურია, მართლაც წარმოუდგენელია, აფხაზთა სამეფოს არ ჰქონოდა ეროვნული წიგნიერება და წერილობითი კულტურა, მაგრამ ეს კულტურა იყო არა აფხაზურ-აფსურული, არამედ ქართული, რისი გაგებაც კატეგორიულად არ სურთ აფხაზ სეპარატისტებს და მათს მხარდამჭერ რუს მეცნიერებს. ხოლო რაც შეეხება ვადიმ კოჟინოვის „მტკიცებას“ იმის შესახებ, თითქოს ქართველებმა აფხაზებს მოჰპარეს უძველესი დამწერლობა, რომელიც მათ რუსებმა მოგვიანებით (XIX საუკუნეში) დიდსულოვნად დაუბრუნეს სლავურ-რუსული ალფაბეტის სახით, ეს სრული აბსურდია და საერთო არაფერი აქვს სამეცნიერო ჭეშმარიტებასთან.

XX საუკუნის 80-იან წლებში აფხაზეთში ცდილობდნენ რუსული „მეცნიერების“ ამ და სხვა „აღმოჩენების“ პოპულარიზაციას. თავის მხრივ, აფხაზი მეცნიერებიც ცდილობდნენ, არ ჩამორჩენოდნენ რუს კოლეგებს „სენსაციურ აღმოჩენებში“, მაგრამ ცნობილი ქართველი და აფხაზი მეცნიერები დიდ წინააღმდეგობას უწევდნენ მათ, განსაკუთრებით კი ზურაბ ანჩაბაძე (გარდაიცვალა 1984 წელს), გიორგი ძიძარია (გარდაიცვალა 1988 წელს) და ზურაბ პაპასქირი. ხსენებული ორი მეცნიერის: გიორგი ძიძარიასა და ზურაბ ანჩაბაძის სიცოცხლეში სეპარატისტები მაინცდამაინც ვერ ახერხებდნენ თავიანთი „სენსაციური აღმოჩენების“ ფართო ასპარეზზე გატანას. მაგალითად, 1984 წლის დასაწყისში აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტში სეპარატისტულად განწყობილი პროფესორ-მასწავლებლების ინიციატივით მოეწყო მათი თანამოაზრის, ცნობილი ფილოლოგის ალექსეი პაპასქირის მოხსენების –

„რუსული წერილობითი ძეგლების ტერმინ „ობეზის“ მნიშვნელობისათვის“ – განხილვა.

მომხსენებელმა ყოველგვარი წყაროსა და ლიტერატურის მითითების გარეშე „აფხაზთა“ სამეფო აფხაზურ-აფსურ სახელმწიფოდ გამოაცხადა, რომელსაც თითქოს უშუალო კულტურულ-პოლიტიკური კავშირი ჰქონდა ძველ რუსეთთან. უვიცობის ამ შემოტევას მკაცრი და დასაბუთებული პასუხი გასცეს ზურაბ ანჩაბაძემ და ზურაბ პაპასქირმა, რის შედეგადაც ამ „ნაშრომის“ არგამოქვეყნება გადაწყდა. სამწუხაროდ, 1988 წელს ეს „ნაშრომი“ შეცვლილი სათაურით მაინც დაიბეჭდა.

1985 წლის გაზაფხულზე საბჭოთა კავშირის ხელისუფლების სათავეში მიხეილ გორბაჩოვი მოვიდა, რომელმაც ახალი პოლიტიკური კურსი, ე.წ. „პერესტროიკა“ („გარდაქმნა“) გამოაცხადა. ახალი პოლიტიკური კურსი პირველ რიგში, სიტყვის თავისუფლებას და საჯაროობის პოლიტიკას გულისხმობდა. ახალმა ვითარებამ საბჭოთა რესპუბლიკებში და მათ შორის საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის სწრაფი აღმავლობა გამოიწვია. 1987 წელს შეიქმნა პირველი არაფორმალური ორგანიზაცია „ილია ჭავჭავაძის საზოგადოება“, რომელშიც გაერთიანდნენ ეროვნული მოძრაობის ლიდერები: აკაკი ბაქრაძე, ზვიად გამსახურდია, მერაბ კოსტავა, გია ჭანტურია, ზურაბ ჭავჭავაძე და სხვ.

მზარდი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა არ მალავდა, რომ მისი საბოლოო მიზანი საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა იყო. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის მთავარი ლოზუნგი იყო ილიასეული მოწოდება: „მამული, ენა, სარწმუნოება“. ამ გზაზე პირველ ნაბიჯს წარმოადგენდა „ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამის“ პროექტის შემუშავება. პროექტის მიხედვით, საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემთხვევაში საქართველოს სახელმწიფო ენის სტატუსი ენიჭებოდა ქართულ ენას. ეს განაცხადი აფხაზურ სეპარატისტულ წრეებში დიდ აღშფოთებას იწვევდა და აფხაზმა სეპარატისტებმა უკმაყოფილების გამოხატვა დაიწყეს.

ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში აქტიურად იყო ჩართული გიორგი ჭანტურიას მიერ აღდგენილი ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია. ამ პარტიის ორგანიზებით მოეწყო პირველი საყოველთაო საპროტესტო აქცია 1988 წლის ნოემბერში, რომელსაც დიდი რეზონანსი მოჰყვა. საპროტესტო აქცია მიმართული იყო საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციაში ცვლილებების შეტანის წინააღმდეგ. ამ ცვლილებებით მკვეთრად იზღუდებოდა მოკავშირე რესპუბლიკების სუვერენიტეტი. საპროტესტო აქცია მასობრივ შიმშილობაში გადაიზარდა, რამაც საბჭოთა ხელისუფლებას უკან დაახევინა და უარი განაცხადეს საკონსტიტუციო ცვლილებებზე.

საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობა დაამინა რადიკალური ოპოზიციური ძალის ჩამოყალიბებამ და საპასუხო რეაქციამაც არ დააყოვნა. საბჭოთა იმპერიამ საქართველოში მიმდინარე ეროვნულ მოძრაობას მისი დასუსტების მიზნით მას დაუპირისპირა საქართველოს ავტონომიურ ფორმირებებში – აფხაზეთსა და „სამხრეთ ოსეთში“ არსებული სეპარატისტული მოძრაობები.

იმას, რომ აფხაზთა და ოსთა სეპარატისტული მოძრაობები იმართებოდა მოსკოვიდან, ადასტურებს თვით საბჭოთა კავშირის უშიშროების სახელმწიფო კომიტეტის უკანასკნელი თავმჯდომარე ვადიმ ბაკატინი. „იგი დაწვრილებით აღწერს, თუ რა სქემით უნდა განხორციელებულიყო აფხაზური და ოსური სეპარატისტული მოძრაობების გაძლიერება“. (Бакатин, 1992: 49). მოსკოვის უშუალო ხელმძღვანელობით გაფორმდა აფხაზეთსა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთში „სახალხო ფრონტები“: აფხაზეთში „აფხაზეთის სახალხო ფორუმი – „აიდგილარა“ („ერთიანობა“) და სამხრეთ ოსეთში – „ადამონ ნიხასი“.

ვითარების დაძაბვის პირველი ნიშნები 1988 წლის გაზაფხულიდან შეინიშნებოდა. აფხაზი სეპარატისტების დიდ უკმაყოფილებას იწვევდა არსებული ეროვნული მოძრაობა. აფხაზეთის ქართული მოსახლეობა აქტიურად მონაწილეობდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში. აფხაზეთში ქართული ეროვნული მოძრაობის ლიდერები იყვნენ ვლადიმერ (ვოვა) ვეკუა, არკადი მარკოზია, ნუგზარ მაგლობლიშვილი, ბორის კაკუბავა, ანზორ გვარამია, რამაზ კუპრავა და სხვ. ჩამოყალიბდა „ილია ჭავჭავაძის საზოგადოების“ აფხაზეთის რეგიონალური ორგანიზაცია. ქართულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობაში აქტიურად იყო ჩართული აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველი სტუდენტობა და პროფესურა.

ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობით აღშფოთებულმა აფხაზმა სეპარატისტებმა 1988 წლის ივნისისათვის დაასრულეს მოსკოვის კარნახით შედგენილი ე.წ. „აფხაზური წერილი“ (მას ხელს აწერდა აფხაზური ინტელიგენციის 60 წარმომადგენელი). „წერილი“ გაეგზავნა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XIX საკავშირო კონფერენციას.

„აფხაზურ წერილს“ თან ჰქონდა დართული ე.წ. „ეროვნულ-განმათავისუფლებელი“ მოძრაობის მიზნები და ამოცანები. პროფესორმა გრიგოლ ლეჟავამ გამოარკვია, რომ ე.წ. „აფხაზური წერილის“ პირველი ვარიანტი „1985 წელს ქალაქ ჟელეზნოვოდსკში შეადგინა აფხაზური სეპარატიზმის ერთ-ერთმა ლიდერმა იგორ მარხოლიამ გიორგი ტრაპეზნიკოვის ხელმძღვანელობით. ამ „წერილის“ ერთგვარ რედაქტორ-რეცენზენტად მოგვევლინა იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი ტარას შამბა. დოკუმენტის საბოლოო ტექსტი კი დაიწერა 1988 წელს აფხაზეთის სახელმწიფო მუზეუმის სწავლული მდივნის ალმირ აბრეგოვის ხელით“ (Лежава, 1997: 236).

1988 წლის ნოემბერში აფხაზური ინტელიგენციის ერთი ჯგუფი, სახელისუფლებო სტრუქტურებისა და აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის მხარდაჭერით, გამოვიდა ინიციატივით და ფაქტობრივად დააარსა პირველი აფხაზური „ეროვნულ-პატრიოტული“ ორგანიზაცია – „აფხაზეთის სახალხო ფორუმი – აიდგილარა“ („ერთიანობა“). ახალი ორგანიზაციის პირველი თავმჯდომარე გახდა სეპარატისტული შეხედულებებით ცნობილი აფხაზი მწერალი, აფხაზეთის მწერალთა კავშირის თავმჯდომარე ალექსი გოგუა. ამ ორგანიზაციაში შევიდნენ რომან ჭანბა, ოლეგ დომენია, იგორ მარხოლია და სხვა ცნობილი სეპარატისტები. 1988 წლის 13 დეკემბერს ჩატარდა „აიდგილარას“ დამფუძნებელი ყრილობა, რომელმაც დაამტკიცა ორგანიზაციის პროგრამა და წესდება.

„აიდგილარამ“, როგორც მოსალოდნელი იყო, შექმნისთანავე ანტიქართული პოზიცია დაიკავა. მისი ლიდერები დემონსტრაციულად უდასტურებდნენ მოსკოვს ერთგულებას და საბჭოთა სამშობლოს შეხაროდნენ. ქართული ეროვნული მოძრაობა კი, პირიქით, მიზნად ისახავდა საბჭოთა კავშირის შემადგენლობიდან საქართველოს გამოყვანას და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას. შექმნილ სიტუაციაში გარდაუვალი იყო ამ ორი მოძრაობის: ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისა და აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის კონფლიქტი. ეს კარგად ჰქონდათ გაცნობიერებული ქართული ეროვნული მოძრაობის ლიდერებსაც, რომლებიც დაუყოვნებლივ შეუდგნენ აფხაზებთან შერიგების გზების ძიებას.

1988 წლის 3 დეკემბერს ქალაქ სოხუმში ეროვნული მოძრაობის წარმომადგენლებმა აქცია-მიტინგი ჩაატარეს. ეროვნული მოძრაობის თვალსაჩინო ლიდერებმა მერაბ კოსტავამ, ზურაბ ჭავჭავაძემ და სხვებმა მოუწოდეს აფხაზებს ერთიანობისა და თანხმობისაკენ. გამოითქვა სურვილი აფხაზებთან ერთად ახალი,

ერთიანი სახელმწიფოს შენებისა, რომელშიც აფხაზ ხალხს მიეცემოდა კულტურულ–ეკონომიკური განვითარების ყველა პირობა. ეროვნული მოძრაობის ეს მოწოდებები, როგორც მოსალოდნელი იყო, ყურად არ იღო აფხაზურმა სეპარატისტულმა მოძრაობამ.

1989 წლის 7 თებერვალს გუდაუთის რაიონულმა გაზეთმა „ზიფმა“ გამოაქვეყნა ე.წ. „აფხაზური წერილის“ სრული ტექსტი. ოფიციალურად იქნა გაცხადებული აფხაზ სეპარატისტთა სურვილი, გამოეყვანათ აფხაზეთი საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შემადგენლობიდან. ეს იყო დასაწყისი აფხაზი სეპარატისტების მიერ ქართული სახელმწიფოებრიობის წინააღმდეგ წამოწყებული ახალი შეტევისა.

1989 წლის 14 მარტს „აიდგილარამ“ განცხადებით მიმართა გუდაუთის რაიონული საბჭოს აღმასკომის თავმჯდომარეს და მისგან 18 მარტს სოფელ ლიხნის ველზე „სახალხო თავყრილობის“ გამართვის ნებართვა მოითხოვა. „თავყრილობას“ უნდა განეხილა „წინადადებათა პროექტი“ ავტონომიური რესპუბლიკის პოლიტიკური სტატუსის თაობაზე“ (Лежава, 1997: 239). აქციის ჩატარების მოტივად გამოცხადდა ის, რომ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი ამზადებდა საგანგებო პლენუმს ეროვნებათაშორის ურთიერთობებზე.

1989 წლის 18 მარტს სოფელ ლიხნში გაიმართა აფხაზთა მრავალათასიანი თავყრილობა. ამ თავყრილობას სრული შემადგენლობით ესწრებოდა აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის პარტიული და საბჭოთა ხელმძღვანელობა საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის ბორის ადლეიბასა და უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის ვალერიან კობახიას მეთაურობით. „ლიხნის თავყრილობაზე“ მიიღეს მიმართვა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის, საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოსა და მინისტრთა საბჭოსადმი. „მიმართვას“ ხელი მოაწერა აფხაზი ეროვნების უკლებლივ ყველა ხელმძღვანელმა, მათ შორის, ბ. ადლეიბამ და ვ. კობახიამ. ამ გარემოებამ კი საბედისწერო როლი ითამაშა აფხაზეთში მოვლენების შემდგომ განვითარებაში.

„ლიხნის თავყრილობაზე“ მიღებული „მიმართვა“ იყო საქართველოსა და ქართველი ხალხის მორიგი ტრადიციული დაბეზღება. აფხაზი სეპარატისტები აფხაზი ხალხის თავზე დატეხილ ყველა უბედურებაში ქართველ ერს ადანაშაულებდნენ და მოითხოვდნენ აფხაზეთის საქართველოსგან გამოყოფას. თვით აფხაზთა მუჰაჯირობის ტრაგედია კი საქართველოსა და ქართველებს ჰბრალდებოდა. „ლიხნის თავყრილობაზე“ მიღებულმა გადაწყვეტილებებმა აფხაზეთის ქართული მოსახლეობისა და სრულიად საქართველოს მოსახლეობის აღშფოთება გამოიწვია. სიტუაცია თანდათან იძაბებოდა. ცხადი გახდა, რომ ერთხელ და სამუდამოდ დასრულდა ის დრო, როდესაც აფხაზეთის და დანარჩენი საქართველოს მოსახლეობა გულგრილად ეკიდებოდა აფხაზ სეპარატისტთა გამოხდომებს.

„ლიხნის თავყრილობის“ საპასუხოდ ქართული ეროვნული მოძრაობა, რომელშიც წამყვანი ადგილი „ილია ჭავჭავაძის საზოგადოების“ აფხაზეთის ორგანიზაციას ეჭირა, გამოვიდა წინადადებით აფხაზეთის ქალაქებსა და რაიონებში მასობრივი საპროტესტო აქციების გამართვის შესახებ. სწორედ „ილია ჭავჭავაძის საზოგადოების“ მესვეურთა გადაწყვეტილებით დაიწყო მზადება მრავალათასიანი საპროტესტო აქცია–მიტინგისათვის ქალაქ სოხუმში, ლენინის მოედანზე, მთავრობის სახლის წინ. მიტინგი დაგეგმილი იყო 25 მარტისთვის, ლიხნის თავყრილობის ზუსტად ერთი კვირის თავზე.

1989 წლის 25 მარტს ქალაქ სოხუმში გაიმართა ქართული მოსახლეობის მრავალათასიანი საპროტესტო მიტინგი. თავდაპირველად მიტინგი დაგეგმილი იყო

ქალაქის ცენტრალურ მოედანზე, მაგრამ ხელისუფლებამ გადაკეტა მისასვლელები და მიტინგის მონაწილენი მოედანზე არ შეუშვა. ამიტომ მიტინგის ადგილად სახელდახელოდ შეირჩა კიროვისა და ორახელაშვილის ქუჩების გადაკვეთის ადგილი, სადაც დაახლოებით 10 ათასამდე მომიტინგე შეიკრიბა. მიტინგზე სიტყვით გამოვიდნენ: მერაბ კოსტავა, ზურაბ ჭავჭავაძე, ვოვა ვეკუა, დიმიტრი ჯაიანი, გენო კალანდია, ჯანო ჯანელიძე და სხვ. მათ მოუწოდეს აფხაზ ხალხს, არ ეღალატათ მრავალსაუკუნოვანი ქართულ-აფხაზური მეგობრობისათვის, და გააკრიტიკეს კრემლის იმპერიული პოლიტიკა. მიტინგი მშვიდობიანად დასრულდა.

იმავე დღეს ხალხმრავალი მიტინგი გაიმართა გალის ცენტრში და აფხაზეთის სხვა რაიონებში. აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა, რომელიც წარსულში მიჩვეული იყო თავიანთ ქმედებებზე აფხაზეთის ქართული მოსახლეობის გულგრილობას, დააფრთხო საპროტესტო მიტინგების მასშტაბებმა და კრემლში საგანგებო წერილი-საჩივარი გაგზავნეს მიხეილ გორბაჩოვის სახელზე. მასში ხაზგასმული იყო, რომ აქცია-მიტინგი ატარებდა „ანტირუსულ და ანტიაფხაზურ ხასიათს“.

ხსენებული ტიპის „დაბეზღელებით“ აფხაზეთის ქართველი მოსახლეობის საპროტესტო გამოსვლების შეჩერება შეუძლებელი იყო. როგორც აღვნიშნეთ, ძველი დრო წარსულს იყო ჩაბარებული. მალე აქციები დაიწყო აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ხელმძღვანელობის სეპარატისტული მოქმედებების წინააღმდეგ. 1989 წლის 1 აპრილს ლესელიძეში მოეწყო საპროტესტო მიტინგი. მასში, ადგილობრივი მოსახლეობის გარდა, მონაწილეობა მიიღო სოხუმის სტუდენტი ახალგაზრდობის მრავალმა წარმომადგენელმა. ლესელიძიდან უკან მომავალ სტუდენტებს ჯერ სოფელ ბზიფთან, შემდეგ კი ახალ ათონთან თავს დაესხნენ აფხაზი სეპარატისტები და სასტიკად გაუსწორდნენ. ამ თავდასხმის შედეგად დაიჭრა და სხეულის სხვადასხვა სახის დაზიანება მიიღო 10-მა ახალგაზრდამ. აფხაზ სეპარატისტთა თავდასხმას აგულიანებდა გუდაუთის რაიონული კომიტეტის პირველი მდივანი კონსტანტინე ოზგანი. აღსანიშნავია, რომ სეპარატისტებმა გააჩერეს ერთ-ერთი ავტობუსი, რომელშიც იმყოფებოდნენ საქართველოს სუბტროპიკული ინსტიტუტის სტუდენტები და თანამშრომლები. ისინი ბრუნდებოდნენ გუდაუთიდან (გასვენებიდან) და არაფერი აკავშირებდათ ლესელიძის აქცია-მიტინგთან. მიუხედავად ამ ფაქტორისა, ისინიც დაარბიეს და სცემეს.

ინფორმაცია ლესელიძის მიტინგის მონაწილეთა ავტობუსების დარბევის შესახებ მყისიერად მოედო მთელ საქართველოს; ქვეყანაში სიტუაცია დაიძაბა. 2 აპრილს კვლავ გაიმართა მიტინგი სოხუმში, ოღონდ ეს მიტინგი სტიქიური ხასიათის იყო. მიტინგზე სიტყვით გამოვიდა ეროვნული მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი ზურაბ ჭავჭავაძე. მან დაგმო სეპარატისტთა საქციელი და მოუწოდა შეკრებილებს ანალოგიური მეთოდებით არ გასწორებოდნენ აფხაზ სეპარატისტებს. მიუხედავად მოწოდებისა, სოხუმში სიტუაცია უკიდურესად იყო დაძაბული. პროტესტის ნიშნად მეცადინეობები შეაჩერეს აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველმა სტუდენტებმა.

საქართველოს იმდროინდელი ხელმძღვანელობა შეეცადა განემუხტა აფხაზეთში არსებული დაძაბული სიტუაცია. ამ მიზნით აპრილის პირველ რიცხვებში სოხუმში გაიმართა საქართველოს ცეკასა და აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის ბიუროების ერთობლივი სხდომა. სხდომაზე მიწვეულნი იყვნენ აფხაზური და ქართული სამეცნიერო და შემოქმედებითი ინტელიგენციის წევრები. სხდომას თავმჯდომარეობდა საქართველოს ცეკას პირველი მდივანი ჯუმბერ პატიაშვილი. აფხაზური ინტელიგენციის წარმომადგენლები აცხადებდნენ, რომ აფხაზეთი არის მხოლოდ და

მხოლოდ მათი სამშობლო და ქართველებს აფხაზეთის ბედის გადაწყვეტის უფლება არ ჰქონდათ. პარადოქსია, მაგრამ აფხაზ სეპარატისტებს ყველაზე მწვავედ აკრიტიკებდა და მათ ანტისახელმწიფოებრივ მიზნებს ამხელდა საქართველოს ცეკას მეორე მდივანი ბორის ნიკოლსკი. სხდომაზე განსაკუთრებულად აგრესიულად იქცეოდა აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის დირექტორი და საბჭოთა კავშირის სახალხო დეპუტატი ვლადისლავ არძინბა. ამ უკანასკნელმა ლამის მუშტი-კრივი გაუმართა ქართველ პროფესორს ზურაბ პაპასქირს მხოლოდ იმის გამო, რომ მან ვლადისლავ არძინბას შეახსენა, რომ აფხაზეთი ქართველების ისეთივე სამშობლოა, როგორც აფხაზეთისათვის. ვლადისლავ არძინბას საქციელით აღშფოთებულმა ქართველებმა სხდომა დატოვეს და მხოლოდ საქართველოს ცეკას მდივნის ნუგზარ ფოფხაძისა და აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის ოთარ ზუხბაიას დიდი ხვეწნა-მუდარის შემდეგ დაუბრუნდნენ სხდომათა დარბაზს. ქართულ მხარეს ჰქონდა იმედი, რომ ამ შეხვედრის შემდეგ საქართველოს კომუნისტური ხელმძღვანელობა გადადგამდა სწორ ნაბიჯებს და იმ აფხაზ ხელმძღვანელებს, რომლებმაც ხელი მოაწერეს ლიხნის ანტიქართულ და ანტისახელმწიფოებრივ დოკუმენტს, გაათავისუფლებდა დაკავებული თანამდებობებიდან. ეს იმედი ქართული მხარისა არ გამართლდა. აფხაზეთში საკადრო ცვლილებები განხორციელდა დაგვიანებით, მაშინ როცა უკვე სიტუაციის შეცვლა შეუძლებელი იყო.

საქართველოს კომუნისტური ხელმძღვანელობის უმოქმედობამ ეროვნული მოძრაობის აღშფოთება გამოიწვია და მათ ხელისუფლების პასიურობას მწვავე პროტესტით უპასუხეს. 1989 წლის 4 აპრილს თბილისში, მთავრობის სასახლის წინ, დაიწყო პერმანენტული მიტინგები. თავიდან მომიტინგეები მოითხოვდნენ „ლიხნის თავყრილობის“ ორგანიზატორთა დასჯას, მაგრამ თანდათანობით მომიტინგეების მოთხოვნები რადიკალური გახდა და მოითხოვეს საბჭოთა კავშირის შემადგენლობიდან საქართველოს გამოსვლა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა.

სიტუაცია არ ცხრებოდა აფხაზეთშიც. აფხაზეთის ქართული მოსახლეობის გამოცოცხლება სულ უფრო ნათელი ხდებოდა. 1989 წლის 8 აპრილს გულრიფშში ჩატარდა საპროტესტო აქცია-მიტინგი. მიტინგი ორგანიზებული იყო საქართველოს რუსთაველის საზოგადოების აფხაზეთის რეგიონალური ორგანიზაციის მიერ. მიტინგზე სიტყვით გამოვიდნენ აკაკი ბაქრაძე, გურამ მამულია, შოთა ჯღამაძე, გენო კალანდია, ჯანო ჯანელიძე და სხვ. მათ დაგმეს აფხაზ სეპარატისტთა ანტიქართული ქმედებები და აფხაზ ხალხს კიდევ ერთხელ გაუწოდეს მეგობრობის ხელი.

პარალელურად კი თბილისში ვითარება კიდევ უფრო იძაბებოდა. 1989 წლის 9 აპრილს, დილის 4 საათზე, განხორციელდა „სამხედრო ოპერაცია“ მიტინგის დასაშლელად. დაიღუპნენ მშვიდობიანი მომიტინგეები. (ძირითადად ქალები). 1989 წლის 9 აპრილის შემდეგ საქართველოში კიდევ უფრო გაძლიერდა ანტიიმპერიული განწყობა.

აფხაზეთში მიმდინარე ეროვნულ მოძრაობაში, რომელიც აქტიურად გამოდიოდა აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის წინააღმდეგ, განსაკუთრებული ადგილი ეკავათ აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართველ სტუდენტობასა და პროფესორ-მასწავლებლებს. თუ რატომ გადაიქცა დასახელებული უნივერსიტეტი ქართულ-აფხაზური დაპირისპირების ერთ-ერთ მთავარ არენად, ქვევით ვისაუბრებთ.

აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი 1979 წლის 5 თებერვალს გაიხსნა სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის ბაზაზე. ამ დღიდან მოყოლებული აფხაზ სეპარატისტებს მიაჩნდათ, რომ აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი იყო მხოლოდ მათი – აფხაზთა – ნაციონალური უმაღლესი სასწავლებელი და ყოველ ღონეს

მიმართავდნენ, რათა ამ დაწესებულებაშიც, მსგავსად სხვა დაწესებულებებისა, განმტკიცებულიყო სეპარატისტული ტენდენციები.

აფხაზ სეპარატისტებს არ აკმაყოფილებდათ ის, რომ აფხაზეთის მწერალთა კავშირი უმთავრესად აფხაზ მწერალთა გაერთიანებას წარმოადგენდა. 1988–1989 წლების მიჯნაზე ამ ორგანიზაციის 78 წევრიდან ქართველი მხოლოდ 25–მდე იყო და ძლიერ იზღუდებოდა მათი საქმიანობა. ხშირ შემთხვევაში ქართველი მწერლები ვერ ახერხებდნენ თავიანთი ნაწარმოებების გამოქვეყნებას. სწორედ ამ დაწესებულების ბაზაზე შეიქმნა პირველი ოფიციალური სეპარატისტული ორგანიზაცია „აიდგილარა“, მის თავმჯდომარედ კი, როგორც აღვნიშნეთ, აირჩიეს აფხაზეთის მწერალთა კავშირის თავმჯდომარე სეპარატისტული იდეების ცნობილი მხარდამჭერი ალექსი გოგუა. ამ ფაქტმა საბოლოოდ აავსო ქართველ მწერალთა მოთმინების ფიალა და ორგანიზაციიდან პროტესტის ნიშნად გავიდნენ.

აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის „ინტელექტუალურ ბაზისს“ წარმოადგენდა აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტი, სადაც თითქმის ჩამოსათვლელი რაოდენობის ქართველი თუ მუშაობდა. ამ ინსტიტუტის უმთავრესი მიზანი აფხაზეთის დანარჩენი საქართველოსაგან მოწყვეტის „მეცნიერულ – ისტორიოგრაფიული“ საფუძვლების ჩამოყალიბება იყო. ამ ორგანიზაციაში სეპარატისტულმა ტენდენციებმა პიკს მიაღწია 1988 წელს, ინსტიტუტის დირექტორის პროფესორ გიორგი ძიმარიას გარდაცვალების შემდეგ. ინსტიტუტის დირექტორის პოსტი ვლადისლავ არძინბამ დაიკავა.

აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერებმა აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გახსნის დღიდან დაიწყეს მზადება მისი სეპარატიზმის კერად გადასაქცევად. ამ მიზანს ემსახურებოდა ე.წ. „აფხაზური სექტორის“ გახსნა. მანამდე კი სოხუმის პედაგოგიურ ინსტიტუტში ორი: ქართული და რუსული სექტორი არსებობდა. ქართულ სკოლებში, ცნობილია, რომ, როგორც წესი (იშვიათ გამონაკლისებს თუ არ ჩავთვლით), ქართველები სწავლობდნენ და, ბუნებრივია, ქართულ სექტორზეც ძირითადად ქართველები ხვდებოდნენ. დიდი იყო რუსულ სექტორზე ქართველი სტუდენტების რიცხვი (არსებული წესწყობილების გათვალისწინებით, აფხაზეთში და არა მარტო აფხაზეთში ქართველ მშობლებს დიდი ენთუზიაზმით შეჰყავდათ შვილები სასწავლებლად რუსულ სკოლებში). შედეგად კი სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტთა კონტიგენტის თითქმის 2/3 ქართველი ეროვნების სტუდენტები იყვნენ. ეს აფხაზ სეპარატისტთა გაღიზიანებას იწვევდა, ამიტომ მათ წამოაყენეს ე.წ. „აფხაზური სექტორის“ გახსნის იდეა. ამ მოთხოვნის მოტივაციად ოფიციალურად სახელდებოდა ის, რომ აფხაზ ახალგაზრდობას სურდა უმაღლესი სასწავლებლის მშობლიურ ენაზე დამთავრება. რეალური მიზანი კი სულ სხვა იყო: სეპარატისტული მოძრაობა ცდილობდა ხელოვნურად გაეზარდა აფხაზ სტუდენტთა რაოდენობა აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტში მათი ე.წ. „აფხაზურ სექტორზე“ ჩარიცხვით. მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება, რომ სტუდენტთა ყოველწლიურად მისაღები კონტიგენტი გაენაწილებინათ სამ ნაწილად: 40 % – რუსული სექტორი; 30–30 % ქართული და აფხაზური სექტორები. „აფხაზურ სექტორზე“ იღებდნენ მხოლოდ და მხოლოდ აფხაზური ენის (თუნდაც წერა–კითხვის) მცოდნე აფხაზებს. ამგვარი მეთოდით აფხაზმა სეპარატისტებმა 5–6 წლის მანძილზე მიაღწიეს ქართველ სტუდენტთა რიცხოვნობის შემცირებას.

„უნდა ითქვას, რომ უმაღლესი სასწავლებლის აფხაზურ–სეპარატისტულ განწყობაზე გადაყვანის მცდელობა XX საუკუნის 60–70–იან წლებშიც იყო, მაგრამ იმ პერიოდში ქართველი სტუდენტებისა და პროფესორ–მასწავლებელთა რიცხოვრივი

უპირატესობის და ინსტიტუტის მაშინდელი ხელმძღვანელობის, უპირველესად კი პროფესორ ზურაბ ანჩაბაძის ჭკვიანური მოქმედების შედეგად სიტუაცია მეტ-ნაკლებად განიმუხტა“ (პაპასქირი, 2001: 28–29),

სიტუაცია აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტში რადიკალურად შეიცვალა მისი პირველი რექტორის ზურაბ ანჩაბაძის გარდაცვალების (1984 წ.) და ამ თანამდებობაზე შემთხვევითი პიროვნების ზაურ ავიძბას დანიშვნის შემდეგ. ზაურ ავიძბას, მართალია, სამეცნიერო ხარისხი ჰქონდა – იყო ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი, მაგრამ საზოგადოება მას უფრო პარტიული მოღვაწეობით იცნობდა, სამეცნიერო წრეებში კი ნაკლები ავტორიტეტით სარგებლობდა. ამ გარემოებამ ფართო ასპარეზი გაუხსნა უნივერსიტეტში მომუშავე აფხაზური სეპარატიზმის ლიდერებს. მათ შორის წამყვანი ადგილი ეკავა უნივერსიტეტის პრორექტორს, ფილოსოფიის მეცნიერებათა კანდიდატს დოცენტ ოლეგ დამენიას. სწორედ მის ირგვლივ გაერთიანდნენ სეპარატისტულად განწყობილი პროფესორ–მასწავლებლები და სტუდენტები.

ოლეგ დამენიას ინიციატივით რამდენიმე ღონისძიება მოეწყო აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. მათი მიზანი იყო ანტიქართული ისტერიის გაღვივება უნივერსიტეტში. აღნიშნულ მიზანს ემსახურებოდა „აფხაზეთის ისტორიის“ პირველი სახელმძღვანელოს განხილვა 1987 წლის მარტში. სახელმძღვანელოს ავტორები იყვნენ პროფესორები: ზურაბ ანჩაბაძე, გიორგი მიძარია და არველოდ კუპრავა. კრიტიკის ქარცეცხლი დაატყდა ზურაბ ანჩაბაძის მიერ დაწერილ მონაკვეთს. სეპარატისტები გააღიზიანა იმან, რომ ამ ნაწილში აფხაზეთის ძველი და შუა საუკუნეების პერიოდის (XIX საუკუნემდე) ისტორია გაშუქებული იყო საერთო–ქართული ისტორიის ჭრილში. აფხაზური სეპარატიზმის ლიდერებმა სახელმძღვანელოს განხილვა, ფაქტობრივად, ზურაბ ანჩაბაძისა და ქართული საისტორიო სკოლის სასამართლო პროცესად აქციეს. ზურაბ ანჩაბაძეს გამოესარჩლა პროფესორი გიორგი მიძარია. ასევე აფხაზ სეპარატისტებს საკადრისი პასუხი გასცეს ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატებმა გიორგი ანჩაბაძემ (ზურაბ ანჩაბაძის ვაჟმა) და ზურაბ პაპასქირმა.

აფხაზური სეპარატიზმის პროპაგანდის იარაღს წარმოადგენდა საუნივერსიტეტო გაზეთი „აფხაზეთის უნივერსიტეტი“. ამ გაზეთში დაიბეჭდა ვრცელი ინტერვიუ ლენინგრადელ ფილოლოგთან, პროფესორ გიორგი ტურჩანინოვთან. ამ პროფესორის შესახებ უკვე ვისაუბრეთ და მკითხველს გავაცანით, თუ რა „სენსაციური აღმოჩენები“ უკავშირდებოდა მის სახელს. ინტერვიუში იგი აფხაზებს კიდევ ერთხელ ახსენებდა, თუ როგორ ზეწოლას განიცდიდა თბილისის მხრიდან და როგორ არ აძლევდნენ საშუალებას გამოექვეყნებინა თავისი „სამეცნიერო სენსაციები“. გიორგი ტურჩანინოვის ზემოთ უკვე ნახსენები „სამეცნიერო სენსაციების“ პროპაგანდა მიმდინარეობდა ანტიქართული ისტერიის ფონზე.

სეპარატისტულად განწყობილმა პროფესორ–მასწავლებლებმა მწარე მარცხი განიცადეს 1988 წლის აპრილში გამართულ უნივერსიტეტის რექტორის არჩევნებში. მათ ვერ შეძლეს ამ პოსტზე თავიანთი ლიდერის დოცენტ ოლეგ დამენიას გაყვანა. უნივერსიტეტის რექტორი გახდა ქართველი პროფესორ–მასწავლებლებისაგან მხარდაჭერილი ფიზიკა–მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორი ალექო გვარამია, მაგრამ მან ვერ შეძლო თავი დაეღწია აფხაზი სეპარატისტების გავლენისაგან. ეს ნათლად გამოვლინდა 1988 წლის შემოდგომაზე, როდესაც მან კატეგორიული უარი განაცხადა ქართულად გამოსვლაზე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსების 70 წლისთავისადმი მიძღვნილ საიუბილეო საღამოზე, რომელიც იმართებოდა ზაქარია ფალიაშვილის სახელობის თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრში. გააფხაზებულმა

ალეკო გვარამიამ საკმაოდ კარგად იცოდა ქართული ენა (ის წლების მანძილზე მუშაობდა საქართველოს სუბტროპიკული მეურნეობის ინსტიტუტში); მან გამგზავრების წინ მოამზადა კიდეც გამოსვლის ტექსტი ქართულ ენაზე, მაგრამ ბოლო მომენტში ალეკო გვარამიას აფხაზური სეპარატიზმის „იდეოლოგებმა“ კატეგორიულად აუკრძალეს ქართულ ენაზე გამოსვლა. იგი რუსულ ენაზე მიესალმა დამსწრე საზოგადოებას. ეს იმ ფონზე, როდესაც საიუბილეო საღამოზე თითქმის ყველა უცხოელი სტუმარი ქართულ ენაზე მომზადებული სიტყვით ცდილობდა გამოსვლას. მომხდარს, ბუნებრივია, აღშფოთება მოჰყვა, რამაც უხერხულ მდგომარეობაში ჩააყენა თავად გამომსვლელი.

ეს და სხვა მსგავსი ფაქტები უნივერსიტეტის ქართველ პროფესორ-მასწავლებლებსა და სტუდენტებში კიდეც უფრო აღვივებდა ანტიკომუნისტურ განწყობილებას. სტუდენტობის ანტიკომუნისტურ აღზრდაში დიდი როლი მიუძღოდან უნივერსიტეტის ცალკეულ პროფესორ-მასწავლებლებს, პირველ რიგში კი იოსებ (სოსო) ადამიას, ვახტანგ ჭანას, დავით ჩიტაიას, ბესარიონ ოდიშარიას და სხვ.

სწორედ მათი ხელმძღვანელობით მომზადდა პირველი სტუდენტური ქართული ხელნაწერი ჟურნალი „ცხუმი“: იგი მიემდგნა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის 70 წლისთავს. ჟურნალის სატიტულო გვერდზე საგანგებოდ იყო აღნიშნული მისი გამოსვლის თარიღი: 1988 წლის 26 მაისი (ამ ფაქტმა აფხაზი სეპარატისტების უსაზღვრო აღშფოთება გამოიწვია). ჟურნალის გამოცემაში მთავარი როლი ითამაშეს შორენა თოფურიამ, ლია ახალაძემ, ბეჟან ხორავამ, ბადრი გოგიამ, კახა კვარაცხელიამ და სხვ. ჟურნალში დაბეჭდილ უკლებლივ ყველა სტატიას თან სდევდა ერთი დედააზრი: პროპაგანდა ქართულ-აფხაზური ისტორიული ერთიანობისა. ქართველმა სტუდენტებმა მეგობრობის ხელი გაუწოდეს აფხაზ თანატოლებს და მოინდომეს მათი ჩართვა ჟურნალის საქმიანობაში. გაჩნდა შესაძლებლობა ქართველი და აფხაზი სტუდენტობის დაახლოებისა, ეს კი აფხაზ სეპარატისტთა გეგმებში სულაც არ შედიოდა.

დაიწყო იმ სტუდენტებისა და ლექტორების დევნა, რომლებმაც აქტიური როლი ითამაშეს ჟურნალ „ცხუმის“ მომზადება-გამოცემაში. სეპარატისტული ძალების დაჟინებული მოთხოვნით უნივერსიტეტის რექტორმა ვიწრო წრეში მოაწყო ამ ჟურნალის განხილვა. განხილვის მთავარი მიზანი იყო, მოეხერხებინათ ჟურნალის აკრძალვა ან მისი სახელწოდების შეცვლა. ვერცერთი ეს მიზანი აფხაზი სეპარატისტებისა ვერ განხორციელდა. ეს ქართველ სტუდენტთა და პროფესორ-მასწავლებელთა სერიოზული გამარჯვება იყო.

საბოლოოდ, აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ქართულ-აფხაზური დაპირისპირება იმდენად გამწვავდა, რომ ქართველმა სტუდენტებმა და პროფესორ-მასწავლებლებმა დაიწყეს ფიქრი აფხაზეთის უნივერსიტეტიდან ქართული სექტორის გამოყოფისა და მის ბაზაზე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალის შექმნაზე. ეს იდეა სულ უფრო პოპულარული ხდებოდა, თუმცა მას მოწინააღმდეგეებიც ჰყავდა არა მარტო სახელისუფლებო და სეპარატისტული წრეებიდან, არამედ თვით ეროვნული მოძრაობის ცალკეული წარმომადგენლების მხრიდანაც. მაგალითად, ეროვნული მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი აკაკი ბაქრაძე მოუწოდებდა აქციის მონაწილეებს (ხსენებული იდეის განხორციელების გზაზე ქართული მხარე მიმართავდა აქციის ფორმას), არ დაეტოვებინათ უნივერსიტეტი და შიგნიდან ებრძოლათ სეპარატისტული იდეოლოგიის წინააღმდეგ. აკაკი ბაქრაძე სპეციალურად ჩავიდა სოხუმში და შეხვდა აქციის მონაწილეებს, მაგრამ მისმა

მოწოდებებმა შედეგი ვერ გამოიღო. აქცია მალე მჯდომარე აქცია-შიმშილობაში გადაიზარდა.

აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან ქართული ნაწილის გამოყოფა და მის ბაზაზე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალის შექმნის იდეა აფხაზი სეპარატისტებისათვის მიუღებელი იყო ორი მიზეზის გამო: პირველი, ისინი მოკლებულნი იქნებოდნენ საშუალებას, გაეკონტროლებინათ დამოუკიდებელი უმაღლესი სასწავლებელი და, მეორე, აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან ქართველი პროფესორ-მასწავლებლების წასვლა კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენებდა თვით აფხაზური სექტორის ფუნქციონირების საკითხსაც.

ქართველი სტუდენტობის საპროტესტო აქცია სულ უფრო ფართო მასშტაბებს აღწევდა. აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტობას სოლიდარობა გამოუცხადეს სოხუმში მდებარე მეორე უმაღლესი სასწავლებლის – საქართველოს სუბტროპიკული მეურნეობის ინსტიტუტის სტუდენტებმა და ქალაქ სოხუმის მოსწავლე ახალგაზრდობის დიდმა ნაწილმა, ასევე აფხაზეთის სამეცნიერო და შემოქმედებითი ინტელიგენციის წარმომადგენლებმა. საპროტესტო აქციაში ჩაერთვნენ არაფორმალურ ორგანიზაციათა ლიდერები, მათ შორის, პირველ რიგში, „ილია ჭავჭავაძის საზოგადოების“ აფხაზეთის რეგიონალური ორგანიზაციების აქტივისტები. მუშაობა შეწყვიტეს და აქციას შეუერთდნენ ქალაქ სოხუმის საწარმო-დაწესებულებების ქართველი მუშა-მოსამსახურეები. შეიქმნა საგაფიცვო კომიტეტიც.

ვითარება თანდათანობით უმართავი ხდებოდა და ხელისუფლებას სხვა გზა არ რჩებოდა, თუ არა დასთანხმებოდა თსუ სოხუმის ფილიალის გახსნას. მომზადდა შესაბამისი პროექტი და 1989 წლის 14 მაისს, სოხუმში მომზადებული პროექტის საფუძველზე, საქართველოს მინისტრთა საბჭომ გამოსცა შემდეგი განკარგულება:

„1. აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტში შექმნილი განსაკუთრებული მდგომარეობის გამო დაკმაყოფილდეს ქართველ პროფესორ-მასწავლებელთა და სტუდენტთა მიერ დაყენებული საკითხი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილიალის შექმნის შესახებ ქ. სოხუმში.

2. დაევალოს აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს, გამოეყოს ფილიალისათვის შესაბამისი შენობა.

3. დაევალოს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორს, ამხ. ნ.ს. ამაღლობელს ა.წ. 15 მაისიდან შეუდგეს ფილიალის ორგანიზაციას და აღადგინოს სასწავლო პროცესი ყველა ფაკულტეტზე.

4. დაევალოს საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის სახალხო განათლების სამინისტროს, კონტროლი გაუწიოს დასმული საკითხის ოპერატიულად გადაწყვეტას“ (ყოლბაია, 2000: 51).

საქართველოს მთავრობის ამ გადაწყვეტილებას სიხარულით შეხვდნენ გაფიცული სტუდენტები და პროფესორ-მასწავლებლები, თუმცა ზოგიერთი მათგანი მაინც გამოთქვამდა სკეპტიციზმს და აქციის გაგრძელებას მოითხოვდა. მიუხედავად მათი წინააღმდეგობისა, გაფიცულებმა თავიანთი მისია ამოწურულად ჩათვალეს და საპროტესტო აქცია შეწყვიტეს. 1989 წლის 15 მაისს სოხუმში ჩავიდა თსუ რექტორის აკადემიკოს ნოდარ ამაღლობელის მიერ ფილიალის დირექტორად დანიშნული, მსოფლიოში ცნობილი ფიზიკოსი, პროფესორი ფელიქს ტყეზუჩავა. მისი ამ თანამდებობაზე დანიშვნისას გათვალისწინებული იყო ის გარემოება, რომ იგი იყო აფხაზეთის მკვიდრი – გაგრიდან. თავდაპირველად კოლექტივმა ფელიქს ტყეზუჩავა არაერთგვაროვნად მიიღო, მაგრამ მას შემდეგ, რაც ახალდანიშნულმა დირექტორმა ქ. სოხუმის №1 საშუალო სკოლის (იქ იყო განთავსებული დროებით თსუ სოხუმის

ფილიალი) სპორტულ დარბაზში შეკრებილებს პატრიოტული სიტყვით მიმართა, ეჭვები გაქარწყლდა და სტუდენტებმა და პროფესორ-მასწავლებლებმა სრული თანადგომა გამოუცხადეს მას.

თსუ სოხუმის ფილიალის გახსნამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, აფხაზური მოსახლეობის სეპარატისტულად განწყობილი ნაწილის გააფთრებული რისხვა გამოიწვია. იმავე 15 მაისს, სადამოს, „აიდგილარას“ ინიციატივით სოხუმის ცენტრში გაიმართა მრავალათასიანი საპროტესტო მიტინგი, სადაც ერთხმად დაგმეს საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების მიერ მიღებული გადაწყვეტილება თსუ სოხუმის ფილიალის შექმნის შესახებ. და იგი შეფასდა, როგორც ავტონომიური რესპუბლიკის „სამინაო საქმეებში“ უხეში ჩარევა თბილისის მხრიდან და აფხაზი ხალხის ეროვნული ინტერესების შელახვა. მომიტინგეებმა კატეგორიულად მოითხოვეს მიტინგზე აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის ვლადიმერ ხიშბას მისვლა, რომელიც იძულებული შეიქნა გამოცხადებულიყო მიტინგზე და საჯაროდ დაედო პირობა, რომ მიაღწევდა თსუ ფილიალის გაუქმებას. ამ განცხადებას სეპარატისტი მომიტინგეები აღფრთოვანებით შეხვდნენ და დაიშალნენ.

საქართველოს ხელისუფლება ამჯერად აღარ აჰყვა სეპარატისტთა მორიგ კაპრიზს და არ გააუქმა გადაწყვეტილება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალის გახსნის შესახებ. ხელისუფლების ეს პოზიცია განპირობებული იყო იმით, რომ იმ პერიოდში ხელისუფლებას ბევრად უფრო აშინებდა აფხაზეთის ქართული მოსახლეობის პროტესტი, ვიდრე აფხაზებისა.

1989 წლის 26 მაისს ქ. სოხუმში, პირველად საბჭოთა კავშირის არსებობის მანძილზე, ჩატარდა უპრეცედენტო აქცია: საყოველთაოდ აღინიშნა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დღე. ამის შესახებ მოგვითხრობს პროფესორი ზურაბ პაპასქირი: „ამ აქციის ტონის მიმცემნი იყვნენ ახლადგახსნილი თსუ სოხუმის ფილიალის სტუდენტები და პროფესორ-მასწავლებლები. უმაღლესი სასწავლებლის ათასობით სტუდენტისა და თანამშრომლისგან შემდგარი კოლონა, საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის სამფეოვანი დროშებით ხელში, გამოვიდა ქ. სოხუმის №1 საშუალო სკოლის (სადაც განთავსებული იყო ფილიალი) ეზოდან, დაეშვა ენგელსის ქუჩით ზღვის სანაპიროსკენ, ჩაუარა აფხაზეთის ასსრ შინაგან საქმეთა სამინისტროსა და სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტის შენობებს, საქართველოს კომპარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტს, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დიმიტრი გულიას სახელობის აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტს და რუსთაველის ქუჩით გავიდა კონსტიტუციის მოედანზე, სადაც ჩატარდა მრავალათასიანი მიტინგი“ (პაპასქირი, 2007: 236–237).

ამ აქციისათვის მზადება არ ყოფილა გასაიდუმლოებული და მის შესახებ შესანიშნავად იყვნენ ინფორმირებული აფხაზი სეპარატისტები. ისინი განსაკუთრებით გააღიზიანა იმან, რომ საქართველოს ცეკამ მიიღო სპეციალური გადაწყვეტილება 26 მაისის, როგორც საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დღის, საზეიმოდ აღნიშვნის შესახებ. ამის საპასუხოდ კი აფხაზმა სეპარატისტებმა 26 მაისამდე რამდენიმე დღით ადრე, 1989 წლის 23 მაისს ქ. სოხუმში შემოქმედებითი კავშირების სახლში, მოაწყვეს აფხაზეთის ქალაქებისა და რაიონების წარმომადგენელთა საგანგებო შეკრება, სადაც მიიღეს მორიგი „მიმართვა“ კომპარტიისადმი. ამ „მიმართვაში“ საგანგებოდ იყო გამახვილებული ყურადღება იმაზე, რომ „საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მენშევიკური მთავრობა ფიზიკურად ანადგურებდა აფხაზ ხალხს და აღმოჩენილი იყო აფხაზთა „სამარხები“ აქედან გამომდინარე, სეპარატისტები მოითხოვდნენ, რომ არ მომხდარიყო საქართველოს სახელმწიფოებრივი

დამოუკიდებლობის დღის – 26 მაისის აღნიშვნა აფხაზეთის ტერიტორიაზე“ (Лежава, 1997: 269). აფხაზი სეპარატისტთა ეს ბრალდებაც ისევე, როგორც სხვა ბრალდებები, ყოველგვარ რეალობას არის მოკლებული და კომენტარს არ საჭიროებს. ისტორიამ შესანიშნავად იცის თუ რომელმა რეჟიმმა დაატეხა აფხაზ ხალხს თავზე მუჰაჯირობის ტრაგედია და ვინ ამოწყვიტა ქართული და აფხაზური ინტელიგენციის თვალსაჩინო წარმომადგენლები XX საუკუნის 30-იან წლებში.

ახალშექმნილი თსუ სოხუმის ფილიალი მისაღები გამოცდებისათვის ემზადებოდა, რაც აფხაზი სეპარატისტთა გაღიზიანებას იწვევდა. მათ დაგეგმილი ჰქონდათ სისხლიანი ანგარიშსწორების გზით არ დაეშვათ ფილიალში მისაღები გამოცდების ჩატარება. სიტუაცია უკიდურესად დაიძაბა 1989 წლის 13 ივლისიდან, როდესაც „აიდგილარას“ ორგანიზებით სოხუმში შეკრება დაიწყო რაიონებიდან და სოფლებიდან ჩამოყვანილმა აფხაზი ეროვნების მოქალაქეებმა. იმავე დღეს აფხაზი სეპარატისტთა „დელეგაცია“ გამოცხადდა ქ. სოხუმის №1 საშუალო სკოლაში შეხვდა თსუ სოხუმის ფილიალის ხელმძღვანელობას და ტრადიციულად ულტიმატუმის ფორმით მოითხოვა მისაღები გამოცდების გაუქმება, წინააღმდეგ შემთხვევაში კი სეპარატისტები სისხლის ღვრით იმუქრებოდნენ. თსუ სოხუმის ფილიალის დირექტორმა ფელიქს ტყეზუჩავამ კიდევ ერთხელ ურჩია გონს მოსვლა სეპარატისტებს. ამავე დროს, ქართველმა სტუდენტებმა და პროფესორ-მასწავლებლებმა ცალსახად მიანიშნეს სეპარატისტთა „დელეგაციას“, რომ მათი მუქარის არ ემინოდათ.

14 ივლისს, მთელი დღის მანძილზე, დაძაბულობა არ ცხრებოდა ქ. სოხუმში. შუადღისთვის აფხაზმა სეპარატისტებმა ალყა შემოარტყეს №1 საშუალო სკოლას. იმავე ღამეს მათ დაარბიეს 9 აპრილის მსხვერპლთა ხსოვნისადმი მიძღვნილი დრეობითი სტენდი. სამართალდამცავებმა ვერ შეძლეს სკოლის მიმდებარე ტერიტორიის გაწმენდა. შეიქმნა საფრთხე სკოლის დარბევისა, სადაც იმყოფებოდნენ საბუთების მიმღები კომისია და სტუდენტები. 15 ივლისს, შუადღისთვის, სანაპიროზე, რუსთაველის სახელობის პარკში, შეკრება დაიწყო ქართულმა მოსახლეობამ. ისინი იჩენდნენ დიდ სიფრთხილეს, რათა არ შესულიყვნენ კონტაქტში №1 საშუალო სკოლის ირგვლივ თავმოყრილ აფხაზებთან და არ მიეცათ მათთვის პროვოკაციის მოწყობის საბაზი.

17 საათისათვის რუსთაველის პარკში შეკრებილ ქართულ მოსახლეობას მოადგა ავტომანქანა „ვოლგა“, საიდანაც აფხაზმა ოპერატორმა დაიწყო იქ მყოფი ქართველების გადაღება. მანქანას მიუახლოვდა ახალგაზრდათა ჯგუფი, რომლებმაც მას მოსთხოვეს გადაღების შეწყვეტა და ადგილის დატოვება, მაგრამ ოპერატორი არ დაემორჩილა მოთხოვნას და ჯიუტად განაგრძო „პროფესიული საქმიანობა“, ამას მოჰყვა შეხლა-შემოხლა და მხოლოდ ამის შემდეგ დატოვა მანქანამ ტერიტორია, რამდენიმე წუთში კი №1 საშუალო სკოლიდან ენგელსის ქუჩით დაეშვა ხელკეტებით და ქვებით აღჭურვილ ადამიანთა აგრესიული ბრბო (2000-მდე კაცი). გაჩაღდა უსასტიკესი ხელჩართული ბრძოლა, რომლის დროსაც სასიკვდილოდ დაჭრეს აფხაზეთში ეროვნული მოძრაობის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი ვოვა (ვლადიმერ) ვეკუა. სიკვდილს სასწაულად გადაურჩა თსუ სოხუმის ფილიალის საქართველოს ისტორიის კათედრის უფროსი მასწავლებელი იოსებ (სოსო) ადამია, რომელმაც სხეულის მძიმე ტრავმა მიიღო.

პარალელურ რეჟიმში, აფხაზები შეიჭრნენ №1 საშუალო სკოლის შენობაში და დაარბიეს იქაურობა. სასტიკად გაუსწორდნენ მიმღები კომისიის წევრებს: მაიზერ ბაბლუანს, როინ ბერიას, კახა კვარაცხელიას, მერაბ ლომიძეს, აბესალომ მიქელაძეს, კარლო შამათავას, მამუკა ჭედიას, ჯემალ ხარებავას, მერაბ ჯიქიას. ამავდროულად სოხუმის ცალკეულ უბნებში ატყდა სროლა, რომელიც თითქმის მთელი ღამე გრძელდებოდა. 16 ივლისს ქართული მხარე გონს მოეგო და დაიწყო ძალების

მობილიზაცია. მალე ქალაქი ქართველების კონტროლქვეშ აღმოჩნდა. სახელდახელოდ შეიქმნა ერთგვარი შტაბი, რომელიც განთავსდა კინოთეატრ „აფსნი-ს“ შენობაში.

სოხუმში დატრიალებული ტრაგედიის შესახებ ინფორმაცია მყისიერად მოედო მთელ საქართველოს. 16 ივლისს „სეპარატისტთა ვანდალიზმით აღშფოთებული ათასობით ქართველი დაიძრა სამეგრელოდან სოხუმისაკენ. მათ დაემატა ზუგდიდის ციხიდან გაქცეული 180 პატიმარი. დიდი მსხვერპლისაგან თავის აცილება მოხერხდა მთელი ქართული საზოგადოებრიობის გააზრებული მოქმედების შედეგად. ეროვნული მოძრაობის ლიდერები, ასევე საქართველოს მაშინდელი უმაღლესი ხელმძღვანელობა, ჩამოვიდნენ გალში და ადგილობრივ ხელმძღვანელებთან ერთად შეძლეს მოვლენების ნეგატიური მიმართულებით ესკალაციის შეჩერება. ათასობით ქართველი, რომლებიც სოხუმისკენ მიიწევდნენ, შეჩერებულ იქნა მდ. ღალიძგასთან (ოჩამჩირის რაიონი). ფაქტობრივად, ამან ჩაშალა „აიდგილარას“ გეგმა, რომლის მიხედვით, შეიარაღებული დაპირისპირება საშუალებას მისცემდა ცენტრს ავტონომიის ტერიტორიაზე შემოეღო საგანგებო მდგომარეობა, რითაც საქართველო დაკარგავდა ამ რეგიონზე კონტროლის შესაძლებლობას, ეს კი სეპარატისტებს გზას უხსნიდა ხელისუფლების მონოეთნიკური სტრუქტურების ჩამოყალიბებისაკენ საქართველოსაგან აფხაზეთის მოსაწყვეტად. ამჯერად ძალები არ ეყოთ, მაგრამ ივლისის მოვლენები სეპარატისტების მიერ გამოყენებულ იქნა მომავალი ბრძოლებისათვის უკეთ მოსამზადებლად“ (ყოლბაია, 1999: ყოლბაია ვ., გელანტია რ., ლაცუზბაია დ., ჭახრაკია თ., 1999: 55–56).

16–17 ივლისის განმავლობაში გუდაუთიდან ოჩამჩირეში კატარღებით გაიგზავნა სხვადასხვა ცივი და ცეცხლსასროლი იარაღით შეიარაღებული ათასამდე აფხაზი, ნაწილი გადაიგზავნა ტყვარჩელში. პარალელურად, აფხაზთა ერთმა ჯგუფმა თავდასხმა მოაწყო შსს ოჩამჩირის რაიონულ განყოფილებაზე და დაიტაცა საბრძოლო იარაღი.

შეიარაღებულმა აფხაზმა სეპარატისტებმა 16 ივლისს მდინარე ღალიძგის მარჯვენა სანაპიროს გასწვრივ მოაწყვეს ჩასაფრება და გალიდან ავტობუსებით მომავალ მშობლებს, რომლებსაც სოხუმში მყოფი სტუდენტი და აბიტურიენტი შვილების ბედი აღელვებდათ, სროლა აუტეხეს. სროლის შედეგად დაიღუპნენ გალის რაიონის მცხოვრებნი: რევაზ ეხვია, ნური შამათავა და ომარ შენგელია. შექმნილი ვითარების მსხვერპლი გახდა „სოხუმხელსაწყოს“ გალის ფილიალის დირექტორი ი. მოლაშხია. 1989 წლის 15–16 ივლისის ტრაგედიამ შეიწირა 14 ადამიანის: – 9 ქართველისა და 5 აფხაზის სიცოცხლე. მომხდარის გამო აღიძრა სისხლის სამართლის საქმე, მასალები ინახება საქართველოს პროკურატურაში.

15–16 ივლისის ტრაგედია მთლიანად აფხაზი სეპარატისტების სინდისზეა. ტრაგედიის ქართველებზე გადაბრალება, რასაც დიდი მონდომებით ცდილობდნენ და დღესაც ცდილობენ აფხაზური სეპარატიზმის იდეოლოგები, უბრალოდ, აბსურდი და უსინდისობაა, იმიტომ რომ ქართველებს არ მოუთხოვიათ აფხაზეთის უნივერსიტეტის გაუქმება, ქართველები არ შეჭრილან შენობაში, რომელშიც იმყოფებოდნენ აფხაზი სტუდენტები და პროფესორ–მასწავლებლები და არ გაულახავთ ისინი. განა ქართველები ჩასხდნენ ავტობუსებში, გაემართნენ გუდაუთაში და თავს დაესხნენ იქ შეკრებილ მშვიდობიან აფხაზებს? თუ ყველაფერი პირიქით მოხდა? ამ შეკითხვაზე პასუხი ნათელია: აფხაზმა სეპარატისტებმა წარმოიდგინეს თავიანთი თავი აფხაზეთის ერთადერთ ბატონ–პატრონად და ეზედმეტებოდათ ქართველების ცხოვრება აფხაზეთის მიწა–წყალზე, ამოდრავებდათ დაუოკებელი სურვილი აფხაზეთიდან გაეძევებინათ „ზედმეტი ქართველები“ და არა პირიქით. აფხაზი სეპარატისტების მცდელობა, ქართულ მხარეს გადმოაბრალონ 1989 წლის 15–16 ივლისის ტრაგედია, იმთავითვე განწირულიყო.

მომხდარი ტრაგედიის შემდეგ, 18 ივლისს შემოღებულ იქნა „მოქალაქეთა ქცევის განსაკუთრებული რეჟიმი“. 25 ივლისი საქართველოს ხელისუფლებამ გლოვის დღედ გამოაცხადა. საქართველოს ხელისუფლებამ 1989 წლის სექტემბერში საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პლენუმს მოახსენა, რომ აფხაზეთის მოვლენების გამოძიება, რომელსაც, აფხაზეთა პროტესტის მიუხედავად, საქართველოს პროკურატურა აწარმოებდა, წარმატებით მიმდინარეობდა და იქ დაწყებული ეროვნებათაშორისი დიალოგი ოპტიმიზმის საფუძველს იძლეოდა.

ხსენებულის საპირისპიროდ, აფხაზები ცდილობდნენ, კრემლი დაერწმუნებინათ თავიანთ კეთილგანწყობაში აფხაზები წარმოეჩინათ ქართველებისგან დაჩაგრულ ხალხად და მოსკოვს სთავაზობდნენ ქართველთა წინააღმდეგ მიმართულ ღონისძიებათა მრავალ ვარიანტს.

1989 წლის 20 ივლისს „აიდგილარამ“ საბჭოთა კავშირის შინაგან საქმეთა სამინისტროს შინაგანი ჯარების სარდალს, გენერალ-პოლკოვნიკ იური შატალინს გაუგზავნა მიმართვა, რომელშიც სთავაზობდა აფხაზეთა დროებითი ნებაყოფლობითი მობილიზაციის ორგანიზებას და მოხალისეთაგან მონოეთნიკური ნაწილების ფორმირებას, რომელთაც რუსი ოფიცრები უხელმძღვანელებდნენ. მიმართვას ხელს აწერდნენ ა. გოგუა, ს. შამბა, ი. მარხოლია და სხვ. (Лежава, 1997: 183).

ქართული ინტელიგენციის აზრი მომხდარ ტრაგედიაზე გამოიხატა აფხაზეთის მწერალთა კავშირის პრეზიდიუმის განცხადებაში. მომხდარ ტრაგედიაზე პასუხისმგებლობა ეკისრებოდათ აფხაზ სეპარატისტებს. „მწერლები მიიჩნევდნენ, რომ მომხდარი პროცესების განვითარებაში უარყოფითი და კატალიზატორის როლი ითამაშა ხელისუფლების მიერ მოვლენების ობიექტური შეფასებისაგან თავის არიდებამ, მისმა მოუქნელობამ და, რაც მთავარია, ცენტრის პოლიტიკამ, რომლის მოქმედების უმთავრესი პრინციპი „გათიშე და იბატონე“ იყო“ („ლიტერატურული საქართველო“, 1989: გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“, თბილისი, 1989, №29).

მომხდარ ტრაგედიაზე აღძრული სისხლის სამართლის საქმის მიება იმით დასრულდა, რომ მოსახლეობისათვის იარაღის უკანონო დარიგებისა და ერთაშორისი შუღლის გაღვივების ბრალდებით გასამართლებულ იქნა და 2 წლით თავისუფლების აღკვეთა მიესაჯა ოჩამჩირის რაიონის პროკურორს ვალერი ღურჯუას. ამავე ბრალდებით გასამართლეს ოჩამჩირის რაიონის არასაუწყებო დაცვის უფროსი ნიკოლოზ შლარბა (1,5 წლით თავისუფლების აღკვეთა მიესაჯა). 13-წლიანი პატიმრობა მიესაჯა ვოვა ვეკუას მკვლელობაში ეჭვმიტანილ იური პალბას. უმთავრესი დამნაშავენი: აფხაზური სეპარატიზმის ლიდერები და დანაშაულის ორგანიზატორები – „აიდგილარას“ ხელმძღვანელები კი, როგორც მოსალოდნელი იყო, დაუსჯელნი დარჩნენ.

1989 წლის 15–16 ივლისის მოვლენებმა მოსკოვსა და სეპარატისტებს ცხადად დაანახვა, რომ ქართველთა დასჯისათვის გაცილებით უფრო ფუნდამენტური მომზადება იყო საჭირო. გამოიტანეს შესაბამისი დასკვნები და მომავალი ბრძოლებისთვის დაისახეს სამი მთავარი ამოცანის განხორციელება: „1. „აიდგილარას“ აქტივისტების ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლებაში მოსვლა; 2. საქართველოს დაქუცმაცების პროცესებში ჩრდილოეთ კავკასიის აფხაზებთან ეთნიკურად მონათესავე ხალხების ჩართვა; 3. სამეგრელოს განეიტრალება, რომელიც ისტორიული, გეოგრაფიული, დემოგრაფიული თუ სხვა პარამეტრებით, აფხაზეთის ქართველებთან ერთად, ამ რეგიონში საქართველოს ინტერესების უპირველეს დამცველად რჩებოდა“ (ყოლბაია, 1999: ყოლბაია ვ., გელანტია რ., ლაცუზბაია დ., ჭახრაკია თ., 1999: 57).

1989 წლის 15–16 ივლისის მოვლენების შემდეგ აფხაზები მოითხოვდნენ აფხაზეთის ტერიტორიაზე საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს განსაკუთრებული მმართველობის შემოღებას, ამასთან აქტიურად ამყარებდნენ კონტაქტებს ჩრდილოეთ კავკასიასთან, სადაც იმ პერიოდში დაიწყო და მიმდინარეობდა მოძრაობა საერთო კავკასიური ორგანიზაციის შესაქმნელად, რომლის ფუნქციაც იქნებოდა კავკასიელ მთიელ ხალხთა ინტერესების დაცვა და ხელს შეუწყობდა მათს კონსოლიდაციას. აფხაზები, ყაბარდოელები და ჩეჩნები გამოვიდნენ წინადადებით კავკასიელი ხალხების წარმომადგენელთა შეხვედრის ორგანიზების თაობაზე ერთიანი ხედვის ჩამოსაყალიბებლად.

1989 წლის 25–26 აგვისტოს აფხაზების, აბაზების, ადიღეელების, ყაბარდოელების, ჩერქეზების, ჩეჩნების, ინგუშებისა და დაღესტნელების წარმომადგენლები შეიკრიბნენ ქალაქ სოხუმში. არ ჩამოსულან ოსები და კავკასიელი თურქული მოდემის ხალხები. ღონისძიებას კ უწოდეს „ჩრდილოეთ კავკასიის, აფხაზეთისა და დაღესტნის ეროვნულ–დემოკრატიული მოძრაობისა და პარტიების კრება“. მიიღეს გადაწყვეტილება კავკასიის მთიელ ხალხთა ასამბლეის შექმნის შესახებ. ასამბლეაში არ გაწევრიანდნენ ბალყარელები და ყარაჩაელები; ამის მიზეზი იყო ყარაჩაელებსა და ჩერქეზებს, ბალყარელებსა და ყაბარდოელებს შორის არსებული უთანხმოება. ასამბლეის საკორდინაციო საბჭოს თავმჯდომარედ აირჩიეს ყაბარდოელი მუსა შანიბოვი (ფილოსოფიის მეცნიერებათა კანდიდატი, ნალჩიკის უნივერსიტეტის მეცნიერული კომუნიზმის დოცენტი). პირველმა ყრილობამ მიზნად დაისახა „დიდი ჩერქეზეთის“ – კავკასიის მთიელთა რესპუბლიკის აღდგენა, რომლის დედაქალაქადაც სოხუმი გამოცხადდა. ასამბლეის მეორე ლიდერმა იუსუფ სოსლანბეკოვმა განაცხადა: „ჩვენ მტკიცედ გვაქვს გადაწყვეტილი მთიელ ხალხთა ფედერაციის აღდგენა. იგი საქართველოს რესპუბლიკაზე ადრე გამოცხადდა და საერთაშორისო აღიარება პოვა... იგი ანექსირებული იყო რუსი და ქართველი გენერლების გარიგების შედეგად. ამის გამო აფხაზეთი, კავკასიის ოდითგანდელი დედაქალაქითურთ, საქართველომ მიიტაცა; დანარჩენი ჩვენი ტერიტორიები რუსებმა დაიპყრეს“ („Кавказ“ 1990: Газета „Кавказ“, Грозный, 1990, №1).

ამგვარად, საქართველოს, ქართული სახელმწიფოს წინააღმდეგ, ფაქტობრივად, ახალი – ჩრდილოკავკასიური იდეოლოგიური ფრონტი გაიხსნა. თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორია, რომელიც უძველესი დროიდან ქართული სახელმწიფოს განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენდა, უბოდიშოდ ცხადდებოდა ისტორიულად არასოდეს არსებული ჩრდილოკავკასიური სახელმწიფოს ნაწილად, ხოლო საქართველოს ერთ–ერთი ძირძველი ქალაქი სოხუმი – ამ სახელმწიფოს დედაქალაქად.

„კავკასიის მთიელ ხალხთა ასამბლეა“ ღიად და დაუფარავად ეწეოდა ანტიქართულ პროპაგანდას. თვალსაჩინოებისათვის საკმარისია თუნდაც „გარდაქმნის ხელშეწყობისათვის ჩეჩნეთ–ინგუშეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის სახალხო ფრონტის“ განცხადება, რომელშიც ნათქვამია, რომ საქართველოს პოლიტიკური ხელმძღვანელობა მიზანმიმართულად ეწევა აფხაზი ხალხის განადგურების პოლიტიკას და საფრთხე ექმნება აფხაზების, როგორც ეთნოსის, ფიზიკურ არსებობას.

1989 წლის 4 ნოემბერს ქალაქ ნალჩიკში გაიმართა „კავკასიის მთიელ ხალხთა ასამბლეის“ III სესია. ამ სესიაზე გადაწყდა, რომ შექმნილიყო კავკასიის მთიელ ხალხთა კონფედერაცია, რომლის პროექტი მომზადებული იყო აფხაზი მწერლის გ. ალამიას მიერ. მასში გაერთიანდა 16 კავკასიელი ხალხი. III სესიაზე მიწვეული იყვნენ საქართველოს სახალხო ფრონტის წარმომადგენლები თავმჯდომარის ნოდარ ნათაძის

ხელმძღვანელობით. საქართველოდან ჩასულები ამაოდ ცდილობდნენ სესიის მონაწილეებისათვის ეთქვათ სრული სიმართლე აფხაზეთზე. აფხაზური დელეგაციის პროვოკაციული გამოხდომების გამო ქართულმა დელეგაციამ ეს ვერ შეძლო. „კავკასიის მთიელ ხალხთა ასამბლეის“ ლიდერები კატეგორიულად მოითხოვდნენ საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობისაგან, „პოლიტიკური შეფასება მიეცათ აფხაზეთში შექმნილი სიტუაციისათვის“, რაც სხვა არაფერი იყო თუ, არა სადამსჯელო ოპერაციის მოწყობისაკენ მოწოდება. ამ სესიაზე შეიქმნა „კავკასიის მთიელ ხალხთა კონფედერაცია“, მის პრეზიდენტად აირჩიეს იური (მუსა) შანიბოვი. კონფედერაციის შემადგენლობაში შევიდა კავკასიის 16 ხალხი. თითოეული მათგანი კონფედერაციაში წარმოდგენილი იყო ვიცე-პრეზიდენტებით. აფხაზებიდან ვიცე-პრეზიდენტის პოსტი დაიკავა აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ცნობილმა ლიდერმა კონსტანტინე ოზგანმა, რომელიც წარსულში წლების განმავლობაში ხელმძღვანელობდა საქართველოს კომპარტიის გუდაუთის რაიონულ ორგანიზაციას, ხოლო შემდგომ დაიკავა სეპარატისტული აფხაზეთის მთავრობის ვიცე-პრემიერის თანამდებობა.

ყოველივე აქ თქმული ნათლად გვიჩვენებს, თუ როგორი მოღალატეობრივი პოზიცია დაიკავეს საქართველოსა და ქართველი ხალხის მიმართ ჩრდილოეთ კავკასიის ე.წ. „ეროვნულ-პატრიოტული ფრონტის“ ლიდერებმა. მათ ღიად დაუჭირეს მხარი აფხაზთა სეპარატისტულ მისწრაფებებს, ამასთან ოდნავადაც არ შეუწუხებიათ თავი იმის გარკვევით, თუ რაში გამოიხატებოდა საქართველოს მხრიდან აფხაზთა შევიწროება და განადგურება.

გვსურს ყურადღება შევაჩეროთ მითზე ქართველთა მხრიდან აფხაზების „ჩაგვრის“ შესახებ. აფხაზი სეპარატისტების მიერ შეთხზული ეს მითი, რომლის ტირაჟირებასაც წარმატებით ეწეოდნენ „დაჩაგრული“ აფხაზი ხალხის ბედით „გულდათუთქული“ ჩრდილოკავკასიელი „თანამოძმენი“, სინამდვილეში მტკნარი სიცრუე და ისტორიული რეალობის უსინდისო გაყალბება იყო. აფხაზეთში ათწლეულების მანძილზე მართლაც ირღვეოდა ხალხთა კანონიერი უფლებები, მაგრამ ეს ხალხი იყო არა აფხაზები, არამედ ავტონომიური რესპუბლიკის 250-ათასიანი ქართული მოსახლეობა, რომელიც აფხაზეთის საერთო მოსახლეობის 45 %-ს შეადგენდა და ბევრად აღემატებოდა აფხაზებს (ისინი მხოლოდ 17 %-ს შეადგენდნენ). სწორედ ქართველები იქცნენ მეორეხარისხოვან მოსახლეობად აფხაზეთში და არა აფხაზები.

1989 წლამდე, ბოლო 3 ათეული წლის მანძილზე, აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივანი, ანუ, ფაქტობრივად, ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი თანამდებობის პირი, უცვლელად აფხაზი ეროვნების წარმომადგენელი იყო. ანალოგიური სიტუაცია სუფევდა ავტონომიური რესპუბლიკის პარლამენტში – უმაღლეს საბჭოში. 1989 წელს აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს 140 დეპუტატიდან 56 (ანუ 40,7 %) აფხაზი იყო, 54 (ანუ 37,9 %) – ქართველი. უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე (იურიდიულად – ავტონომიური რესპუბლიკის მეთაური) მხოლოდ აფხაზი შეიძლებოდა ყოფილიყო. „საქალაქო და რაიონულ საბჭოებში აფხაზები თითქმის ერთ მესამედს შეადგენდნენ, ხოლო აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს აპარატსა და პარტიის საოლქო კომიტეტში პასუხისმგებელ მუშაკთა ნახევარზე მეტი ეროვნებით აფხაზი იყო. 8 მინისტრი 12-იდან და 5 სახელმწიფო კომიტეტის თავმჯდომარე 8-იდან აფხაზები იყვნენ. 8 საქალაქო და რაიონული პროკურატურიდან ხუთს აფხაზები ხელმძღვანელობდნენ. ხვედრითი წილი სახალხო მეურნეობაში დასაქმებული ყველა აფხაზისა შეადგენდა 17,8 პროცენტს, ხოლო მეურნეობათა საერთო ხელმძღვანელებში 36 პროცენტი აფხაზები იყვნენ“ (მარშანია, 1995: 15).

გვსურს ვისაუბროთ იმის შესახებაც, თუ როგორ „ავიწროებდნენ“ ქართველები აფხაზებს კულტურისა და განათლების სფეროში. ცნობილია, რომ „ყოფილ საბჭოთა კავშირში აფხაზეთი იყო ერთადერთი ავტონომიური რესპუბლიკა, რომლის კონსტიტუციას გააჩნდა მუხლი – საკუთარი სახელმწიფო ენის – აფხაზურის შესახებ“ (მარშანია, 1995: 13). „თუ სამოცდაათიან წლებში ყაბარდო-ბალყარეთის, ჩრდილოეთ ოსეთის, ჩეჩნეთ-ინგუშეთის, ყალმუხეთის ავტონომიურ რესპუბლიკებსა და ყარაჩაი-ჩერქეზეთის ავტონომიურ ოლქში ადგილობრივი ეროვნების ბავშვთა სწავლება მშობლიურ ენაზე არ წარმოებდა, აფხაზეთში პირიქით, იყო 25 აფხაზური სკოლა, ხოლო უკანასკნელ ხანებში – 73 (აფხაზური და შერეული), რომლებშიც აფხაზურ ენაზე სწავლობდა ოთხი ათასზე მეტი მოსწავლე“ (მარშანია, 1995: 13–14). „აფხაზები სარგებლობდნენ უპირატესი უფლებით საბჭოთა კავშირის მწერალთა კავშირის რიგებში მიღებისას. აფხაზეთის მწერალთა კავშირის წევრთა 3/4-ს აფხაზები შეადგენდნენ. 1988 წელს ყოველ 1000 კაცზე მშობლიურ ენაზე გამოცემული წიგნებისა და ბროშურების დასახელებების რაოდენობის მიხედვით აფხაზები პირველ ადგილზე იყვნენ საბჭოთა კავშირში (4,3 დასახელების ბეჭდვითი პროდუქცია) ქართველები კი ამ მონაცემით მხოლოდ მეორე ათეულში იკავებდნენ „საპატიო“ ადგილს (0,3 დასახელების ბეჭდვითი პროდუქციით), იმავე 1000 კაცზე გაანგარიშებული წიგნებისა და ბროშურების ტირაჟით კი აფხაზები ჩამორჩებოდნენ მხოლოდ ესტონელებსა და ლატვიელებს“ (ჟორჟოლიანი, 2000: 55).

„ქალაქ სოხუმში ფუნქციონირებდა: აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, აფხაზეთის ეროვნული ტელევიზია, რომელიც გადაცემებს აწყობდა მხოლოდ აფხაზურ ენაზე, აფხაზური სახელმწიფო დრამატული თეატრი, აფხაზეთის სახელმწიფო სამხარეო მუზეუმი, დ.ი. გულიას სახელობის ლიტერატურულ-მემორიალური მუზეუმი, სიმღერისა და ცეკვის აფხაზური სახელმწიფო ანსამბლი, ცეკვის ანსამბლები „მარატინი“ და „ერცახუ“, სახელმწიფო სიმფონიური ორკესტრი, აფხაზური სახელმწიფო საგუნდო კაპელა, ქალთა ვოკალურ-ინსტრუმენტული კვარტეტი „გუნდა“, აფხაზეთის უხუცესთა სიმღერისა და ცეკვის ეთნოგრაფიული ანსამბლი „ნართაა“ – საერთაშორისო (უნგრეთი) პრიზის „ოქროს ფარშავანგის“ მფლობელი. ბევრი შემოქმედებითი კოლექტივი არაერთხელ ყოფილა საგასტროლოდ საზღვარგარეთ, სადაც იგი წარმოაჩენდა აფხაზთა ეროვნულ კულტურას“ (მარშანია, 1995: 14).

აქ მოყვანილი მონაცემები თვალნათლივ გვიჩვენებს, თუ როგორ „ჩაგრავდნენ“ და „არღვევდნენ“ „სისხლისმსმელი“ ქართველები აფხაზეთში აფხაზთა კანონიერ უფლებებს. ცხადი ხდება ისიც, თუ რაოდენ დიდი სიცრუე იყო აფხაზი ხალხის ჩრდილოკავკასიელი ე.წ. „მეგობრების“ მიერ აღნიშნულ საკითხზე ატეხილი აჟიოტაჟი.

1989 წლის 15–16 ივლისის ტრაგედიამ ცალსახად აჩვენა, რომ აფხაზი სეპარატისტები ფართომასშტაბიანი სამხედრო დაპირისპირებისათვის ემზადებოდნენ. მომხდარმა ტრაგედიამ ახალი სული შთაბერა აფხაზეთის ქართული მოსახლეობის ეროვნული თვითშეგნების გამოღვიძებას. ამის დამადასტურებლად იქცა საქართველოს სახალხო ფრონტის აფხაზეთის რეგიონალური ორგანიზაციის დამფუძნებელი ყრილობა, რომელიც გაიმართა სოხუმში 1989 წლის 23 სექტემბერს. ამ ორგანიზაციის თავმჯდომარედ აირჩიეს მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი შოთა ჯღამაძე. ორგანიზაციამ ერთ პერიოდში შეძლო ეკისრა პასუხისმგებლობა ქართული ეროვნულ-პატრიოტული ძალების გაერთიანების საქმეში. ცნობილი პოეტის ჯანო ჯანელიძის რედაქტორობით გამოვიდა ორგანიზაციის პერიოდული ორგანო – გაზეთი „ოქროს საწმისი.“ გაზეთის მთავარი ფუნქცია ის იყო, რომ მასში შუქდებოდა საქართველო-აფხაზეთის ისტორიის პრობლემატური საკითხები და მოცემული იყო

ცალკეული აფხაზი მკვლევრების მიერ ჩადენილი ისტორიის ფალსიფიკაციის დასაბუთებული კრიტიკა.

აფხაზმა სეპარატისტებმა მორიგი დარტყმა იგემეს 1989 წლის ნოემბერში, როცა, მათი მძაფრი წინააღმდეგობის მიუხედავად, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალში ჩატარდა მისაღები გამოცდები ეს წარმატება ერთგვარად დაჩრდილა ფილიალის ერთ-ერთი დამაარსებლის, აფხაზეთში ეროვნული მოძრაობის ცნობილი წარმომადგენლის, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალის საქართველოს ისტორიის კათედრის უფროსი მასწავლებლის იოსებ (სოსო) ადამიას ავტოკატასტროფაში დაღუპვამ.

ასე მიიწურა დრამატული მოვლენებით აღსავსე 1989 წელი, წინ კი არანაკლებ დრამატული მოვლენებით სავსე წლები იყო.

§ 2. სეპარატისტული მოძრაობა აფხაზეთში 1990 წელს

1989 წლიდან მოყოლებული, საბჭოთა კავშირის რესპუბლიკებში მიმდინარე ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობები იმპერიული ცენტრის მხრიდან უკონტროლო და შეუქცევადი გახდა. ე.წ. „პერესტროიკის“ პირველ წლებში მიხეილ გორბაჩოვი და მისი გუნდი, ავად თუ კარგად, მაინც ახერხებდნენ მათ მიერ გამოცხადებული პოლიტიკური თამაშის გაკონტროლებას, შემდგომ კი კონტროლის სადავეები ხელიდან გაუშვეს. 1989 წლის 9 აპრილის ტრაგედიის შემდეგ საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის ახალი ხელმძღვანელობა გივი გუმბარიძის მეთაურობით შეეცადა ფეხი აეწყო ახალი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ვითარებისათვის. შეიძლება ითქვას, რომ გივი გუმბარიძემ და მისმა გუნდმა საბოლოოდ თქვეს უარი „კაცობრიობის ნათელი და დიადი მომავლის – კომუნიზმის“ აშენებაზე და, ფაქტობრივად, მთავარ პოლიტიკურ მიზნად საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენა გამოაცხადეს. ამ მხრივ საეტაპო მოვლენა იყო საქართველოს უმაღლესი საბჭოს XIII რიგგარეშე სესია, რომელიც გაიმართა 1990 წლის 9 მარტს. სესიაზე მიიღეს ისტორიული დადგენილება „საქართველოს სახელმწიფო სუვერენიტეტის დაცვის გარანტიების შესახებ“.

ამ დადგენილებით საქართველოს ხელისუფლების უმაღლესი ორგანო ოფიციალურად ადასტურებდა, რომ 1920 წლის 7 მაისს საქართველოსა და საბჭოთა რუსეთს შორის დადებული ხელშეკრულება ცალმხრივად დაარღვია საბჭოთა რუსეთმა, ხოლო იმავე საბჭოთა რუსეთის მიერ 1921 წლის თებერვალში საქართველოს ტერიტორიაზე ჯარების შემოყვანა და მისი დაპყრობა შეფასდა, როგორც საქართველოს ოკუპაცია და ანექსია.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, საქართველოს უმაღლესმა საჭომ ოფიციალურად გაუქმებულად გამოაცხადა 1921 წლის 21 მაისის ე.წ. „მუშურ-გლეხური სამოკავშირეო ხელშეკრულება“ „საქართველოს საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკასა და რუსეთის საბჭოთა სოციალისტურ ფედერაციულ რესპუბლიკას შორის“, აგრეთვე 1922 წლის 12 მარტის სამოკავშირეო ხელშეკრულება „ამიერკავკასიის საბჭოთა რესპუბლიკათა ფედერალური კავშირის შექმნის შესახებ“. ამავე დროს მიიღეს გადაწყვეტილება, რომ დაწყებულიყო „მოლაპარაკება საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოს აღდგენის შესახებ, ვინაიდან 1922 წლის 30 დეკემბრის ხელშეკრულება საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკების კავშირის შექმნის შესახებ საქართველოს მიმართ არაკანონიერია“ (დიასამიძე, 2002: 13–14).

საქართველოს იმდროინდელი კომუნისტური ხელისუფლების ანტიმოსკოვური ამბოხი ამით არ ამოწურულა. საქართველოს უმაღლესმა საბჭომ ოფიციალურად გამოხატა თავისი უარყოფითი დამოკიდებულება საბჭოთა კავშირის პრეზიდენტის პოსტის შემოღებისადმი და, ფაქტობრივად, აუკრძალა საქართველოს წარმომადგენლობას სსრ კავშირის უმაღლეს საბჭოში, მონაწილეობა მიეღო ხსენებული საკითხის ირგვლივ მიმდინარე საპარლამენტო დებატებში. პოზიცია დასაბუთდა იმით, რომ საბჭოთა კავშირში შემავალი მოკავშირე რესპუბლიკები ოფიციალურად ითვლებოდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად. აქედან გამომდინარე, საპრეზიდენტო მმართველობის პირობებში, საქართველოს, როგორც დამოუკიდებელ სახელმწიფოს, უნდა ჰყოლოდა საკუთარი პრეზიდენტი. საბჭოთა კავშირის პრეზიდენტის თანამდებობის არსებობა იმ დროს, როდესაც საქართველოს არ ეყოლებოდა საკუთარი პრეზიდენტი, ნიშნავდა იმის ცალსახა აღიარებას, რომ საქართველო არ იყო დამოუკიდებელი სახელმწიფო.

საქართველოს კომუნისტური ხელისუფლების მიერ აღებულმა პოლიტიკურმა კურსმა ცალსახად მიანიშნა იმპერიის ცენტრს, რომ ამიერიდან საქართველოს კომუნისტური ხელისუფლება აღარ აპირებდა კრემლისადმი მონურ მორჩილებას და მხარს უჭერდა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას. შექმნილმა ვითარებამ მოთმინებიდან გამოიყვანა იმპერიის ცენტრი. საბჭოთა კავშირის უმაღლესმა საბჭომ სახელდახელოდ გამოაქვეყნა კანონი „საბჭოთა კავშირიდან მოკავშირე რესპუბლიკების გასვლასთან დაკავშირებულ საკითხთა გადაწყვეტის წესის შესახებ“, რომელსაც მიხეილ გორბაჩოვმა, მაშინ უკვე საბჭოთა კავშირის პრეზიდენტის რანგში, მოაწერა ხელი 1990 წლის 3 აპრილს.

ახალი კანონი ეწინააღმდეგებოდა საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციის 72-ე მუხლს, რომლის მიხედვითაც, საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში შემავალი მოკავშირე რესპუბლიკის გამოსვლისათვის სრულიად საკმარისი იყო მოკავშირე რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს შესაბამისი გადაწყვეტილება. ახალი კანონით კი საბჭოთა კავშირიდან გასვლისათვის აუცილებელი იყო მოკავშირე რესპუბლიკაში ჩატარებულიყო რეფერენდუმი. გარდა ამისა, ნამდვილი ნაღმი იყო ჩადებული კანონის მე-3 მუხლში. ამ მუხლის თანახმად, მოკავშირე რესპუბლიკაში, რომლის შემადგენლობაში იყვნენ ავტონომიური ფორმირებები, ამ ავტონომიური ფორმირებებისათვის რეფერენდუმი უნდა ჩატარებულიყო ცალკე. ამასთან, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ავტონომიური ოლქების მოსახლეობას უნარჩუნდებოდა „საბჭოთა კავშირში ან გამავალ მოკავშირე რესპუბლიკაში ყოფნის საკითხის დამოუკიდებლად გადაჭრის, ასევე თავისი სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი სტატუსის საკითხის დაყენების უფლება“. „ვითარებას ამძიმებდა ისიც, რომ რეფერენდუმის შედეგს იმპერიის ცენტრი მხოლოდ იმ შემთხვევაში გაითვალისწინებდა, თუ მოკავშირე რესპუბლიკის ხმის მქონე მოქალაქეთა სულ ცოტა ორი მესამედი მაინც თუ მოითხოვდა მოკავშირე რესპუბლიკის გამოყვანას საბჭოთა კავშირიდან“ (დიასამიძე, 2002: 14).

ე.ი. იმ შემთხვევაშიც, თუ საქართველოს მოსახლეობა (ავტონომიების გამოკლებით) ასი პროცენტით მისცემდა ხმას საბჭოთა კავშირიდან გასვლას, ეს სრულიადაც არ ნიშნავდა იმას, რომ აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქი ავტომატურად გამოვიდოდნენ საბჭოთა კავშირის შემადგენლობიდან. ამისთვის ავტონომიური ფორმირებების მოსახლეობის ხმის უფლებების მქონე მოქალაქეთა ორ მესამედს აუცილებლად მხარი უნდა დაეჭირა საბჭოთა კავშირიდან გამოსვლისათვის.

დიდი გონიერება არ სჭირდება იმის მიხედვას, რომ საკითხის ასე დაყენების შემთხვევაში საქართველოს რეალურად დაუდგებოდა საფრთხე აფხაზეთის და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ დაკარგვისა.

საბჭოთა კავშირიდან გასვლის პროცედურის საკითხი ამითაც არ იყო დასრულებული; საკითხის გადაწყვეტის უკანასკნელი ინსტანცია იყო საბჭოთა კავშირის სახალხო დეპუტატების ყრილობა, რომელიც საბოლოო თანხმობას კი არ იძლეოდა, არამედ აწესებდა ე.წ. „გარდამავალ პერიოდს“ (არაუმეტეს ხუთი წლისა). ამ დროის განმავლობაში უნდა გადაწყვეტილიყო გასვლასთან დაკავშირებით წარმოშობილი საკითხები დაბოლოს, „გარდამავალი პერიოდის უკანასკნელ წელიწადს“ საბჭოთა კავშირიდან გამავალ რესპუბლიკას აღნიშნულ საკითხზე კვლავ უნდა ჩაეტარებინა რეფერენდუმი. რეფერენდუმის ჩატარება სავალდებულო იყო, თუ ამას მოითხოვდა საბჭოთა კავშირიდან გამავალი რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მცხოვრები ხმის უფლების მქონე მოქალაქეთა მეთაფი ნაწილი.

მთელი ეს ჩატარებული პროცედურები ფუჭი იქნებოდა, თუ განმეორებითი რეფერენდუმისას საბჭოთა კავშირიდან გასვლის მსურველი რესპუბლიკის მოქალაქეთა ორ მესამედზე ნაკლები გამოაცხადებდა თანხმობას საბჭოთა კავშირიდან გასვლაზე. ამ შემთხვევაში საკითხი დახურულად ცხადდებოდა.

როგორც დავინახეთ, ეს კანონი პრაქტიკულად გამორიცხავდა საქართველოს გასვლას საბჭოთა კავშირიდან ტერიტორიული დანაკარგების გარეშე, ამიტომ ხსენებული კანონი მომენტალურად მოინათლა „საბჭოთა კავშირიდან არგასვლის კანონად.“

შექმნილ ვითარებაში კიდევ უფრო გააქტიურდა ეროვნული მოძრაობა. 1990 წლის 13 მარტს თბილისში გაიხსნა ეროვნულ–განმათავისუფლებელი მოძრაობის წარმომადგენელთა გაერთიანებული კონფერენცია, რომელმაც საქართველოს მოსახლეობას მოუწოდა, გამოეცხადებინათ ბოიკოტი 1990 წლის 25 მარტისათვის დანიშნული საქართველოს უმაღლესი საბჭოს არჩევნებისათვის. ეროვნული მოძრაობის დიდი ზეწოლის შედეგად ხელისუფლებამ უკან დაიხია და დათანხმდა, ცვლილებები შეეტანა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუციაში. კონსტიტუციის 49–ე მუხლში საგანგებოდ აღინიშნა: „საქართველოს რესპუბლიკის მოქალაქეებს უფლება აქვთ გაერთიანდნენ პოლიტიკურ პარტიებად, საზოგადოებრივ ორგანიზაციებად, მონაწილეობდნენ მასობრივ მოძრაობებში... საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს გარანტირებული აქვთ პირობები თავიანთი საწესდებო ამოცანების წარმატებით შესრულებისათვის“ (საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუცია, 1990: 20).

კონსტიტუციაში შესული ეს ცვლილება იმის მაუწყებელი იყო, რომ საქართველოში ოფიციალურად ეყრებოდა საფუძველი მრავალპარტიულ სისტემას. კონფერენციაზე შეიქმნა ეროვნული ფორუმი, რომელშიც გაწევრიანდნენ: საქართველოს ჰელსინკის კავშირი, ეროვნულ–დემოკრატიული და ეროვნული დამოუკიდებლობის პარტიები და ქრისტიან–დემოკრატიული კავშირი. დელეგატებს აფხაზეთიდან მიეცათ წინადადება, თავად გადაეწყვიტათ ფორუმში მათი წარმომადგენლობის დელეგირების საკითხი.

ეროვნული მოძრაობის პირველი კონფერენციის შემდეგ გადაწყდა აფხაზეთში არსებული პოლიტიკური ორგანიზაციების გაერთიანება. ამ მიზნით 1990 წლის მარტში აფხაზეთში დაფუძნდა „ცხუმ–აფხაზეთის ეროვნული კომიტეტი“ (ცაეკ). მასში გაერთიანდა ყველა ოპოზიციური პოლიტიკური ორგანიზაცია, გარდა სახალხო ფრონტისა.

„1990 წლის აპრილში სოხუმთან, სოფელ აჩადარაში გაიხსნა თბილისის 9 აპრილის ტრაგედიის დროს დაღუპულთა ხსოვნის მემორიალი, რომლის მშენებლობაში მთელმა საზოგადოებამ მიიღო მონაწილეობა. გახსნისას გაიმართა მიტინგი. 9 აპრილთან დაკავშირებით მასობრივი აქციები მოეწყო გალში, ოჩამჩირეში, გულრიფშა და გაგრაში. „აიდგილარას“ ლიდერები ამ მოვლენებთან დაკავშირებით თვლიდნენ, რომ ქართველთა თავდადების აღსანიშნავი მემორიალური ძეგლის აფხაზეთში დადგმა მიუღებელი იყო. ამის გამო სოფელ აჩადარის სოფლსაბჭოს ეროვნებით აფხაზმა თავმჯდომარემ ლეონიდე ოტირბამ, რომელმაც მიიღო გადაწყვეტილება აღნიშნული მემორიალისათვის მიწის გამოყოფის შესახებ, სეპარატისტთა მხრიდან ზეწოლისა და ობსტრუქციის შედეგად სიცოცხლე თვითმკვლელობით დაასრულა“ (ყოლბაია, 1999: ყოლბაია ვ., გელანტია რ., ლაცუზბაია დ., ჭახრაკია თ., 1999: 62–63).

განვითარებულ მოვლენებს წინ უძღოდა მორიგი ვნებათაღელვა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალის ირგვლივ. კრიზისი გამოწვეული იყო იმით, რომ აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლება არ ჩქარობდა საქართველოს მინისტრთა საბჭოს დავალების შესრულებას ფილიალისათვის შესაფერისი შენობის გამოყოფის შესახებ. ვითარება განსაკუთრებით დაიძაბა მას შემდეგ, როდესაც აფხაზეთის ხელისუფლების უმოქმედობის გამო პროტესტის ნიშნად 26 მარტს შიმშილობა გამოაცხადა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალის დირექტორმა პროფესორმა ფელიქს ტყეზუჩავამ. მისმა ამ ნაბიჯმა სერიოზულად დააფრთხო როგორც აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის, ისე საქართველოს ხელისუფლება. ფილიალის პროფესორ–მასწავლებლებმა და სტუდენტებმა სრული სოლიდარობა გამოუცხადეს ფელიქს ტყეზუჩავას და ხელისუფლებას ახალი საპროტესტო აქციების ტალღით დაემუქრნენ. თსუ სოხუმის ფილიალის პროფესორ–მასწავლებლებს და სტუდენტებს მხარდაჭერა გამოუცხადეს ეროვნული მოძრაობის ცნობილმა ლიდერებმა. შეშინებულმა ხელისუფლებამ მიიღო გადაწყვეტილება უმაღლესი სასწავლებლისათვის იჯარით გადაეცათ საწარმო გაერთიანება „ორგტექნიკის“ ახალი შენობა მშვიდობის პროსპექტზე. ამით კრიზისი ამოიწურა.

განვითარებული მოვლენების პარალელურად, საზოგადოებრივ–პოლიტიკური ვითარება სულ უფრო იძაბებოდა თბილისშიც. ეროვნულ–პატრიოტული ორგანიზაციები ერთიანად გამოდიოდნენ 1990 წლის 25 მარტს დანიშნული უმაღლესი საბჭოს არჩევნების ბოიკოტირების მოთხოვნით. ერთადერთი ოპოზიციური გაერთიანება, რომელიც არ იზიარებდა ბოიკოტირების წინადადებას და მოითხოვდა არჩევნების ჩატარებას, იყო საქართველოს სახალხო ფრონტი. ეს პოზიცია არ იყო უბრალო ახირება ან ღალატი დანარჩენი თანამებრძოლებისა. პოზიცია განპირობებული იყო იმით, რომ იმ პერიოდში საქართველოს სახალხო ფრონტს საკმაოდ მაღალი რეიტინგი ჰქონდა და არჩევნებში გამარჯვების რეალურ კანდიდატადაც განიხილებოდა. ასეთ ვითარებაში ხელისუფლებამ ამჯობინა, რომ არჩევნები შემოდგომისათვის გადაედო და დარჩენილი დრო თავისი პოზიციების განმტკიცებისათვის გამოეყენებინა.

მმართველი კომუნისტური პარტიის ძალების მობილიზების მნიშვნელოვან ეტაპად განიხილებოდა საქართველოს კომპარტიის XXVIII ყრილობა, რომელიც 1990 წლის 15 მაისისთვის იყო დანიშნული. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ საქართველოს კომპარტიამ გივი გუმბარიძის მეთაურობით უარი განაცხადა „დიადი კომუნიზმის“ მშენებლობაზე და საქართველოს დამოუკიდებლობას დაუჭირა მხარი. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ყრილობისთვის წარდგენილი საქართველოს კომპარტიის

პროგრამის პროექტი, რომელშიც არ იყო ნახსენები „დიდი ლენინის“ სახელი და არ იყო საუბარი „კომუნიზმის დიადი მომავლის“ შესახებ.

ცვლილებები იქნა შეტანილი საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ყრილობის დელეგატების არჩევის არსებულ წესში. ცვლილება შეეხო ავტონომიური ფორმირებების პარტიულ ორგანიზაციებს. კონკრეტულად, თუ ადრე მოსკოვში საბჭოთა კავშირის უმაღლეს პარტიულ ფორუმზე მოსახვედრად პარტიის წევრს უნდა გაეწყო არჩევნების პროცედურა შემდეგი სქემით: პირველადი პარტიული ორგანიზაცია, რაიონული (საქალაქო), საოლქო და რესპუბლიკური პარტიული ორგანიზაციები, ამჯერად ამ სქემიდან ამოვარდა საოლქო ორგანიზაცია. ეს კი ნიშნავდა იმას, რომ აფხაზეთის საოლქო კომიტეტი ვერ გააკონტროლებდა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ყრილობის დელეგატების არჩევის პროცესს.

ამ ცვლილებამ გამოიწვია ის, რომ აფხაზეთის პარტიულმა ნომენკლატურამ ვერ შეძლო ამ ღონისძიების საკუთარი ნება-სურვილის მიხედვით წარმართვა. შედეგად კი მოსკოვში წამსვლელ დელეგატებად შეირჩნენ სეპარატისტებისათვის მიუღებელი ქართველი მეცნიერები: პროფესორი ლევან ჯახაია და დოცენტი ზურაბ პაპასქირი.

განხორციელებულმა ცვლილებებმა აფხაზეთის პარტიულ ორგანიზაციაში მოკალათებულ სეპარატისტულ ძალებსაც მისცა საშუალება, ემოქმედათ თვითნებურად და არ დამორჩილებოდნენ პარტიულ დისციპლინას. მაგალითად, საქართველოს კომპარტიის ყრილობის გვერდის ავლით საქართველოს კომპარტიის გუდაუთის რაიონული ორგანიზაციის კონფერენციამ საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXVIII ყრილობის დელეგატებად აირჩია აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ცნობილი წარმომადგენლები: კონსტანტინე ოზგანი და საიდ ტარკილი. ამით გუდაუთის რაიონულმა ორგანიზაციამ თავისი თავი, ფაქტობრივად, საქართველოს კომპარტიის გარეთ დააყენა, რაც პარტიული დისციპლინის დიდ დარღვევად ითვლებოდა. არსებობს საფუძველი ეჭვისა, რომ აფხაზ სეპარატისტთა ეს ნაბიჯი ინსპირირებული იყო მოსკოვიდან.

აფხაზ სეპარატისტთა ეს თავნებობა და ავანტიურა სრული ფიასკოთი დასრულდა. გივი გუმბარიძის კატეგორიული მოთხოვნით, საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXVIII ყრილობამ არ ცნო კ. ოზგანისა და ს. ტარკილის სადელეგატო უფლებამოსილებები და მოსკოვიდან ისე გამოისტუმრა, სამაგიეროდ, ყრილობაში მონაწილეობა მიიღო გუდაუთის რაიკომის პირველმა მდივანმა იგორ ლაკობამ, რომელიც არსებული წესების სრული დაცვით იყო ყრილობის დელეგატად არჩეული.

საქართველოს კომპარტიის XXVIII ყრილობაზე აფხაზი დელეგატები მშვიდად იქცეოდნენ, თუმცა იყო გამოხდომებიც, მაგალითად, გივი გუმბარიძესთან აფხაზეთის დელეგაციის შეხვედრისას ყრილობის დაწყების წინადღით. ამ შეხვედრაზე ერთ-ერთმა დელეგატმა, აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ცნობილმა იდეოლოგმა ოლეგ დამენიამ გივი გუმბარიძეს კატეგორიული ფორმით მოსთხოვა განმარტებების მიცემა საბჭოთა კავშირის შემადგენლობიდან საქართველოს გამოსვლის შესახებ მიღებულ გადაწყვეტილებაზე, რასაც ადგილი ჰქონდა რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს XIII რიგგარეშე სესიაზე. გივი გუმბარიძეს მთელი თავისი მოხერხებულობის გამოვლენა დასჭირდა, რათა დაეცხრო „მარზე მყოფი“ აფხაზი დელეგატი, მაგრამ „თავის მართლებისას“ გივი გუმბარიძეს ზედმეტი მოუვიდა, რამაც მოთმინებიდან გამოიყვანა შეხვედრის ზოგიერთი მონაწილე, მათ შორის დელეგატი ზურაბ პაპასქირი, რომელმაც აიძულა გივი გუმბარიძე, კიდევ ერთხელ საჯაროდ დაედასტურებინა XIII რიგგარეშე სესიაზე მიღებული გადაწყვეტილებების სისწორე და შეუვალობა. ამავე შეხვედრაზე

პროფესორმა ლევან ჯახაიამ დააყენა საკითხი, საქართველოს კომპარტიის XXVIII ყრილობას ოფიციალურად დაეჭირა მხარი ლიტველი კომუნისტებისათვის, რომლებმაც იმხანად გააკეთეს ოფიციალური განცხადება საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიიდან გასვლის შესახებ, მაგრამ გივი გუმბარიძემ ეს წინადადება უარყო.

საქართველოს კომპარტიის XXVIII ყრილობამ დაამტკიცა საქართველოს კომპარტიის ახალი პროგრამა და წესდება. ყრილობა ყოველგვარი ექსცესების გარეშე დასრულდა.

1990 წლის მაისში ეროვნულ მოძრაობაში განხეთქილებამ იჩინა თავი. 7 მაისს ეროვნული ფორუმი დატოვა რამდენიმე პოლიტიკურმა გაერთიანებამ: საქართველოს ჰელსინკის კავშირმა, წმინდა ილია მართლის საზოგადოებამ, სრულიად საქართველოს მერაბ კოსტავას საზოგადოებამ, „ქართველ ტრადიციონალისტთა კავშირმა“, „ეროვნულმა ფრონტმა“, „რადიკალურმა კავშირმა“, „ეროვნულ-ლიბერალურმა პარტიამ“. და „ეროვნულ-ქრისტიანულმა პარტიამ.“ ამ ორგანიზაციებმა შექმნეს ერთიანი პოლიტიკური ბლოკი – „მრგვალი მაგიდა – თავისუფალი საქართველო“. შესაბამისად, ამ ორგანიზაციათა აფხაზეთის განყოფილებებმა ასევე დატოვეს ცხუმ-აფხაზეთის ეროვნული კომიტეტი (ცაეკ-ი) და დააფუძნეს „მრგვალი მაგიდის“ აფხაზეთის რეგიონალური ორგანიზაცია. ეს ნაბიჯი იყო ეროვნული მოძრაობის ცალკეულ ლიდერთა სერიოზული შეცდომა, რომელმაც მოგვიანებით დიდი ზიანი მიაყენა ეროვნულ-პატრიოტულ ძალთა ერთიანობას აფხაზეთში.

ეს საფრთხე მომენტალურად გააცნობიერა ცხუმ-აფხაზეთის ეროვნულმა კომიტეტმა, რომელმაც მოუწოდა პოლიტიკურ პარტიებს, არ დაეშვათ ეროვნული მოძრაობის გახლეჩა აფხაზეთში. ამისათვის ცაეკ-მა ოფიციალური განცხადება გამოაქვეყნა, რომელშიც ნათქვამია: „ქართული ეროვნულ-პოლიტიკური ორგანიზაციები, მით უფრო აფხაზეთში, ყოველგვარ ჯგუფურ ინტერესებზე და ზოგიერთების „უბრალო ჯიუტობის“ კონსტატაციაზე მაღლა უნდა დადგნენ. ურთიერთკომპრომისების მიებისას აუცილებლად გასათვალისწინებელია ის, რომ აფხაზეთი ქართული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისათვის განსაკუთრებული რეგიონია და ამიტომ შესაბამისი ძალისხმევა მართებს ყველას, რათა აქ ეროვნულ ძალთა ერთიანობა შენარჩუნებულ იქნეს. კატეგორიულად ვაცხადებთ: თბილისში მომხდარი კონფრონტაციის საფუძველზე ოპოზიციური პოლიტიკური სტრუქტურების კალკირება აფხაზეთის რეგიონისათვის ამ შემთხვევაში დაუშვებელია. შექმნილი ვითარება ცხუმ-აფხაზეთის ეროვნული კომიტეტისა და მრგვალი მაგიდის კოორდინირებულ მოქმედებას მოითხოვს“ („საბჭოთა აფხაზეთი“, 1990: გაზეთი „საბჭოთა აფხაზეთი“, სოხუმი, 1990: №115). ცაეკ-ის ეს განცხადება ეროვნული მოძრაობის წარმომადგენლებმა ყურად არ იღეს.

ეს ყველაფერი იყო მოგვიანებით. 1990 წლის მაისის განმავლობაში ქართული ეროვნულ-პატრიოტული ძალები ჯერ კიდევ ერთიანი ფრონტით გამოდიოდნენ.

1990 წლის 26 მაისს აფხაზეთში მასშტაბურად აღინიშნა საქართველოს დამოუკიდებლობის დღე. ინციდენტი მოხდა გაგრაში, სადაც აფხაზი სეპარატისტები თავს დაესხნენ დემონსტრანტებს; ფიზიკურად გაუსწორდნენ კომუნისტური პარტიის ქალაქკომის მეორე მდივანს თამაზ ნადარეიშვილს, რომელიც ღიად უჭერდა მხარს ქართულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას.

1990 წელი აღინიშნა აფხაზი სეპარატისტების გააქტიურებით და მორიგი შეტევით ისტორიოგრაფიულ ფრონტზე. ამ დროს გამოვიდა ცნობილი აფხაზი სეპარატისტი ისტორიკოსის სტანისლავ ლაკობას წიგნი: „Очерки политической истории Абхазии“. ამ „ნაშრომში“ ავტორი უბოდიშოდ აყალბებდა XIX–XX საუკუნეების I

მესამედის აფხაზეთის ისტორიას და საქართველოს და ქართველებს ადანაშაულებდა აფხაზი ხალხის თავზე დამტყდარ ყველა უბედურებაში. მთავარი აქცენტი კი კეთდებოდა 1918–1921 წწ. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მიერ აფხაზეთში გატარებული „იმპერიული პოლიტიკის“ მხილებაზე. პარალელურად კი აფხაზეთში საბჭოთა ხელისუფლების ძალადობრივი გზით დამყარება განიხილებოდა, როგორც ბოლშევიკების მიერ აფხაზი ხალხის განთავისუფლება მენშევიკური მთავრობის „ტირანიისაგან“.

ქართული ეროვნულ–განმათავისუფლებელი მოძრაობის გააქტიურებას აფხაზ სეპარატისტთა შემფოთება მოჰყვა. 1990 წლის 28 მაისს „აიდგილარას“ ინიციატივით გაიმართა აფხაზური მოსახლეობის სახელდახელო შეკრება, რომელმაც აფხაზეთის პარტიული და საბჭოთა ხელმძღვანელობის დაუყოვნებლივი შეცვლა მოითხოვა. თუ რატომ დადგა მოთხოვნა, ამაზე ქვემოთ ვისაუბრებთ.

1989 წლის 18 მარტის ცნობილ „ლიხნის კრებას“ დიდი არეულობა მოჰყვა. სიტუაციის განმუხტვის მიზნით საკადრო ცვლილებები განხორციელდა აფხაზეთის პარტიულ ხელმძღვანელობაში. თანამდებობა დაატოვებინეს აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველ მდივანს ბორის ადლეიბას. ეს პოსტი დაიკავა ვლადიმერ ხიშბამ. 15–16 ივლისის ტრაგედიის შემდეგ თანამდებობიდან გაათავისუფლეს აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე, ეროვნებით ქართველი ოთარ ზუხბაია. ანალოგიური გადაწყვეტილება მიიღეს აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარის, ეროვნებით აფხაზი ვალერიან კობახიას მიმართაც, მაგრამ სეპარატისტული მოძრაობის ზეწოლით, მაშინ ვერ მოხერხდა უმაღლესი საბჭოს სესიის მოწვევა და ვალერიან კობახია კვლავ რჩებოდა თავის პოსტზე.

აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის ახალი მდივანი ვლადიმერ ხიშბა ორ ცეცხლს შუა შორის იმყოფებოდა. ერთი მხრივ, მას უტევდნენ „ლენინური პრინციპების“ ერთგული აფხაზი სეპარატისტები და მისგან მოითხოვდნენ პარტიული კურსის გატარებას და ქართული ეროვნულ–განმათავისუფლებელი მოძრაობის წინააღმდეგ მკვეთრი ზომების მიღებას. მეორე მხრივ, ქართული ეროვნულ–პატრიოტული ძალები არანაკლებ კატეგორიულად მოითხოვდნენ აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერთა პასუხისგებაში მიცემას.

სახელისუფლებო კრიზისი აფხაზეთში გადამწყვეტ ფაზაში 1990 წლის ზაფხულში შევიდა. აგვისტოს დასაწყისში „აიდგილარას“ ზეწოლით აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს აფხაზური დეპუტაციის ერთი ნაწილი სესიის მოწვევის ინიციატივით გამოვიდა. ამ სესიას „აიდგილარას“ დაკვეთით უნდა განეხილა საკითხი „აფხაზეთის სახელმწიფოებრიობის დაცვის გარანტიების შესახებ“ და მიეღო დეკლარაცია „აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის სახელმწიფო სუვერენიტეტის შესახებ“. 3 აგვისტოს გაიმართა უმაღლესი საბჭოს მოწვევისადმი მიძღვნილი პრეზიდიუმის სხდომა. პრეზიდიუმის ქართველმა წევრებმა გააპროტესტეს სესიის მუშაობის წარმოდგენილი დღის წესრიგი, სესიას შესთავაზეს განეხილათ უმაღლესი საბჭოსა და ადგილობრივი საბჭოების არჩევნების დანიშვნის საკითხი. ქართველი დეპუტატები გამოვიდნენ წინადადებით, შეემუშავებინათ საკანონმდებლო აქტები, რომლებიც ხელს შეუწყობდა სიტუაციის დარეგულირებას აფხაზეთში. აფხაზურმა მხარემ უარყო ეს წინადადება და კატეგორიული ტონით მოითხოვა აფხაზეთის „სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის“ საკითხის განხილვა.

ქართული მხარე დაუყოვნებლივ შეუდგა კონტრზომების მიღებას. 1990 წლის 21 აგვისტოს ქარხანა „სოხუმხელსაწყოში“ შედგა ქალაქის შრომითი კოლექტივების გაერთიანებული საბჭოს კრება. კრებამ მოუწოდა უმაღლესი საბჭოს დეპუტატებს, არ

მიეღოთ მონაწილეობა 25 აგვისტოს დანიშნული სესიის მუშაობაში, რომელზეც უმაღლესი საბჭოს აფხაზური ნაწილი აპირებდა აფხაზეთის სუვერენიტეტის შესახებ დეკლარაციის მიღებას.

23 აგვისტოს ქართულმა მხარემ მოიწვია აფხაზეთის ყველა საფეხურის საბჭოების 582 დეპუტატის კრება. მიიღეს დეკლარაცია და უმაღლესი საბჭოს აფხაზურ მხარეს მოუწოდეს, უარი განეცხადებინათ 25 აგვისტოს სესიის დაგეგმილი დღის წესრიგით ჩატარებაზე, მით უმეტეს, რომ 1989 წლის 15–16 ივლისის ტრაგიკული მოვლენების შემდეგ აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს საქმიანობა პრაქტიკულად პარალიზებული იყო.

მიუხედავად ყველაფრისა, აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატთა აფხაზურმა ნაწილმა 1990 წლის 25 აგვისტოს მაინც ჩაატარა შეკრება, რომელსაც კვორუმი არ გააჩნდა, 138–დან დაესწრო 68 დეპუტატი (ანუ ნახევარზე ნაკლები).

ცალკე განხილვის თემაა, თუ რა პირობებში ჩატარდა ეს ე.წ. შეკრება. სეპარატისტებმა ყველა ღონეს მიმართეს კვორუმის შესაკონფიქტებლად, მათ შორის არაადამიანურსაც. მაგალითად, ბერძენი დეპუტატი კ. ფიტიზოვი ძალის გამოყენებით მოიყვანეს „სესიაზე“. კენჭისყრაში მას მონაწილეობა არ მიუღია, მაგრამ ეს არ გაითვალისწინეს ხმათა დათვლის პროცესში. კენჭისყრაში არ მონაწილეობდა მძიმედ ავადმყოფი დეპუტატი ნ. კუზნეცოვა, რომელიც ასევე ძალით იქნა მოყვანილი სესიაზე. აფხაზმა დეპუტატმა ე. ქვარანძიამ თავი შეიკავა, მაგრამ არც ეს იქნა დაფიქსირებული. კვორუმის დასაფიქსირებლად სესიაზე საკაცით მოიყვანეს ცნობილი აფხაზი სახალხო არტისტი ა. აგრბა და მაშინვე გაიყვანეს. ასეთი გაუგონარი დარღვევებით ჩატარდა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს XI მოწვევის ე.წ. X „სესია“.

1990 წლის 25 აგვისტოს ე.წ. „სესიაზე“ მოხსენებით „აფხაზეთის სახელმწიფოებრიობის დაცვის სამართლებრივი გარანტიების შესახებ“ წარსდგა უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე ვალერიან კობახია. მისი მოხსენება ისევე, როგორც ხსენებულ საკითხზე „სესიის“ მიერ მიღებული დადგენილება, იყო მორიგი და ტრადიციად ქცეული მცდელობა, საქართველოს ისტორიის ფალსიფიკაციის გზით დაერწმუნებინათ საზოგადოება იმაში, რომ თითქოს აფხაზ ხალხს და აფხაზეთს არასოდეს არ ჰქონიათ არანაირი სახელმწიფოებრივი კავშირი საქართველოსთან და ამის საფუძველზე აფხაზ ხალხს გააჩნდა უფლება, გამოეცხადებინა აფხაზეთის ე.წ. „დამოუკიდებლობა“.

1990 წლის 26 აგვისტოს ჩატარდა საქართველოს უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის სხდომა, სადაც შეფასდა უმაღლესი საბჭოს ე.წ. „X სესიის“ გადაწყვეტილებები. პრეზიდიუმის დადგენილებაში ნათლად იყო აღნიშნული, რომ ე.წ. „X სესიის“ გადაწყვეტილებები ეწინააღმდეგებოდა საქართველოსა და აფხაზეთის, აგრეთვე საბჭოთა კავშირის კონსტიტუციებს. აქედან გამომდინარე, საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს 1990 წლის 25 აგვისტოს დეკლარაცია და დადგენილება გამოაცხადა „ბათილად და იურიდიული ძალის არმქონედ“ (დიასამიძე, 2002: 24–25).

იმავე დღეს სოხუმში „მრგვალი მაგიდის“ აფხაზეთის რეგიონალური ორგანიზაციის თაოსნობით მოეწყო საპროტესტო მიტინგი, სადაც დაგმეს აფხაზი დეპუტატების ანტისახელმწიფოებრივი და სეპარატისტული გადაწყვეტილებები. პარალელურად, ქართულმა მხარემ დაიწყო მზადება აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს სესიის ჩასატარებლად. 1990 წლის 31 აგვისტოს კვორუმის სრული დაცვით მოწვეულ იქნა ავტონომიური რესპუბლიკის XI მოწვევის უმაღლესი საბჭოს X სესია. სესიამ

მიიღო დადგენილება, რომელმაც ოფიციალურად გააუქმა 1990 წლის 25 აგვისტოს აფხაზური მხარის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებები, „როგორც ანტიკონსტიტუციური, კანონსაწინააღმდეგო და იურიდიულად დაუსაბუთებელი“ (დიასამიძე, 2002: 25–26).

ამასობაში საბჭოთა კავშირის მოკავშირე რესპუბლიკებში გაძლიერებული ეროვნულ–განმათავისუფლებელი მოძრაობით შემფოთებულმა მოსკოვმა ახალი მეთოდი შეიმუშავა „მეამბოხე“ რესპუბლიკების, პირველ რიგში კი საქართველოს დასასჯელად. ამ მიზნით 1990 წლის 22 სექტემბერს მოსკოვში მოიწვიეს ე.წ. „ეროვნულ–სახელმწიფოებრივი და ეროვნულ–ტერიტორიული წარმონაქმნების (ნაგულისხმევია ავტონომიური რესპუბლიკების, ავტონომიური ოლქების და ოკრუგების) და საკუთარი სახელმწიფოებრიობის არმქონე ხალხების წარმომადგენელთა I ყრილობა“. ყრილობის უმთავრესი მიზანი იყო ამ ხალხების „განსაკუთრებული აზრის“ შემუშავება იმ შემთხვევაში, თუ რომელიმე მოკავშირე რესპუბლიკა გაბედავდა უარის თქმას საბჭოთა კავშირში დარჩენაზე.

ყრილობაზე მთავარი როლის შესრულება მოსკოვმა აფხაზი სეპარატისტების მომავალ „დიდ ბელადს“ ვლადისლავ არძინბას დააკისრა, რომელსაც იმხანად საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს ავტონომიური რესპუბლიკების, ავტონომიური ოლქებისა და ოკრუგების სახელმწიფო და სამართლებრივი სტატუსის ქვეკომისიის თავმჯდომარის თანამდებობა ეკავა. ამავდროულად იგი საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის ანატოლი ლუკიანოვის ფავორიტად ითვლებოდა. სწორედ ამ მიზეზით ერგო ვლადისლავ არძინბას „პატივი“ და „ბედნიერება“ – პირველი გამოსულიყო სიტყვით ყრილობაზე საბჭოთა კავშირისა და რუსეთის საბჭოთა ფედერაციული სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოების ეროვნებათა პალატების თავმჯდომარეების რაფიკ ნიშანოვისა და რამაზან აბდულატიპოვის შემდეგ. აფხაზურ დელეგაციას ყრილობაზე დააკისრეს შემდეგი ფუნქცია: მათ როგორმე უნდა გაეტანათ ახალი „სამოკავშირეო ხელშეკრულების“ იდეა. ამ საკითხთან დაკავშირებით აფხაზური დელეგაციიდან მოხსენებით წარსდგა აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სახელმწიფოსა და სამართლის თეორიის კათედრის გამგე, იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატი ვახტანგ ქეცბა. „აფხაზეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის“ (დააკვირდით: და არა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის) მეორე წარმომადგენელმა იგორ ახბამ კი მიიღო ყრილობის მიერ შექმნილი „ეროვნულ–სახელმწიფოებრივი და ეროვნულ–ტერიტორიული წარმონაქმნების და საკუთარი სახელმწიფოებრიობის არმქონე ხალხების წარმომადგენელთა „ასოციაციის“ საქმეთა მმართველის“ მაღალი და საპატიო თანამდებობა. საყურადღებოა ისიც, რომ ამ ასოციაციის სათავეში მოგვევლინა მუსა შანიბოვი, რომელიც პარალელურად ასრულებდა „კავკასიის მთიელ ხალხთა ასამბლეის“ თავმჯდომარის მოვალეობასაც.

მიუხედავად არაერთგზის მცდელობისა, საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობამ ვერ მოახერხა მოკავშირე რესპუბლიკებში მისი უშუალო სურვილით შექმნილი „ინტერნაციონალური“ ფრონტების წამყვან ძალად გადაქცევა. საბჭოთა კავშირის დაშლის პროცესი სულ უფრო შეუქცევადი ხდებოდა. საბჭოთა კავშირის მოკავშირე რესპუბლიკებში და, რა თქმა უნდა, საქართველოშიც, მიმდინარეობდა დიდი სამზადისი პირველი მრავალპარტიული არჩევნების ჩასატარებლად. 1990 წლის 18 აგვისტოს შედგა საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს სესია, რომელმაც მიიღო ახალი საარჩევნო კანონი, თუმცა იყო აზრთა სხვადასხვაობა საქართველოს ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოს არჩევნების

ჩატარების მიზანშეწონილობის საკითხთან დაკავშირებით. ცალკეული პოლიტიკური პარტიები გამოვიდნენ საქართველოს უზენაესი საბჭოს 28 ოქტომბრისათვის დანიშნული არჩევნების ბოიკოტის წინადადებით და მოუწოდეს მოსახლეობას, მონაწილეობა მიეღო ალტერნატიული ორგანოს – ეროვნული კონგრესის არჩევნებში.

„1990 წლის 30 სექტემბერს „მრგვალი მაგიდისადმი“ ოპოზიციურმა ძალებმა ჩაატარეს საქართველოს ეროვნული კონგრესის არჩევნები. აფხაზეთში მას ხელმძღვანელობდა ცაეკ–ი. აფხაზურ მხარეს ხელი არ შეუშლია ამ ღონისძიებისათვის, რადგან ქართველ პოლიტიკოსთა დაპირისპირება მათ აწყობდათ. აღსანიშნავია, რომ, როგორც მთლიანად საქართველოში, აფხაზეთშიც კონგრესის არჩევნებში მოსახლეობის მცირე რაოდენობამ მიიღო მონაწილეობა“ (ყოლბაია, 1999: ყოლბაია ვ., გელანტია რ., ლაცუზბაია დ., ჭახრაკია თ., 1999: 81–82).

1990 წლის 28 ოქტომბერს ჩატარდა პირველი მრავალპარტიული საპარლამენტო არჩევნები. მასში მონაწილეობდა 11 პარტია და საარჩევნო ბლოკი. არჩევნები ჩატარდა შერეული – მაჟორიტარულ–პროპორციული სისტემით. არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო ამომრჩეველთა 67 %.-მა არჩევნების შედეგები სენსაციური გამოდგა: მასში დიდი უპირატესობით გაიმარჯვა საარჩევნო ბლოკმა: „მრგვალი მაგიდა – თავისუფალმა საქართველომ“, რომლის სათავეში ზვიად გამსახურდია იდგა. „მრგვალმა მაგიდამ“ ამომრჩეველთა ხმების თითქმის 56 % მიიღო. მეორე ადგილზე გავიდა საქართველოს კომუნისტური პარტია ხმათა 24 %-ით. სხვა პარტიებმა და ბლოკებმა ვერ გადალახეს 4%-იანი ბარიერი და პარლამენტში ვერ მოხვდნენ. „მრგვალმა მაგიდამ“ მოიგო არჩევნები მაჟორიტარულ ოლქებშიც.

გამარჯვებულმა „მრგვალმა მაგიდამ“ დიდ წარმატებას მიაღწია აფხაზეთში. ეს ნათლად გამოჩნდა მაჟორიტარული სისტემით ჩატარებულ არჩევნებში. გარდა თამაზ ნადარეიშვილისა, რომელიც თავისი მაღალი პარტიული თანამდებობის მიუხედავად კენჭს დამოუკიდებელ კანდიდატად იყრიდა, ვერც ერთმა პარტიულმა ფუნქციონერმა ვერ შეძლო მოეგო არჩევნები თავის საარჩევნო ოლქში. სულ აფხაზეთიდან საქართველოს უმაღლეს საკანონმდებლო ორგანოში არჩეულ იქნა 16 დეპუტატი, აქედან მაჟორიტარული სისტემით – 10. 10 დეპუტატიდან, გარდა თამაზ ნადარეიშვილისა, ყველა დეპუტატი წარმოადგენდა „მრგვალ მაგიდას.“ თვით თამაზ ნადარეიშვილის გამარჯვება თავის ოლქში უმეტესწილად განაპირობა იმან, რომ მას „მრგვალი მაგიდიდან“ კონკურენტი არ ჰყავდა.

აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის აფხაზურმა მოსახლეობამ „აიდგილარას“ მოწოდებით საქართველოს უზენაესი საბჭოს არჩევნებს ბოიკოტი გამოუცხადა, მაგრამ სეპარატისტებმა არჩევნების ჩაშლა მოახერხეს მხოლოდ აფხაზეთით კომპაქტურად დასახლებულ ორ საარჩევნო ოლქში – გუდაუთის რაიონსა და ქალაქ ტყვარჩელში. აქტიურად მიმდინარეობდა იმ აფხაზი დეპუტატობის კანდიდატების დისკრედიტაცია, რომლებმაც მოინდომეს ჩაბმა საარჩევნო კამპანიაში. შექმნილ სიტუაციაში ზოგიერთმა მათგანმა ვერ გაუძლო მათ წინააღმდეგ გაჩაღებულ შეურაცხყოფელ კამპანიას და უარი განაცხადა არჩევნებში მონაწილეობაზე. ამავე დროს, ვერ გამოიჩინეს პოლიტიკური საზრიანობა იმ პარტიებმაც, რომლებიც მონაწილეობას იღებდნენ არჩევნებში. დიდად სამწუხაროა, რომ მათს სიებში არ აღმოჩნდა ადგილი აფხაზი ეროვნების კანდიდატებისთვის. შედეგად კი მივიღეთ ის, რომ 1990 წლის 28 ოქტომბრის არჩევნების შემდეგ საქართველოს ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოში, პირველად ქართული პარლამენტარიზმის ისტორიაში, დაფიქსირდა ის, რომ მასში არ იყო არცერთი ეროვნებით აფხაზი დეპუტატი. ეს იყო იმდროინდელი ქართული ეროვნული მოძრაობის სერიოზული შეცდომა.

1990 წლის 14 ნოემბერს შედგა ახალარჩეული საქართველოს უზენაესი საბჭოს I სესია, რომელმაც უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარედ და, პრაქტიკულად, სახელმწიფოს მეთაურად „მრგვალი მაგიდის“ ლიდერი ზვიად გამსახურდია აირჩია.

საქართველოს ახალი ხელისუფლების წინაშე უდიდეს პრობლემას წარმოადგენდა საქართველოს ავტონომიურ ფორმირებებში – აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკასა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიურ ოლქში მიმდინარე მძლავრი სეპარატისტული მოძრაობები. ყურადღების მიღმა არ უნდა დაგვრჩეს ის, რომ აფხაზეთში შექმნილ იმდროინდელ მდგომარეობას არაფრით არ ჩამოუვარდებოდა ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიურ ოლქში შექმნილი ვითარება. რად ღირს თუნდაც იმის გახსენება, რომ 1990 წლის 20 სექტემბერს ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ სახალხო დეპუტატების მეოცე მოწვევის საოლქო საბჭოს მე-14 სესიამ მიიღო გადაწყვეტილება „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის სამხრეთ ოსეთის საბჭოთა დემოკრატიულ რესპუბლიკად“ გარდაქმნის შესახებ. ამავე სესიამ მიიღო აგრეთვე „დეკლარაცია სამხრეთ ოსეთის საბჭოთა დემოკრატიული რესპუბლიკის სახელმწიფოებრივი სუვერენიტეტის შესახებ“. დეკლარაციის მიხედვით, „სამხრეთ ოსეთის საბჭოთა დემოკრატიული რესპუბლიკა“ „ცხადდებოდა სუვერენულ სახელმწიფოდ საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში“(დიასამიძე, 2002: 236–237).

შექმნილ უმძიმეს ვითარებაში საქართველოს ახალმა ხელისუფლებამ გადადგა გაუთვალისწინებელი და, ფაქტობრივად, ავანტიურისტული ნაბიჯი. ზვიად გამსახურდიამ თანხმობა განაცხადა აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარედ, ანუ ავტონომიური რესპუბლიკის პირველ პირად აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ერთ-ერთი ყველაზე გამორჩეული ლიდერის, შეიძლება ითქვას, ნომერ პირველი აფხაზი სეპარატისტის, ვლადისლავ არძინბას არჩევაზე. მაინც რითი იყო გამორჩეული სხვა აფხაზი სეპარატისტებისაგან ვლადისლავ არძინბა?

ამ კითხვაზე პასუხის მისაღებად აუცილებელია მოკლედ მიმოვიხილოთ ვლადისლავ არძინბას ბიოგრაფია 1990 წლამდე. ვლადისლავ არძინბა დაიბადა 1945 წელს. სწავლობდა სოხუმის პედაგოგიურ ინსტიტუტში ისტორიის ფაკულტეტზე, სადაც ის, მისივე ამხანაგების დაკვირვებით, ღიად ამჟღავნებდა სიძულვილს საქართველოს და ქართველების მიმართ. ინსტიტუტის დამთავრების შემდეგ ვ. არძინბამ სწავლა მოსკოვში, საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ასპირანტურაში (მცირე აზიის ძველი ისტორიის პროფილით) განაგრძო. აქვე დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია და იმავე ინსტიტუტში მეცნიერ-თანამშრომლად დატოვეს. ერთ პერიოდში ვ. არძინბას ჰქონდა გარკვეული სიმნელეები სამსახურში და ამის თაობაზე ხშირად წუწუნებდა თავის ქართველ კოლეგებთან. რაოდენ გასაკვირიც უნდა იყოს, იმ ეტაპზე ვ. არძინბა თავს დისიდენტადაც კი ასაღებდა, რომელსაც თითქოს საბჭოთა რეჟიმი დევნიდა.

ინსტიტუტში მუშაობისას ვ. არძინბას მიმართ უარყოფითად იყო განწყობილი ინსტიტუტის დირექტორი, ცნობილი რუსი მეცნიერი და შემდგომში თვალსაჩინო პოლიტიკური და სახელმწიფო მოღვაწე, აკადემიკოსი ევგენი პრიმაკოვი. სწორედ ამის გამო ვერ გაბედა ვ. არძინბამ თავისი სადოქტორო დისერტაციის წარდგენა დასაცავად მოსკოვში და შველა მისთვის საძულველ ქართველებს სთხოვა. ასეთ ვითარებაში ქართველმა მეცნიერებმა (აკადემიკოსებმა თამაზ გამყრელიძემ, გრიგოლ გიორგაძემ და სხვ.) უშურველად გაუწოდეს დახმარების ხელი ვ. არძინბას და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში უპრობლემოდ დააცვევინეს სადოქტორო დისერტაცია.

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოპოვების შემდეგ ვ. არძინბამ აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში სექტორის გამგის თანამდებობა დაიკავა. ამ პერიოდიდან იგი საბჭოთა რეჟიმის უერთგულესი მსახური გახდა.

1988 წელს გარდაიცვალა გამოჩენილი აფხაზი ისტორიკოსი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დიმიტრი გულიას სახელობის აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის დირექტორი, პროფესორი გიორგი მიძარია. ამით მომენტალურად ისარგებლეს სეპარატისტებმა და ინსტიტუტის დირექტორის თანამდებობაზე ვ. არძინბას კანდიდატურა წამოაყენეს მიუხედავად იმისა, რომ თავისი მეცნიერული მოღვაწეობით ხეთოლოგი ვ. არძინბა საკმაოდ შორს იდგა აფხაზმცოდნეობისგან და, ბუნებრივია, დასახელებული ინსტიტუტის პროფილსაც აბსოლუტურად არ შეესაბამებოდა. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმმა, რომლის პრეროგატივასაც ოფიციალურად წარმოადგენდა მის სისტემაში შემავალი ინსტიტუტის დირექტორის დანიშვნა, სამწუხაროდ, გაითვალისწინა აფხაზი სეპარატისტების კაპრიზი და დაამტკიცა ვ. არძინბა ინსტიტუტის დირექტორად.

თანამდებობა, რომელიც ვ. არძინბამ დაიკავა, აფხაზეთში ყველაზე საპატიო აკადემიურ თანამდებობად ითვლებოდა. ეს ადგილი ერთგვარ პოლიტიკურ ტრამპლინადაც მოიაზრებოდა. მაგალითად, პროფესორი გიორგი მიძარია დირექტორობის პერიოდში ორჯერ აირჩიეს საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატად, ხოლო 1975 წლიდან უცვლელად ასრულებდა აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის მოვალეობას.

ვ. არძინბა ხსენებულ თანამდებობაზე დანიშვნისთანავე აირჩიეს ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატად, ხოლო 1989 წლის გაზაფხულზე ის უკვე საბჭოთა კავშირის სახალხო დეპუტატადაც მოგვევლინა (გუდაუთის რაიონიდან). სწორედ ამ დროიდან იწყება ვ. არძინბას პოლიტიკური კარიერა. საბჭოთა კავშირის უმაღლეს საბჭოში (ეროვნებათა პალატაში) ვ. არძინბა შეუერთდა სახალხო დეპუტატების ყველაზე რეაქციულ ფრთას – ჯგუფ „სოიუზს“, რომელიც აერთიანებდა საბჭოთა იმპერიის შენარჩუნების ყველაზე აქტიურ მომხრეებს. მისი გავლენა განსაკუთრებით გაძლიერდა მას შემდეგ, რაც საბჭოთა კავშირის პრეზიდენტად არჩეული მიხეილ გორბაჩოვი უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის პოსტზე ანატოლი ლუკიანოვმა შეცვალა. სწორედ ამ პიროვნების ირგვლივ გაერთიანდნენ ჯგუფ „სოიუზის“ წევრები.

ამ ჯგუფის მთავარ ძალად ავტონომიური რესპუბლიკების წარმომადგენლები ითვლებოდნენ. ამიტომაც შემთხვევითი არ იყო რომ ვ. არძინბა აირჩიეს უმაღლესი საბჭოს იმ ქვეკომისიის თავმჯდომარედ, რომელსაც დაევა კანონპროექტების მომზადება ავტონომიური რესპუბლიკების, ავტონომიური ოლქებისა და ოკრუგების სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი სტატუსის განსაზღვრასთან დაკავშირებით. დასახელებული თანამდებობის დაკავების „პატივი“ ვ. არძინბას ერგო იმ ანტიქართული ისტერიკისათვის, რომელიც მან არაერთგზის მოაწყო როგორც სახალხო დეპუტატების ყრილობაზე, ისე უმაღლესი საბჭოს სხდომებზე გამოსვლისას.

1990 წლის დამლევისათვის ბევრი რამ ჯერ კიდევ გაურკვეველი იყო, რაც მთავარია, საქართველოს ახალი ხელისუფლება დიდი პრობლემების წინაშე იდგა. ე.წ. „სამხრეთ ოსეთში“ განვითარებული მოვლენების ფონზე იქმნებოდა საშიშროება, რომ აფხაზეთშიც შექმნილიყო წინააღმდეგობის მეორე კერა. სწორედ ამან უბიძგა ზვიად გამსახურდიას და მის მთავრობას, მიეღოთ ერთობ სარისკო გადაწყვეტილება და დასთანხმდნენ „ბრწყინვალე“ სეპარატისტული გამოცდილების მქონე ვლადისლავ

არძინბას არჩევას აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის პოსტზე (1990 წლის 4 დეკემბერს). ზვიად გამსახურდია და მისი ხელისუფლება იმედოვნებდნენ, რომ ამ ნაბიჯით მოიგებდნენ ვლადისლავ არძინბას გულს და იგი პროქართულ პოზიციაზე გადმოვიდოდა. ასეთ შემთხვევაში ვლადისლავ არძინბას, რომელსაც სეპარატისტულ წრეებში დიდი გავლენა ჰქონდა, შეეძლო აქტიური როლი შეესრულებინა აფხაზი სეპარატისტების საქართველოს სახელმწიფოსაკენ შემობრუნების საქმეში, მაგრამ აქ უმჯობესია, თუ დავსვამთ კითხვას: რამდენად არსებობდა იმის შანსი, რომ სეპარატისტი ვლადისლავ არძინბა დამდგარიყო პროქართულ პოლიტიკურ პოზიციაზე? ერთმნიშვნელოვნად შეიძლება ითქვას, რომ ასეთი შესაძლებლობა ძალზე მცირე, პრაქტიკულად, გამორიცხულიც კი იყო. ვლადისლავ არძინბა, პიროვნება, რომელსაც მთელი თავისი ცხოვრების განმავლობაში სულის სიღრმემდე სძულდა საქართველო და ქართველები, ერთბაშად ვერ შეიცვლიდა თავის შეხედულებებს და ქართული სახელმწიფოს სამსახურში არ ჩადგებოდა. ზვიად გამსახურდიას და მის მთავრობას ვლადისლავ არძინბას არჩევა აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის პოსტზე საფრთხედ იმის გამოც არ ეჩვენებოდათ, რომ ახლო ხანებში აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს ახალი არჩევნები უნდა ჩატარებულიყო და თუ ვლადისლავ არძინბა ქართული მხარის იმედებს ვერ გაამართლებდა, ფიქრობდნენ, რომ მის შემცვლელს მოძებნიდნენ, მაგრამ უბედურება იმაში მდგომარეობდა, რომ ზვიად გამსახურდიამ და მისმა მთავრობამ გაურკვეველი მიზეზების გამო რატომღაც თვალი დახუჭეს ვლადისლავ არძინბას ანტიქართულ ქმედებებზე 1991 წლის გაზაფხულსა და ზაფხულში (ამაზე შემდგომ შევჩერდებით). რითაც კვლავ მხარდაჭერა გამოუცხადეს აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერს. პრაქტიკულად, შემზადდა ნიადაგი გადამწყვეტი შეტევისათვის ქართული სახელმწიფოს წინააღმდეგ.

თავი V

აფხაზეთი 1991–1992 წლებში

§ 1. სეპარატისტული მოძრაობა აფხაზეთში 1991 წელს

1990 წლის დეკემბერში აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარედ ვლადისლავ არძინბას არჩევით საქართველოს ხელისუფლება და პირადად ზვიად გამსახურდია ცდილობდნენ სეპარატისტი ლიდერების კეთილგანწყობის მოპოვებას და ამ გზით აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში დამაბულობის განმუხტვას, მაგრამ ვ. არძინბა სრულიად არ აპირებდა საქართველოს ხელისუფლების ნდობის გამართლებას. იგი სრულებით არ ისახავდა მიზნად, ხელი შეეწყო დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს მშენებლობისათვის და ამ პროცესში აფხაზი ხალხის ჩართვასაც არ აპირებდა. ეს ნათლად გამოვლინდა 1991 წლის თებერვალში. 1991 წლის 17 მარტს საბჭოთა კავშირში დანიშნული იყო რეფერენდუმი საბჭოთა კავშირის შენარჩუნების საკითხთან დაკავშირებით. საქართველოს ხელისუფლებამ, როგორც მოსალოდნელი იყო, ამ რეფერენდუმის მიმართ უკიდურესად უარყოფითი პოზიცია დაიკავა. ეს მკაფიოდ გამოვლინდა საქართველოს უზენაესი საბჭოს 1991 წლის 28 თებერვლის დადგენილებაში „საბჭოთა კავშირის შენარჩუნების საკითხზე საბჭოთა კავშირში რეფერენდუმის ჩატარების ორგანიზაციისა და მისი უზრუნველყოფის ღონისძიებათა შესახებ საბჭოთა კავშირის უმაღლესი საბჭოს დადგენილების თაობაზე“. ამ დადგენილების მიხედვით, საქართველოს რესპუბლიკის ტერიტორიაზე რეფერენდუმი არ უნდა ჩატარებულიყო. საქართველოს ხელისუფლებამ, ნაცვლად საკავშირო რეფერენდუმისა, 1991 წლის 31 მარტს დანიშნა რეფერენდუმი საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის საკითხზე. რეფერენდუმზე დასმული იყო კითხვა: „თანახმა ხართ თუ არა, აღსდგეს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტის საუბველზე“.

საქართველოს ხელისუფლების უარი 1991 წლის 17 მარტის საკავშირო რეფერენდუმის ჩატარებაზე ახსნილი იყო შემდეგი მოტივით: „ქართველმა ხალხმა მეოცე საუკუნეში ორჯერ დაადასტურა თავისი ნება – ჰქონდეს დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობა, – ამიტომ საბჭოთა კავშირის შენარჩუნების საკითხზე რეფერენდუმის ჩატარების არავითარი საფუძველი არ არსებობს“(დიასამიძე, 2002: 40)....

საქართველოს ხელისუფლების ეს გადაწყვეტილება მძიმე დარტყმა აღმოჩნდა იმპერიის ცენტრისათვის და რეაქციამაც არ დააყოვნა. იმავე დღეს (28 თებერვალს) კრემლის მითითებით, სოხუმში სახელდახელოდ დაიწერა აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს დადგენილება „აფხაზეთის ავტონომიურ საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკაში სრულიად საკავშირო რეფერენდუმის ჩატარების შესახებ“. ამ „დადგენილებას“ ხელს ვლადისლავ არძინბა აწერდა და მასში „დასაბუთებული“ იყო, თუ რატომ უნდა ჩატარებულიყო აფხაზეთში 1991 წლის 17 მარტის საკავშირო რეფერენდუმი. ამავე „დადგენილებით“, „რეფერენდუმის ჩატარება საბჭოთა კავშირის შენარჩუნების აუცილებლობის საკითხზე“ დაეკისრა „საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკათა კავშირის სახალხო დეპუტატის არჩევნების №669 სოხუმის ტერიტორიული საარჩევნო ოლქის საოლქო კომისიას“(დიასამიძე, 2002: 40).

ამ გადაწყვეტილებით ვლადისლავ არძინბამ პრაქტიკულად გამოიყვანა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა საქართველოს რესპუბლიკის სამართლებრივი სივრციდან. თავის მხრივ, საქართველოს ხელისუფლება შეეცადა არ დაეშვა საკავშირო რეფერენდუმის ჩატარება აფხაზეთში და უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმის სპეციალური დადგენილებით 1991 წლის 16 მარტს საბჭოთა კავშირის სახალხო დეპუტატის არჩევნების №669 სოხუმის ტერიტორიული საარჩევნო ოლქი გაუქმებულად გამოაცხადა, მაგრამ ეს ნაბიჯი უკვე დაგვიანებული აღმოჩნდა და საკავშირო რეფერენდუმი აფხაზეთში მაინც ჩატარდა. ვ. არძინბამ და მისმა გარემოცვამ, „აიდგილარამ“ დიდი პროპაგანდა აწარმოეს იმისათვის, რომ მოსახლეობას ხმა მიეცა საბჭოთა კავშირის შენარჩუნებისათვის, მაგრამ ამან დადებითი შედეგი ვერ მოიტანა. ამიტომ ვ. არძინბამ და მისმა გუნდმა არნახულად გააყალბეს რეფერენდუმის შედეგები. გალის რაიონის მოსახლეობამ ბოიკოტი გამოუცხადა საკავშირო რეფერენდუმს და გალის რაიონში რეფერენდუმი ჩაიშალა. ამ ვითარებაში, იმისათვის, რომ დაემალათ რეალური სიტუაცია, ხმების დათვლისას ე.წ. „საარჩევნო კომისიამ“ „გამოსავალს“ მიაგნო: გალის რაიონის მოსახლეობა (დაახლოებით 60 000 ამომრჩეველი) არ მიათვალა ავტონომიური რესპუბლიკის ხმის მიმცემთა საერთო რაოდენობას. ამგვარი გაყალბებით იქნა შეკოწიწებული საჭირო პროცენტი – 50,3 %, ანუ დაადგინეს, რომ საბჭოთა კავშირის შენარჩუნებას მოითხოვდა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ხმის უფლების მქონე მოსახლეობის 50%-ზე მეტი. ეს იყო პირველი და მძიმე დარტყმა, რომელიც ვ. არძინბამ მიაყენა ზვიად გამსახურდიას და მის ხელისუფლებას. მართალია, საქართველოს ხელისუფლებამ 1991 წლის 22 მარტს უკანონოდ და იურიდიული ძალის არმქონედ გამოაცხადა რეფერენდუმის შედეგები, მაგრამ ამით რეალურად არაფერი არ შეცვლილა.

შემდგომი საკითხი, რომელშიც ვლადისლავ არძინბა ღიად უპირისპირდებოდა საქართველოს ხელისუფლებას, იყო საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის თაობაზე 1991 წლის 31 მარტისათვის დანიშნულ რეფერენდუმში აფხაზეთის მოსახლეობის მონაწილეობა. სწორედ ამიტომ ზვიად გამსახურდიამ 1991 წლის 27 მარტს წერილით მიმართა ვლადისლავ არძინბას. ეს წერილი იმავე წლის 29 მარტს გამოქვეყნდა გაზეთ „საქართველოს რესპუბლიკაში“. მასში ვკითხულობთ: „თქვენ, როგორც განათლებულ პიროვნებას, მეცნიერს (ყოველ შემთხვევაში, ასეთად გიცნობდით დღემდე), უნდა მოგეხსენებოდეთ, რომ ყოველი ადამიანის, განსაკუთრებით ხელმძღვანელის, ვალია, იცხოვროს სიკეთის, ურთიერთპატივისცემის მაღალხანებრივი პრინციპებით, არ აჰყვეს პირად ამბიციებს თუ წაქეზებას. დღეს აფხაზეთის მოსახლეობის ბედი (აქედან 47 %-ზე მეტი ქართველია) თქვენ გაბარიათ. შეცდომის უფლება არა გაქვთ, რადგან ერთა შორის ჭიდილში გამარჯვებული არ არსებობს. კიდევ ერთხელ დაფიქრდით, გაითვალისწინეთ ისტორიის გაკვეთილები და, როგორც საქართველოს უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმის წევრმა, მონაწილეობა მიიღეთ მის მუშაობაში და, რაც მთავარია, შეუსაბამეთ თქვენი პოლიტიკა საქართველოს რესპუბლიკის კანონმდებლობას, რომლის იურისდიქციის ქვეშაც ბრძანდებით.“ (გამსახურდია 1991: გამსახურდია ზ., ბ-ნ ვლადისლავ არძინბას. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1991, №60).

ზვიად გამსახურდიას ამ წერილმა გარკვეული შედეგი მოიტანა: ვლადისლავ არძინბამ და აფხაზეთის ხელისუფლებამ მიიღეს გადაწყვეტილება, ხელი არ შეეშალათ აფხაზეთის ტერიტორიაზე 1991 წლის 31 მარტის რეფერენდუმის ჩატარებისათვის. რეფერენდუმის შედეგები კი აფხაზეთში შემდეგი იყო: რეფერენდუმში მონაწილეობა მიიღო აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ამომრჩეველთა 61,27 %-მა, აქედან

საქართველოს დამოუკიდებლობას ხმა მისცა 97,73%-მა ეს იყო საქართველოს ხელისუფლების პირველი და დიდი პოლიტიკური გამარჯვება აფხაზეთში. იგივე განმეორდა 1991 წლის 26 მაისის საპრეზიდენტო არჩევნებზეც.

„1991 წლის 17 და 31 მარტის რეფერენდუმებისა და საპრეზიდენტო არჩევნების შედეგებმა სერიოზული დარტყმა მიაყენეს აფხაზეთის სეპარატისტულ ძალებს, კიდევ უფრო გააძლიერეს ქართული ეროვნული მოძრაობა“ (გამახარია, 2004: 7).

აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის კიდევ უფრო გაძლიერებას ემსახურებოდა ის ნაბიჯები, რომლებიც აფხაზეთში გადაიდგა: 1991 წლის 23 აპრილს შეიქმნა „სლავური სახლი“ – „რუსული კულტურის საზოგადოება აფხაზეთში“, რომლის გამგეობის თავმჯდომარე გახდა ვ. ლოგინოვი. ოფიციალურად დეკლარირებული საქველმოქმედო-კულტურული პროექტების მიუხედავად, „სლავური სახლი“ იყო მკაცრად იდიოლოგიზებული პოლიტიკური ორგანიზაცია, რომლის ფუნქცია იყო აფხაზეთში რუსეთის იმპერიული პოლიტიკის გატარება. ეს ფუნქცია მას უნდა განეხორციელებინა საბჭოთა და რუსეთის სპეცსამსახურებთან პირდაპირი კავშირებით, აფხაზეთში მოქმედი ყველა არააფხაზური ჯგუფის კონსოლიდაციით ანტიქართულ პლატფორმაზე.

„სლავური სახლი“ მოგვიანებით სამხედრო დახმარებასაც უწევდა აფხაზ სეპარატისტებს და მათ რუსულ-კაზაკური ფორმირებების ჩამოყალიბებაში უწყობდა ხელს. მაგალითად, 1992 წლის 14 ივნისს „სლავური სახლის“ ეგიდით გამართულ აფხაზეთის კაზაკთა ყრილობაზე შეიქმნა გასამხედროებული ორგანიზაცია „სათვისტომო“, რომლის ატამანად აირჩიეს ვინმე ვ. შმალი.

ეთნოპოლიტიკური ნიშნით და სრულიად განსაზღვრული რუსულ-იმპერიული ინტერესების საფუძველზე შეიქმნა სომხური გაერთიანება „კრუნქი“. ის მთლიანად მოექცა აფხაზური ეთნოკრატიისა და „სლავური სახლის“ გავლენის ქვეშ. „კრუნქის“ ლიდერი ა. ტოპოლიანი სეპარატისტული ნომენკლატურის აქტიური წევრი გახდა, ხოლო სომხური მოსახლეობის რეკრუტირების ბაზაზე შექმნილი ე.წ. „ბაგრამიანის ბატალიონი“ გამოირჩეოდა განსაკუთრებული სისასტიკით ქართველი მოსახლეობის მიმართ, როგორც ეთნიკური წმენდის, გენოციდისა და ჰუმანიტარული კატასტროფის ერთ-ერთი აქტიური შემოქმედი.

ასე ჩამოყალიბდა აფხაზეთში პოლიტიკური სივრცის იმპერიულ ცენტრზე ორიენტირებული და მთლიანად მისი პროტექციის ქვეშ მყოფი სეპარატისტული სეგმენტი, როგორც ინტეგრირებული „ომის პარტია“ (ჯოჯუა, 2007: 130–131).

1991 წლის გაზაფხულზე, 17 მარტის საკავშირო რეფერენდუმის ჩატარებისთანავე, კრემლი დაჩქარებული ტემპით შეუდგა ე.წ. „ახალი სამოკავშირეო ხელშეკრულების“ მომზადებას. ეს კამპანია ცნობილია „ნოვო-ოგარიოვოს პროცესის“ სახელით. კრემლის ინიციატივით ამ პროცესში აქტიურად ჩაერთვნენ ავტონომიური რესპუბლიკის ხელმძღვანელები. როგორც მოსალოდნელი იყო, საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურმა ზვიად გამსახურდიამ კატეგორიული უარი განაცხადა კრემლთან თანამშრომლობაზე და არ ჩაერთო ნოვო-ოგარიოვოში მიმდინარე კონსულტაციებში, რაც კრემლმა ტრადიციულად კვლავ მორიგ გამოწვევად მიიჩნია. ცნობილია, რომ მიხეილ გორბაჩოვი სატელეფონო საუბარში ღიად დაემუქრა ზვიად გამსახურდიას სიტუაციის კიდევ უფრო გამწვავებით აფხაზეთში. მიუხედავად მუქარის რეალობისა, საქართველოს ხელისუფლება მიღებულ გადაწყვეტილებას პრინციპულად არ ცვლიდა. შექმნილი სიტუაცია მშვენივრად გამოიყენა ვლადისლავ არძინბამ. მან, რა თქმა უნდა, უყოყმანოდ, მიიღო მიხეილ გორბაჩოვის მიპატიჟება და აქტიურად დაუჭირა მხარი მოდერნიზებული იმპერიის შექმნის კრემლისეულ გეგმას.

ვ. არძინბას მონაწილეობამ ნოვო-ოგარიოვოს პროცესში საქართველოს ხელისუფლება აიძულა, დაეწყო გზების ძებნა მოსკოვისგან მის ჩამოსაშორებლად. განახლდა მოლაპარაკებები ვ. არძინბას გარემოცვასთან აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს არჩევნების ჩატარებასთან დაკავშირებით. აფხაზეთის ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემდეგ, ვ. არძინბას უმთავრესი ამოცანა სწორედ უმაღლესი საბჭოს ახალი არჩევნების ჩატარება იყო, მაგრამ მოლაპარაკებები ამ საკითხზე თბილისსა და სოხუმს შორის მალე ჩიხში შევიდა. აფხაზური მხარე, სეპარატისტული ძალების ზეგავლენით, ითხოვდა „თბილისთან შეთანხმების საფუძველზე რესპუბლიკისათვის სახელის მიმცემი ხალხისათვის პარლამენტში ინსტიტუციონალური წარმომადგენლობის გარანტირებას“ (ყოლბაია, 1999: ყოლბაია ვ., გელანტია რ., ლაცუზბაია დ., ჭახრაკია თ., 1999: 88–89). ე.ი. აფხაზი სეპარატისტები მოითხოვდნენ გარანტირებულ საპარლამენტო უმრავლესობას. რაზედაც საქართველოს ხელისუფლება თავიდან არ თანხმდებოდა, მაგრამ შემდეგ დასთანხმდა.

1991 წლის 9 ივლისს კანონი აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს არჩევნების შესახებ ოფიციალურად მიიღეს. ახალი საარჩევნო კოდექსის მე-15 მუხლი ითვალისწინებდა ერთმანდატიანი ოლქების შექმნას „ამომრჩეველთა თანაბარი რაოდენობის ძირითადი პრინციპების დაცვით“ („აფხაზეთის ხმა“ 1991: გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1991, №104). კანონის მიხედვით, ცენტრალური საარჩევნო კომისიის შემადგენლობა აფხაზთა, ქართველთა და სხვა ეროვნებათა თანაბარი წარმომადგენლობით უნდა დაკომპლექტებულიყო, ხოლო გადაწყვეტილებების მიღება წევრთა საერთო შემადგენლობის ორი მესამედით ხდებოდა. საკონსტიტუციო ცვლილებების შედეგად აფხაზეთის კონსტიტუციის მე-12 მუხლით განისაზღვრა, რომ აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უზენაესი საბჭო შედგება ძირითად ამომრჩეველთა თანაბარი ოდენობის საარჩევნო ოლქებში არჩეული 65 დეპუტატისაგან. გადაწყდა აგრეთვე „აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუციის ტექსტში სიტყვები „საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა“ შეიცვალოს სიტყვებით „საქართველოს რესპუბლიკა“ („აფხაზეთის ხმა“ 1991: გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1991, №126). ეს იყო სერიოზული პოლიტიკური დათმობა აფხაზთა მხრიდან.

ცნობილია, რომ 1991 წლის 9 აპრილის, ანუ საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ კრემლისაგან წაქეზებული აფხაზი სეპარატისტები კატეგორიულად მოითხოვდნენ საქართველოსაგან ავტომატურად გამოყოფის დაფიქსირებას იმ უცნაური მოტივით, რომ კონსტიტუციურად აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა იყო საბჭოთა კავშირის შემადგენელი მოკავშირე რესპუბლიკის – საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ნაწილი და არა ამჟამად არსებული დამოუკიდებელი საქართველოს რესპუბლიკისა. ამ უცნაური ლოგიკით, აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა, ახალი საქართველოს სამართლებრივი სივრციდან გამოყოფილი უნდა ყოფილიყო. მოლაპარაკებების შედეგად აფხაზმა სეპარატისტებმა უკან დაიხიეს და აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა დამოუკიდებელი საქართველოს რესპუბლიკის ნაწილად აღიარეს, რაც კონსტიტუციურად გაფორმდა.

1991 წლის 20 ივლისს შეიქმნა ცენტრალური საარჩევნო კომისია, რომლის თავმჯდომარედ დაინიშნა ცნობილი პარტიული მუშაკი, იმჟამად აფხაზეთის პროფსაბჭოს მდივანი ვიაჩესლავ ცუგბა. ხოლო ცენტრალური საარჩევნო კომისიის შემადგენლობის ორი მესამედი ბლოკ „სოიუზის“ წარმომადგენლებით დაკომპლექტდა,

რითაც დაირღვა აფხაზეთის საარჩევნო კანონი. „პრეზიდენტმა ზვიად გამსახურდიამ თავისი 5 აგვისტოს ბრძანებულებით შეაჩერა ხსენებული გადაწყვეტილება, რამაც აფხაზი სეპარატისტები აიძულა უკან დაეხიათ და გარკვეული ცვლილებები (ქართველთა სასარგებლოდ) შეეტანათ ცენტრალური საარჩევნო კომისიის შემადგენლობაში“ (დიასამიძე, 2002: 48,49,50). კონსტიტუცია და საარჩევნო კანონი უხეშად დაარღვია ცენტრალურმა საარჩევნო კომისიამაც. მან ჩამოაყალიბა 65 საარჩევნო ოლქი იმგვარად, რომ ქართულ ოლქებში ამომრჩეველთა რაოდენობა ზოგჯერ 9,5 ათას კაცამდე აღწევდა, ხოლო აფხაზურ ოლქებში 1237 კაციდან 1900 კაცამდე მერყეობდა.

1991 წლის 15 აგვისტოს შედგა „აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს მორიგი სესია. მან არჩევნები 22 სექტემბრიდან 29 სექტემბრისათვის გადაიტანა“ („აფხაზეთის ხმა“ 1991: გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1991, №137). იმავე წლის 27 აგვისტოს კი სესიამ განსაზღვრა 28 აფხაზური, 26 ქართული და სხვა ეროვნებებისათვის განკუთვნილი 11 ოლქი. ფორმულა 28–26–11 განიხილებოდა, „როგორც დროებითი ზომა“ („აფხაზეთის ხმა“ 1991: გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1991, №142). იმავე სესიამ მიიღო საკონსტიტუციო ცვლილებები. 98–ე მუხლი ითვალისწინებდა აფხაზეთის სამართლებრივი სტატუსის საკითხებზე გადაწყვეტილების კვალიფიკაციური უმრავლესობით მიღებას. ეს იყო უმნიშვნელოვანესი გადაწყვეტილება, რომლის თანახმადაც აფხაზეთის სტატუსის საკითხი თბილისსა და სოხუმს შორის დიალოგის გზით უნდა გადაწყვეტილიყო.

ფორმულა 28–26–11 ხანგრძლივი მოლაპარაკებების შედეგად იქნა შემუშავებული. იგი, მართალია, მცირე უპირატესობას აძლევდა აფხაზებს, მაგრამ არცერთ მხარეს არ ჰქონდა კვალიფიკაციური უმრავლესობის (თუნდაც თერთმეტივე არაქართულ–არააფხაზური დეპუტატის მიმხრობის შემთხვევაშიც) მოპოვების შანსი. ასეთი უმრავლესობა კი, აფხაზეთის კონსტიტუციაში შეტანილი ცვლილებების თანახმად, საჭირო იყო არა მხოლოდ კონსტიტუციური, არამედ სხვა მნიშვნელოვანი საკითხების გადასაწყვეტად. კერძოდ, მთავრობის წევრების დასანიშნად: ქართველები და აფხაზები ერთმანეთთან დიალოგისა და შეთანხმების გარეშე ცალმხრივად ვერ შეცვლიდნენ კონსტიტუციას, აფხაზეთის სტატუსს, ვერ დანიშნავდნენ მთავრობას, ანუ სწორედ, დიალოგისა და კომპრომისების გზით უნდა მომხდარიყო დამატულობის განმუხტვა აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში.

1991 წელს მიღებული აფხაზეთის ახალი საარჩევნო კოდექსი დღევანდელ სამეცნიერო ლიტერატურაში დიდ აზრთა სხვადასხვაობას იწვევს. მეცნიერთა ერთი ნაწილი მას გაუმართლებლად მიიჩნევს და „აპარტიდულ“ საარჩევნო კოდექსს უწოდებს, მეორე ნაწილი კი მას დადებითად აფასებს. იმისათვის, რომ მკითხველმა თავად გადაწყვიტოს, თუ რომელი პოზიციაა მისთვის მისაღები, მოვიყვანთ არგუმენტებს როგორც აღნიშნული საარჩევნო კოდექსის მოწინააღმდეგეების, ასევე მისი მომხრეების მხრიდანაც.

აფხაზეთის 1991 წლის ახალ საარჩევნო კოდექსს უარყოფითად აფასებს პროფესორი ზურაბ პაპასქირი. იგი წერს: „65 სადეპუტატო ადგილიდან 28 გამოყოფილი იყო აფხაზი ეროვნების დეპუტატებისათვის (ეს მაშინ, როდესაც აფხაზობა ავტონომიური მოსახლეობის მხოლოდ 17 %-ს შეადგენდა), ქართველებისთვის (აფხაზეთის მოსახლეობის – 45 %-მდე) გამოყოფილი იყო 26 სადეპუტატო ადგილი, დანარჩენი 11 ადგილი უნდა დაეკავებინათ აფხაზეთში მცხოვრები სხვა ეროვნების (რუსები, სომხები, ბერძნები და ა.შ., სულ დაახლ. მოსახლეობის 35 %) წარმომადგენლებს“ (პაპასქირი, 2007: 311).

„ახალი საარჩევნო კანონის ავტორები და აპოლოგეტები, იმის შემდეგაც კი, რა უბედურებაც დატრიალდა აფხაზეთში 1992–1993 წლებში, იხტიბარს არ იტყვენ, დაჟინებით ცდილობენ, გაამართლონ პრეზიდენტ ზვიად გამსახურდიას ეს ნაბიჯი და აფხაზურ მხარესთან მიღწეული კომპრომისი საქართველოს ლიდერის თითქმის გენიალურ სვლად გამოაცხადონ“ (პაპასქირი, 2007: 313).

„28–26 ფორმულის დაწესებით კი საქართველოს ხელისუფლებამ ფაქტობრივად აღიარა, რომ აფხაზეთი მხოლოდ და მხოლოდ აფხაზთა სამშობლოა, რომლებიც უნდა იყვნენ ამ მიწა-წყლის სრული ბატონ–პატრონნი და სწორედ მათ უნდა ჰქონდეთ მონოპოლიური უფლებები აფხაზეთის მართვაზე“ (პაპასქირი, 2007: 314).

„სეპარატისტები ყოველნაირად ცდილობდნენ აპარტიდული საარჩევნო კანონის შენარჩუნებას და ამ გზით აფხაზეთის ადგილობრივი ხელისუფლების უმაღლეს ორგანოში აფხაზების გარანტირებული უმრავლესობის განადგებას“ (პაპასქირი, 2007: 319).

აფხაზეთის 1991 წლის ახალ საარჩევნო კოდექსთან დაკავშირებით სრულიად განსხვავებული პოზიცია გააჩნია პროფესორ დაზმირ ჯოჯუას. იგი წერს: „მაინც როგორ აზრობრივ კონსტრუქციაში შეიძლება ავხსნათ 1991 წლის კომპრომისი და რა ფაქტორების ანალიზზე დაყრდნობით შეიძლება უკუვაგდოთ „აპარტიდისტების“ არაადეკვატური, ხშირ შემთხვევაში პიროვნულად ზ. გამსახურდიასადმი პათოლოგიური სიძულვილით ნასაზრდოები იაფფასიანი და აშკარად რედუცირებული ინტერპრეტაციები?

უწინარეს ყოვლისა, აუცილებელია ანალიზის მეთოდოლოგიური პლასტის ოპტიმიზაცია. „აპარტიდისტები“ პრობლემას უდგებიან კონიუნქტურული და ნაწილობრივ მორალური პოზიციებიდან, აქაოდა როგორ შეიძლებოდა ქართული 47,7%–იანი მოსახლეობის საპარლამენტო წარმომადგენლობა განსაზღვრულიყო 26, ხოლო 17,3%–იანი აფხაზი მოსახლეობისა – 28 დეპუტატით. ისინი მიზანმიმართულად ახდენენ კომპრომისის ქართული სეგმენტის (ფორმულის 28+26+11) აბსოლუტიზაციას, თითქოს კომპრომისის შემხვედრი აფხაზური სეგმენტი (საკონსტიტუციო ცვლილებები) სულაც არ ყოფილიყოს.

არადა, ამ შემთხვევაში საჭირო და აუცილებელია სწორედ რეალპოლიტიკური მიდგომა, საკითხის ანალიზი კონსესუსის, კომპრომისული დიალოგის, ინტერესთა ურთიერთბალანსის პოლიტიკურ–ტექნოკრატიულ სქემებში.

რასაკვირველია, ეთნოკვოტირების პრინციპი და აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს ეთნიკური შემადგენლობის შეუსაბამობა ავტონომიური რესპუბლიკის ეთნოდემოგრაფიულ სტრუქტურასთან იყო საპარლამენტო პრაქტიკისთვის არატრადიციული, არასასიამოვნო და გარკვეულწილად არაპოპულარული ფაქტი. ამ თვალსაზრისით კომპრომისს ჰქონდა ნეგატიური ასპექტები, რაზეც, სხვათა შორის, არაერთხელ მიუთითებდა ზ. გამსახურდიაც. მაგრამ კომპრომისის არსიც ხომ ამაშია.

ეთნოკვოტირების ფორმულა (28+26+11), ერთმანდატიან ქართულ ოლქებში ამომრჩეველთა რაოდენობის 4–5–ჯერ და მეტად აღმატება აფხაზური ოლქების ანალოგიურ მაჩვენებლებზე, არღვევდა არა მხოლოდ საპარლამენტო არჩევნების ტრადიციულ პრაქტიკას, არამედ საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის პრინციპებს ეროვნული წარმომადგენლობის მიუხედავად ადამიანთა პოლიტიკური თანასწორობის შესახებ.

მაგრამ ეს იყო დროებითი, იძულებითი კომპრომისი, გამოწვეული გლობალური სიტუაციის სპეციფიკითა და საქართველოზე ზემოქმედი მადესტაბილიზებული ტენდენციებით. ამ ფაქტორებს შორის აღსანიშნავია – იმპერიული ცენტრის ძლიერება,

მის მიერ უკვე გახსნილი პირველი ანტიქართული ფრონტი შიდა ქართლში და აფხაზეთში ეთნოკონფლიქტის ინსპირირების პერსპექტივა. ცხადია, რომ ასეთ პირობებში საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების კომპრომისი მიზნად ისახავდა დამაბულობის განმუხტვას და ქვეყნის დაცვას ომისა და სახელმწიფოებრივი დაშლისაგან“ (ჯოჯუა, 2007: 135–137).

საარჩევნო ოლქების არათანაბრად გადანაწილებას აღმფოთებით შეხვდა აფხაზეთის ქართული მოსახლეობა. თვით პრეზიდენტ ზვიად გამსახურდიას გარემოცვიდანაც კი, ვინც პირადად იღებდა მონაწილეობას ახალი საარჩევნო კოდექსის შექმნაში, ახლა უკვე ღიად დაუპირისპირდნენ მიღებულ საარჩევნო კოდექსს. სწორედ მათი ინიციატივით 1991 წლის 9 აგვისტოს ქ. სოხუმის ცენტრალურ სტადიონზე გაიმართა ქართული მოსახლეობის მრავალათასიანი საპროტესტო მიტინგი. მიტინგში მონაწილეობის მისაღებად თბილისიდან სოხუმში ჩავიდნენ: საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს განათლებისა და მეცნიერების კომიტეტის თავმჯდომარე თემურ ქორიძე, შინაგან საქმეთა და ჯანმრთელობის დაცვის მინისტრები – დილარ ხაბულიანი და მანანა ძომუაშვილი და სხვ. ისინი შეუერთდნენ საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს აფხაზეთიდან არჩეულ დეპუტატებს ნუგზარ მაგლობლიშვილს და რევაზ კემულარიას, ასევე „მრგვალი მაგიდა – თავისუფალი საქართველოს“ ადგილობრივ აქტივისტებს და მათი თანხლებით სტადიონზე მივიდნენ. თავიანთ გამოსვლებში მათ დაგმეს ახალი, მათი აზრით „აპარტიდული“ საარჩევნო კოდექსი.

ვითარება არ ცხრებოდა იმპერიის ცენტრშიც. საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობის ერთი ნაწილი ვიცე-პრეზიდენტის გენადი იანაევისა და უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის ანატოლი ლუკიანოვის მეთაურობით გამოვიდა „ახალი სამოკავშირეო ხელშეკრულების“ მ. გორბაჩოვისეული პროექტის წინააღმდეგ და 1991 წლის 18 აგვისტოს სახელმწიფო გადატრიალების გზით იმპერიის გადარჩენას შეეცადა. მაგრამ შეთქმულთა გეგმები ჩაშალა რუსეთის ახლადარჩეულმა პრეზიდენტმა ბორის ელცინმა.

აგვისტოს პუტჩის ჩაფუშვის შემდეგ ბორის ელცინის გავლენა ბევრად გაიზარდა მთელი საბჭოთა კავშირის მასშტაბით. საბჭოთა კავშირის პრეზიდენტი მიხეილ გორბაჩოვი მისი ნების უსიტყვო შემსრულებლად გადაიქცა. შექმნილმა ვითარებამ ცხადყო, რომ მიხეილ გორბაჩოვის „ახალი სამოკავშირეო ხელშეკრულების“ იდეა ერთხელ და სამუდამოდ დასამარდა. ცხადი გახდა ისიც, რომ საბჭოთა კავშირს, როგორც ერთიან იმპერიას, დიდი დღე აღარ ეწერა. ვლადისლავ არძინბას მფარველმა ანატოლი ლუკიანოვმა თავი მოსკოვის „მატროსოვის“ ციხეში ამოყო. სწორედ ამ დროს გაჩნდა ბორის ელცინის პერიოდის რუსეთში ახალი იდეა შექმნილიყო ახალი ნეოიმპერიული სტრუქტურა – ე.წ. დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობა.

1991 წლის აგვისტოს პუტჩის დროს ზვიად გამსახურდიამ აირჩია ნეიტრალიტეტის ტაქტიკა, რაც შექმნილ სიტუაციაში ყველაზე ადეკვატურად პასუხობდა საქართველოს სახელმწიფოებრივ ინტერესებს.

აგვისტოს პუტჩის დროს ზვიად გამსახურდიას მიერ არჩეულმა ნეიტრალურმა კურსმა გამოიწვია ბორის ელცინისა და მისი მთავრობის ნეგატიური დამოკიდებულება საქართველოს ხელისუფლების მიმართ. ეს განწყობა კიდევ უფრო გაიზარდა მას შემდეგ, რაც საქართველოს ხელისუფლებამ კატეგორიული უარი განაცხადა დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში გაწევრიანებაზე.

თუმცა ეს ყველაფერი მოხდა მოგვიანებით. მანამდე კი 31 ოქტომბერსა და 1 დეკემბერს, ორ ტურად ჩატარდა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური

რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატების არჩევნები. აფხაზურმა მხარემ ყოველგვარი ზედმეტი გართულებების გარეშე აირჩია თავისი დეპუტატების კორპუსი (მეორე ტური ჩატარდა მხოლოდ 3 თუ 4 საარჩევნო ოლქში). არჩევნების შედეგად პარლამენტში მოხვდა სეპარატისტული მოძრაობის ყველა ცნობილი წარმომადგენელი. ფაქტობრივად, ეს იყო სეპარატისტული მოძრაობის ინტელექტუალური ელიტა, რომელიც საკმაოდ გონივრულად იცავდა თავის ინტერესებს.

აფხაზებისაგან განსხვავებით, ქართველებში თავი იჩინა უთანხმოებამ და არაერთსულოვნებამ. ქართველებმა ვერ შეძლეს საერთო ენის გამონახვა და თითქმის ყველა საარჩევნო ოლქში გააჩაღეს ხელჩართული ბრძოლა სადეპუტატო მანდატისათვის. მოხდა უფრო უარესიც: ქალაქ სოხუმის ერთ-ერთ საარჩევნო ოლქში საერთოდ ვერ მოხერხდა გამარჯვებულის გამოვლენა და ქართულმა დეპუტაციამ საერთოდ დაკარგა ერთი ადგილი. ამ შემთხვევაში მომხდარზე მთელი პასუხისმგებლობა უნდა დაეკისროს საქართველოს იმდროინდელ მთავრობას. აფხაზეთის ახალ პარლამენტში ქართული მხრიდან ძირითადად მოხვდნენ პოლიტიკურად ნაკლებად გამოცდილი ადამიანები, რომელთაც არ შესწევდათ უნარი გამოცდილი სეპარატისტი ლიდერებისათვის გაეწიათ ღირსეული ოპონირება და, ხშირ შემთხვევაში, სტატისტიკის როლში ყოფნა უწევდათ.

„წინააღმდეგობებმა და ურთიერთდაპირისპირებამ ქართულ მხარეს არ მისცა საშუალება, პარლამენტში უმტკივნეულოდ გაეყვანა ქართველი დეპუტატები და მთელი ყურადღება გადაეტანა იმ 11 საარჩევნო ოლქზე, სადაც ირჩევდნენ არამკვიდრი ეროვნებების წარმომადგენლებს. არადა, საარჩევნო ოლქების დაჭრა ნამდვილად იძლეოდა იმის საშუალებას, რომ ქართველებს თავიანთი კანდიდატები გაეყვანათ 11-დან სულ ცოტა 8 საარჩევნო ოლქში მაინც. ე.ი. სავსებით შესაძლებელი იყო, რომ მიუხედავად იმთავითვე + 2 უპირატესობისა, სეპარატისტებს პარლამენტში აღმოაჩნდებოდათ მხოლოდ 31 დეპუტატი, მაშინ როდესაც ქართული პოლიტიკური კონიუნქტურის გამზიარებელი იქნებოდა 34 დეპუტატი. სწორედ ამის გამო იყო, რომ აფხაზებმა ყველაფერი გააკეთეს ამ საარჩევნო ოლქებში თავიანთი კურსის გამტარებელი კანდიდატების გასაყვანად. და მაინც, რომ არა სეპარატისტების სრულ კონტროლქვეშ მყოფი ცენტრალური საარჩევნო კომისიის მიერ არჩევნების ურცხვი გაყალბება ზოგიერთ ოლქში, აფხაზური მხარე თავის მიზანს ვერ მიაღწევდა. საბოლოოდ, 11 საარჩევნო ოლქიდან აფხაზებმა, სხვადასხვა მანიპულაციებით, 5 საარჩევნო ოლქში „მოახერხეს“ თავიანთი კანდიდატების გაყვანა, დანარჩენ – 6 ოლქში კი წარმატებას მიაღწიეს იმ კანდიდატებმა, რომელთაც მხარს ქართული მოსახლეობა უჭერდა. ყოველივე ეს იმას ნიშნავდა, რომ 65 სადეპუტატო ადგილიდან აფხაზებმა ფაქტობრივად მოიპოვეს – 33 (28+5), ქართველებმა კი მხოლოდ – 31 (25+6) და არა – 32, ვინაიდან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 1 (ქართული) სადეპუტატო ადგილი ვაკანტური დარჩა“ (პაპასქირი, 2007: 321).

ცალკე განხილვის საკითხს წარმოადგენს ვლადისლავ არძინბას რეჟიმის სამართლებრივი განუკითხაობა აფხაზეთში. აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარედ ვლადისლავ არძინბას არჩევის შემდეგ, თითქმის მთელი 1991 წლის მანძილზე, ვ. არძინბა კონსტიტუციური ნორმების და მოქმედი კანონმდებლობის დარღვევით ცდილობდა მიეღო უმნიშვნელოვანესი სამართლებრივ-პოლიტიკური აქტები და ამ გზით მოემზადებინა იურიდიული საფუძველი აფხაზეთის საქართველოს შემადგენლობიდან გასაყვანად. საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლება (უმეტესწილად უშედეგოდ) ცდილობდა არ დაემუშა სეპარატისტების ლიდერის მიერ მიღებული უკანონო გადაწყვეტილებების ცხოვრებაში გატარება. გვსურს ყურადღება

შევაჩეროთ იმ რამდენიმე ნორმატიულ აქტზე, რომლებიც მიიღო აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა კონსტიტუციის დარღვევით. ეს აქტები განსაკუთრებულ საფრთხეს წარმოადგენდა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისათვის.

1991 წლის 27 სექტემბერს აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის სპეციალური დადგენილებით „შეჩერდა საქართველოს რესპუბლიკის განათლების სამინისტროს 1991 წლის 31 ივლისის №342 ბრძანების მოქმედება აფხაზეთის ტერიტორიაზე“ (დიასამიძე, 2002: 53). იმავე დღეს აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მიიღო შემდეგი დადგენილება „აფხაზეთის სუვერენიტეტის ეკონომიკური საფუძვლების უზრუნველყოფის შესახებ“, რომლის შესრულებაც დაევალა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს. ამ უწყებას 1992 წლის 1 იანვრამდე უნდა უზრუნველყო აფხაზეთის ტერიტორიაზე განთავსებული „საკავშირო და საკავშირო-რესპუბლიკური დაქვემდებარების საწარმოების, დაწესებულებებისა და ორგანიზაციების გადაცემა-მიღება აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის სახელმწიფო მმართველობის ორგანოების გამგებლობაში“ (დიასამიძე, 2002: 53).

1991 წლის 27 სექტემბერს აფხაზეთის რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მიიღო ასევე მორიგი უკანონო დადგენილება: „აფხაზეთის რესპუბლიკური საბაჟო სამსახურის შექმნის შესახებ“. ამ სტრუქტურის საქმიანობის საკითხები უშუალოდ შეთანხმებული იყო საბჭოთა კავშირის საბაჟო კომიტეტთან. ამით ისევე, როგორც სხვა დადგენილებების მიღებით, აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა უხეშად დაარღვია საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუციის 82-ე მუხლი, რომლის მიხედვითაც, საქართველოს რესპუბლიკის კანონები გამოცხადებული იყო სავალდებულოდ და თანაბარი ძალის მქონედ ავტონომიური რესპუბლიკების ტერიტორიებზე. სწორედ ამ კანონდარღვევის გამო საქართველოს პრეზიდენტმა ზვიად გამსახურდიამ ბრძანებულებით და საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესმა საბჭომ სპეციალური დადგენილებით შეაჩერეს „აფხაზეთის რესპუბლიკის საბაჟო სამსახურის შექმნის შესახებ“ „აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს დადგენილების მოქმედება“ (დიასამიძე, 2002: 54-55).

ვლადისლავ არძინბამ და მისმა გარემოცვამ, ტრადიციულად, არაფრად არ ჩააგდეს საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების ეს გადაწყვეტილებები და მიღებული უკანონო დადგენილებების რეალიზაციას შეუდგნენ. 1991 წლის 22 ოქტომბერს აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭომ გამოსცა დადგენილება „აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე განლაგებული საკავშირო და საკავშირო-რესპუბლიკური დაქვემდებარების საწარმოთა და ორგანიზაციათა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის იურისდიქციაში გადასვლის ღონისძიებათა შესახებ“, რასაც მოჰყვა თბილისის მყისიერი რეაგირება: „1991 წლის 24 ოქტომბერს საქართველოს რესპუბლიკის პრეზიდენტმა ზვიად გამსახურდიამ სპეციალური ბრძანებულებით ასევე შეაჩერა ხსენებული დადგენილების მოქმედება“ (დიასამიძე, 2002: 56).

განსაკუთრებული საფრთხის შემცველი იყო აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1991 წლის 27 ნოემბრის დადგენილება „აფხაზეთის სახელმწიფო უშიშროების სამსახურის შექმნის შესახებ“. ამ დადგენილების მიხედვით, „იქმნებოდა აფხაზეთის დამოუკიდებელი სახელმწიფო უშიშროების უწყება, რომელიც უნდა დაფინანსებულიყო აფხაზეთის რესპუბლიკური ბიუჯეტიდან. ამ დადგენილების მიღების მოტივად სახელდებოდა საბჭოთა კავშირის სახელმწიფო უშიშროების

კომიტეტისა და მისი სტრუქტურული ერთეულების გაუქმება“ (დიასამიძე, 2002: 58). ეს ყოველივე სხვას არაფერს ნიშნავდა, გარდა ერთისა: ვ. არძინბამ, ფაქტობრივად მოახდინა სახელმწიფო უშიშროების ფუნქციის უზურპირება.

მოყვანილი მასალები ნათლად მოწმობენ, თუ როგორ ამზადებდნენ სამართლებრივ ნიადაგს ვ. არძინბა და მისი გარემოცვა აფხაზეთის საქართველოსაგან მოსაწყვეტად. სამართლებრივმა განუკითხაობამ აფხაზეთში ზენიტს მიაღწია საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ.

1991 წლის 29 დეკემბერს აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მიიღო დადგენილება „აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარისადმი აფხაზეთის ტერიტორიაზე დისლოცირებული სამხედრო და მილიციის ნაწილების დაქვემდებარებისა და მათი საქმიანობის კოორდინაციის დროებითი სამხედრო საბჭოს შექმნის შესახებ“. საბჭოს თავმჯდომარედ ვ. არძინბა დამტკიცდა.

„დროებითი სამხედრო საბჭოს“ შექმნა სამეცნიერო ლიტერატურაში სამართლიანადაა მიჩნეული, როგორც აფხაზეთის მიერ სამხედრო-პოლიტიკური სუვერენიტეტის მოპოვებისა და თბილისისაგან დამოუკიდებელი სამხედრო სტრუქტურის შექმნის მცდელობა.

რასაკვირველია, ეს უკანონო დადგენილება დიდწილად განაპირობა იმან, რომ თბილისში იმ დროს სამხედრო-კრიმინალური გადატრიალება მიმდინარეობდა და სოხუმისათვის არავის ეცალა.

თბილისში კრიზისის პირველი ნიშნები ჯერ კიდევ 1991 წლის აგვისტოში მოსკოვში მიმდინარე პუტჩის დღეებში, გამოვლინდა, როდესაც საქართველოს პრეზიდენტმა ზვიად გამსახურდიამ გკპ-ს ემისრის, საბჭოთა კავშირის თავდაცვის მინისტრის მოადგილის გენერალ ვ. შურავლიოვის დაჟინებული მოთხოვნა გაითვალისწინა და მიიღო გადაწყვეტილება ეროვნული გვარდიის საქართველოს რესპუბლიკის შინაგან საქმეთა სამინისტროსადმი დაქვემდებარების შესახებ. გადაწყვეტილება საბედისწერო აღმოჩნდა. ამ ფაქტსა და ასევე ქვეყნის უმაღლეს ხელისუფლებაში განხორციელებულ საკადრო ცვლილებებს უარყოფითად შეხვდნენ როგორც ოპოზიციაში, ისე მმართველ პოლიტიკურ ბლოკში. სიტუაცია კიდევ უფრო დამაბა „ომონის“ არაკვალიფიციურმა ქმედებებმა ოპოზიციური პარტიების საპროტესტო მიტინგის დარბევისას 1991 წლის 2 სექტემბერს.

§ 2. სეპარატისტული მოძრაობა აფხაზეთში 1992 წლის იანვარ-აგვისტოში

1991 წლის მიწურულიდან უკიდურესად დაიძაბა ვითარება მთელი ქვეყნის მასშტაბით, მათ შორის დედაქალაქშიც. ეროვნული გვარდიის ცალკეულმა ნაწილებმა მხარი დაუჭირეს უკვე გადაყენებულ თავდაცვის მინისტრს თენგიზ კიტოვანს და მისი მეთაურობით „ტყეში გავიდნენ“. საპასუხოდ პრეზიდენტ ზვიად გამსახურდიას მომხრეებმა რუსთაველის პროსპექტზე, მთავრობის სახლის წინ, „კარავი გაშალეს“ და დაბანაკდნენ. 1991 წლის 22 დეკემბერს, განთიადისას, პირველი ტყვიაც გავარდა. ასე დაიწყო თბილისის სამოქალაქო ომი და სახელმწიფო გადატრიალება, რომელიც დასრულდა 1992 წლის 6 იანვარს. პრეზიდენტმა ზვიად გამსახურდიამ თავის მომხრეებთან ერთად საქართველო დატოვა და თავი სომხეთს შეაფარა, მოგვიანებით კი ჩეჩნეთში გადავიდა. 1992 წლის 2 იანვარს შეიქმნა სამხედრო საბჭო პუტჩისტური ტრიუმვირატის – თენგიზ სიგუას (პრემიერ-მინისტრი), ჯაბა იოსელიანის

(„მხედრიონის“ ლიდერი) და თენგიზ კიტოვანის (გვარდიის სარდალი) შემადგენლობით. ვინაიდან დასახელებულ ტრიუმვირატს არ გააჩნდა არავითარი გამოცდილება სახელმწიფო მართვის მხრივ, მათი მოწვევით 1992 წლის 7 მარტს მოსკოვიდან თბილისში ჩამოვიდა საბჭოთა კავშირის ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრი ედუარდ შევარდნაძე. 10 მარტს მისი თავმჯდომარეობით ფუნქციონირება დაიწყო უკანონო რეჟიმის ახალმა არალეგიტიმურმა სტრუქტურამ – სახელმწიფო საბჭომ.

„1991–1992 წლების დეკემბერ–იანვრის ტრაგიკულ მოვლენებს შედეგად მოჰყვა ცენტრალური ხელისუფლების მოშლა, ქვეყნის კონსტიტუციის გაუქმება, სრული ქაოსი და განუკითხაობა, რითაც დაუყოვნებლივ ისარგებლეს სეპარატისტებმა. 1992 წლის 6 იანვარს მუშაობას შეუდგა ახლადარჩეული აფხაზეთის უმაღლესი საბჭო, რომელსაც უკვე არ ჰყავდა ზემდგომი კანონიერი ორგანო. პარლამენტის აფსუური უმრავლესობა სარგებლობდა პუტჩის შედეგად შექმნილი სიტუაციით, სისტემატურად არღვევდა აფხაზეთის კონსტიტუციას და ღებულობდა საქართველოს სახელმწიფო ინტერესების საწინააღმდეგო უკანონო გადაწყვეტილებებს. თბილისურ ხუნტას არ ჰქონდა არც იურიდიული და არც მორალური უფლება მოეთხოვა ვ. არძინბასაგან იმ კონსტიტუციის დაცვა, რომელიც თავად ფეხქვეშ გათელა“ (გამახარია, 2004: 17).

„დღევანდელი გადასახედიდან, არსებული მასალის, დემიფრირებული წყაროებრივი მონაცემებისა და მოვლენათა ლოგიკის პოლიტოლოგიური ანალიზის საფუძველზე, უკვე არავითარ ეჭვს არ იწვევს ის გარემოება, რომ 1991–1992 წწ. დეკემბერ–იანვრის სახელმწიფო გადატრიალება განხორციელდა ანტიეროვნული შეიარაღებული ოპოზიციის სამხედრო და პოლიტიკურ–დიპლომატიური მხარდაჭერის რუსული წყაროებით. გადატრიალებას ისევე, როგორც 1991 წლის სექტემბერ–ნოემბრის პუტჩისტურ მოძრაობას, მართავდა და კოორდინაციას უწევდა პრეზიდენტ ელცინის ადმინისტრაცია, კონკრეტულად კი – საიდუმლო კომიტეტი რუსეთის სახელმწიფო მინისტრის გ. ბურბულისის თავმჯდომარეობით. საგულისხმოა, რომ „ბურბულისის ჯგუფთან“, რომელიც ძირითადად შედგებოდა რუსეთის პოსტსაბჭოთა პოლიტიკური ელიტის, გენერალიტეტის, სამხედრო–სამრეწველო კომპლექსის და სპეცსამსახურების მოდერნიზებული იმპეროკრატიული ნომენკლატურისაგან, უშუალო კონტაქტები ჰქონდათ აფხაზ სეპარატისტებს“ (ჯოჯუა, 2007: 143–144).

თბილისში მომხდარი სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ ვითარება უკიდურესად გამწვავდა აფხაზეთის უმაღლეს საბჭოშიც. ქართველ და აფხაზ დეპუტატებს შორის დაპირისპირებამ პიკს მიაღწია 1992 წლის 5 მაისს. ვ. არძინბამ და მისმა გარემოცვამ „ჩააგდეს“ ქართული მხარის მიერ შეთავაზებული გივი ლომინაძის კანდიდატურა აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პოსტზე. აფხაზეთის 1991 წლის საარჩევნო კოდექსის მიღების დროს ქართულ და აფხაზურ მხარეებს შორის დაიდო არაოფიციალური, ე.წ. „ჯენტლმენური“ შეთანხმება, რომლის თანახმადაც, ქართულ დეპუტაციას უპირობოდ უნდა დაეჭირა მხარი აფხაზების მიერ წამოყენებული კანდიდატურისათვის აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის (ანუ ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლების პირველი პირის) თანამდებობაზე. თავის მხრივ, აფხაზური მხარე ანალოგიურად უნდა მოქცეულიყო აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის (იერარქიით მეორე თანამდებობა) არჩევისას. ამ პოსტზე კანდიდატურის წამოყენება კი ქართული დეპუტაციის პრეროგატივა იყო.

„ქართულმა მხარემ პატიოსნად და კეთილსინდისიერად შეასრულა თავისი დანაპირები და უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის თანამდებობაზე ერთსულოვნად დაუჭირა მხარი აფხაზეთის ქართული მოსახლეობის აბსოლუტური

უმრავლესობისათვის კატეგორიულად მიუღებელი ვლადისლავ არძინბას კანდიდატურას, მაგრამ სეპარატისტებმა არაფრად ჩააგდეს ქართული დეპუტაციის მხრიდან გადადგმული კეთილი ნების ეს ნაბიჯი და სრულიად საპირისპიროდ მოიქცნენ მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პოსტზე გ. ლომინაძის დამტკიცებისას. ეს კიდევ არაფერი, ვ. არძინბამ და მისმა თანამზრახველებმა ქართულ დეპუტაციას საერთოდ „სილა გააწნეს“ და მათ გარეშე, თვითნებურად, ხმების უბრალო უმრავლესობით აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარედ ფართო საზოგადოებისათვის სრულიად უცნობი, მხოლოდ „პასპორტით ქართველი“, რეალურად კი ქართული ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი მენტალიტეტისაგან სრულიად დაცლილი პიროვნება – ვაჟა ზარანდია დაამტკიცეს“ (პაპასქირი, 2007: 342).

აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პოსტზე გივი ლომინაძის კანდიდატურის „ჩავარდნასთან“ დაკავშირებით ინტერესმოკლებული არ არის აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს დეპუტატის, მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორის ნაპოლეონ (ნაპო) მესხიას მემუარები. ნ. მესხიას აზრით, აფხაზეთის უმაღლეს საბჭოში გივი ლომინაძის კანდიდატურის „ჩაგდება“ დაინტერესებული იყო არა მარტო აფხაზური დეპუტაცია, არამედ ქართული მხარის ზოგიერთი წარმომადგენელიც. ნ. მესხია წერს: „უნდა ითქვას, რომ მთავრობის თავმჯდომარის პოსტზე გივი ლომინაძის კანდიდატურა იმთავითვე განწირული იყო და მას პერსპექტივა არ გააჩნდა. მიუხედავად ამისა, ამ სცენარის ავტორი და რეჟისორი თამაზ ნადარეიშვილი დაჟინებით აყენებდა მის კანდიდატურას, რადგან იცოდა, რომ იგი ჩავარდებოდა და ლომინაძის კანდიდატურის ჩავარდნის შემთხვევაში, თავად გამოუჩნდებოდა ერთგვარი პერსპექტივა“ (მესხია, 2009: 88). განაგრძობს რა თხრობას, ნ. მესხია, წერს: „ჩემთვის ნათელი იყო, თუ რატომ წამოვიდა გივი ლომინაძის კანდიდატურა მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პოსტზე. როგორც ზემოთ აღვნიშნე, მისი გასვლა აპრიორი გამორიცხული იყო – ასჯერ რომ დამდგარიყო, ასივეჯერ ჩავარდებოდა.

ეს ყველამ კარგად იცოდა, მაგრამ ყველაზე კარგად კი – თავად თამაზ ნადარეიშვილმა. ამიტომაც იყო ეს სვლა მზაკვრული, ისედაც უარყოფითად დამუხტული და დამაბული პოლიტიკური სიტუაციის კიდევ უფრო დამძიმებისაკენ გადადგმული ნაბიჯი. გივი ლომინაძის კანდიდატურის ჩავარდნით კიდევ უფრო აიძვრებოდა წყალი და ამით დაინტერესებულ ჯგუფს სხვა პერსპექტივა უჩნდებოდა. სხვა ახსნა ამ ფაქტს, უბრალოდ, არ აქვს“ (მესხია, 2009: 92).

ნ. მესხიას აზრით, ქართული დეპუტაციის საბედისწერო შეცდომა იყო, რომ აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პოსტზე არ წამოაყენა რამდენიმე კანდიდატურა. იგი წერს: „ყველა დეპუტატის გასაგონად, კიდევ ერთხელ ვეკითხები ბატონ გივის: „ხართ თქვენ მზად იმისათვის, რომ თქვენი კანდიდატურის ჩავარდნის შემთხვევაში იტვირთოთ პასუხისმგებლობა ყოველივე იმისთვის, რაც შეიძლება ამას მოჰყვეს?“ იგი იმავს მპასუხობს: „თუ თქვენ მხარში ამომიდგებით, აფხაზეთშიც მოიძებნებიან ადამიანები, რომლებიც მხარს დამიჭერენ“ (მესხია, 2009: 96).

მახსოვს, მისი ეს სიტყვები ეჭვქვეშ დააყენა დეპუტატთა უმრავლესობამ, განსაკუთრებით – ვახტანგ ყოლბაიამ. მან თქვა: „საშიშია ერთი კანდიდატურით გასვლა, უპრიანი იქნება 2–3 კანდიდატურით თუ გავალთ“ (მესხია, 2009: 96).

კიმი ჯაჭვლიანმა შემოგვთავაზა: გივი ლომინაძის კანდიდატურასთან ერთად ვახტანგ ყოლბაიას და რამაზ სიჭინავას კანდიდატურებიც დაგვესახელებინა. ამაზე ბატონმა გივიმ უკმაყოფილება გამოთქვა და გვთხოვა: „თუ ჩემი კანდიდატურა დადგება, გთხოვთ, მარტო გამიშვათ.“ რამაზ სიჭინავამ და ვახტანგ ყოლბაიამ მოხსნეს თავიანთი კანდიდატურა და ასე, იძულებული აღმოვჩნდით ერთი კანდიდატურით

გავსულიყავით სხდომათა დარბაზში, სადაც უნდა განგვეხილა მეტად მნიშვნელოვანი – მთავრობის ხელმძღვანელის დანიშვნის საკითხი“ (მესხია, 2009: 96).

საბოლოოდ, როგორც მოსალოდნელი იყო აფხაზეთის უმაღლესმა საბჭომ „ჩააგდო“ გივი ლომინაძის კანდიდატურა აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პოსტზე. „სახლში, ვახშმოზისას, ტელევიზიით ვიგებ, რომ ბატონი გივისთვის სულ 18 დეპუტატს მიუცია ხმა. ასე რომ, ბევრ ქართველ დეპუტატსაც არ დაუჭერია მხარი მისთვის. აფხაზ დეპუტატებზე საუბარი ხომ ზედმეტი იყო“ (მესხია, 2009: 100). პროფესორ ნ. მესხიას ეს მონათხრობი ბევრ რამეს ცხადყოფს და თავ-თავის ადგილზე ალაგებს.

თბილისში მომხდარმა სახელმწიფო გადატრიალებამ აფხაზეთის პოლიტიკურ სივრცეში ახალი ვითარება შექმნა. აფხაზეთის ქართულ პოლიტიკურ სექტორში ყოფილი მმართველი ბლოკის ჩამოცილებით შეიქმნა ვაკუუმი, რომელიც შეავსეს პროპუტჩისტურმა პარტიებმა და თბილისის უკანონო რეჟიმზე ორიენტირებულმა კოალიციამ – „აფხაზეთის პროგრესულ-დემოკრატიულმა კავშირმა“ (შეიქმნა 1992 წლის 11 მარტს აფხაზეთის ყოფილი ქართული პარტნომენკლატურის წარმომადგენლებისაგან) და „აფხაზეთის ეროვნული ერთიანობის საბჭომ“ (რომელიც 1992 წლის 9 მაისს შეიქმნა „აფხაზეთის ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ორგანიზაციების მაკოორდინირებელი ორგანოს“ სტატუსით). სამწუხაროდ, ეს ორგანიზაციები აფხაზეთში პოლიტიკურ ამინდს ვერ ქმნიდნენ.

მართალია, დასახელებულ პოლიტიკურ გაერთიანებებში წარმოდგენილნი იყვნენ პატრიოტული და ანტისეპარატისტული ჯგუფები და პიროვნებები, მაგრამ, საერთო ჯამში, ამ სტრუქტურების მოღვაწეობაში ერთადერთ დადებით მომენტად შეიძლება ჩაითვალოს ვ. არძინბას რეჟიმის კრიტიკა და მის წინააღმდეგ პოლიტიკური ბრძოლა, მაგრამ ამ ბრძოლასაც სასურველი შედეგი ვერ მოჰქონდა, ცარიელი კრიტიკა ვითარებას ვერ ცვლიდა.

ამ ძალებმა, ნაცვლად იმისა, რომ აფხაზეთში შექმნილი მძიმე ვითარებიდან გამომდინარე, გამოეცხადებინათ ოპოზიციური მოღვაწეობის მორატორიუმი და შეექმნათ ერთიანი ანტისეპარატისტული ქართული ფრონტი და ისე ებრძოლათ ოფიციალურ სტრუქტურებში, აირჩიეს სულ სხვა გზა. კერძოდ, აფხაზეთის პროგრესულ-დემოკრატიულმა კავშირმა და ეროვნული ერთიანობის საბჭომ აირჩია პარაპოლიტიკური ექსტრემიზმისა და კრიმინალური მილიტარიზმის ტაქტიკა. ქართული პოლიტიკური სექტორის შინაგანი ერთიანობის დაშლით კი კარგად ისარგებლეს სეპარატისტებმა და რუსეთის იმპერიამ.

არალეგიტიმურმა სამხედრო რეჟიმმა დასავლეთ საქართველოში 1992 წლის თებერვალ-მარტსა და ივლისში სამხედრო ექსპედიციები განახორციელა, რამაც გამოიწვია შიდაქართული გეოპოლიტიკური განხეთქილება (საბედნიეროდ, დროებითი) და აფხაზეთსა და სახელმწიფო საბჭოს მიერ კონტროლირებად ტერიტორიებს შორის ჩამოყალიბდა ერთგვარი ბუფერული ზონა (რომელსაც აფხაზმა სეპარატისტებმა ირონიულად უწოდეს „მეგრული ბალიში“). ამ გარემოებამ აფხაზეთის ქართული მოსახლეობისათვის (ოდნავ მოგვიანებით კი – ქართული შეიარაღებული ძალებისათვის) ერთბაშად მოშალა „სამეგრელოს ზურგი“ და ის, ფაქტობრივად, ანკლავურ მდგომარეობაში ჩააყენა, რაც საბოლოოდ საბედისწერო აღმოჩნდა.

ვინაიდან სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ ვ. არძინბას და მის გარემოცვას თბილისიდან არავითარი წინააღმდეგობა არ ხვდებოდათ, სეპარატისტულმა რეჟიმმა აბსოლუტურად დაუფარავად დაიწყო აფხაზეთის საქართველოსაგან გამოყოფის და

მისი სუვერენიზაციის პოლიტიკური, სამხედრო და სამართლებრივი საფუძვლების მომზადება.

1992 წლის 31 მარტის აფხაზეთის უზენაესი საბჭოს პრეზიდიუმის დადგენილებით „აფხაზეთის შინაგანი ჯარების პოლკის შექმნის შესახებ“, ფაქტობრივად, ჩამოყალიბდა აფხაზური მონოეთნიკური გვარდია. „30 აპრილის დადგენილებით, ვ. არძინამ გამოაცხადა 1965–1974 წლებში დაბადებულ მოქალაქეთა სამხედრო სამსახურში გაწვევა“ („აფხაზეთის ხმა“ 1992: გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1992, №76). საყურადღებოა, რომ აფხაზური მონოეთნიკური გვარდიის შექმნა მოხდა საქართველოს სამხედრო საბჭოს შეიარაღებული ფორმირებებისაგან აფხაზეთის „დაცვის“ საბაზით. ცხადზე ცხადი იყო, რომ აფხაზური მხარე საქართველოსთან ომისათვის საფუძვლიანად ემზადებოდა. **საპასუხოდ სამხედრო საბჭომ მიზანმიმართულად დაშალა აფხაზეთში ზვიად გამსახურდიას მიერ შექმნილი ქართული ეროვნული გვარდიის ოთხივე ბატალიონი – გაგრის, სოხუმის, გულრიფშისა და გალის. ეს უკანასკნელი ნაბიჯი სხვა არაფერი იყო, თუ არა სამშობლოს მიზანმიმართული ღალატი.**

1992 წლის იანვარ–ივლისში აფხაზეთში განვითარებული პოლიტიკური პროცესების შესახებ საყურადღებო ანალიზს ავითარებს კ.ზ. გამსახურდია. იგი წერს: „აფხაზეთის ტრაგედიის თავიდან აცილება შეიძლებოდა მძლავრი, ცენტრისტული ქართულ–აფხაზური ძალის შექმნით, რომელიც, გარდა იმისა, რომ გარეკავდა აფხაზეთიდან შევარდნაძის ბანდებს, თავის ადგილს მიუჩენდა არძინბას კლანს და განუხრელად დაიცავდა საქართველოს კანონიერი ხელისუფლების მიერ რატიფიცირებულ კონსტიტუციას“ (გამსახურდია, 1997: 100).

სამწუხაროდ, მძლავრი ცენტრისტული ქართულ–აფხაზური ძალის ჩამოყალიბება ვერ მოხერხდა. სამაგიეროდ, 1992 წლის მარტში „აიდგილარას“, „აფხაზეთის სახალხო პარტიის“, „სლავური სახლისა“ და სომხური „კრუნქის“ გაერთიანების ბაზაზე შეიქმნა სეპარატისტული კოალიციური ცენტრი – პოლიტიკური ბლოკი „სოიუზი“. იგი წარმოადგენდა ანტიქართული და პრორუსული ძალების კოალიციას.

როგორც ე. შევარდნაძის უკანონო რეჟიმი, ასევე ვ. არძინბას სეპარატისტული რეჟიმი იმართებოდა ერთი იმპერიული ცენტრიდან – პრეზიდენტ ბ. ელცინის ადმინისტრაციიდან. ბ. ელცინმა ორივე მხარე შეაგულიანა ომისათვის და თითოეულს ცალ–ცალკე გარკვეული გარანტიები მისცა. ეს ცხადი და უდავო გარემოებაა. დავას არ საჭიროებს ის გარემოება, რომ 1992 წლის კონკრეტულ–ისტორიულ სიტუაციაში რუსეთს ხელს აბსოლუტურად აძლევდა საქართველოს დესტაბილიზაცია და აფხაზეთში ეთნოკონფლიქტის გაღვივება.

1992 წლის 24 ივნისს, შევარდნაძე–ელცინის ე.წ. დაგომისის შეხვედრაზე, გარდა ქართულ–ოსური კონფლიქტის მოწესრიგების გზებისა, განიხილეს რუსეთ–საქართველოს ურთიერთობათა მომავალი პერსპექტივებიც. მიღებულ „კომუნიკეში“ საგანგებოდ აღინიშნა: „საქართველოსა და რუსეთის სამართალდამცავი ორგანოები აღკვეთენ მათი იურისდიქციის ქვეშ მყოფ ტერიტორიებზე უკანონო სამხედრო, ნახევრად სამხედრო და თვითნებურად შექმნილი რაზმებისა და ჯგუფების მოღვაწეობას...“ („საქართველოს რესპუბლიკა“ 1992: გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, თბილისი, 1992, №116). ექსპერტის ზებუნებრივი ნიჭი არ სჭირდება იმის მტკიცებას, რომ დაგომისის შეხვედრაზე ე. შევარდნაძემ ბ. ელცინისაგან მიიღო აფხაზეთის ტერიტორიაზე სამხედრო ოპერაციის ჩატარების სანქცია, როგორც ჩანს, რუსეთის მხრიდან ჩაურევლობის გარანტიით.

„1992 წლის 18 ივლისს სოჭში, „ბოჩაროვ რუჩის“ სახელმწიფო აგარაკზე გაიმართა ბ. ელცინის არაოფიციალური საიდუმლო შეხვედრა ვ. არძინბასთან და აფხაზური ელიტის სხვა წარმომადგენლებთან. მოვლენათა ლოგიკის თანახმად და შეხვედრიდან სულ რაღაც ხუთიოდე დღეში აფხაზთა მიერ სეპარატისტული კანონმდებლობის მიღების თვალსაზრისით, ვფიქრობთ, ეჭვს არ უნდა იწვევდეს ის გარემოება, რომ კონფიდენციალურ შეხვედრაზე სეპარატისტებმა მიიღეს ომის ინიცირების სანქცია, ოღონდ ამჯერად რუსეთის მხრიდან სამხედრო ჩარევის გარანტიით“ (ჯოჯუა 2007: 151).

ამავე პერიოდში საქართველოს არალეგიტიმურმა ცენტრალურმა ხელისუფლებამ წამოაყენა ერთიანი შერეული ქართულ-აფხაზური სამხედრო შენაერთის შექმნის წინადადება. პროექტი სოხუმში ჩაიტანეს თავდაცვის მინისტრმა თ. კიტოვანმა და მისმა პირველმა მოადგილემ ლ. შარაშენიძემ. პროექტის თანახმად, აფხაზური მონოეთნიკური გვარდიისა და შინაგანი ჯარის ქართული ბატალიონის გაერთიანების ბაზაზე უნდა ჩამოყალიბებულიყო ერთიანი ქვედანაყოფი ორმაგი დაქვემდებარების (აფხაზეთის უზენაესი საბჭოსა და საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს დაქვემდებარებაში) სტატუსით. ხსენებული პროექტი ჩააგდეს „ეროვნული ერთიანობის საბჭოში“, მიიჩნიეს რა ის „სეპარატისტების წინაშე ცენტრალური ხელისუფლების ერთგვარ კაპიტულაციად“ (პაპასქირი, 2007: 355). მოვლენების შემდგომმა განვითარებამ ცხადყო, რომ ამ პროექტის ჩაგდება დიდი შეცდომა იყო.

1992 წლის 5 ივნისს სოხუმში გაიმართა აფხაზური ორგანიზაციების გაერთიანებული თათბირი, რომელზეც შეიქმნა ე.წ. „აფხაზეთის ეროვნული ხსნის კომიტეტი“, მიღებულ იქნა „ეროვნული ხსნის კომიტეტის დეკლარაცია“, რომელშიც, სხვათა შორის, აღინიშნა: „თუ შეიქმნება ანტიკონსტიტუციური პარალელური სტრუქტურები, ასევე უკანონო შეიარაღებული ფორმირებები, აუცილებელია შემდეგი ღონისძიებების გატარება: თხოვნა კავკასიის მთიელ ხალხთა კონფედერაციის პარლამენტისადმი დახმარების შესახებ; აფხაზეთის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აქტის დაუყოვნებლივ მიღება“. ცხადია, რომ „ანტიკონსტიტუციურ პარალელურ სტრუქტურებში“ იგულისხმებოდა პარლამენტის ფრაქცია „დემოკრატიული აფხაზეთი“ და „ეროვნული ერთიანობის საბჭო“, ხოლო „უკანონო შეიარაღებულ ფორმირებებში“ – შინაგანი ჯარების სოხუმის მექანიზებული ბატალიონი.

1992 წლის 26 ივნისს ვ. არძინბამ გამართა „აფხაზეთის სამართალდამცავი ორგანოების წარმომადგენელთა საერთო კრება, რომელსაც დაესწრო 150 ხელმძღვანელი პირი“ (ყოლბაია, 1999: ყოლბაია ვ., გელანტია რ., ლაცუზბაია დ., ჭახრაკია თ., 1999: 111). თათბირზე მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება, რომ აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლების მიერ მიღებული აფხაზი ხალხის ეროვნულ უფლებათა დამრღვევი ყველა აქტისა და დადგენილების ბათილად ცნობის შემთხვევაში შესაძლო ექსცესების თავიდან ასაცილებლად გატარდებოდა საჭირო გარკვეული ღონისძიებები კონკრეტულად, აფხაზური გვარდიის დაკანონება, სამხედრო და მილიციის ნაწილების მზადყოფნაში მოყვანა, საკვანძო ობიექტების კონტროლქვეშ აყვანა და ა.შ. ცხადი გახდა, რომ აფხაზი სეპარატისტები სამხედრო ინფრასტრუქტურის შექმნას ცდილობდნენ.

1992 წლის 23 ივლისს აფხაზეთის უზენაესი საბჭოს აფხაზურმა ფრაქციამ, ყოველგვარი სამართლებრივი ნორმების დარღვევით, მიიღო „დადგენილება აფხაზეთის ტერიტორიაზე 1978 წლის კონსტიტუციის გაუქმებისა და 1925 წლის კონსტიტუციის აღდგენის შესახებ“ (ბლაჟბა 2006: ბლაჟბა ო., ლაკობა ს., 2006: 415). დადგენილება მიღებულ იქნა 1991 წლის კანონმდებლობის სრული იგნორირებით.

აღდგენილი 1925 წლის კონსტიტუციის IV მუხლი აფხაზეთს აცხადებდა „საქართველოსთან სახელშეკრულებო საწყისებზე გაერთიანებულ დამოუკიდებელ რესპუბლიკად“. ეს ყოველივე, ფაქტობრივად, წარმოადგენდა აფხაზეთის საქართველოდან გამოყოფის დეკლარირებას. ამასთან ცნობილია, რომ ეს კონსტიტუცია თავიდანვე მკვდრადშობილი იყო.

აფხაზ სეპარატისტთა მიერ 1925 წლის კონსტიტუციის აღდგენას სამართლიანი შეფასება მისცა „ეროვნული ერთიანობის საბჭომ“. მის განცხადებაში ნათქვამია: „აფხაზეთის როგორც 1978 წლის, ისე ყველა ადრინდელი კონსტიტუციები არის საქართველოსთვის საბჭოთა რუსეთის მიერ ოკუპაციისა და ფაქტობრივი ანექსიის შედეგად თავს მოხვეული აქტი, რომლის საფუძველზე არსებული სახელმწიფო განიხილება, როგორც იმპერიის უკანონო ადგილობრივი ინსტიტუტი საქართველოში. აფხაზეთის 1978 წლის კონსტიტუციის შეჩერებით ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლეს საბჭოს გამოცალა თავისი არსებობის ყოველგვარი იურიდიული საფუძველი, რაც არსებითად მის მიერ თვითლიკვიდაციის გამოცხადებას და საბჭოთა საქართველოს კანონმდებლობით გათვალისწინებული აფხაზეთის ავტონომიის სტატუსის გაუქმებას ნიშნავს“ („საქართველოს რესპუბლიკა“ 1992: გაზეთი. „საქართველოს რესპუბლიკა“, თბილისი, 1992, №138).

1992 წლის 23 ივლისის აქტი უნდა შეფასდეს, როგორც რეგიონალური სახელმწიფო გადატრიალება, უფრო ზუსტად აფხაზეთის ანტიკონსტიტუციური გამოსვლა საქართველოს შემადგენლობიდან სახელმწიფო გადატრიალების საფუძველზე.

1992 წლის 23 ივლისის „კონსტიტუციურმა რევოლუციამ“ დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია საქართველოში. „1992 წლის 28–30 ივლისს აფხაზეთის პარლამენტის ქართულმა სექტორმა (ფრაქცია „დემოკრატიული აფხაზეთი“) სოხუმში გამართა საგანგებო გაფართოებული სხდომა, ე.წ. „კონტრესია“, რომელმაც სპეციალური დადგენილებით გააუქმა 23 ივლისის ანტიკონსტიტუციური აქტი და მიიღო გადაწყვეტილება აფხაზეთისათვის სახელწოდება „აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის“ მინიჭების შესახებ“ (ჯოჯუა 2007: 153).

1992 წლის 31 ივლისს საქართველო მიიღეს გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის („გაეროს“) წევრად. ამ ისტორიული მოვლენის აღსანიშნავად საქართველოს არალეგიტიმურმა ხელისუფლებამ 4 აგვისტოს დაგეგმა ოფიციალური საზეიმო ღონისძიებები, რომელზეც მოიწვია აფხაზეთის ხელმძღვანელობა და პირადად ვ. არძინა, მაგრამ მან დიპლომატიური უარი თქვა თბილისში ჩამოსვლაზე, ამის მიზეზად საკუთარი თვითმფრინავის უქონლობა(!) დაასახელა. ამან ხელი არ შეუშალა აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს ქართულ დელეგაციას (თამაზ ნადარეიშვილის ხელმძღვანელობით), ჩამოსულიყო თბილისში და მონაწილეობა მიეღო საზეიმო ღონისძიებებში.

თბილისში არჩამოსვლით აფხაზმა სეპარატისტებმა მოახდინეს მორიგი დემონსტრირება იმისა, რომ მათ არ სურდათ პოლიტიკური დიალოგი საქართველოს ცენტრალურ ხელისუფლებასთან. აფხაზ სეპარატისტებს სულ სხვა მიზნები ჰქონდათ: ვ. არძინა და მისი გარემოცვა გამალებით ემზადებოდნენ საქართველოსთან ომის დასაწყებად. სამწუხაროდ, მათ ამ ჩანაფიქრის განხორციელება სულ რაღაც 10 დღეში, 1992 წლის 14 აგვისტოს „მოახერხეს“.

თავი VI

აფხაზეთის პროვოცირებული კონფლიქტი

§1. აფხაზეთის ომი

1992 წლის 14 აგვისტო საქართველოს უახლესი ისტორიის ერთ-ერთი ტრაგიკული თარიღია. სწორედ ამ დღეს დაიწყო შეიარაღებული დაპირისპირება აფხაზეთში, რომელიც უსასტიკეს ძმათამკვლელ ომში გადაიზარდა და თითქმის 13 თვე გრძელდებოდა. მაინც რა მოხდა? რატომ დაიღვარა ორი უახლოესი ხალხის სისხლი? რასაკვირველია, თითოეულ მხარეს თავისი სიმართლე აქვს, მაგრამ ჭეშმარიტება მხოლოდ ერთია და მასზე თვალის დახუჭვა დაუშვებელია.

1992 წლის 14 აგვისტოს, საქართველოს არალეგიტიმური ხელისუფლების გადაწყვეტილებით სარკინიგზო მაგისტრალების უსაფრთხოების დაცვის მიზნით, საქართველოს თავდაცვის სამინისტროსა და შინაგან საქმეთა სამინისტროსადმი დაქვემდებარებული სამხედრო ნაწილები გადაადგილდა საქართველოს სახელმწიფოს (რომლის სუვერენიტეტი – საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის 1991 წლის საზღვრებში – აღიარებული იყო მთელი მსოფლიოს მიერ, შიგნით – აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე. მიუხედავად ამ უკანასკნელი ფაქტორისა, ცხადზე ცხადია, რომ იურიდიული თვალსაზრისით, საქართველოს არალეგიტიმური მთავრობის გადაწყვეტილება აფხაზეთში სამხედრო ნაწილების შეყვანის შესახებ არ შეიძლება კანონიერად ჩაითვალოს. ამ ოპერაციის შესახებ წინასწარ იყო გაფრთხილებული აფხაზეთის ხელმძღვანელობა და თვით ვ. არძინბაც (შეთანხმება სიტყვიერი იყო), მაგრამ აქ არსებობდა მეორე, არაიურიდიული, მხარე, რომელსაც ყურადღება არ მიექცა და ამან გადამწყვეტი როლი შეასრულა აფხაზეთის ტრაგედიაში. კერძოდ: ვ. არძინბას სეპარატისტული რეჟიმი ბოლო რამდენიმე წლის მანძილზე, განსაკუთრებით კი 1992 წელს, დაუფარავად ემზადებოდა საქართველოსთან ომისათვის. გავიხსენოთ, რომ 1992 წელს ვ. არძინბას ბრძანებით ჩამოყალიბდა აფხაური მონოეთნიკური გვარდია. აფხაზი სეპარატისტები ხელსაყრელ მომენტს ეძებდნენ საქართველოსთან ომის დასაწყებად, ამიტომ, ცხადია, რომ თუნდაც საქართველოს არალეგიტიმურ ხელისუფლებას ეს კარგად უნდა გაეაზრებინა და რკინიგზის მაგისტრალების დასაცავად აფხაზეთში სამხედრო ძალა არ უნდა შეეყვანა. შეცდომა იყო ისიც, რომ ამ ოპერაციის შესახებ ვ. არძინბასთან შეთანხმება არაოფიციალური, ანუ სიტყვიერი იყო. ვ. არძინბა და სეპარატისტები არაფრად აგდებდნენ არა მარტო სიტყვიერ, არამედ ოფიციალურ შეთანხმებებსაც, ამიტომ, თუ ოპერაციის ჩატარებაზე უსაფრთხოების 100 %-იანი გარანტია არ იარსებებდა, ქართული სამხედრო ნაწილები აფხაზეთში არ უნდა შესულიყვნენ. როდესაც საქართველოს რესპუბლიკის შინაგანი ჯარის პირველი კოლონა მიუახლოვდა ოჩამჩირის რაიონის სოფელ ოხურეისთან განლაგებულ ე.წ. „აფხაური გვარდიის“ ბლოკ-საგუშაგოს, აფხაზმა „ბოვეიკებმა“ მას მოულოდნელად ცეცხლი გაუხსნეს.

მეორე შეტაკება გულრიფშის რაიონის დასახლება აგუძერაში მოხდა. შეტაკება მოხდა ასევე გულრიფშის რაიონის სოფელ მაჭარასთან, სადაც დაიჭრა ერთი ქართველი და დაიღუპა აფხაზი „ბოვეიკი“.

„ჩასაფრებულმა აფხაზმა „ბოვეიკებმა“ ააფეთქეს დისლოკაციის ადგილისაკენ (ალკვ XV ყრილობის სახელობის ტურბაზა) მიმავალი ს. ახალაიას რაზმის ქვეითთა ჯავშანმანქანა. აფეთქების ადგილას რატომღაც (!) აღმოჩნდნენ რუსეთის ცენტრალური ტელევიზიის წარმომადგენლები, რომლებმაც უმოკლეს დროში მსოფლიოს ამცნეს, რომ „ქართული არმია ტანკებით შეიჭრა აფხაზეთში და მოახდინა მისი ოკუპაცია“.

სისხლისღვრისა და შემდგომი გართულებების თავიდან აცილების მიზნით ქართული შენაერთები ქალაქის შემოგარენში დაბანაკდნენ.

სეპარატისტებმა მობილიზაცია გამოაცხადეს (ს. შამბამ მიმართა აფხაზი ეროვნების

მოსახლეობას, შეკრებილიყვნენ ადრე დათქმულ ადგილებში). აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა, ფაქტობრივად ვ. არძინბამ, ერთპიროვნულად მიიღო შესაბამისი გადაწყვეტილება.

შეიარაღებულმა აფხაზმა სეპარატისტებმა დაიკავეს ქალაქის სტრატეგიული პუნქტები“ (ყოლბაია, 1999: ყოლბაია ვ., გელანტია რ., ლაცუზბაია დ., ჭახრაკია თ., 1999: 124–125).

საქართველოს არალეგიტიმური ხელისუფლება შეეცადა მშვიდობიანად მოეგვარებინა კონფლიქტი. ამ მიზნით 1992 წლის 15 აგვისტოს სოხუმში ჩავიდნენ პრემიერ–მინისტრი თ. სიგუა და ჯ. იოსელიანი. აფხაზურ მხარესთან მოლაპარაკების შემდეგ გადაწყდა „(ზ. ლაბაზუას წინადადების საფუძველზე), რომ „აფხაზურ და ქართულ 200–200“ კაციან სამხედრო შენაერთს ფსოუდან ენგურამდე მოეგვარებინა და დაეცვა საკომუნიკაციო მაგისტრალები, თუმცა დოკუმენტს ხელი არ მოეწერა იმ მიზეზით თუ საბაბით, რომ აფხაზურ მხარეს ამისათვის გარკვეული დრო სჭირდებოდა (ს. ბაგაფშის თქმით). როგორც შემდეგ აღმოჩნდა, აფსუათა მხარე დროის გაყვანას ცდილობდა. საფიქრებელია, რომ არძინბას საქმე უნდა შეეთანხმებინა მოსკოვთან“ (გასვიანი, 2005: გასვიანი გ., გასვიანი თ., 2005: 163).

„16 აგვისტოს გაგრაში გაიმართა ქართული და აფხაზური პოლიტიკური ორგანიზაციებისა და შეიარაღებული ფორმირებების წარმომადგენელთა შეხვედრა. შეთანხმდნენ, რომ ქართული დესანტი არ შევიდოდა გაგრაში და დარჩებოდა განთიად–ლესელიძეში და კონტროლს იქიდან გაუწევდა რკინიგზასა და ავტოტრასას. შეთანხმება ძალაში 16 აგვისტოს შევიდა.

17 აგვისტოს სოფელ ბზიფის ავტოტრასაზე აფხაზებმა პიკეტები დააყენეს.

რამდენიმე საათში ქართული პიკეტები გაჩნდნენ სოფელ კოლხიდასთან.

გაგრის ადმინისტრაციის მეთაურმა რ. იაზიჩბამ განაცხადა, რომ ქართულ მხარესთან შეთანხმებით ბიჭვინთიდან დაიწყება დამსვენებლების გადაყვანა ფოთში.“ (ყოლბაია, 1999: ყოლბაია ვ., გელანტია რ., ლაცუზბაია დ., ჭახრაკია თ., 1999: 126).

18 აგვისტოს ქართული შენაერთები ქ. სოხუმში შევიდნენ. ვ. არძინბას სეპარატისტული ხელისუფლება გუდაუთაში გაიხიზნა. სოხუმში შესულ ქართულ ფორმირებებს წინ შეხვდათ სნაიპერთა ორგანიზებული წინააღმდეგობა. შედეგად ორივე მხრიდან იყო მსხვერპლი. ქართულმა შენაერთებმა პოზიციები მდ. გუმისთასთან დაიკავეს, ხოლო აფხაზურმა ფორმირებებმა – მდ. გუმისთის მარჯვენა სანაპიროზე. სოხუმში საგანგებო მდგომარეობა გამოცხადდა, ქალაქის კომენდანტად დაინიშნა გენერალ–მაიორი გია გულუა. ვინაიდან ე.წ. აფხაზური გვარდია პანიკურად გარბოდა გუდაუთის მიმართულებით, 19 აგვისტოს ქართულმა შენაერთებმა უბრძოლველად დაიკავეს გაგრა. გაგრის კომენდანტად დაინიშნა მხედრიონელი ზადრი ფირცხელიანი.

აფხაზეთის ომის დაწყების პირველივე დღეებიდან საქართველოს წინააღმდეგ ომში აქტიურად ჩაერთვნენ ე.წ. ჩრდილოკავკასიელი კონფედერატები. „ჩრდილოეთ

კავკასიიდან აფხაზეთში აგზავნიდნენ არა „თანამომხმეთა სისხლის ყივილს“ აყოლილ რიგით „მოხალისეებს“, არამედ საბჭოთა არმიის სკოლაგამოვლილ საკადრო ოფიცრებს“. „კონფედერატებს“ შორის მრავალრიცხოვნობითა და, რაც მთავარია, სამხედრო პროფესიონალიზმით გამოირჩეოდნენ ჩეჩენი „მოხალისეები“. პირველ რიგში, ეს იყო ცნობილი შამილ ბასაევი თავისი ე.წ. „პირველი ჩეჩნური ბატალიონით“ (პაპასქირი, 2007: 374). რომელსაც შემდგომში „აფხაზური ბატალიონი“ უწოდეს.

1992 წლის 18 აგვისტოს მთიელ ხალხთა კონფედერაციის პრეზიდენტმა მუსა შანიბოვმა და პარლამენტის თავმჯდომარემ იუსუფ სოსლანბეკოვმა მიიღეს ბრძანებულება: „1. კონფედერაციის ყველა შტაბმა განახორციელოს მოხალისეთა გადასროლა აფხაზეთის ტერიტორიაზე აგრესორისათვის შეიარაღებული წინააღმდეგობის გასაწევად; 2. იმ შემთხვევაში, თუ ისინი შეხვდებიან რომელიმე ძალის წინააღმდეგობას, კონფედერაციის ყველა შეიარაღებული ფორმირება ჩაერთოს ბრძოლაში და ნებისმიერი მეთოდებით გავიდეს აფხაზეთის ტერიტორიაზე; 3. ქ. თბილისი გამოცხადდეს უბედურების ზონად; 4. კონფედერაციის ტერიტორიაზე მყოფი ყველა ქართველი ეროვნების ადამიანი გამოცხადდეს მძევლად; 5. დაკავებულ იქნას საქართველოსადმი კუთვნილი ყველა ტვირთი და აღიკვეთოს მისი დანიშნულების ადგილზე გადაზიდვა“ (ჯოჯუა, 2007: 167).

აფხაზეთის ომში ასევე აქტიურად ჩაერთო რუსეთის ფედერაცია. „როგორც გამოირკვა, შეიარაღებული კონფლიქტის დაწყებისთანავე რუსეთის 643-ე საზენიტო-სარაკეტო პოლკმა აფხაზებს გადასცა 984 ავტომატი, 276 პისტოლეტი, 18 ხელის ტყვიამფრქვევი, 600 სასიგნალო რაკეტა, 500-ზე მეტი ხელყუმბარა, ნახევარ მილიონზე მეტი სხვადასხვა იარაღის ტყვია, სამხედრო-სატვირთო მანქანები, სურსათ-სანოვარე, სამხედრო-საინჟინრო ტექნიკა და სხვ.“ (გასვიანი, 2005: გასვიანი გ., გასვიანი თ., 2005: 172).

აფხაზეთის ომის საწყის ეტაპზე რუსეთის ფედერაციის როლის შესახებ მართებულად წერს ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე თამაზ ნადარეიშვილი: „არასწორია ქართულ-აფხაზურ კონფლიქტად შეფასდეს ის, რაც მოხდა აფხაზეთში. იქ იყო მისი სამამულო ომი რუსეთთან, სადაც ქართველები ვიცავდით ჩვენს სამშობლოს, ქართულ ქალაქებსა და სოფლებს, ჩვენს მიწა-წყალს. ჩვენს წინააღმდეგ იბრძოდნენ კარგად შეიარაღებული და გაწვრთნილი რუსული სამხედრო შენაერთები. ოკუპანტთა უმრავლესობა რუსეთის მოქალაქეები იყვნენ: ჩეჩნები, ადიღე-ჩერქეზები, კაზაკები, რუსები, არაბები და სხვ. საომარ მოქმედებაში მონაწილეობდნენ „ბოვეიკები“ სირიიდან, იორდანიიდან, თურქეთიდან, დნესტრისპირეთიდან, ყარაბაგიდან. ჩვენს წინააღმდეგ იბრძოდა ბაგრამიანის სახ. სომხური ბატალიონი... ჩვენ გვებრძოდნენ რუსეთის არმიის რეგულარული სამხედრო შენაერთები, მათ შორის 345-ე სადესანტო პოლკი, გუდაუთაში დისლოცირებული რუსეთის თავდაცვის სამინისტროს ბატალიონები. რომელთაც ბრძოლის დროს ეხმარებოდა საზღვაო ძალები, რომლებიც ზღვიდან ბომბავდნენ ქართველთა პოზიციებს, ქალაქებსა და სოფლებს. ყველაფერი ეს მუშავდებოდა და მტკიცდებოდა გენერალურ შტაბში – მოსკოვში“ (ნადარეიშვილი, 2000: 110).

„ე. შევარდნაძემ და შეიარაღებული ძალების ხელმძღვანელობამ ომის დასაწყისშივე დაუშვეს სტრატეგიული შეცდომები და დანაშაულებრივი ინფანტილიზმი გამოიჩინეს. ჯერ ერთი, ქართული ნაწილები მთელი სამი-ოთხი დღის განმავლობაში შეჩერებულნი იყვნენ ქ. სოხუმის შესასვლელთან, რამაც ვ. არძინბას დაჯგუფებას სოხუმიდან გუდაუთაში თავისუფალი ევაკუაციისა და მთელი ავლა-დიდების გაზიდვის საშუალება მისცა. მეორე, სოხუმის დაკავებისა და მდ. გუმისთის

მარცხენა ნაპირზე გამაგრების შემდეგ ქართულ ფორმირებებს თავისუფლად შეეძლოთ ეშერის ქედის დაკავება და იქიდან ახალი ათონი–გუდაუთის ხაზზე გასვლა, მაგრამ ეს ნაბიჯი არ გადაიდგა, რითაც, როგორც შემდგომში ე. შევარდნაძემ განაცხადა, თავიდან იქნა აცილებული აფხაზი ერის გენოციდი(?). ასეთი სრულიად უპასუხისმგებლო პასაჟი აშკარად მიუთითებს ე. შევარდნაძის აბსოლუტურ არაკომპეტენტურობაზე სამხედრო–სტრატეგიულ საკითხებში. რატომ უნდა გამოეწვია აფხაზი ერის ფიზიკური განადგურება ქართული შეიარაღებული ძალების გუდაუთისაკენ წინსვლას? უკიდურეს შემთხვევაში, მოხდებოდა სეპარატისტული კლანის პოლიტიკური (და არა ფიზიკური) იზოლაცია და აფხაზური მცირერიცხოვანი საჯარისო ფორმირებების ინტერნირება, როგორც ამას ითვალისწინებს ომის ზოგადი ლოგიკა და სიტუაციური ფორმატი.

ქართული შენაერთების ახალი ათონი–გუდაუთის ხაზის მიმართულებით შეტევის ბლოკირებამ აფხაზურ მხარეს შესაძლებლობა მისცა გამაგრებულიყო მდ. გუმისთის მარჯვენა ნაპირზე და შეექმნა იქ მეტ–ნაკლებად სტაბილური ფრონტის ხაზი, ე.წ. დასავლეთის ფრონტის, იგივე „გუმისთის თავდაცვითი საზღვრის“ სახით“ (ჯოჯუა, 2007: 163–164).

აფხაზეთში შექმნილი მდგომარეობიდან გამომდინარე, „31 აგვისტოს სოხუმში შეიქმნა ვითარების სტაბილიზაციის „დროებითი საკოორდინაციო საბჭო“ გენერალ–მაიორ გივი ლომინაძის მეთაურობით. ეს ორგანო, ფაქტობრივად, აღმასრულებელ ხელისუფლებას წარმოადგენდა. დროებითი საკოორდინაციო საბჭოს, კომენდატურებისა და ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების დიდი მცდელობების მიუხედავად, ვერ მოხერხდა მაროდიორობის აღკვეთა“ (პაპასქირი, 2007: 375).

სტრატეგიული ვითარება ძირფესვიანად შეიცვალა სულ მცირე ხანში: 1992 წლის 3 სექტემბერს მოსკოვში ხელმოწერილ იქნა სამმხრივი შეთანხმება საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის ფარგლებში კონფლიქტის მოწესრიგების შესახებ, მაგრამ აფხაზურმა მხარემ, ისარგებლა რა შეთანხმების შედეგად ქართული მხარის ყურადღების შესუსტებით, გადაწყვიტა იერიში მიეტანა გაგრის ზონაზე, დაეპყრო ის და ამით უზრუნველყო რუსეთ–საქართველოს სტრატეგიულ საზღვარზე კონტროლის დამყარება.

1992 წლის 1 ოქტომბერს რუსულ–აფხაზურ–კონფედერატულმა კოალიციამ დაიწყო მძლავრი შეტევა გაგრის ზონის მიმართულებით. 1 ოქტომბრის საღამოსათვის მტერმა დაიკავა სოფელი კოლხიდა, ხოლო 2 ოქტომბერს – ქ. გაგრა. გაგრის სამხედრო ოპერაციას ხელმძღვანელობდა რუსეთის შეიარაღებული ძალების გენერალური შტაბის უფროსი გენერალ–პოლკოვნიკი მ. კოლესნიკოვი.

აფხაზმა სეპარატისტებმა და მათმა მოკავშირეებმა გაგრასა და მის ზონაში განახორციელეს ქართული მოსახლეობის მასობრივი გენოციდი და ხოცვა–ჟლეტა.

გაგრის ზონაში მარცხმა უკიდურესად უარყოფითი როლი შეასრულა აფხაზეთის ომის მსვლელობაში. საქართველომ დაკარგა კონტროლი რუსეთ–საქართველოს საზღვარზე, რითაც სეპარატისტებმა მიიღეს თავიანთ მთავარ მხარდამჭერებთან უშუალო კავშირის დამყარების შესაძლებლობა.

გაგრაში დატრიალებულმა ტრაგედიამ აფხაზეთის ქართული მოსახლეობა საბოლოოდ გამოაფხიზლა. აფხაზეთის ქართულმა მოსახლეობამ იარაღი აისხა და ომში ჩაერთო. ჩამოყალიბდა ორი (23–ე და 24–ე) ბრიგადა, რომლებიც მოგვიანებით გაერთიანდა საქართველოს თავდაცვის სამინისტროს ახალშექმნილ II საარმიო კორპუსში. 23–ე ბრიგადის მეთაურად დაინიშნა ადგილობრივი სახალხო ლაშქრის ხელმძღვანელი, ეროვნული ერთიანობის საბჭოს წევრი გენო ადამია; 24–ე ბრიგადას

სათავეში ჩაუდგა პოლკოვნიკი ზაურ უჩაძე, საარმიო კორპუსის სარდლად კი დაინიშნა გენერალ-მაიორი პაატა დათუაშვილი.

1992 წლის 11 ოქტომბერს ჩატარდა საქართველოს პარლამენტის არჩევნები. მიუხედავად აფხაზეთში არსებული ვითარებისა, აფხაზეთში არჩევნები არ ჩაშლილა, გარდა გალის რაიონისა.

იმავე დღეს, 1992 წლის 11 ოქტომბერს, აფხაზმა სეპარატისტებმა შექმნეს ე.წ. თავდაცვის სამინისტრო. ამით სეპარატისტებს სურდათ ერთგვარად კანონიერი და რეგულარული არმიის ფორმალური სტატუსი მიენიჭებინათ თავიანთი ბანდიტური ფორმირებებისა და დაჯგუფებებისათვის. თავდაცვის მინისტრი კი გახდა რუსეთის მოქალაქე, ეროვნებით ყაზარდოელი ს. სოსნალიევი.

1992 წლის 16 ოქტომბერს ქალაქ გუდაუთაში აფხაზეთის სეპარატისტულმა პარლამენტმა მიიღო ორი უკანონო და რეალური ვითარების დამამახინჯებელი აქტი: – „საქართველოს მხრიდან აფხაზეთის წინააღმდეგ აგრესიის ცნობისა“ და „აფხაზი ერის გენოციდის ცნობის“ აქტები“ (დიასამიძე, 2002: 81–82).

გაგრის სამხედრო ოპერაციაში დამარცხების მიუხედავად, ქართულმა შეიარაღებულმა ძალებმა და სახალხო ლაშქარმა შეძლეს ფრონტების სტაბილიზაცია სხვადასხვა უბანზე, ტყვარჩელის სტრატეგიული ბლოკადაც შენარჩუნებულ იქნა. 1992 წლის 26 ოქტომბერს ქართულმა ძალებმა წარმატებით მოიგერიეს მტრის იერიში, რომელიც ოჩამჩირის ადებს ისახავდა მიზნად. „სამწუხაროდ, ქართული შენაერთების მიერ ტყვარჩელის დაუფლების ოპერაცია დაბლოკა ე. შევარდნაძემ. ეს იყო საქართველოს პოლიტიკური ხელმძღვანელობისა და უმაღლესი სამხედრო სარდლობის სტრატეგიული შეცდომა და, შეიძლება ითქვას, დანაშაულებრივი გადაწყვეტილება, რადგანაც ხელიდან იქნა გაშვებული მოწინააღმდეგის ტყვარჩელის დაჯგუფების ნეიტრალიზაციისა და 80 კმ-იანი ე.წ. „აღმოსავლეთის ფრონტის“ ლიკვიდაციის რეალური შანსი“ (ჯოჯუა, 2007: 177).

1992 წლის 3 ნოემბერს ქართულმა ნაწილებმა ასევე უკუაგდეს რუსულ-აფხაზური ძალების შეტევა გუმისთის ფრონტის შრომის უბანზე.

აღნიშნული წარუმატებლობების შემდეგ მოწინააღმდეგემ გაააქტიურა ე.წ. „დისტანციური ომის“ ტაქტიკა – 1992 წლის ნოემბერ-დეკემბრიდან დაიწყო ქ. სოხუმის და სხვა დასახლებული პუნქტების ინტენსიური დაბომბვა როგორც ჰაერიდან, ისე ზალპური ცეცხლის რეაქტიული არტილერიით.

1992 წლის 9 დეკემბერს რუსეთის ავიაციამ დაბომბა სოხუმის საცხოვრებელი სახლები და ხალხმრავალი ბაზარი, შედეგად დაიღუპა 13 ადამიანი და დაიჭრა ათეულობით მშვიდობიანი მოსახლე. იმავე წლის 11 დეკემბერს ოჩამჩირის რაიონის სოფ. ახალდაბაში რუსეთის ავიაციის თავდასხმის გამო დაიღუპა 11 მშვიდობიანი მოქალაქე და დაიჭრა ბევრად უფრო მეტი.

1992 წლის 15 დეკემბერს გულრიფშის რაიონის სოფელ ლათასთან ადგილობრივი მოსახლეობის მიერ სანადირო თოფებით იქნა ჩამოგდებული რუსეთის სატრანსპორტო შვეულმფრენი, რომელსაც იარაღი და საომარი ტყვია-წამალი გადაჰქონდა გუდაუთიდან ტყვარჩელში.

რუსეთის სამხედრო ხელმძღვანელობა არ მოელოდა საქართველოს მხრიდან ასეთ მძლავრ წინააღმდეგობას, ამიტომ 1993 წლიდან რუსეთის სამხედრო ხელმძღვანელობამ კიდევ უფრო გაზარდა საქართველოს წინააღმდეგ ზეწოლა. „2 იანვარს რუსებისა და აფხაზების მხარემ გუმისთის პოზიციიდან „გრადის“ ტიპის სარაკეტო დანადგარებიდან 10-მდე ჭურვი ესროლა სოხუმის საცხოვრებელ სახლებს.

დაიჭრნენ მშვიდობიანი მოქალაქეები“ („აფხაზეთის ხმა“ გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1993, №1).

1993 წლის 3 იანვარს ოჩამჩირის რაიონში მდინარე ცხენისწყალთან აფხაზურმა მხარემ განახორციელა შეტევა, რომელიც ქართულმა მხარემ მოიგერია. „ბრძოლის დროს დაიღუპა 15 აფხაზი და დაიჭრა 4 ქართველი მეომარი“ („აფხაზეთის ხმა“ გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1993, №1).

4–5 იანვარს სეპარატისტებმა განახორციელეს მძლავრი შეტევა გუმისთაზე დაიღუპა 4 და დაიჭრა 8 ქართველი. „აფხაზურმა მხარემ დაკარგა 90–ზე მეტი მეომარი და 4 ტანკი.“ („აფხაზეთის ხმა“ გაზეთი. „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1993, №1.)

„იანვრის შუა რიცხვებში ხშირი იყო შეტაკებები ოჩამჩირის რაიონში, სადაც აფხაზურმა მხარემ საგრძნობი ზარალი განიცადა“ („აფხაზეთის ხმა“ გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1993, №2).

„1993 წლის 10 თებერვალს თბილისში გაიმართა სახელმწიფო თათბირი, რომელზეც განიხილეს აფხაზეთში შექმნილი მდგომარეობა. ქართული მხარისათვის ცნობილი გახდა, რომ აფხაზების მხარეს თავი მოიყარა რუსებისა და ჩრდილოკავკასიელი მეზობლების დიდმა რაოდენობამ, რომელიც მიზნად ისახავდა სოხუმსა და აფხაზეთის სხვა ტერიტორიებზე საბრძოლო მოქმედებების გაძლიერებას. ამიტომ გამოიცა საქართველოს რესპუბლიკის შეიარაღებული ძალების მთავარსარდლის ბრძანება ქ. სოხუმისა და ოჩამჩირის ზონის დაცვის ღონისძიებათა უზრუნველყოფის შესახებ“ (სახელმწიფო მეთაურის ბრძანებულებისა და განკარგულებების კრებული, 1993, №2).

„ყოველივე ამან გააღვიძა აფხაზი სეპარატისტები და მათი რუსი მფარველები. კრემლმა საქართველოს სამაგალითო დასჯა გადაწყვიტა. რუსეთის გენერალიტეტის მიერ შემუშავებულ იქნა სოხუმის დაკავების ოპერაციის გეგმა, რომლის განხორციელება დაიწყო 1993 წლის 14 მარტს. გამთენიისას დაიწყო სოხუმის დაბომბვა ყველა საარტილერიო დანადგარებიდან, ხოლო 15–16 მარტის ღამეს მოწინააღმდეგემ უკვე ერთდროულად დაიწყო ქალაქის დაბომბვა ხმელეთიდან, ზღვიდან და ჰაერიდან. დაბომბვა გრძელდებოდა მთელი ღამის განმავლობაში. 16 მარტის დილით სეპარატისტები გადმოვიდნენ შეტევაზე ფრონტის მთელ ხაზზე. მათ წინ მოუძღოდნენ რუსი მეზობლები და კონფედერატები. მოწინააღმდეგემ მოახერხა ფრონტის ხაზის გარღვევა და გუმისთა–აჩადარაში შემოსვლა“ (ყოლბაია, 1999: ყოლბაია ვ., გელანტია რ., ლაცუზბაია დ., ჭახრაკია თ., 1999: 141–142).

შექმნილ ვითარებაში ზუსტად და ეფექტურად მოქმედებდა ქართული არტილერია პოლკოვნიკ ემზარ ჭოჭუას სარდლობით. საბრძოლო მოქმედებებში უშუალოდ მონაწილეობდა მე–2 საარმიო კორპუსის შტაბის უფროსი, გენერალ–მაიორი ვალერი ქვარაია. შუქურის რაიონში შემოჭრილ მოწინააღმდეგის ნაწილებს გადამწყვეტი დარტყმა მიაყენა და უკუაგდო ისინი სამხედრო პოლიციის რაზმმა პოლკოვნიკ სოსო ახალაიას მეთაურობით. გარდატეხა ბრძოლაში მოხდა 17 მარტს, როდესაც ქართული შეიარაღებული ფორმირებები გადავიდნენ კონტრშეტევაზე და მთლიანად გაწმინდეს მდ. გუმისთის მარცხენა სანაპირო მოწინააღმდეგის ნაწილებისაგან. 15–16 მარტს განხორციელებული სეპარატისტთა და მათი მოკავშირეების სამხედრო შეტევა ყველაზე მასშტაბური იყო მთელი სამხედრო კამპანიის განმავლობაში. აფხაზურმა მხარემ დიდი დანაკარგები განიცადა. ბუნებრივია, მსხვერპლი იყო ქართული მხრიდანაც, მაგრამ ის ბევრად უფრო ნაკლები იყო.

გამაღებული საბრძოლო მოქმედებების ფონზე 1993 წლის 17 მარტს საქართველოს პარლამენტმა მიმართვა გაუგზავნა გაეროს, ევროპარლამენტს, მსოფლიო

ქვეყნების პარლამენტებს, რუსეთის ფედერაციის უზენაეს საბჭოს, რომელშიც ნათქვამი იყო „აფხაზ სეპარატისტებს ამოფარებული რუსეთის შეიარაღებული ძალები 16 მარტის შეტევაში ასრულებდნენ გადამწყვეტ როლს, აგრესორების მიზანია საქართველოსაგან აფხაზეთის მოწყვეტა. პარლამენტმა რუსეთისაგან მოითხოვა ჯარების გაყვანა კონფლიქტის ზონიდან“ („საქართველოს პარლამენტის უწყებანი“ ჟურნალი „საქართველოს პარლამენტის უწყებანი“, თბილისი, 1993, №5-8).

სეპარატისტთა შეტევის მოგერიების შემდეგ, 18 მარტისათვის, გუმისთის მიმართულებით შეიქმნა მეტად ხელსაყრელი ვითარება ქართული სამხედრო ფორმირებების შეტევაზე გადასვლისა და მდ. გუმისთის მარჯვენა ნაპირზე მოკალათებული გუდაუთა-ახალი ათონის სეპარატისტული ფორმირებების ლიკვიდაციისათვის მაგრამ ე. შევარდნაძისა და უმაღლესი სამხედრო სარდლობის ბრძანებით ქართული შენაერთები შეაჩერეს ფრონტის ხაზზე, რაც სხვა არაფერი იყო, თუ არა სამშობლოს ღალატი.

1 აპრილს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო დადგენილება, რომელშიც პირველად დაადანაშაულა რუსეთი აფხაზეთში ქართველთა ეთნიკური წმენდისა და გენოციდის მოწყობაში. შესაბამისი მიმართვა გაეგზავნა ყველა საერთაშორისო ორგანიზაციას, რომელშიც რუსეთის ქმედებები შეფასდა, როგორც აგრესია, რომელიც მიზნად ისახავს საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევასა და მისი დამოუკიდებლობის ხელყოფას. დადგენილებაში საგანგებოდ აღინიშნა: „საქართველოს ტერიტორიის ნაწილზე, აფხაზეთში, რომელსაც რუსეთის ჯარების ხელშეწყობით აკონტროლებს გუდაუთის სეპარატისტული დაჯგუფება, ტარდება ეთნიკური წმენდის პოლიტიკა, რომელმაც მიიღო ქართველი და სხვა ეროვნების მოქალაქეთა წინააღმდეგ მიმართული გენოციდის სახე“ („საქართველოს პარლამენტის უწყებანი“ ჟურნალი. „საქართველოს პარლამენტის უწყებანი“, თბილისი, 1993, №5-8). ამავე დროს საქართველოს ხელმძღვანელობა აწარმოებდა დიპლომატიურ მოლაპარაკებებს რუსეთთან აფხაზეთიდან რუსეთის ჯარის გაყვანასთან დაკავშირებით. ამ მიზნით 1993 წლის 6-9 აპრილს სოჭში შედგა რუსულ-ქართული მოლაპარაკებები, რომელშიც საქართველოს მხარეს წარმოადგენდნენ თენგიზ კიტოვანი და ჯაბა იოსელიანი, ხოლო რუსულ მხარეს – პავლე გრაჩოვი და ბორის პასტუხოვი. მოლაპარაკება უშედეგოდ დასრულდა.

22 აპრილს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო „მიმართვა აფხაზ ხალხს“, რომელშიც მოუწოდა მათ ომის შეწყვეტისა და შერიგებისაკენ.

აფხაზეთის ფრონტზე შექმნილ ვითარებას ერთიორად ართულებდა ქვეყანაში დასადგურებული არეულობა და განუკითხაობა. არ წყდებოდა შეიარაღებული დაპირისპირება დამხობილი ზვიად გამსახურდიას ხელისუფლების მომხრეებსა და ე. შევარდნაძის არალეგიტიმური ხელისუფლების მხარდამჭერებს შორის, რაც ისედაც მძიმე პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მდგომარეობას კიდევ უფრო ართულებდა.

აფხაზეთის ფრონტზე შექმნილი სიტუაცია კიდევ უფრო გაუარესდა 1993 წლის მაისიდან, როდესაც ე. შევარდნაძემ საქართველოს სახელმწიფოებრივი ინტერესების საწინააღმდეგოდ მკვეთრად გააქტიურა სტრატეგიულად წამგებიანი, დანაშაულებრივი და კაპიტულანტური დიპლომატიური კურსი.

1993 წლის 14 მაისს მოსკოვში გაფორმდა სამმხრივი შეთანხმება აფხაზეთის კონფლიქტის მოწესრიგების თაობაზე. ამ შეთანხმებამ ისევე, როგორც 1992 წლის 3 სექტემბრის შეთანხმებამ, კვლავ მოადუნა ქართული მხარის ყურადღება და საომარი სიფხიზლე, რასაც კვლავ მოჰყვა ტრაგიკული სტრატეგიული შედეგები.

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სტრატეგიული შეცდომა იყო ტყვარჩელის ბლოკადის მოხსნა და მოწინააღმდეგის ტყვარჩელის დაჯგუფების სტრატეგიული პლატფორმის დებლოკირება. ამ აქციაზე საქართველოს ხელისუფლების დანაშაულებრივი თანხმობა სწორედ ზემოთ ხსენებული კაპიტულანტური შეთანხმებით გათვალისწინებული ე.წ. ჰუმანიტარული დერეფნის ორგანიზების ფარგლებში მოხდა.

„1993 წლის 16 ივნისს საქართველოს არალეგიტიმური ხელისუფლების თანხმობით რუსეთის მთავრობამ ტყვარჩელში გააგზავნა „კამაზის“ მარკის 30 მანქანა და 3 ავტობუსი „ჰუმანიტარული ტვირთი“. ქართული მხარის დანაშაულებრივი გულგრილობის წყალობით ეს კოლონა არ შემოწმდა. შედეგად სეპარატისტებმა „ჰუმანიტარულ ტვირთთან“ ერთად მიიღეს დიდი რაოდენობით იარაღი და საბრძოლო მასალები“ (ყოლბაია, 1999: ყოლბაია ვ., გელანტია რ., ლაცუზბაია დ., ჭახრაკია თ., 1999: 149–150).

1993 წლის იანვარ-მარტის შეტევითი ოპერაციების დიდი დანაკარგებით ჩავარდნამ რუსეთის სამხედრო ხელმძღვანელობა აიძულა მოემზადებინა თვისობრივად ახალი სამხედრო სტრატეგია, რომელიც ითვალისწინებდა აფხაზეთის ფრონტის ორ საოპერაციო ზონად დაყოფას, რომელთაგან ერთში უნდა განხორციელებულიყო მთავარი დარტყმა, ხოლო მეორეს უნდა ჰქონოდა ქართული მხარის დეზორიენტაციისა და ყურადღების გადატანის ფუნქცია.

ხსენებული სამხედრო სტრატეგიის ფარგლებში, რუსეთის თავდაცვის სამინისტროს გენერალურმა შტაბმა შეიმუშავა სოხუმის ალების სპეციალური საიდუმლო გეგმა, რომელიც შედგებოდა ოთხი პუნქტისაგან: „1) ტყვარჩელის დაჯგუფების მიერ ოჩამჩირის რაიონის ავტოტრასის ხელში ჩაგდება; 2) ოჩამჩირეში საზღვაო დესანტის გადასხმა ტამიშთან და მისი შეერთება ტყვარჩელის დაჯგუფებასთან; 3) პარალელურად შეტევის განხორციელება გუმისთიდან და სოხუმის ირგვლივ სტრატეგიული სიმაღლეების ხელში ჩაგდება; 4) საბოლოო ჯამში, სოხუმის რკალში მოქცევა და აღება“ (ყოლბაია, 1999: ყოლბაია ვ., გელანტია რ., ლაცუზბაია დ., ჭახრაკია თ., 1999: 150).

„ამ გეგმის რეალიზაციის მიზნით 2 ივლისს ოჩამჩირის რაიონის სოფელ ტამიშთან რუსული გემიდან გადმოსხმულმა დესანტმა – 300 მეგრძოლის შემადგენლობით, 1 ტანკით, 1 ჯავშანტრანსპორტიორით და 1 „გრადით“ – შეუტია ქართველთა ნაწილს სოხუმის მიმართულებით. ამის პარალელურად დილაადრიანად აფსუათა და მათ მიერ დაქირავებულთა ნაწილებმა (მთავარმა ძალებმა) შეტევა დაიწყეს სოხუმისაკენ – ტრასის მიმართულებით და დაიკავეს რკინიგზა და საავტომობილო მაგისტრალი სოფელ ლაბრასა და ტამიშთან, სადაც შეებნენ ქაქუცა ჩოლოყაშვილის სახელობის რაზმს, „ავაზას“, დუშეთის, ახალციხის და კოჩარის სამხედრო ნაწილებს. ოჩამჩირის რაიონში ერთკვირიანი გააფთრებული ბრძოლების შედეგად, ქართველმა მეგრძოლებმა, რომელთა რიგებში მრავალი მამაცი მხედრიონელი შედიოდა, შეძლეს მომხდური მტრის განადგურება (მათ შორის ზღვიდან გადმოსხმული დესანტისაც). 1993 წ. 5–9 ივლისს რუსეთის სპეციალური რაზმების დახმარებით აფსუებმა და მათმა დაქირავებულმა მრავალრიცხოვანმა რაზმებმა კვლავ განაახლეს შეტევა სოხუმის მიმართულებით. მათ რუსეთის ჯავშანტექნიკისა და არტილერიის ძალით აიღეს სოფლები: ახალშენი, შრომა, გუმა და კამანი. განსაკუთრებით დაუნდობელი ბრძოლა გაჩაღდა კამანის მისადგომებთან, სადაც მტერს არა მხოლოდ ჯარის ნაწილები იგერიებდნენ, არამედ სოფლის მოსახლეობაც (ძირითადად გლეხი მამაკაცები და ქალები). სანამ მტრის არტილერიამ და ნაღმტყორცნებმა მთლიანად არ გადაბუგეს და მოსპეს სოფელი, მტერმა ის ვერა და ვერ ჩაიგდო ხელში. მტერმა ვერ აიღო ცუგუროვკის

სიმაღლე, მაგრამ სოხუმის ირგვლივ სტრატეგიული ადგილები მაინც ჩაიგდო ხელში. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ სოხუმი მტრის ალყაში მოექცა და დღე-დღეზე განადგურება ელოდა“ (გასვიანი, 2005: გასვიანი გ., გასვიანი თ., 2005: 191–192).

1993 წლის 2–9 ივლისის ბრძოლების შედეგად რუსულ-აფხაზურმა მხარემ უზრუნველყო რუსეთის თავდაცვის სამინისტროს გენშტაბში შემუშავებული სოხუმის აღების 4 – პუნქტიანი გეგმის სამი პუნქტის შესრულება. რჩებოდა მხოლოდ ერთი – ბოლო პუნქტის, – უშუალოდ სოხუმის დაუფლების, – განხორციელება, რასაც აბრკოლებდა საქართველოს შეიარაღებული ძალების სოხუმი-გულრიფშის დაჯგუფება და მის ხელში არსებული შეიარაღება. ამიტომ საჭირო იყო ამ დაჯგუფების დაშლა და მისი ძირითადი ნაწილის გაყვანა აფხაზეთიდან. სწორედ ამას ითვალისწინებდა სოჭის ხელშეკრულება.

1993 წლის 27 ივლისს ქ. სოჭში ხელმოწერილ იქნა სამმხრივი ხელშეკრულება აფხაზეთში ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ. ამ ხელშეკრულების მე-6 მუხლი დამლუპველი იყო ქართული მხარისათვის, სწორედ იგი ითვალისწინებდა სოხუმი-გულრიფშის დაჯგუფების დაშლას და შეიარაღების აფხაზეთიდან გატანას. მასში ეწერა: „კონფლიქტის ზონაში დაუყოვნებლივ შედიან საერთაშორისო მეთვალყურენი და ცეცხლის შეწყვეტის შემდეგ 10–15 დღის განმავლობაში აფხაზეთის ტერიტორიიდან გავლენ საქართველოს რესპუბლიკის შეიარაღებული ფორმირებები.

ამავე ვადაში უნდა დაიშალოს და აფხაზეთიდან გამოვიდნენ კონფლიქტის ზონაში მყოფი შეიარაღებული ფორმირებები, ჯგუფები და პირები“ (ვაჩნაძე, 2007 ბ: ვაჩნაძე მ., გურული ვ., 2007 ბ: 94).

აქედან გამომდინარე, ცხადი ხდება, რომ სოჭის 27 ივლისის ხელშეკრულება სხვა არაფერი იყო, თუ არა სოხუმის აღების ოპერატიული გეგმის ორგანული ნაწილი.

სოჭის ხელშეკრულება იყო კაპიტულანტური და დამლუპველი საქართველოსათვის, რაც არ შეიძლება არ სცოდნოდა მლიქვნელთა მიერ „მსოფლიო პოლიტიკოსად“ წოდებულ ე. შევარდნაძეს; მით უმეტეს, რომ მას სრული საფუძველი გააჩნდა ეფიქრა, რომ რუსეთი ამ ხელშეკრულებას ისევე არ შეასრულებდა, როგორც არ შეასრულა 1992 წლის 3 სექტემბრის და 1993 წლის 14 მაისის ხელშეკრულებები. ამიტომ, ჩვენი აზრით, სოჭის ხელშეკრულების დადებას არანაირი გამართლება არ შეიძლება მოეძებნოს.

საქართველოს დევნილ პრეზიდენტს ზვიად გამსახურდიას ჰქონდა ინფორმაცია იმის შესახებ, რომ მზადდებოდა, ახალი ამჯერად სოჭის ე.წ. სამშვიდობო ხელშეკრულება. მან წინასწარ განჰკრიტა, თუ რა შედეგის მომტანი იქნებოდა საქართველოსათვის სოჭის ხელშეკრულება და საჯაროდ გააფრთხილა ამის შესახებ საქართველოს არალეგიტიმური ხელისუფლება. ამ მხრივ საყურადღებოა ზვიად გამსახურდიას 1993 წლის 20 ივლისის მიმართვა „ქართველ ერს და აფხაზეთში დისლოცირებულ ყველა ქართველ მეომარს“ (გამახარია, 1998: 59). მიმართვაში ზვიად გამსახურდიამ აღნიშნა, რომ მზადდებოდა ახალი სამმხრივი შეთანხმება აფხაზეთში ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ, რაც ითვალისწინებდა სოხუმიდან ქართული ჯარის გამოყვანას და აფხაზეთიდან მძიმე არტილერიის გამოტანას, ანუ მზადდებოდა ე.წ. „ცხინვალის ვარიანტი“ ქართული საჯარისო ნაწილების მიერ რეგიონის დატოვებისა და იქ რუსეთის „სამშვიდობო“ კონტინგენტის ჩაყენების პერსპექტივით.

ყოველივე აქედან გამომდინარე, პრეზიდენტმა მოუწოდა აფხაზეთში მყოფი ყველა ქართული შენაერთის სამეთაურო და პირად შემადგენლობას, არ დამორჩილებოდნენ მომავალი ხელშეკრულების შესრულების მოთხოვნებს და

გაეგრძელებინათ ბრძოლა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენისათვის.

პრეზიდენტ ზვიად გამსახურდიას ეს წინასწარმეტყველური განცხადება, როგორც მოსალოდნელი იყო, არ შეისმინა არალეგიტიმურმა ხელისუფლებამ და სოჭის ე.წ. სამშვიდობო ხელშეკრულების დადებას უყოყმანოდ დასთანხმდა.

1993 წლის აგვისტოსა და სექტემბრის პირველ ნახევარში, სოჭის ხელშეკრულების პირობების შესრულების ფორმატით, ე. შევარდნაძის რეჟიმმა განახორციელა სამხედრო-კაპიტულანტურ ღონისძიებათა მთელი კომპლექსი: გუმისთისა და ოჩამჩირის ფრონტების დაშლა, გუმისთის ხაზზე მხოლოდ ორი (?) ქართული სამეთვალყურეო პუნქტის დატოვება, ქართული სამხედრო შენაერთებისა და 23-ე ბრიგადის ბატალიონების დაშლა და მძიმე სამხედრო ტექნიკის გატანა კონფლიქტის ზონიდან.

ასე განახორციელა ე. შევარდნაძის არალეგიტიმურმა რეჟიმმა სამხედრო კაპიტულაცია აფხაზეთში. ყველასათვის ნათელი გახდა, რომ მას საქმე აფხაზეთის ჩაბარებისაკენ მიჰყავდა.

აფხაზ სეპარატისტებს და მათს მოკავშირე რუსეთს, ქართული მხარისაგან განსხვავებით, ერთი წამითაც კი არ უფიქრიათ, რომ დაეცვათ სოჭის ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულებები. 1993 წლის 16 სექტემბერს მოწინააღმდეგე მხარემ დაარღვია სოჭის სამშვიდობო ხელშეკრულება და განახორციელა წინასწარ დაგეგმილი შეტევა ოჩამჩირის ფრონტზე. რუსულ-აფხაზურმა ტყვარჩელის დაჯგუფებამ დაიკავა საავტომობილო და სარკინიგზო მაგისტრალი აძიუბჟა-ახალდაბის რაიონში. შედეგად, სოხუმი და გულრიფშის რაიონი მოწყვეტილ იქნა დანარჩენი საქართველოსაგან და, ფაქტობრივად, ალყაში მოექცა. სოხუმის დამცველებისათვის სამხედრო დახმარების ჩასაშლელად ორგანიზებული სტრატეგიული ბლოკადის პარალელურად, მტრის ძალებმა დაიწყეს მიმდებარე სოფლების (ვარჩე, ყორასი, დრანდა, ბაბუშარა) და სოხუმის აეროპორტის დაბომბვა.

„17 სექტემბერს მოწინააღმდეგე გადმოვიდა შეტევის გუმისთის ფრონტზე. მტერმა იმავე დღეს შეძლო მდ. გუმისთაზე ორივე ხიდის აღება და ავიაციისა და არტილერიის ძალით კონტროლი დაამყარა სოხუმის მიმდებარე სოფლებზე – თავისუფლებაზე, ბირცხასა და ოდიშზე“ (გასვიანი, 2005: გასვიანი გ., გასვიანი თ., 2005: 198). იმავე დღეს სახელმწიფოს მეთაური ედუარდ შევარდნაძე ჩავიდა სოხუმში და ადლერში შედგა სახელმწიფოს მეთაურისა და რუსეთის თავდაცვის მინისტრის პავლე გრაჩოვის შეხვედრა. ამ უკანასკნელმა შექმნილი ვითარებიდან გამოსვლის ერთადერთ საშუალებად მიიჩნია ორი რუსული დივიზიის შეყვანა სოხუმში და მათი მეშვეობით მეომარ მხარეთა დაშორიშორება. ეს წინადადება ქართულმა მხარემ არ მიიღო. პ. გრაჩოვის წინადადების წინააღმდეგ კატეგორიულად უარყოფითი პოზიცია დაიკავეს საქართველოს თავდაცვის მინისტრმა გია ყარყარაშვილმა და საინფორმაციო-სადაზვერვო სამსახურის უფროსმა ირაკლი ბათიაშვილმა. საკუთრივ ე. შევარდნაძე აღნიშნავს, რომ გრაჩოვმა მთელი პრინციპულობით დააყენა საკითხი: „აფხაზეთის პრობლემას მოგიხსნით, საჭიროა მხოლოდ ორი სრულფასოვანი დივიზია შემოვიყვანოთ“ (შევარდნაძე, 2005: 177).

უმძიმეს განსაცდელში ჩავარდნილმა საქართველოს მეთაურმა ე. შევარდნაძემ, როგორც იქნა, ხმა ამოიღო (სხვა რა გზა ჰქონდა მრავალგზის მოტყუებულ „მსოფლიო დონის პოლიტიკოსს“) და ვრცელი მიმართვა გაავრცელა 1993 წლის 18 სექტემბერს სათაურით: „მიმართვა ჩემი სამშობლოს ყველა მეგობარს“, რომელშიც პირდაპირ დაადანაშაულა რუსეთის სახელმწიფო აფხაზეთის ომის გაჩაღებაში და მოუწოდა

მსოფლიო თანამეგობრობას, არ დაეშვათ აფხაზეთის ქართული მოსახლეობის ეთნოწმენდა, მაგრამ ე. შევარდნაძის მოწოდებას არანაირი შედეგი არ მოჰყოლია.

1993 წლის 19 სექტემბერს რუსეთის მთავრობამ პრემიერ-მინისტრ ვ. ჩერნომირდინის ხელმოწერით გამოსცა განკარგულება „აფხაზთა მხარის მიერ ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ სოჭის 1993 წლის 27 ივლისის შეთანხმების დარღვევასთან დაკავშირებულ ღონისძიებათა თაობაზე“, რომელშიც ნათქვამია: „თუ აფხაზეთის მხარე კვლავაც არ დაიცავს სოჭის შეთანხმებას, განხორციელდეს საერთაშორისო სამართლით გათვალისწინებული ღონისძიებები, კერძოდ, შეუწყდეს ენერგომომარაგება აფხაზეთს რუსეთის ტერიტორიიდან“ („საქართველოს რესპუბლიკა“ გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, თბილისი, 1993, №208).

23 სექტემბერს სეპარატისტთა ფორმირებებმა გადალახეს მდინარე გუმისთა და დაიკავეს სოფელი აჩადარა. 25 სექტემბერს მოწინააღმდეგემ კონტროლი დაამყარა ეშბას ქუჩასა და რკინიგზის სადგურზე. სოხუმის ქუჩებში დაიწყო სისხლისმღვრელი ბრძოლები. სოხუმის უიარაღო დამცველები გმირულ წინააღმდეგობას უწევდნენ მტრის შეიარაღებულ შენაერთებს, მაგრამ როდესაც ყველა შესაძლო რესურსი ამოიწურა, მათი წინააღმდეგობა გატეხილ იქნა: 27 სექტემბერს სეპარატისტებმა აიღეს მთავრობის სასახლის შენობა და კონტროლი დაამყარეს სოხუმზე. 28–30 სექტემბერს სეპარატისტულმა ფორმირებებმა გააგრძელეს შეტევა სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებით და 30 სექტემბერს გავიდნენ მდ. ენგურზე, გალისა და ზუგდიდის რაიონების ადმინისტრაციულ საზღვარზე, აფხაზეთის ომი დასრულდა საქართველოს დამარცხებით და სახელმწიფოებრივი კატასტროფით.

§2. აფხაზეთის ომის შედეგები

საქართველოს შეიარაღებული ძალების მიერ აფხაზეთიდან გამოსვლის შემდეგ სეპარატისტულმა ფორმირებებმა განახორციელეს ქართული მოსახლეობის მასობრივი გენოციდი, წამებისა და ძალადობის აქტები, ქართველების კუთვნილი სახლებისა და სხვა უძრავ-მოძრავი ქონების განადგურება-მიტაცება. აფხაზი სეპარატისტები მხეცურად გაუსწორდნენ აფხაზეთის ქართული ხელისუფლების წარმომადგენლებს. ბარბაროსულად მოკლეს აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე ჟ. შარტავა, ქ. სოხუმის მერი გ. გაბისკირია, მრეწველობის მინისტრი რ. ეშბა, მთავრობის სხვა წევრები და მათი თანმხლები პირები.

კატასტროფული შედეგი მოჰყვა კოდორის ხეობით – საკენი-ჭუბერის მიმართულებით (ე.წ. „გოლგოთის გზით“) აფხაზეთის ქართული მოსახლეობის ევაკუაციას. მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი, მათ შორის 400–მდე ბავშვი, დაიღუპა სიცივისა და შიმშილისაგან ჭუბერის უღელტეხილზე.

აფხაზეთის ომისა და შემდგომი ეთნოწმენდა-გენოციდის შედეგად დაიღუპა 30 ათასი ეთნიკური ქართველი და 300 ათასამდე ადამიანი გახდა აფხაზეთიდან დევნილი. ომმა სერიოზული დემოგრაფიული დარტყმა მიაყენა აფხაზი ეთნოსის გენოფონდსაც: ბოლომდე დაუზუსტებელი სტატისტიკური მონაცემებით, დაიღუპა ოთხი ათასამდე აფხაზი და 20 ათასზე მეტი დევნილად იქცა.

აფხაზეთის ომმა უკიდურესად უარყოფითი ფონი შექმნა ეთნოფსიქოლოგიური თვალსაზრისითაც. ჩატეხილ იქნა აფხაზი და ქართველი ხალხების მეგობრობის მრავალსაუკუნოვანი ხიდი, რომლის აღდგენას, სავარაუდოდ, მთელი თაობების ცვლა

დასჭირდება. ამავე დროს აფხაზეთის ომმა პრაქტიკულად ჩაკლა ერთიანი კავკასიის იდეა.

აფხაზეთის ომმა კატასტროფული შედეგები მოიტანა ეკონომიკური თვალსაზრისითაც. არ არსებობს განადგურებული ეკონომიკის აღდგენის არავითარი რეალური პერსპექტივა. აფხაზეთში დარჩენილი მოსახლეობა აბსოლუტურად დაუცველია სოციალურადაც. გაუსაძლის ეკონომიკურ ვითარებას ემატება უაღრესად გამწვავებული კრიმინოგენული ვითარება, აფხაზეთში საზღვარი არ აქვს შეიარაღებული ბანდების თარეშს, რომლებიც არ ინდობენ არცერთი ეროვნების ადამიანს, მათ შორის თვით აფხაზებსაც. თუ ადრე აფხაზი სეპარატისტები და კრიმინალები ქართველებს ხოცავდნენ, ამჟამად ომში „გამარჯვებული“ აფხაზები ხელის აუკანკალებლად კლავენ ერთმანეთს. ცნობილია, რომ აფხაზეთის ტერიტორია დღეისათვის წარმოადგენს იარაღისა და ნარკოტიკების გადინების ერთ-ერთ დერეფანს. არასტაბილური და საგანგაშოა პოლიტიკური ვითარებაც აშკარად გამოკვეთილია პოლიტიკურ კლანებს შორის შეურიგებელი დაპირისპირება, რომელიც 2004 წლის „საპრეზიდენტო არჩევნების“ დროს კინაღამ სამოქალაქო ომში გადაიზარდა (სწორედ იმ პერიოდის დაპირისპირებას შეეწირა ცნობილი აფხაზი სეპარატისტის თამარ შაყრილის სიცოცხლე). შემთხვევითი არ არის ისიც, რომ აფხაზეთის ორი დე-ფაქტო „პრეზიდენტიდან“ არცერთი აღარ არის ცოცხალი, ხოლო მესამე „პრეზიდენტის“ ალექსანდრე ანკვაზის ფიზიკური ლიკვიდაციის მცდელობა არაერთგზის განხორციელდა. ასეთი კატასტროფული ვითარებიდან ერთადერთი გამოსავალი მხოლოდ და მხოლოდ ქართველებთან დიდი შერიგება და ერთიანი სახელმწიფოებრიობის აღდგენაა, წინააღმდეგ შემთხვევაში, კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას თვით აფხაზური ეთნოსის არსებობის საკითხიც.

აფხაზეთის ომის შედეგად დაკარგულია საქართველოს საზღვაო საზღვრისა და, აქედან გამომდინარე, შავ ზღვასა და ბოსფორ–დარდანელისა და ატლანტიკა–მედიტერანული აუზის გლობალური მნიშვნელობის სატრანზიტო კომუნიკაციებზე გასასვლელის დაახლოებით 65–67 %;

რესურსულ–სანედლეულო თვალსაზრისით, დაკარგულია შავი ზღვის შელფის დაახლოებით 65–67 %;

ასევე დაკარგულია პირდაპირი სახმელეთო გასასვლელი რუსეთ–უკრაინის სექტორზე და იქიდან – ევროპაზე, რის შედეგადაც საქართველო აღმოჩნდა ექსკლავის ანუ ნახევარანკლავის, მდგომარეობაში;

მოხდა საქართველოს ტერიტორიისა და საზღვრების ცვლილება ჩრდილო–დასავლეთიდან სამხრეთ–აღმოსავლეთის მიმართულებით, რის გამოც შემცირდა მანძილი საზღვრის საწყისი წერტილიდან საქართველოს შიდა სიღრმეებამდე, სტრატეგიული დანიშნულების ქალაქებამდე და სხვა ობიექტებამდე (აღნიშნულს ემატება ანალოგიური პრობლემა შიდა ქართლში, რის გამოც არსებობს ქვეყნის ცენტრალური საკომუნიკაციო არტერიების ბლოკირების საფრთხე);

დღეისათვის აფხაზეთი გადაქცეულია რუსეთის ფაქტობრივ პოლიტიკურ და სამხედრო კოლონიად;

აფხაზეთში შექმნილია ქართული მოსახლეობის ვაკუუმი. ნებისმიერ შემთხვევაში და, მით უმეტეს, ამ ვაკუუმის სხვა ეთნიკური მასით ჩანაცვლების შემთხვევაში, ეთნოდემოგრაფიული კატასტროფა გარდაუვალია.

დაკარგულია საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის და მისი საპატრიარქოს კანონიკური იურისდიქციის დაქვემდებარებაში მყოფი ტერიტორიის ნაწილი. პარალელურად, არსებობს მოსკოვის პატრიარქატს დაქვემდებარებულ პროზელიტურ

ეპარქიად მისი გადაქცევის შესაძლებლობა, რაც საფრთხეს უქმნის საქართველოს სულიერ სუვერენიტეტს;

აფხაზეთში მიმდინარეობს მიზანმიმართული „კულტურული გენოციდი“, ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის განადგურება, რომელიც მიზნად ისახავს აფხაზეთში ყოველგვარი ქართული კვალის ერთხელ და სამუდამოდ გაქრობას.

აფხაზეთის ომის შედეგად დაიკარგა ქართველი ერის ეთნოგენეზის ისტორიული არეალის ჩრდილო-დასავლეთის სექტორი. ამის შედეგად კი საგანგამოდ შეიზღუდა ერის „სასიცოცხლო სივრცე“, მისი კულტურულ-გონითი აქტიურობის სივრცე;

აფხაზეთის პრობლემის მოწესრიგების საკითხთან დაკავშირებით საქართველო იმყოფება ფორსმაჟორულ რეჟიმში და იძულებულია დათმოს თავისი სუვერენიტეტის ნაწილი რუსეთის სასარგებლოდ;

სამწუხაროდ, არსებობს რეალური საფრთხე იმისა, რომ აფხაზეთის კონფლიქტის მოწესრიგების ფორმატში საქართველო წავიდეს ე.წ. ასიმეტრიული ფედერალიზმის, ან კიდევ უფრო უარეს შემთხვევაში, კონფედერალიზაციის გზით, რაც სახელმწიფოებრივი დაშლის კატასტროფის საფრთხეს შექმნის.

აფხაზეთის კონფლიქტის მოგვარებაში რუსეთის წარმმართველი როლის გამო, საქართველო იძულებულია უარი თქვას გეოპოლიტიკურ-გეოსტრატეგიულ ნეიტრალიტეტზე და უსაფრთხოების საერთაშორისო გარანტიები მიიღოს ევროატლანტიკური სამხედრო სისტემის ფარგლებში, ევრაზიის სამხრეთ-დასავლეთ ზონაში ამ სისტემის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პლაცდარმად გადაქცევის პერსპექტივით.

მიუხედავად არაღიარებული ფორმალურ-იურიდიული მდგომარეობისა, ფაქტია, რომ აფხაზეთის სეპარატისტული რეჟიმი არსებობს და დე ფაქტო აკონტროლებს საქართველოს ტერიტორიის 13 %-ს. მართალია, მას არ გააჩნია ლეგიტიმაციის საერთაშორისო და ზოგადსახელმწიფოებრივი (საქართველოს კანონმდებლობის თვალსაზრისით) საფუძვლები, მაგრამ პარალელურად სეპარატისტული რეჟიმი ფლობს ლეგიტიმაციის შიდა ლოკალურ წყაროებსა და სახელმწიფოებრივი ატრიბუტიკისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს: ე.წ. კონსტიტუციას, გერბს, ჰიმნს, დროშას, საარჩევნო კანონმდებლობასა და მცირე ელექტორატს, ხელისუფლებისა და ორგანოების სისტემას, პარტიულ-პოლიტიკურ სპექტრს, სეპარატისტული სახელმწიფოს 21-22 – წლიან პოლიტიკურ პრაქტიკას და ა.შ.

აფხაზეთის ომის შემდეგ სეპარატისტული პოლიტიკური სისტემის ფორმირებაზე დიდი გავლენა მოახდინა ომის დროს ყველა პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ძალის ერთიანი გამოსვლის, „ქართული ოკუპაციის“ წინააღმდეგ გაერთიანებული ბრძოლის ტრადიციამ, რომელმაც სერიოზული კვალი დააჩნია ომის შემდგომი 90-იანი წლების აფხაზეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ვითარებას და განსაზღვრა სეპარატისტული რეჟიმის მილიტოკრატიული ხასიათი – გასამხედროებული სახელმწიფო-ბიუროკრატიული ისტებლიშმენტის ტოტალური ბატონობა.

„ომის ფაქტორმა“ და პოლიტიკური სივრცის სტრუქტურის ჩამოყალიბების პროცესში სამხედრო ელემენტის უპირატესობამ ომის შემდგომ გამოირიცხა კონკურენტული პარტიულ-პოლიტიკური სპექტრის შექმნა და მრავალპარტიული საპარლამენტო კოალიციების ტრადიციის დამკვიდრება.

აფხაზეთის ომის შემდეგ ვლადისლავ არძინა დიდი მონდომებით ცდილობდა შეენარჩუნებინა „აფხაზთა საერთო-ეროვნული ლიდერისა“ და „ქართული ოკუპაციისგან აფხაზეთის განმათავისუფლებელი ეროვნული გმირის“ იმიჯი. ამ ფაქტორის გამო მას არ უცდია თავისი პოლიტიკური მოძრაობისათვის რაიმე

ორგანიზაციული ფორმის მიცემა. იგი მართვას აგრძელებდა კლანურ–ნეპოტიზტური მეთოდებით და ეყრდნობოდა აფხაზური ეთნოკრატიის სხვადასხვა დაჯგუფებას.

საყურადღებოა, რომ აფხაზეთის ომის შემდეგ გარკვეული პროპაგანდისტული კამპანიის შედეგად „დამოუკიდებელი აფხაზეთი“ გადაიქცა არა მარტო „იდეურ–პოლიტიკურ ფენომენად“, არამედ იგი გახდა მენტალური ცნებაც. ეს ცნება აფხაზ სეპარატისტთა ფსიქოლოგიაში ეყრდნობა ისეთ ფაქტორებს, როგორებიცაა: აფხაზური სახელმწიფოებრიობის თორმეტსაუკუნოვანი ისტორია(?), თვითგამორკვევაზე(?) აფხაზი ხალხის კანონიერი უფლება, ისტორიული სამართლიანობის აღდგენა ქართული მოსახლეობის „თავიანთ საქართველოში დაბრუნებით“(?), „ქართული იმპერიის დეკოლონიზაცია“(?) და სხვ. აღნიშნული მენტალიტეტის ფონზე ნებისმიერი თვალსაზრისი აფხაზეთის საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში ამა თუ იმ სტატუსით (თუნდაც კონფედერაციის ფორმით) დამლუპველი იქნება ქართული სახელმწიფოებრიობისათვის.

აფხაზეთის ომის შემდეგ აფხაზ სეპარატისტთა მენტალიტეტის შემადგენელი ნაწილი გახდა ვლადისლავ არძინბას პიროვნული ქარიზმა და კულტი. სეპარატისტთა აბსოლუტური უმრავლესობა ვლადისლავ არძინბას აღიქვამდა, როგორც „ერის მხსნელს“, „ქართული ოკუპაციის წინააღმდეგ ბრძოლის ორგანიზატორს და ძლევამოსილ მხედართმთავარს“. ამ ფაქტორმა შექმნა პოზიტიური ფსიქოლოგიური განწყობა და კულტი ვლადისლავ არძინბას მიმართ, რომელიც სინამდვილეში იყო რუსული იმპერიალიზმის უერთგულესი მსახური და, პირველ რიგში, თვით აფხაზი ხალხის ფარული მტერი.

უნდა აღინიშნოს, რომ ომის შემდეგ აფხაზეთში ჩამოყალიბებული სეპარატისტული რეჟიმის პოლიტიკური ინფრასტრუქტურა თავის თავში აერთიანებს ავტორიტარიზმის, სამხედრო დიქტატურის, აფხაზური ეთნოკრატიზმის, ნომენკლატურული რესტავრაციის, რუსეთის ფაქტობრივი პროტექტორატისა და კრიმინალიტეტის ნიშნებს.

აფხაზეთის ომის ერთ–ერთ უკანასკნელ შედეგს წარმოადგენს რუსეთ–საქართველოს 2008 წლის აგვისტოს ომის შემდეგ განხორციელებული აფხაზეთის ოკუპაცია და აფხაზეთის „სახელმწიფოებრივი“ „დამოუკიდებლობის“ დეიურედ აღიარება რუსეთის მიერ 2008 წლის 26 აგვისტოს. ამასთანავე, რუსეთის ფედერაცია არ კმაყოფილდება მხოლოდ მის მიერ აფხაზეთის „დამოუკიდებლობის“ დეიურედ ცნობით და ცდილობს დაითანხმოს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანა აფხაზეთის „დამოუკიდებლობის“ დეიურედ ცნობაზე. ასეთი არის, მოკლედ, აფხაზეთის ომის შედეგები.

დასკვნა

XX საუკუნის 30-იან წლებში ნესტორ ლაკობას პოლიტიკური არენიდან გაქრობის შემდეგ აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა სუსტდებოდა და ისიც გასაქრობად ემზადებოდა. აფხაზურმა სეპარატისტულმა მოძრაობამ ახალი ძალით განვითარება 1945 წლის შემდეგ დაიწყო. სეპარატისტული მოძრაობის ახალ ლიდერებად იქცნენ ახალგაზრდა აფხაზი მეცნიერები: ბაგრატ შინკუბა, გიორგი ძიძარია და კონსტანტინე შაყრილი. მათ 1947 წლის 25 თებერვალს საპროტესტო წერილით მიმართეს საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს. წერილ-საჩივარში გამოთქმული იყო უკმაყოფილება აფხაზეთში გატარებულ საანბანო და სასკოლო რეფორმასთან დაკავშირებით; აღძრული იყო სხვა არაერთი საკითხიც. მთავარი დედააზრი ამ წერილისა ის იყო, რომ აფხაზ ინტელიგენტთა მცირე ჯგუფმა კატეგორიულად მოითხოვა საშუალო სკოლების მთლიანი გარდაქმნა აფხაზურ ენაზე, ე.ი. წინააღმდეგნი იყვნენ აფხაზეთში ქართულ ენაზე სწავლებისა. ამასთან, ქართულის ხარჯზე რუსული სკოლების გაფართოება მოითხოვეს. აფხაზ მეცნიერთა ანტიქართული კამპანია საბოლოოდ წარუმატებლად დასრულდა. წერილ-საჩივარში მოყვანილი საკითხების შესწავლის შემდეგ მეცნიერთა ხსენებულ ჯგუფს ოფიციალურად დააწერინეს ცნობილი აღიარება-მონაწილის წერილი, რომელშიც უარყვეს მათ მიერ წერილში დასახელებული ფაქტები.

აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობისათვის ხელსაყრელი პოლიტიკური ვითარება შეიქმნა 1953 წლიდან, იოსებ სტალინის გარდაცვალების შემდეგ. ამ დროიდან საბჭოთა კავშირის ხელმძღვანელობა ფარულად დაადგა აფხაზური სეპარატიზმის მფარველობისა და წახალისების გზას. საბჭოთა კავშირის ხელისუფლების სათავეში მოსულმა ნიკიტა ხრუშჩოვმა სტალინური რეჟიმის დემონტაჟი განიზრახა და პიროვნების კულტის წინააღმდეგ ბრძოლა გამოაცხადა. ამ პროცესს თან სდევდა ქართველი ერის შეურაცხყოფაც, რამაც დიდი საპროტესტო გამოსვლები გამოიწვია, რაც 1956 წლის 9 მარტის ტრაგედიით დასრულდა. კრემლში ანტიქართული განწყობილება კიდევ უფრო გაიზარდა. შექმნილი ვითარებით ისარგებლეს აფხაზმა სეპარატისტებმა და 1957 წელს მორიგი ანტიქართული კამპანია წამოიწყეს. ამჯერად მათი პროტესტის მიზეზი გახდა ცნობილი ქართველი მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწის პავლე ინგოროყვას მიერ 1954 წელს გამოქვეყნებული ნაშრომი: „გიორგი მერჩულე – ქართველი მწერალი მეათე საუკუნისა“. ნაშრომში წამოყენებული იყო მოსაზრებები აფხაზთა ეთნოგენეზის საკითხებთან დაკავშირებით. ვინაიდან ნაშრომმა დიდი მღელვარება გამოიწვია, მიიღეს გადაწყვეტილება, რომ მის ირგვლივ დისკუსია გამართულიყო მწერალთა კავშირისადმი დაქვემდებარებულ ორგანოში, ჟურნალ „მნათობში“, სადაც გამოქვეყნდა სტატიები, რომლებიც მხარს უჭერდნენ პავლე ინგოროყვას შეხედულებებს. ამ სტატიებმა აფხაზი სეპარატისტების კიდევ უფრო მეტად გაღიზიანება გამოიწვია. 1957 წლის 11 აპრილს ნიკიტა ხრუშჩოვის სახელზე გაიგზავნა წერილები აფხაზური მოსახლეობისაგან, რომელშიც წამოყენებული იყო მოთხოვნა აფხაზეთის საქართველოდან გამოყოფის შესახებ. პარალელურად, 1957 წლის 11–13 აპრილს აფხაზთა 200 – კაციანმა ჯგუფმა მოაწყო საპროტესტო გამოსვლა სოხუმში კომუნისტური პარტიის საოლქო კომიტეტთან და მოითხოვა ჟურნალ „მნათობში“ გამოქვეყნებული მათთვის მიუღებელი სტატიების ავტორთა დასჯა. პროტესტის ნიშნად სოხუმის საკვლევი ინსტიტუტის აფხაზი ეროვნების თანამშრომლებმა გამოაცხადეს გაფიცვა, ხოლო სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის

აფხაზმა სტუდენტებმა სწავლა შეწყვიტეს. აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭომ დადგენილება მიიღო, რომ დაგმოზილიყო 1957 წლის ჟურნალ „მნათობის“ №2-ში გამოქვეყნებული სტატიები. აფხაზური ინტელიგენციის ცალკეული წარმომადგენლები გავიდნენ აფხაზეთის სოფლებში და მოუწოდეს აფხაზურ მოსახლეობას საპროტესტო გამოსვლებისაკენ. პროტესტანტების მხარდასაჭერად გაფიცვა გამოაცხადა სოხუმის ს. ჭანბას სახელობის სახელმწიფო დრამატული თეატრის აფხაზურმა დასმა, ხოლო აფხაზურმა ცეკვისა და სიმღერის ანსამბლმა ალექსი ჩიჩბას ხელმძღვანელობით უარი განაცხადა თბილისში დაგეგმილ კონცერტში მონაწილეობაზე.

აფხაზი სეპარატისტები ცდილობდნენ, რომ შეექმნათ შთაბეჭდილება აფხაზი ერის „საყოველთაო დაუმორჩილებლობის“ შესახებ. საქართველოს პარტიულმა ხელმძღვანელობამ დაუყოვნებლივ მოახდინა რეაგირება აფხაზეთში განვითარებულ მოვლენებზე. 1957 წლის 12 აპრილს საქართველოს კომპარტიის ცეკამ, ნაცვლად იმისა, რომ ემხილებინა აფხაზ სეპარატისტთა ანტისახელმწიფოებრივი მიზნები და მოეთხოვა სეპარატისტთა ლიდერების პასუხისგებაში მიცემა, კრემლის დაკვეთა შეასრულა და მიიღო დადგენილება ჟურნალ „მნათობის“ მიერ ორგანიზებული დისკუსიის მცდარი კურსის შესახებ პავლე ინგოროყვას ნაშრომის გარშემო. საყვედური გამოუცხადეს ჟურნალ „მნათობის“ რედაქტორს პოეტ სიმონ ჩიქოვანს. დაწუნებულ იქნა ნიკო ბერძენიშვილის, გიორგი ახვლედიანის, სიმონ ყაუხჩიშვილის და დავით კობიძის სტატიები. საყვედური გამოუცხადეს ქართველ მწერლებს დემნა შენგელაიას, გიორგი ლეონიძეს, კონსტანტინე გამსახურდიას, ბესო ჟღენტს და სხვებს, რომელთაც არ დაგმეს პავლე ინგოროყვას წიგნი და ავითარებდნენ ავტორის მოსაზრებებს.

ცეკას ბიუროს სხდომამ მიიღო გადაწყვეტილება, რომ მკაცრი კონტროლი დაწესებულიყო ბეჭდვით ორგანოებზე, რათა მომავალში მსგავსი სტატიები აღარ გამოქვეყნებულიყო. ასევე, 1957 წლის 15–16 აპრილს სოხუმში მოიწვიეს საოლქო კომიტეტის ბიურო, რომელმაც ვითარების გამოსწორების მიზნით დაგეგმა შემდეგი ღონისძიებანი: სოხუმში პედაგოგთა დახელოვნების ინსტიტუტის გახსნა, რადიო–სატრანსლაციო სადგურის აშენება, დასახლებული პუნქტების ადრინდელი სახელწოდებების აღდგენა და სხვ. ასე დასრულდა პირველი „საყოველთაო–აფხაზური ამბოხი“ 1957 წელს. განვითარებული სცენარი სხვა არაფერი იყო, თუ არა სრული კაპიტულაცია აფხაზ სეპარატისტთა წინაშე საქართველოს პარტიული ხელმძღვანელობისა.

აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის განვითარებაში XX საუკუნის 50–70–იან წლებში გადამწყვეტი როლი შეასრულა ოთხმა ფაქტორმა: 1. აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა იმართებოდა კრემლიდან და აფხაზ სეპარატისტებს, აქედან გამომდინარე, არავინ არ სთხოვდა პასუხს; 2. საქართველოს პარტიული ხელმძღვანელობა და პარტიული მუშაკები თანამდებობების დაკარგვის შიშით უსიტყვოდ ასრულებდნენ კრემლის ყოველგვარ ბრძანებას და საქართველოს ინტერესების საწინააღმდეგოდ მოქმედებდნენ; 3. აფხაზური სეპარატიზმის განვითარებაში უაღრესად უარყოფითი როლი შეასრულა ქართული საზოგადოების გულგრილმა დამოკიდებულებამ აფხაზ სეპარატისტთა გამოხდომებზე; 4. ქართული საზოგადოება არ ცდილობდა მჭიდრო კონტაქტის დამყარებას აფხაზური საზოგადოების იმ წევრებთან, რომლებიც პროქართულ პოზიციაზე იდგნენ, და ამ გზით ებრძოლა გაძლიერებული აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის წინააღმდეგ.

1967 წელს აფხაზეთში მორიგმა ანტიქართულმა ისტერიამ იფეთქა, რომლის მიზეზად აფხაზმა სეპარატისტებმა გამოიყენეს დიდი ქართველი ისტორიკოსის ნიკო

ბერძენიშვილის ერთი სტატია. 1966 წელს თბილისში გამოქვეყნდა ნიკო ბერძენიშვილის თხზულებათა კრებულის – „საქართველოს ისტორიის საკითხების“ – III ტომი, რომელშიც მოთავსებული იყო სტატია: „მცირე შენიშვნა დიდი საკითხის გამო“. სტატიაში გატარებული ზოგიერთი შეხედულება მიუღებელი აღმოჩნდა აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერთათვის. მათ წერილში „დაინახეს“ აფხაზი ხალხის თვითმყოფადობის უარყოფის მცდელობა.

მღელვარება დაიწყო მას შემდეგ, როდესაც 1967 წლის მარტში თბილისიდან სოხუმში გაიგზავნა აფხაზ სტუდენტთა არაერთი წერილი–საჩივარი. წერილ–საჩივრებს გამოეხმაურნენ სოხუმის მ. გორკის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის აფხაზი სტუდენტები და აფხაზეთის დიმიტრი გულიას სახელობის ენის ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტის მეცნიერ–თანამშრომლები. 1967 წლის მარტის შუა რიცხვებში სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის სტუდენტთა ჯგუფმა (სულ 45 ხელმოწერა) მიმართვა გაუგზავნა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის სახელისუფლებო ორგანოებს. ისინი კატეგორიულად მოითხოვდნენ აფხაზეთის ცალკეული ქართული ტოპონიმების აფხაზურით შეცვლას. 1967 წლის 28 მარტს სეპარატისტებმა ეს მოთხოვნა თვითნებურად მოიყვანეს სისრულეში. სოხუმის ავტონომიური სატელეფონო სადგურის ტექნიკოსმა ვინმე აბგაჯავამ და მძღოლმა ცკუამ საღებავებით გადაშალეს სოჭიდან ბიჭვინთამდე ქართული საგზაო ნიშნები. ამ ქმედებისათვის ორივე დასახელებული პიროვნება დააპატიმრეს. პასუხად 1967 წლის 31 მარტს გაგრის მცხოვრებთა ერთი ჯგუფი (დაახლოებით 150 კაცამდე) ჩამოვიდა სოხუმში. ისინი ორ ნაწილად გაყოფილნი დაიდრნენ აფხაზეთის საოლქო კომიტეტისა და ავტონომიური რესპუბლიკის მინისტრთა საბჭოს შენობებისაკენ. მომიტინგეებმა ულტიმატუმის ფორმით მოითხოვეს დაკავებულთა განთავისუფლება. ხელისუფლება შეაშინა პროტესტის ღიად გამოხატვამ და კვლავ უკან დაიხია. დაკავებულები გაათავისუფლეს.

1967 წლის 7 აპრილს აფხაზური მოსახლეობის წარმომადგენლებმა (400 კაცამდე) ალყა შემოარტყეს აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის შენობას და კატეგორიულად მოითხოვეს ქართული სახელწოდებების აფხაზურით შეცვლა. ვინაიდან მათი მოთხოვნა არ დაკმაყოფილდა, მომიტინგეებს ახლა სხვა ჯგუფებიც შეუერთდნენ, გაემართნენ საზაფხულო თეატრისაკენ და თვითნებურად დაიკავეს ის. თეატრში შუადამისას, 12 საათზე, შედგა შეხვედრა აფხაზეთის ხელმძღვანელობასთან. „ამბოხებულები“ ვერ დააკმაყოფილა ხელმძღვანელობის განმარტებებმა და დაისვა საკითხი საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ერთ–ერთი მდივნის ჩამოსვლის შესახებ. მომიტინგეებმა აირჩიეს პრეზიდიუმი სამი კაცის შემადგენლობით და წაიკითხეს წინასწარ მომზადებული წერილი საბჭოთა კავშირის ცეკას სახელზე, რომელშიც კვლავ იქნა წამოყენებული საკითხი აფხაზეთის საქართველოსაგან გამოყოფის და მისი ცალკე მოკავშირე რესპუბლიკად გადაქცევის შესახებ.

1967 წლის 9 აპრილს კვლავ შედგა შეხვედრა „ამბოხებულებსა“ და აფხაზეთის ხელმძღვანელობას შორის, რომლის შემდეგაც მომიტინგეთა დიდმა ნაწილმა დატოვა თეატრის შენობა. დარჩნენ მხოლოდ აქტივისტები, დაახლოებით 100–მდე კაცი, რომლებმაც აირჩიეს სარედაქციო კომისია (20 კაცის შემადგენლობით) და შეუდგნენ მზადებას საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში გასაგზავნი წერილი–საჩივრის მოსამზადებლად. წერილის მომზადების შემდეგ სეპარატისტთა „დელეგაცია“ მოსკოვში გაემგზავრა. „დელეგაციას“ ხელმძღვანელობდა ცნობილი სეპარატისტი, ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი თამარ შაყრილი.

მოსკოვში, კრემლში წადემულ წერილ-საჩივარში კვლავ იყო საუბარი არაერთ საკითხზე, რომელთაგან უმთავრესი იყო ორი: **1. აფხაზეთის გამოყოფა საქართველოსაგან და მისი გადაქცევა საბჭოთა კავშირის დამოუკიდებელ მოკავშირე რესპუბლიკად და 2. თურქეთიდან 200 ათასი მუჰაჯირ-აფხაზთა შთამომავლის აფხაზეთში გადმოსახლება.**

1967 წლის 18 აპრილს სეპარატისტთა „დელეგაცია“ მიიღო საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პასუხისმგებელმა მდივანმა ვიქტორ ვასილიევმა, თუმცა ვიქტორ ვასილიევისათვის „ოფიციალური დოკუმენტები“ არ გადაუციათ. თამარ შაყრილი და მისი ჯგუფი კატეგორიულად მოითხოვდნენ შეხვედრას უშუალოდ პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ერთ-ერთ მდივანთან (კონკრეტული პიროვნება, თუ ვისთან ითხოვდნენ შეხვედრას, არ სახელდება) ან საბჭოთა კავშირის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარესთან ალექსეი კოსიგინთან, მაგრამ სეპარატისტთა ეს მცდელობა ფუჭი აღმოჩნდა. აუდიენცია ასეთ მაღალ დონეზე არ შედგა, რის გამოც „დელეგაცია“ იძულებული შეიქნა, „დოკუმენტები“ ცენტრალური კომიტეტის მისაღებად ჩაებარებინა და სოხუმში დაბრუნებულიყო. სეპარატისტთა „დელეგაცია“ მიხვდა, რომ იმ ეტაპზე მეტს ვეღარ მიაღწევდა და მასობრივი აქციები შეწყვიტეს.

ასე დასრულდა აფხაზ სეპარატისტთა 1967 წლის „ამბოხი“. სამწუხარო იყო ის, რომ კვლავ გრძელდებოდა აფხაზ სეპარატისტთა მფარველობა და დაუსჯელობა საბჭოთა კავშირის უმაღლესი ხელმძღვანელობის მხრიდან. რაც ყველაზე მთავარია, აფხაზეთის და დანარჩენი საქართველოს ქართული მოსახლეობა, ტრადიციულად, კვლავ გულგრილად უყურებდა აფხაზ სეპარატისტთა „საქმიანობას“.

1972 წელს შეიცვალა საქართველოს უმაღლესი პარტიული ხელმძღვანელობა და ცენტრალური კომიტეტის სათავეში ედუარდ შევარდნაძე მოვიდა. მთელი საქართველოს მასშტაბით დაიწყო ძველი პარტიული კადრების წმენდის პროცესი, რომელიც აფხაზეთსაც შეეხო. 1975 წელს ედუარდ შევარდნაძემ შეძლო აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის ვალერიან კობახიას გადაყენება და ამ თანამდებობაზე თავისი კანდიდატის – ვალერი ხინთბას არჩევა. ვალერი ხინთბა არ გამოირჩეოდა სეპარატისტული მიდრეკილებებით და ჯანსაღ პოზიციაზე იდგა.

განხორციელებულმა საკადრო ცვლილებებმა აფხაზეთის სეპარატისტული ძალების გაღიზიანება გამოიწვია. მათ აშკარად დაინახეს საქართველოს ხელისუფლების სურვილი, – დაესუსტებინა სეპარატისტული ტენდენციები აფხაზეთში, მით უმეტეს, რომ ამ მიმართულებით საკადრო წმენდა აფხაზეთში 1973 წელსაც გატარდა.

აფხაზი სეპარატისტები შეეცადნენ, რომ თავიანთ მხარეზე გადაეყვანათ ვალერი ხინთბა, რაც უშედეგოდ დასრულდა. სეპარატისტებმა ამ შემთხვევაში მარცხი იწვნირეს.

აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერები არ ცხრებოდნენ და მიზეზს ეძებდნენ ახალი „ამბოხის“ მოსაწყობად. მალე ამგვარ მიზეზად იქცა ცნობილი აფხაზი მეცნიერის შალვა ინალ-იფას მონოგრაფიის – „აფხაზეთის ეთნოკულტურული ისტორიის საკითხები“ (სოხუმი, 1976. რუსულ ენაზე), – ირგვლივ შექმნილი აჟიოტაჟი.

შალვა ინალ-იფა დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა სეპარატისტულ წრეებში, ვინაიდან მის ნაშრომებში აფხაზი სეპარატისტები პოულობდნენ ისტორიოგრაფიულ დასაბუთებას დამოუკიდებელი აფხაზური სახელმწიფოს შექმნის აუცილებლობისა. სეპარატისტული მისწრაფებანი მეცნიერის ადრინდელ ნაშრომებში შედარებით მოკრძალებულად იყო წარმოდგენილი, რის გამოც მის წინა ნაშრომებს არ გამოუწვევია ქართველ მეცნიერთა პროტესტი. ამ გარემოებამ პროფესორი გაათამაშა და ამჯერად ყოველგვარ ზღვარს გასცდა. შალვა ინალ-იფამ დასახელებულ მონოგრაფიაში ყოველგვარი დასაბუთების გარეშე აფხაზეთის „ერთადერთ აბორიგენებად“ აფხაზები

გამოაცხადა. ასევე „ამტკიცებდა“, რომ აფხაზურ–ადიღურ მოდგმის ტომები იყვნენ აბორიგენები არა მარტო აფხაზეთის თანამედროვე ტერიტორიაზე, არამედ მთელი ისტორიული კოლხეთის ტერიტორიაზეც. ქართველური ტომები (მეგრელ–ჭანები–სვანები) კი, მისი აზრით, კოლხეთის ტერიტორიაზე გვიან გამოჩნდნენ. „ნაშრომში“ კითხვის ნიშნის ქვეშ იყო დაყენებული „აფხაზთა სამეფოს“ ქართული წარმომავლობა. შალვა ინალ–იფას მიერ ეთნიკურ აფხაზებად იყვნენ გამოცხადებულნი შუა საუკუნეების დიდი ქართველი მოღვაწენი, მაგალითად, იოანე პეტრიწი.

შალვა ინალ–იფას „აღმოჩენებს“, ბუნებრივია, ქართველ მეცნიერთა პროტესტი მოჰყვა. მათი გაღიზიანება გამოიწვია იმ ფაქტმა, რომ შალვა ინალ–იფას „ნაშრომს“ არ გაუვლია სათანადო აპრობაცია საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიაში, ხოლო მისი რედაქტორი იყო მოსკოველი აკადემიკოსი მიხეილ კოროსტოვცევი, სპეციალობით ეგვიპტოლოგი, რომელსაც საქართველოს ისტორიისა არაფერი გაეგებოდა. მიუხედავად ამისა, მან შალვა ინალ–იფას „ნაშრომი“ აფხაზეთის ისტორიისა და კულტურის „ჭეშმარიტ ენციკლოპედიად“ შერაცხა. ქართველმა მეცნიერებმა (მარიამ ლორთქიფანიძემ, ოთარ ჯაფარიძემ და სხვ.) წარმოადგინეს თავიანთი დასკვნები შალვა ინალ–იფას „ნაშრომზე“, მაგრამ საქართველოს ხელისუფლებამ კვლავ უკან დაიხია, ვერ გაბედა მათი გამოქვეყნება და პარტიის საოლქო კომიტეტს დაავალა, მოეწყო შალვა ინალ–იფას „ნაშრომის“ განხილვა სოხუმში, აფხაზეთის ენის, ლიტერატურისა და ისტორიის ინსტიტუტში, რაც შედგა კიდეც 1977 წლის მარტში.

თავდაპირველად ჩაფიქრებული იყო, რომ შალვა ინალ–იფას „ნაშრომის“ განხილვა ვიწრო წრეში უნდა მომხდარიყო, მაგრამ ინფორმაციამ გაჟონა და სხდომათა დარბაზში შეაღწიეს „დაინტერესებულმა პირებმაც“, რომლებმაც სხდომა კინალამ ჩაშალეს. ამ აგრესიული „შემოტევის“ მთავარი სულისჩამდგმელი იყო 1967 წლის „რევოლუციის“ ერთ–ერთი ბელადი, „ლეგენდარული“ თამარ შაყრილი. საბოლოოდ, მოხერხდა სიტუაციის განმუხტვა და სხდომაც ჩატარდა.

პრაქტიკულად ყველა გამომსვლელმა მკაცრი და დასაბუთებული კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა შალვა ინალ–იფას „ნაშრომი“. მათ შორის იყვნენ პროფესორები ზურაბ ანჩაბაძე, ზურაბ პაპასეირი, გიორგი ძიძარია, ხუხუტი ბლაჟბა და თვით მომავალში აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ერთ–ერთი იდეოლოგი იური ვორონოვი. ამ განხილვის ერთგვარი ანგარიში ერთდროულად გამოაქვეყნა ავტონომიური რესპუბლიკის სამივე წამყვანმა გაზეთმა. „ნაშრომის“ კრიტიკულმა შეფასებამ კიდეც უფრო მეტად გააღიზიანა სეპარატისტული წრეები, მათ გამოცოცხლება დაიწყეს, მაგრამ ეს მხოლოდ დასაწყისი იყო. მთავარი მოვლენები ოდნავ მოგვიანებით, 1977 წლის მიწურულიდან, განვითარდა.

აფხაზ სეპარატისტთა ახალი გამოსვლის დრო ისევე, როგორც წინა შემთხვევებში, წინასწარ იყო შერჩეული. 1977 წლის 7 ოქტომბერს საბჭოთა კავშირში მიიღეს ახალი კონსტიტუცია, რის შემდეგაც დაიწყო მუშაობა მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების ახალი კონსტიტუციების პროექტებზე. შექმნილი სიტუაციით ისარგებლეს სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერებმა და სასწრაფოდ ახალი წერილი–საჩივარი დაწერეს, რომელიც 1977 წლის 10 დეკემბერს გაიგზავნა მოსკოვში.

ახალ წერილ–საჩივარს ხელი მოაწერეს აფხაზური ინტელიგენციის წარმომადგენლებმა (სულ 130–132 კაცმა). აფხაზი სეპარატისტები დისკრიმინაციად მიიჩნევდნენ იმ გარემოებას, რომ ავტონომიურ რესპუბლიკებს, განსხვავებით მოკავშირე რესპუბლიკებისაგან, არ ჰქონდათ უფლება გამოსულიყვნენ მოკავშირე რესპუბლიკიდან. წერილი–საჩივრის ავტორები მოითხოვდნენ, ამ კონსტიტუციური უფლების გავრცელებას ავტონომიურ რესპუბლიკებზეც.

მოსკოვში სეპარატისტთა წერილი-საჩივრის განხილვა მიზანშეუწონლად მიიჩნიეს და იგი განსახილველად საქართველოს კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტსა და პარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტს გადაუგზავნეს. ამ ორმა ორგანომ თავიანთ სხდომებზე მკაცრი შეფასება მისცა სეპარატისტთა წერილ-საჩივარს. გადაწყდა, რომ კომპარტიის რიგებიდან გაერიცხათ წერილი-საჩივრის ის ავტორები, რომლებსაც ეკავათ ხელმძღვანელი თანამდებობები. გადაწყვეტილება აღსრულებულ იქნა.

საქართველოს ხელმძღვანელობის მკაცრი კურსი მიუღებელი აღმოჩნდა მოსკოვისათვის და იგი, ტრადიციულად, სეპარატისტთა მფარველობის გზას დაადგა. კრემლის ზეწოლის შედეგად ვალერი ხინთბა დემონსტრაციულად გაათავისუფლეს აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის თანამდებობიდან. პარალელურად, კომპარტიის რიგებში აღადგინეს ადრე გარიცხული პირები.

აფხაზ სეპარატისტთა მოთხოვნა, აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ახალ კონსტიტუციაში შეეტანათ ზემოთხსენებული ჩანაწერი, არ განხორციელდა, იმიტომ რომ საბჭოთა კავშირში 20 ავტონომიური რესპუბლიკა არსებობდა და მსგავსი ჩანაწერის გაჩენა კონსტიტუციაში რა შედეგის მომტანიც აღმოჩნდებოდა, ძნელი მისახვედრი არ არის.

აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა არ ცხრებოდა და აფხაზეთში 1978 წლის შემოდგომაზე სიტუაცია კვლავ დაიძაბა. ამჯერად აფხაზური მოსახლეობის სეპარატისტულად განწყობილი ნაწილი უკმაყოფილებას გამოთქვამდა აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარედ ქართველის იუზა უბილავას დანიშვნის გამო. საქმე ის იყო, რომ სეპარატისტები ჯერ კიდევ გაზაფხულზე მოითხოვდნენ აფხაზეთის სამივე უმაღლეს თანამდებობაზე (აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველი მდივნის, უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარისა და მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის) მხოლოდ აფხაზი ეროვნების წარმომადგენლის დანიშვნას. ამ სამი დასახელებული პოსტიდან ქართველებს ეკავათ მხოლოდ ერთი, აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის პოსტი; ახლა სეპარატისტებს ეს თანამდებობაც არ ემეტებოდათ ქართველებისათვის.

1978 წლის 25 სექტემბრიდან 2 ოქტომბრის ჩათვლით აფხაზეთის ქალაქებსა და რაიონულ ცენტრებში მიმდინარეობდა საპროტესტო აქციები. მოხდა სატრანსპორტო და სავაჭრო ორგანიზაციების გარკვეული ნაწილის პარალიზება. მეცადინეობები შეწყვიტეს სოხუმის პედაგოგიური ინსტიტუტის აფხაზი ეროვნების სტუდენტებმა. სტუდენტთა საპროტესტო მოძრაობას წარმართავდნენ პედაგოგიური სეპარატისტულად განწყობილი პროფესორ-მასწავლებლები.

აფხაზი სეპარატისტები საბოლოოდ იძულებულნი გახდნენ უკან დაეხიათ. მათ ვერ მიაღწიეს აფხაზეთის მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარის იუზა უბილავას თანამდებობიდან გათავისუფლებას. სამაგიეროდ, საქართველოს ცენტრალური კომიტეტი მაინც წავიდა დათმობაზე და დააკმაყოფილა სეპარატისტთა სურვილი – მოეხდინა ვალერიან კობახიას პოლიტიკური რეაბილიტაცია. იგი აირჩიეს აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარედ, რის შემდეგაც ვალერიან კობახია კვლავ მოგვევლინა სეპარატისტთა ლიდერად. სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერებმა საქართველოს ხელისუფლებასთან ბრძოლის მორიგი რაუნდი მოგებულად ჩათვალეს და, სამწუხაროდ, სამართლიანადაც.

1978 წლის „გამარჯვების“ შემდეგ აფხაზურმა სეპარატისტულმა მოძრაობამ კიდევ უფრო დიდ მასშტაბებს მიაღწია. აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლება, ნაცვლად იმისა, რომ ებრძოლა სეპარატისტული მოძრაობის

აღსაკვეთად, ებრძოდა ქართველთა მხრიდან აფხაზი სეპარატისტების გამოხდომების აღკვეთისაკენ მიმართულ ნებისმიერ მოქმედებას.

დაიწყო ქართველი სამეცნიერო და შემოქმედებითი ინტელიგენციის გარკვეული წარმომადგენლების დევნა. დააპატიმრეს გაგრის ქართული პატრიოტული ძალების ერთ-ერთი ხელმძღვანელი არკადი მარკოზია. ეს ბოლო წვეთი აღმოჩნდა, როგორც იქნა, ქართულმა მოსახლეობამ, მართალია, მხოლოდ წერილობით, მაგრამ მაინც ხმა ამოიღო. მომზადდა მიმართვა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXVI ყრილობის, პარტიის ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნის ლეონიდ ბრეჟნევისა და საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივნის ედუარდ შევარდნაძის სახელზე. წერილს ხელი მოაწერა აფხაზეთის ქართული მოსახლეობის 338-მა წარმომადგენელმა. წერილში მოყვანილი იყო ქართველთა შევიწროების, ერთა შორის შუღლის გაღვივების კონკრეტული ფაქტები.

აფხაზეთის ქართული მოსახლეობის პირველი საპროტესტო წერილი, როგორც მოსალოდნელი იყო, რეაგირების გარეშე დარჩა. XX საუკუნის 80-იან წლებში საქართველოს პოლიტიკური ხელმძღვანელობის უსუსურობის ფონზე აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ლიდერებს კიდევ უფრო ფართო ასპარეზი მიეცათ ანტიქართული პროპაგანდის წარმოებისათვის. ამ კამპანიის მთავარ გამხმევანებად იქცა ე.წ. „აფხაზური ტელევიზია“ – საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და მინისტრთა საბჭოს დადგენილების „ნაყოფი“, რომელიც ეთერში მხოლოდ აფხაზურ და რუსულ ენებზე მაუწყებლობდა.

აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის განვითარებაში დიდ როლს ასრულებდნენ ცალკეული პიროვნებებიც თავიანთი ანტიქართული „მოღვაწეობით“. ერთ-ერთი მათგანი იყო ზაურ გინდია, რომლის „საქმიანობის“ შესახებ ჩვენ ვრცლად ვისაუბრეთ. ზაურ გინდიას საქმემ ნათლად აჩვენა, თუ რა მასშტაბებს აღწევდა კრემლის მხრიდან არა მარტო აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის მფარველობა და წარმართვა, არამედ ისიც, თუ როგორ მფარველობდნენ სეპარატისტული მოძრაობის თითოეულ წარმომადგენელსაც კი.

XX საუკუნის 80-იანი წლების დამლევს საბჭოთა კავშირი ღრმა ეკონომიკურ და პოლიტიკურ კრიზისში შევიდა, რის ფონზეც საბჭოთა კავშირში შემავალ მოკავშირე რესპუბლიკებში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ტალღა აგორდა. მათ შორის იყო საქართველოც. საქართველოში მიმდინარე ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას კრემლი სეპარატისტების გააქტიურებით უპირისპირდებოდა და მის დასუსტებას ცდილობდა. იმთავითვე ნათელი იყო, რომ სეპარატისტებსა და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის წარმომადგენლებს შორის კონფლიქტი გარდაუვალი იყო. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობა მოითხოვდა საბჭოთა კავშირის დაშლას და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენას, ხოლო აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობა მხარს უჭერდა საბჭოთა კავშირის შენარჩუნებას. იმ შემთხვევაში, თუ საბჭოთა კავშირი დაიშლებოდა და საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა აღდგებოდა, აფხაზი სეპარატისტები უარს აცხადებდნენ საქართველოს დამოუკიდებელ სახელმწიფოში ცხოვრებაზე. 1988 წლის 13 დეკემბერს კრემლის უმუშალო მითითებით და ხელშეწყობით დაარსდა აფხაზური სეპარატისტული ორგანიზაცია „აიდგილარა“ („ერთიანობა“). „აიდგილარას“ ორგანიზებით 1989 წლის 18 მარტს სოფელ ლიხნში ჩატარდა აფხაზთა მრავალათასიანი თავყრილობა, სადაც მიიღეს ცნობილი „ლიხნის წერილი“. წერილში აფხაზურმა მხარემ ღიად მოითხოვა აფხაზეთის საქართველოსაგან გამოყოფა და მისი ცალკე საბჭოთა რესპუბლიკად გადაქცევა. წერილს ხელი მოაწერეს აფხაზური ინტელიგენციის არაერთმა წარმომადგენელმა და

პასუხისმგებელმა პარტიულმა მუშაკმა. წერილის ხელისმომწერთა შორის იყო აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორიც. სიტუაცია მთელი ქვეყნის მასშტაბით დაიძაბა. თბილისსა და სოხუმში ქართული მოსახლეობის საპროტესტო გამოსვლები დაიწყო. თბილისში დაწყებული საპროტესტო გამოსვლები საბოლოოდ 1989 წლის 9 აპრილის ტრაგედიით დასრულდა. სოხუმში საპროტესტო მოძრაობის ეპიცენტრი იყო აფხაზეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. სიტუაცია იმდენად დაიძაბა, რომ აფხაზეთის უნივერსიტეტის ქართულმა სექტორმა მოითხოვა, რომ აფხაზეთის უნივერსიტეტიდან მომხდარიყო ქართული სექტორის გამოყოფა და სოხუმში გახსნილიყო თბილისის ივანე ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალი. მოთხოვნის შესრულების მიზნით დაიწყო მასობრივი საპროტესტო აქციები, რის შედეგადაც 1989 წლის 14 მაისს საქართველოს იმჟამინდელმა ხელისუფლებამ მოთხოვნა დააკმაყოფილა. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალის დაარსების გადაწყვეტილებას დიდი უკმაყოფილებით შეხვდნენ აფხაზი სეპარატისტები და მოითხოვდნენ გადაწყვეტილების გაუქმებას, თუმცა მათი მოთხოვნა არ დაკმაყოფილდა. 1989 წლის 26 მაისს, პირველად საბჭოთა კავშირის არსებობის მანძილზე, საყოველთაოდ აღინიშნა საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დღე. სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის დღის აღსანიშნავად მზადება ფარულად არ მიმდინარეობდა ეს კარგად მოეხსენებოდათ აფხაზ სეპარატისტებსაც. მათ სასწრაფოდ მიიღეს საპასუხო ზომები. 1989 წლის 23 მაისს სოხუმში „აიდგილარას“ ორგანიზებით მოეწყო აფხაზური მოსახლეობის საგანგებო შეკრება, რომელმაც მორიგი „მიმართვა“ გაუგზავნა კომპარტიას და მოითხოვა აკრძალვა საქართველოს დამოუკიდებლობის დღის აღნიშვნისა. სეპარატისტთა მოთხოვნა ამჯერადაც შეუსრულებელი აღმოჩნდა. ეს აფხაზ სეპარატისტთა ზედიზედ მეორე ფიასკო იყო.

1989 წლის ზაფხულში ახალშექმნილი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოხუმის ფილიალი მისაღები გამოცდებისათვის ემზადებოდა, რაც აფხაზ სეპარატისტთა დიდ გაღიზიანებას იწვევდა. სეპარატისტებს დაგეგმილი ჰქონდათ სისხლიანი ანგარიშსწორების გზით არ დაეშვათ თსუ სოხუმის ფილიალში მისაღები გამოცდების ჩატარება. სიტუაცია დაიძაბა 1989 წლის 13 ივლისიდან, როდესაც „აიდგილარას“ ორგანიზებით სოხუმში შეკრება დაიწყო რაიონებიდან და სოფლებიდან ჩამოყვანილმა აფხაზი ეროვნების მოქალაქეებმა. იმავე დღეს აფხაზ სეპარატისტთა „დელეგაცია“ გამოცხადდა ქ. სოხუმის №1 საშუალო სკოლაში (თსუ სოხუმის ფილიალი შესაბამისი შენობის გამოყოფამდე დროებით იყო განთავსებული სოხუმის №1 საშუალო სკოლაში), შეხვდა თსუ სოხუმის ფილიალის ხელმძღვანელობას და ულტიმატუმის ფორმით მოითხოვა მისაღები გამოცდების გაუქმება, წინააღმდეგ შემთხვევაში სისხლისღვრით იმუქრებოდნენ. თსუ სოხუმის ფილიალის დირექტორმა ფელიქს ტყეშუჩავამ კიდეც ერთხელ ურჩია სეპარატისტებს გონს მოსვლა. ამავდროულად ქართველმა სტუდენტებმა და პროფესორ-მასწავლებლებმა ცალსახად მიანიშნეს სეპარატისტთა „დელეგაციას“, რომ მათი მუქარის არ ეშინოდათ.

14 ივლისს, შუაღამისას, აფხაზმა სეპარატისტებმა ალყა შემოარტყეს ქ. სოხუმის №1 საშუალო სკოლას. იმავე ღამეს მათ დაარბიეს 9 აპრილის მსხვერპლთა ხსოვნისადმი მიძღვნილი დროებითი სტენდი. სამართალდამცავებმა ვერ შეძლეს სიტუაციაზე კონტროლის დაწესება. შეიქმნა საფრთხე სკოლის დარბევისა, სადაც იმყოფებოდნენ საბუთების მიმღები კომისია და სტუდენტები. 15 ივლისს, შუაღამისათვის, სანაპიროზე, რუსთაველის სახელობის პარკში, შეკრება დაიწყო ქართულმა მოსახლეობამ. ისინი იჩენდნენ დიდ სიფრთხილეს, რათა არ შესულიყვნენ კონტაქტში №1 საშუალო სკოლის

ირგვლივ თავმოყრილ აფხაზებთან და არ მიეცათ მათთვის პროვოკაციის მოწყობის საშუალება.

15 ივლისს 17 საათისათვის რუსთაველის პარკში შეკრებილ ქართულ მოსახლეობას თავს დაესხა აფხაზთა ხელკეტებით და ქვებით შეიარაღებული ბრბო (2000-მდე კაცი). გაჩაღდა უსასტიკესი ბრძოლა, რომლის დროსაც სასიკვდილოდ დაჭრეს აფხაზეთში ეროვნული მოძრაობის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი ვოვა (ვლადიმერ) ვეკუა.

პარალელურ რეჟიმში აფხაზები შეიჭრნენ №1 საშუალო სკოლის შენობაში და დაარბიეს იქაურობა. სასტიკად გაუსწორდნენ მიმღები კომისიის წევრებს. სოხუმის ცალკეულ უბნებში ატყდა სროლა, რომელიც თითქმის მთელი ღამე გრძელდებოდა. 16 ივლისს ქართული მხარე გონს მოეგო და დაიწყო ძალების მობილიზაცია. მალე ქალაქი ქართველების კონტროლქვეშ აღმოჩნდა.

სოხუმში დატრიალებული ტრაგედიის შესახებ ინფორმაცია მყისიერად გავრცელდა მთელი ქვეყნის მასშტაბით. 16 ივლისს სეპარატისტთა ვანდალიზმით აღშფოთებული ათასობით ქართველი დაიდრა სამეგრელოდან სოხუმისაკენ. მათ დამატათ ზუგდიდის ციხიდან გაქცეული 180 პატიმარი. დიდი მსხვერპლის თავიდან აცილება მოხერხდა ქართული საზოგადოებრიობის გააზრებული მოქმედების შედეგად. ათასობით ქართველი, რომლებიც სოხუმისაკენ მიიწევდნენ, შეჩერებულ იქნა მდ. ღალიძგასთან (ოჩამჩირის რაიონი). ფაქტობრივად, ამან ჩაშალა „აიდგილარას“ გეგმა, რომელიც აფხაზეთში ფართომასშტაბიანი კონფლიქტის დაწყებას და აფხაზეთის საქართველოსაგან მოწყვეტას ითვალისწინებდა.

16 ივლისს შეიარაღებულმა აფხაზმა სეპარატისტებმა მდ. ღალიძგის მარჯვენა სანაპიროს გასწვრივ მოაწყვეს ჩასაფრება და გალიდან ავტობუსებით მომავალ მშობლებს, რომლებსაც სოხუმში მყოფი სტუდენტი და აბიტურიენტი შვილების ბედი აღელვებდათ, სროლა აუტეხეს, რასაც მსხვერპლი მოჰყვა. 1989 წლის 15-16 ივლისის ტრაგედიამ შეიწირა 14 ადამიანი: – 9 ქართველისა და 5 აფხაზის სიცოცხლე. 15-16 ივლისის ტრაგედია მთლიანად აფხაზი სეპარატისტების სინდისზეა.

1990 წლის 28 ოქტომბერს საბჭოთა კავშირის არსებობის მანძილზე პირველად საქართველოში ჩატარდა მრავალპარტიული საპარლამენტო არჩევნები. არჩევნებში დიდი უპირატესობით გაიმარჯვა საარჩევნო ბლოკმა „მრგვალი მაგიდა – თავისუფალმა საქართველომ“, რომლის სათავეში ზვიად გამსახურდია იდგა. აფხაზეთის აფხაზურმა მოსახლეობამ „აიდგილარას“ მოწოდებით ბოიკოტი გამოუცხადა არჩევნებს. „აიდგილარას“ ზეწოლის შედეგად ყველა აფხაზმა დეპუტატობის კანდიდატმა მოხსნა არჩევნებზე თავისი კანდიდატურა. შედეგად პირველად ქართული პარლამენტარიზმის ისტორიაში დაფიქსირდა ის, რომ მასში არ იყო არცერთი ეროვნებით აფხაზი დეპუტატი. ეს კი მძიმე დარტყმა იყო საქართველოს ხელისუფლებისათვის.

შექმნილ ვითარებაში საქართველოს ხელისუფლებამ აფხაზეთში სიტუაციის დარეგულირების მიზნით გადადგა ავანტიურისტული ნაბიჯი და თანხმობა განაცხადა აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარედ, ანუ აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის პირველ პირად, აფხაზური სეპარატისტული მოძრაობის ერთ-ერთი თვალსაჩინო ლიდერის ვლადისლავ არძინბას არჩევაზე.

ვლადისლავ არძინბამ საქართველოს ხელისუფლებას პირველი დარტყმა მიაყენა 1991 წლის მარტში. 1991 წლის 17 მარტს საბჭოთა კავშირში დანიშნული იყო რეფერენდუმი საბჭოთა კავშირის შენარჩუნების საკითხთან დაკავშირებით. საქართველოს ხელისუფლებამ სამართლიანი უარი განაცხადა აღნიშნული რეფერენდუმის ჩატარებაზე.

ვლადისლავ არძინბამ მოსკოვის უშუალო მითითებით თვითნებურად მიიღო გადაწყვეტილება აფხაზეთის ტერიტორიაზე საკავშირო რეფერენდუმის ჩატარების თაობაზე. ამ გადაწყვეტილებით ვლადისლავ არძინბამ პრაქტიკულად გამოიყვანა აფხაზეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა საქართველოს რესპუბლიკის სამართლებრივი სივრციდან.

ვლადისლავ არძინბამ და მისმა გარემოცვამ, „აიდგილარამ“ დიდი პროპაგანდა აწარმოეს იმისათვის, რომ მოსახლეობას ხმა მიეცა საბჭოთა კავშირის შენარჩუნებისათვის, მაგრამ პროპაგანდა ფუჭი აღმოჩნდა, ამიტომ ვლადისლავ არძინბამ და მისმა გარემოცვამ არნახულად გააყალბეს რეფერენდუმის შედეგები და სწორედ ამგვით იქნა შეკოწიწებული საჭირო რიცხვი – 50,3 %, ანუ დაადგინეს, რომ საბჭოთა კავშირის შენარჩუნებას მოითხოვდა აფხაზეთის ხმის უფლების მქონე მოსახლეობის 50 %-ზე მეტი. მართალია, საქართველოს ხელისუფლებამ 1991 წლის 22 მარტს უკანონოდ და იურიდიული ძალის არმქონედ გამოაცხადა რეფერენდუმის შედეგები, მაგრამ ამით არაფერი შეცვლილა.

შემდეგი საკითხი, რომელშიც ვლადისლავ არძინბა ღიად უპირისპირდებოდა საქართველოს ხელისუფლებას, იყო საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის თაობაზე 1991 წლის 31 მარტისათვის დანიშნულ რეფერენდუმში აფხაზეთის მოსახლეობის მონაწილეობა, თუმცა ზვიად გამსახურდიას 27 მარტის ღია წერილის შემდეგ, რომლის ადრესატიც ვლადისლავ არძინბა იყო, მან ვეღარ გაბედა რეფერენდუმის ჩაშლა აფხაზეთის ტერიტორიაზე. ასევე, ვლადისლავ არძინბამ და მისმა გარემოცვამ ვერ გაბედეს ჩაეშალათ აფხაზეთის ტერიტორიაზე 1991 წლის 26 მაისს დანიშნული საქართველოს საპრეზიდენტო არჩევნები.

ცალკე საუბრის საკითხია ვლადისლავ არძინბას რეჟიმის სამართლებრივი განუკითხაობა აფხაზეთში. აფხაზეთის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარედ მისი არჩევის შემდეგ, თითქმის მთელი 1991 წლის მანძილზე, ვლადისლავ არძინბა კონსტიტუციური ნორმების და მოქმედი კანონმდებლობის დარღვევით ცდილობდა, მიეღო უმნიშვნელოვანესი სამართლებრივ-პოლიტიკური აქტები და ამ გზით მოემზადებინა იურიდიული საფუძველი აფხაზეთის საქართველოს შემადგენლობიდან გასაყვანად.

აღნიშნული კუთხით, აფხაზეთში სრული განუკითხაობა შეიქმნა თბილისში 1991 წლის 22 დეკემბერს დაწყებული სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ, რომელიც დასრულდა 1992 წლის 6 იანვარს. თბილისში მომხდარი სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ პრეზიდენტმა ზვიად გამსახურდიამ თავის მომხრეებთან ერთად საქართველო დატოვა და თავი სომხეთს შეაფარა, მოგვიანებით კი ჩეჩნეთში გადავიდა. 1992 წლის 2 იანვარს შეიქმნა სამხედრო საბჭო პუტჩისტური ტრიუმვირატის – თ. სიგუას (პრემიერ-მინისტრი), ჯ. იოსელიანის („მხედრიონის“ ლიდერი) და თ. კიტოვანის (გვარდიის სარდალი) შემადგენლობით. ვინაიდან ამ ტრიუმვირატს არ გააჩნდა არავითარი გამოცდილება სახელმწიფოს მმართვეის მხრივ, მათი მოწვევით 1992 წლის 7 მარტს მოსკოვიდან თბილისში ჩამოვიდა საბჭოთა კავშირის ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრი ედუარდ შევარდნაძე. 10 მარტს მისი თავმჯდომარეობით ფუნქციონირება დაიწყო უკანონო რეჟიმის ახალმა არალეგიტიმურმა სტრუქტურამ – სახელმწიფო საბჭომ.

„1991–1992 წლების დეკემბერ–იანვრის ტრაგიკულ მოვლენებს შედეგად მოჰყვა ცენტრალური ხელისუფლების მოშლა, ქვეყნის კონსტიტუციის გაუქმება, სრული ქაოსი და განუკითხაობა, რითაც დაუყოვნებლივ ისარგებლეს სეპარატისტებმა. 1992 წლის 6 იანვარს მუშაობას შეუდგა ახლადარჩეული აფხაზეთის უმაღლესი საბჭო, რომელსაც

უკვე აღარ ჰყავდა ზემდგომი კანონიერი ორგანო. პარლამენტის აფსუური უმრავლესობა სარგებლობდა პუტჩის შედეგად შექმნილი სიტუაციით, სისტემატურად არღვევდა აფხაზეთის კონსტიტუციას და ღებულობდა საქართველოს სახელმწიფო ინტერესების საწინააღმდეგო უკანონო გადაწყვეტილებებს. თბილისურ ხუნტას არ ჰქონდა არც იურიდიული და არც მორალური უფლება მოეთხოვა ვ. არძინბასაგან იმ კონსტიტუციის დაცვა, რომელიც თავად ფეხქვეშ გათელა“ (გამახარია, 2004: 17).

საქართველოს არალეგიტიმური ხელისუფლების გაუაზრებელი მოქმედების შედეგად საქართველოს სახელმწიფო 1992 წლის 14 აგვისტოს ჩათრეული აღმოჩნდა რუსულ-აფხაზური მხარის მიერ კარგად დაგეგმილ შეიარაღებულ კონფლიქტში, რომელიც მოკლე დროში გადაიზარდა ფართომასშტაბიან ომში. აფხაზეთის ომში საქართველოს სახელმწიფოს დამარცხება განსაზღვრა შემდეგმა ფაქტორებმა:

1. საქართველოს წინააღმდეგ აფხაზეთის ომში იბრძოდა ერთ-ერთი უმდიერესი სახელმწიფო – რუსეთი. გარდა რუსეთისა, საბრძოლო მოქმედებებში საქართველოს წინააღმდეგ აქტიურად მონაწილეობდნენ ჩრდილოკავკასიელი კონფედერატების წარმომადგენლები. ასევე საქართველოს წინააღმდეგ იბრძოდა ცნობილი სომხური ბაგრატიონის ბატალიონი.

2. საქართველოს სახელმწიფოს არ ჰყავდა მაღალ პროფესიულ დონეზე მომზადებული ჯარი.

3. საქართველოს შეიარაღებულ ძალებს არ გააჩნდათ სამხედრო-სტრატეგიული გეგმა, რომლის მიხედვითაც უნდა ებრძოლათ მტრის წინააღმდეგ, მაშინ როდესაც მოწინააღმდეგე ძალებში ამ მხრივ ყველაფერი წესრიგში იყო. სამხედრო-სტრატეგიული გეგმის არარსებობა იწვევდა ქართული შეიარაღებული ძალების მძიმე შეცდომებს აფხაზეთის ომის მსვლელობის პროცესში.

4. აფხაზეთის ომში საქართველოს დამარცხებაში მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა სახელმწიფოს მაშინდელი მეთაურის ედუარდ შევარდნაძის მიერ რუსეთთან წარმოებულმა კაპიტულანტურმა დიპლომატიურმა კურსმა.

საქართველოს სახელმწიფოსათვის აფხაზეთის ომი უმძიმესი შედეგებით დასრულდა. ეთნოწმენდა-გენოციდის შედეგად დაიღუპა 30 ათასი ეთნიკური ქართველი და 300 ათასამდე ადამიანი გახდა აფხაზეთიდან დევნილი. ომმა სერიოზული დემოგრაფიული დარტყმა მიაყენა აფხაზი ეთნოსის გენოფონდსაც. ბოლომდე დაუზუსტებელი სტატისტიკური მონაცემებით, დაიღუპა ოთხი ათასამდე აფხაზი და 20 ათასზე მეტი დევნილად იქცა.

აფხაზეთის ომმა უკიდურესად უარყოფითი ფონი შექმნა ეთნოფსიქოლოგიური თვალსაზრისითაც: ჩატყდა აფხაზი და ქართველი ხალხების მეგობრობის მრავალსაუკუნოვანი ხიდი, რომლის აღდგენას, სავარაუდოდ, მთელი თაობების ცვლა დასჭირდება. ამავე დროს აფხაზეთის ომმა პრაქტიკულად ჩაკლა ერთიანი კავკასიის იდეა.

აფხაზეთის ომმა კატასტროფული შედეგები მოიტანა ეკონომიკური კუთხითაც. არ არსებობს განადგურებული ეკონომიკის აღდგენის არავითარი რეალური პერსპექტივა. აფხაზეთში დარჩენილი მოსახლეობა დაუცველია სოციალურადაც. გაუსადმოს ეკონომიკურ ვითარებას ემატება უაღრესად გამწვავებული კრიმინოგენული ვითარება. აფხაზეთში საზღვარი არა აქვს შეიარაღებული ბანდების თარეშს, რომლებიც არ ინდობენ არცერთი ეროვნების ადამიანს, მათ შორის თვით აფხაზებსაც. თუ ადრე აფხაზი სეპარატისტები და კრიმინალები ქართველებს ხოცავდნენ, ამჟამად ომში „გამარჯვებული“ აფხაზები ხელის აუკანკალებლად კლავენ ერთმანეთს. ცნობილია, რომ აფხაზეთის ტერიტორია დღეისთვის წარმოადგენს იარაღისა და ნარკოტიკების

გადინების ერთ–ერთ დერეფანს. არასტაბილური და საგანგაშო პოლიტიკური ვითარება. აშკარად გამოკვეთილია პოლიტიკურ კლანებს შორის შეურიგებელი დაპირისპირება, რომელიც 2004 წლის „საპრეზიდენტო არჩევნების“ დროს კინალამ სამოქალაქო ომში გადაიზარდა. შემთხვევითი არ არის ისიც, რომ აფხაზეთის ორი დეფაქტო „პრეზიდენტიდან“ არცერთი აღარ არის ცოცხალი, ხოლო მესამე „პრეზიდენტის“ ალექსანდრე ანჟეპის ფიზიკური ლიკვიდაციის მცდელობა არაერთგზის განხორციელდა. დასკვნის დასასრულს გვსურს აღვნიშნოთ, რომ ასეთი კატასტროფული ვითარებიდან ერთადერთი გამოსავალი მხოლოდ ქართველებთან დიდი შერიგება და ერთიანი სახელმწიფოებრიობის აღდგენაა. წინააღმდეგ შემთხვევაში კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას თვით აფხაზური ეთნოსის არსებობის საკითხიც.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

ა) წყაროები

I. საარქივო დოკუმენტები და მასალები

1. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 14, აღწერა 47, საქმე 55, ფურცელი. 1.
2. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 14, აღწერა, 47, საქმე 55, ფურცელი. 12.
3. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 14, აღწერა 42, საქმე 65. ფურცელი. 12–16.
4. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფონდი 14, აღწერა 42, საქმე 58. ფურცელი. 2–9.
5. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II), ფონდი №6, საქმე №29270–80, ტ. 1, გვ. 199.
6. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II), ფონდი №6, საქმე №29270–80, ტ. 1, გვ. 178–180.
7. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II), ფონდი №6, საქმე №29270–80, ტ. 1, გვ. 178–194.
8. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II), ფონდი №6, საქმე №29270–80, ტ. 1, გვ. 57.
9. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II), ფონდი №6, საქმე №29270–80, ტ. 2, გვ. 11.
10. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II), ფონდი №6, საქმე №29270–80, ტ. 4, გვ. 192.

11. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II), ფონდი №6, საქმე №29270–80, ტ. 2, გვ. 23–25.

12. საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, (II) ფონდი №6, საქმე №29270–80, ტ. 4, გვ. 212–230.

II. გამოქვეყნებული წყაროები და ლიტერატურა

ა) წიგნები

13. ალექსაია 2012: ალექსაია ს., აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტების ანატომია. თბილისი, 2012.

14. ანჩაბაძე 2005: ანჩაბაძე ჯ., ქართულ–აფხაზური ურთიერთობების ისტორიიდან. თბილისი, 2005.

15. ანჩაბაძე 2011: ანჩაბაძე გ., ქართულ–აფხაზური ურთიერთობების საკითხები, II ნაწილი. თბილისი, 2011.

16. ბებია 1998: ბებია ე., ადამიანები ჯავშნიდან. აფხაზური ჯავშანსატანკო ჯარების ჩამოყალიბების ისტორიისათვის. სოხუმი, 1998.

17. ბერძენიშვილი 1966: ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. III. თბილისი, 1966.

18. ბლაჟბა 1987: ბლაჟბა ხ., შრომის წიგნი I. სოხუმი, 1987.

19. გამახარია 1991: გამახარია ჯ., ქართულ–აფხაზურ ურთიერთობათა ისტორიიდან. თბილისი, 1991.

20. გამახარია 2004: გამახარია ჯ., ზვიად გამსახურდიას პოლიტიკა აფხაზეთში (1990–1993 წწ.). თბილისი, 2004.

21. გამახარია 1998: გამახარია ჯ., საქართველოს დევნილი ხელისუფლება და აფხაზეთის ომი. თბილისი, 1998.

22. გამსახურდია 1997: გამსახურდია კ.ზ., დინების საწინააღმდეგოდ. თბილისი, 1997.

23. გასვიანი 2004: გასვიანი გ., აფხაზეთი XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნეში. თბილისი, 2004.

24. გასვიანი 2005: გასვიანი გ., გასვიანი თ., აფხაზეთის ომი. თბილისი, 2005.

25. დიასამიძე 2002: დიასამიძე თ., რეგიონალური კონფლიქტები საქართველოში – სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, აფხაზეთის ასსრ (1989–2001) პოლიტიკურ–სამართლებრივი აქტების კრებული. რედაქტორი თ. დიასამიძე, თბილისი, 2002.

ვაჩნაძე 2007: ვაჩნაძე მ., გურული ვ., რუსეთთან ერთად და ურუსეთოდ. თბილისი, 2007.

26. მარშანია 1995: მარშანია ლ., აფხაზეთის ტრაგედია. თბილისი, 1995.

27. მესხია 2009: მესხია ნ., როგორ გასხვისდა აფხაზეთი. თბილისი, 2009.

28. მიბჭუანი 1994: მიბჭუანი თ., აფხაზური სეპარატიზმის სისხლიან ნაკვალევზე. თბილისი, 1994.

29. ნადარეიშვილი 2000: ნადარეიშვილი თ., შეთქმულება საქართველოს წინააღმდეგ. თბილისი, 2000.

30. ნარკვევები 2007: ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან (აფხაზეთი). თბილისი, 2007.

31. პაპასქირი 2007: ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან, ნაკვეთი II, 1917–1993. თბილისი, 2007.
32. ჟორჟოლიანი 2000: ჟორჟოლიანი გ., ისტორიული და პოლიტიკური კონფლიქტი აფხაზეთში. თბილისი, 2000.
33. საქართველოს რესპუბლიკის კონსტიტუცია. თბილისი, 1990.
34. ყოლბაია 1999: ყოლბაია ვ., გელანტია რ., ლაცუზბაია დ., ჭახრაკია თ., აფხაზეთის ლაბირინთი. თბილისი, 1999.
35. ყოლბაია 2000: ყოლბაია ვ., აფხაზეთის საკითხი ოფიციალურ დოკუმენტებში. საქართველოს საკანონმდებლო, აღმასრულებელი ხელისუფლება, საერთაშორისო ორგანიზაციები. 1989–1999 წწ. ნაწილი I, 1989–1995 წ.წ. რედაქტორი ვ. ყოლბაია, თბილისი, 2000.
36. შევარდნაძე 2005: შევარდნაძე ე., ფიქრები წარსულსა და მომავალზე. თბილისი, 2005.
37. ჯოჯუა 2007: ჯოჯუა დ., აფხაზეთი 1938–2006 წლებში: რეგიონალური ისტორიული პროცესის ასპექტები. თბილისი, 2007.
38. Авидзба 2013: Авидзба А., Проблемы Военно-Политической Истории Отечественной Войны в Абхазии (1992-1993 гг.). Сухуми, 2013.
39. Бгажба 2006: Бгажба О., Лакоба С., История Абхазии. Сухуми, 2006.
40. Бакатин 1992: Бакатин В., Избавление от КГБ. Москва, 1992.
41. Лежава 1997: Лежава Г., Между Грузией и Россией. Современные Факторы Абхазо-Грузинского Конфликта (XIX-XX в.в.). Москва, 1997.

ბ) სტატიები

42. ახვლედიანი 1957: ახვლედიანი გ., აფხაზეთის ისტორიული ტოპონიმის ზოგიერთი საკითხისათვის. ჟურნალი „მნათობი“, 1957, №2.
43. ბელქანია 2008: ბელქანია თ., როგორ ღვივდებოდა ქართულ–აფხაზური დაპირისპირების მარცვალი. ჟურნალი „საარქივო მოამბე“, 2008, №3.
44. ბერძენიშვილი 1956: ბერძენიშვილი ნ., პავლე ინგოროყვას წიგნის – „გიორგი მერჩულეს“ გამო. ჟურნალი „მნათობი“, 1956, №12.
45. გამსახურდია 1991: გამსახურდია ზ., ბ–ნ ვლადისლავ არძინბას. გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, 1991, №60.
46. გვანცელაძე 2000: გვანცელაძე თ., აფხაზური დამწერლობის ქართულ გრაფიკაზე გადაყვანის ისტორიისათვის. ჟურნალი „ბედია“, 2000, №6–7.
47. კერესელიძე 2009: კერესელიძე ლ., როგორ გვაცლიდნენ აფხაზეთს. ჟურნალი „საარქივო მოამბე“, 2009, №6.
48. კობიძე 1957: კობიძე დ., ტერმინი „აბხაზის“ მნიშვნელობა სპარსული წყაროების მიხედვით. ჟურნალი „მნათობი“, 1957, №2.
49. ლომთათიძე 1956: ლომთათიძე ქ., აფხაზთა ვინაობისა და განლაგების ზოგიერთი საკითხის შესახებ (პავლე ინგოროყვას ნაშრომის „გიორგი მერჩულეს“ გამო). ჟურნალი „მნათობი“, 1956, №12.
50. პაპასქირი 2001: პაპასქირი ზ., ოცი წელი ეროვნული ისტორიის სამსახურში. ჟურნალი „საისტორიო ძიებანი“, 2001, IV.

51. პაპასქირი 2003: პაპასქირი ზ., მითი ქართველთა მხრიდან აფხაზი ხალხის ეთნოკულტურული ინდივიდუალობის მოშლის ე.წ. „მცდელობის“ შესახებ XX საუკუნის 30–იანი წლების მიწურულსა და 40–იან წლებში. ჟურნალი „საისტორიო ძიებანი“, 2003, VI.

52. ყაუხჩიშვილი 1957: ყაუხჩიშვილი ს., „გიორგი მერჩულის“ გარშემო. ჟურნალი „მნათობი“, 1957, №2.

53. შაყრილი 1991: შაყრილი კ., მე ვაპროტესტებ. გაზეთი „ვზგლიად“, 1991, №4.

გ) ჟურნალები

54. „საქართველოს პარლამენტის უწყებანი“ 1993: ჟურნალი „საქართველოს პარლამენტის უწყებანი“, თბილისი, 1993, №5–8.

დ) კრებულები

55. სახელმწიფო მეთაურის ბრძანებულებებისა და განკარგულებების კრებული. თბილისი, 1993, №2.

ე) გაზეთები

56. „აფხაზეთის ხმა“ 1991: გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1991, №104.

57. „აფხაზეთის ხმა“ 1991: გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1991, №126.

58. „აფხაზეთის ხმა“ 1991: გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1991, №137.

59. „აფხაზეთის ხმა“ 1991: გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1991, №142.

60. „აფხაზეთის ხმა“ 1992: გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1992, №76.

61. „აფხაზეთის ხმა“ 1993: გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1993, №1.

62. „აფხაზეთის ხმა“ 1993: გაზეთი „აფხაზეთის ხმა“, სოხუმი, 1993, №2.

63. „Кавказ“ 1990: Газета. „Кавказ“, Грозный, 1990, №1.

64. „ლიტერატურული საქართველო“ 1989: გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“, თბილისი, 1989, №29.

65. „საბჭოთა აფხაზეთი“ 1937: გაზეთი „საბჭოთა აფხაზეთი“, სოხუმი, 1937, №6.

66. „საბჭოთა აფხაზეთი“ 1990: გაზეთი „საბჭოთა აფხაზეთი“, სოხუმი, 1990, №115.

67. „საქართველოს რესპუბლიკა“ 1991: გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, თბილისი, 1991, №61.

68. „საქართველოს რესპუბლიკა“ 1991: გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, თბილისი, 1991, №111.

69. „საქართველოს რესპუბლიკა“ 1992: გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, თბილისი, 1992, №116.

70. „საქართველოს რესპუბლიკა“ 1992: გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, თბილისი, 1992, №138.

71. „საქართველოს რესპუბლიკა“ 1993: გაზეთი „საქართველოს რესპუბლიკა“, თბილისი, 1993, №208.